A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. JANKÓ JÁNOS.

I. ÉVFOLYAM. 1900.

---

5 SZINES, 10 FEKETE TÁBLÁVAL, 30 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1900.

NÉPRAJZI MÚZEUM
F 2320
KÖNYVTÁRA

NEM
KÖLCSÖNÖZHETŐ!

HORNYÁNSZKY V. CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN

TARTALOM.

Lap

Bátky Zsigmond: Adatok a fogazott élű sarló elterjedéséhez (1 fekete táblával és 1 szövegábrával) 13, 54, 140
— —: Tamás Kata, a bánffyhunyadi „nótafa“ 26
— —: A játék-baba 143
Czimmermann Pál: Sváb ház Kálmándon, Szatmármegyében (1 szöveg ábrával) 50
Fuchs Károly: A ház a magyar nyelvben 78
Huszka József: Újra székely ház 127
Dr. Jankó János: A néprajz Finnországban 1
— —: Biró Lajos n.-újguineai expedíciója 31
— —: Mag. U. T. Sirelius osztják expedíciója 32
— —: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei 1870-től 1899-ig 33
— —: A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása . . 58, 142, 159
— —: A magyar ház vitájához 30, 62, 80
Kéler Gyula: Kecskemét pusztáinak néprajzához 74
Lázár István: A bőrcserzés Nagy-Enyeden 56
Dr. Melich János: A ház a magyar nyelvben 78
Nagy József: A Hegyhátvidék építkezése 81
— —: A Hegyhátvidék néprajzához 120, 132
Nécsey István: Felsőmagyarországi merítőedény (4 szines, 2 fekete táblával, 14 szövegábrával) 17, 65, 113, 145
— —: A gyapjúguzsaly és orsója (2 fekete táblával) 49
— —: Vászonsimító üveg (1 szines táblával és 3 szövegábrával) . . . 97
— —: Az ingcsatt (szpinka) (1 fekete táblával és 2 szövegábrával) . . . 129
Rechnitzer Ignácz: Hajdu-Szovát néprajza 99
Sajóvölgyi G. Péter: Dorogma néprajzához 69
Dr. Semayer Vilibáld: Az erdélyi szász paraszthäz (4 szövegábrával) . . 19
— —: A ház a magyar nyelvben 59
Szakáts Péter: A M. N Múzeum Néprajzi Osztályának kézi szakkönyvtára 160
Szinte Gábor: A székely ház (4 fekete táblával és 2 szövegábrával) . . 101, 159
— —: A tyúkröpítő (1 szövegábrával) 128
Dr. Tolnai Vilmos: A verecseny (1 szövegábtával) 53
Vágó Aladár: Adatok Nagy-Bakónak néprajzához 55
Wosinszky Mór: A fogazott élű sarlók elterjedéséhez (1 szövegábrával) . 54
—*α.*: Néprajzi felolvasások a M. N. Múzeumban 28
—*α.*: Néprajzi előadás a Biró-gyűjteményről 77
—*α.*: A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályából 78

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. január 1. szám.

A NÉPRAJZ FINNORSZÁGBAN.[1]

A svéd művelődés emlőin és a protestantismus szabad szellemében évszázadok óta megizmosodott Finnországot I. Napoleon az 1807-iki tilsiti békében IV. Gusztáv svéd királytól elvette és I. Sándor orosz czárnak ítélte oda s a czár egy év alatt birtokába is vette s ezzel Finnország sorsa hosszú évszázadokra eldőlt.

Mikor a finn nép mai honát elfoglalta, nyugati szomszédai a svédek reátörtek, elrabolták függetlenségét és pogányságát; a finn megtelepült, megismerte a művelődés áldásait, a kereszténység szellemével kibékítette tájainak zordon nagyszerűsége s örömmel és haszonnal ápolta, tette magáévá a svédek magas műveltségét s korán vette át a protestantismus szabad gondolkozását. Műveltségében és szabadságában elérte a legtöbbet, a mit Nyugat-Európában egy maroknyi nép akkor elérhetett s ezt köszönte — a svédeknek és hálás is volt érte.

[1] A Zichy-expeditio alkalmával, 1897 augusztus, szeptember és október havában a finn múzeumokban végeztem tanulmányokat; ez alkalommal megismerkedtem azzal, hogy áll Finnországban a néprajz ügye. Ennek ismertetése a jelen czikk tárgya. A kit a kérdés jobban érdekel, annak figyelmébe ajánljuk a következő tanulmányokat, melyek adatait mi is felhasználtuk: K. Krohn: Les Collections Folk-Loristes de la Société de Littérature Finnoise, Helsingfors, 1891; — K. Krohn: Histoire de Traditionnisme en Finlande, Paris, 1890; — A. O. Heikel, Explorations Ethnologiques, Helsingsfors, 1895; — Th. Schwindt, Géographie historique et ethnographique, Helsingsfors, 1895. — A finn néprajzi múzeumokra vonatkozó adatokat úgy szereztük be, hogy kérésemre Schwindt Th. úr, a finn néprajzi múzeum intendánsa, körlevelet intézett az egyes múzeumokhoz, melyek igazgatósága készségesen megfelelt a kérdőpontokra; a levelek eredetijét Schwindt úr őrzi, míg fordítását rendelkezésemre bocsátotta; a néprajzi múzeumok közül magam a helsingforsi, viborgi és sortavalait látogattam meg.

A tilsiti béke után a természetes fejlődés és boldogulás alapfeltételei megváltoztak s a finn nép új tényezővel, az oroszszal állott szemben. A finn nem dobhatta el magától sem a svéd művelődést, sem a protestantismus szellemét, hogy átvegye az oroszok vallását és művelődését, az orosztól nem volt mit tanulnia és nyernie, annak vallása ellenkezik a felvilágosodás tanaival, műveltségében egy darab Byzancz rögződött meg s messze hátra maradt a nyugaté mögött. Ha nem is tudta, de mindenki érezte Finnországban, hogy az orosz uralom a svéd kulturának pusztulását jelenti; s hogy ha a túlnyomó többség ellenében nem akarnak egy őrült, esztelen harczban az utolsó emberig elvérezni, világos volt, a svéd művelődést kell feláldozni.

De mit tegyenek helyébe!? Az oroszt nem tehették, nemcsak azért, mert a maguk művelődése már magasabb volt annál, hanem főként azért, mert annak elfogadása az oroszságba való beolvadásukat, nemzetiségük elvesztését jelentette volna s ha a nyers erőszak megfosztotta függetlenségüktől, elszakította a nyugattól, legalább ezt az egyet meg akarták menteni. És Finnországban akkor azt vették észre, hogy a művelt finn svédül beszél, hogy finnül beszélni és írni szégyen vala s a nemzeti különéléshez való szivós ragaszkodás egy pillanatra a villám czikázatával világította meg nekik azt az utat, melyen feláldozva a nyugatról kapott svéd műveltséget, ezt olyannal helyettesíthetik, a mi művelődésük fejlődésében nem jelent visszaesést, a mivel felfegyverkezve kitérhetnek az orosz művelődés átvételének kényszerűsége elől, s a mi erőt adhat nekik, hogy művelődésükben és vallásukban szabadon élhessenek maroknyi nép létük daczára is, a minden népet russificáló északi kolosszusnak, az orosz birodalomnak torkában. Annak a bűbájos alaknak, a melyet a sorsváltozás pillanatában láttak meg és ismertek fel, melyért készek voltak odadobni a nyugati művelődést, annak a bűvös fegyvernek, melylyel létüket biztosítani akarták, ma, mikor egy százados harczot vívtak meg érte, megteremtették azt, a mit akkor csak a villám czikázó fényénél pillantottak meg, és megteremtették annak, a minek szánták, művelődésük, vallásuk és nemzetiségük védőbástyájának; ennek a bűbájos alaknak, ennek a bűvös fegyvernek és varázs-szernek a történettől kapott neve: nemzeti művelődés.

Míg a finn a nyugati művelődés útján a nyugati hatalom palástja alatt haladt, erre a nemzeti művelődésre senki sem gondolt, de mihelyt a kelethez kapcsolták, hogy abba beolvaszszák az északi népek egész energiájával ellentállott s mert politikai ereje számot nem tett, a be-

olvadás ellen nemzetiségének megóvása érdekében a nemzeti művelődést játszotta ki s mert ez akkor, mikor a svéd művelődéstől elszakitották, még nem létezett, tehát meg kellett azt teremteni. És alig száz év alatt megteremtették úgy, hogy minden ízében finn lett az, s például szolgálhat minden kulturnépnek, mely hasonlóan beékelve a kelet és nyugat hatalmi és műveltségi érdekterületei közé, kicsiny számával egyedül nemzeti műveltségével védheti meg magát, biztosithatja, óvhatja meg függetlenségét s a maga nemzeti műveltségének eredményeivel fejlesztheti az általános művelődést is.

És hogyan teremtették meg ezt a nemzeti művelődést a finnek? Alig hitta fel a figyelmet H. G. Porthan (1739—1804) arra, hogy a finneknek gazdag népdalaik vannak, s alig mutatott rá R. von Becker (1788—1858) arra, hogy a dalokban bizonyos egyöntetűség van, egy fiatal ember, alig 21 éves korában, elolvasván e töredékeket, felvette a vándorbotot s 1823-tól kezdve bejárta Tavastlandot, Savolaksot, a finn Karjalát, és Kajana vidékeit, felfedezte, összegyűjtötte és leirta a finnek nemzeti eposzát, a Kalevalát, melynek első kiadása 1835-ben jelent meg 25,000 strófában. Jelentőségét legjobban jellemzi az, hogy a művelt nyugat nem hitte el, hogy európai nép ajkain maig is éljen egy oly remek eposz, minő a Kalevala néven ismeretes. Lönnrotot a hamisítás vádjával dobták meg, hogy aztán a finn nemzeti művelődés első apostolává magasztalják, mert ez a Kalevala az egész finn művelődésnek lett forrása.

Lönnrot munkássága legott iskolát teremtett; támogatására alakult a finn irodalmi társaság 1831-ben, s immár nemcsak a Kalevala bővitésére, teljessé tételére, hanem a többi népdalok és a nép szellemi életének szájhagyományokban megőrzött minden egyéb maradékainak felgyűjtésére is elindultak a finnek. Johan Frederik Cajan átlépi az orosz-finn határt s gyűjteseit kiterjeszti az orosz Karjala finnjeire is; ugyanott kezdi meg működését M. A. Castrén, a ki a már összegyűjtött Kalevalát akarja interpretálni. A nép szerelme, az ősi művelődés e hagyományainak rajongó imádata vitte D.-E.-D. Europaeust még tovább az orosz birodalom szivébe, a tveri kormányzóságba, a hová de la Gardia hadjárata elől még a XVII. század elején menekült egy maroknyi finnség s a mely kutatásoknak köszönhetjük a Kullervo gyönyörű epizódját s ugyanaz a rajongás vitte Porkkát Ingermanlandba, hogy egymaga 70,000 strófát gyűjtsön össze.

Mint a futó tűz, terjedt az önmegismerés vágyának láza, a finn irodalmi társaság szervezte, vezette az egész mozgalmat, melyben aztán

H. A. Reinholm, K. Slöör, F. Saxbäck, A. Länkelä, A. Törneroos, F. J. K. Stråhlman, Th. Tallquist, V. Groundstroem, A. Borenius, A. Genetz, O. A. F. Lönnbohm, J. Mustakallio, K. Krohn, M. Waronen, H. Meriläinen, V. Alava, L. V. Pääkkönen, V. Rautell, V. Petrelius stb. is részt vettek; ez az intézet gondoskodott a kutatások anyagi szükségleteinek fedezéséről. S bár ennek a társaságnak óriási küzdelmei voltak, az 1850. évi reactio, mely egész Európát megrázta, e társaság jogait is megnyirbálta, mégis a társaság akkor már hatalmas volt, az ősi nemzeti művelődés kincseit, emlékeit csak finnül lehetett kiadni s míg ez egyfelől a finn nyelvből egy csapásra irodalmi nyelvet teremtett, másfelől ezzel a finn nyelvvel hozzáfért minden hazafi szivéhez. Egy pék és a felesége W. Blomberg 106,000, egy kereskedő G. F. Ahlgren 186,000 frankot hagy a társaságra abban az országban, hol a leggazdagabb embernek sincs 10.000,000 frankja!

A finn szellemi élet ez ősi kincseit ma a finn irodalmi társaság őrzi; ennek a folkloregyűjteménynek összes száma a 100,000-et meghaladja; ebből közmondás 40,000, epikus, lyrikus és magikus dal 22,000, babona és játék 20,000, mese 13,000, enigma 10,000, népmelodia 2000!

A finn nyelvnek Porthan idejében, a század első két évtizedében sem irodalmi alakja, sem irodalma nem volt. A Lönnrot és társai által egybegyűjtött óriási anyagnak legelső és legközvetlenebb hatása volt magára a nyelvre; az anyag természetében rejlett, hogy azt csak finnül lehetett kiadni s ez a szükség volt az, mely a finnek nyelvét irodalmi nyelvvé tette s mely a finneknek nemzeti irodalmat adott. Nemzeti volt, mert legelső tárgyát a saját népének lelkéből meritette, a nyelvben megőrzött szellemi hagyományokat örökitette meg. A nyelvnek irodalmi nyelvvé való megtevése annak tüzetesebb tanulmányozását kényszerítette ki s igy a folklore mozgalmakkal csaknem egyidejűleg indult meg a finn nyelv buvárlata is.

A. J. Sjögren (1792—1855.) volt az első, ki nyelvi kutatásait az Oroszországban élő finnek nyelvének tanulmányozásával megkezdte. 1824—1828-ig sorra járta Olonecz, Archangel, Vologda, Viatka és Perm kormányzóságait. Csodálatos jelenség volt, mint fedeztek fel az orosz birodalom óriás területén mind több és több finn-féle népet s hogy a finnek mily mohósággal fogtak hozzá ezek nyelvének, művelődéseinek, történetének kifürkészéséhez. Mily öntudata a nemzeti erőnek, mily féltése a nemzetiségi különállásnak szülte bennök azt a határtalan lelkesülést, mely minden valamire való elméjüket a nemzet ethnologikus viszonyainak kikutatásához bilincselte s mily erősnek kellett lenni a nemzeti művelődésbe vetett hit-

nek, hogy ennek fejlesztésébe központosíták minden szellemi erejüket. Ez az öntudat, ez a féltés és ez a hit csak oly népnél él és éltet, mely feje felett érzi lebegni Damokles kardját.

Sjögren nem lépte át az Uralt; működése teréről a pétervári tudós akadémia szólította el s a vándorbottól csak úgy vált meg, hogy biztosíthatta azt egy új erő számára s ez Castrén volt. Castrén a maga kutatásait szintén az orosz Karjalában kezdte, aztán sorra kerül Kola, Kem, Archangel, majd a Jeges-tenger partjai fel Obdorszkig az Ob mentén. Ezen útjai 1839 – 43-ig tartottak s 1844-ben kezdte meg nagy ázsiai expeditióját, mely 1849 februárjáig tartott, sorra tanulmányozta az Irtys, Ob és Jenisszei népeit, az Ural és Altai egész közét az északi Jeges-tengertől a khinai mongol határszélig. Az utazás őt is összetörte, tanulmányainak megszakítására kényszerítette, de eredményeit csak részben publikálhatta: 1852-ben meghalt.

Castrén és Lönnrot örökét August Engelbrecht Ahlquist vette át; kutatásait ő is a finn határszélen kezdte, aztán az ingriai votok, majd az észtek és livek nyelvét tanulta, majd Olonetzet járta be és megismerte a vepszeket, folytatta a cseremisz, mordvin és csuvasokon, hogy tanulmányait a vogul- és osztjákoknál fejezze be, a kiket ismételten még kétszer keresett fel.

Míg Sjögren és Castrén a kezdet nehézségeivel meglehetősen egyedül küzdöttek meg, Ahlquist korában már egész nemzedék dolgozott vele és segítette munkájában. M. A. Genetz, O. A. F. Lönnbohm, T. Aminoff, J. Mustakallio, V. Porkka, Th. Schwindt, I. Olsoni, H. Basilier, N. E. Setälä, H. Paasonen. Y. Wichmann, S. Nyman, J. Sjöroos, J. H. Kala, K. Karjalainen és Europaeus azok, kik e tekintetben a legtöbbet tették.

Ezek munkássága tette a finn nyelvet irodalmivá, ezek művelték azt ki, ismerték meg, gyűjtötték össze végtelenül gazdag szókincsét s adták meg a kulcsot annak a gyönyörű anyagnak megértéséhez és feldolgozásához, melynek birtokába a Kalevala ötletéből jutott a finn irodalmi társaság. De míg a folkloristikus gyűjtések Finnországon és legközelebbi szomszédságán alig terjedtek túl, a nyelvi kutatások a területet már óriássá növesztették, határul északon a Jeges-tengert, keleten a Jenisszeit jelölvén ki.

A Kalevala ki volt már adva, nyelve elemezve, a nyelvrokon népek rokonsági ágazata megállapítva, de a finn nemzeti művelődés törekvései ebben nem merültek ki; hogy minél hatalmasabb legyen, új forrásokat keresett s ezeket maguk a kutatások nyitották meg.

A Kalevala, mely főrészeiben körülbelül a finneknek Finnországban való megtelepedésök idejében keletkezett, képét adja a finnek akkori művelődésének. Ezt a leírt művelődést tárgyhoz kötni, tárgygyal igazolni volt a finnek archaeologiájának egyik feladata. A nyelvészeti kutatások megállapították pontosan, hol élnek ma és hol éltek egykoron finn-féle népek, sőt kimondta azt is, hogy mindezek egykor együtt éltek. Ha ez áll, akkor művelődésükben is kellett bizonyos közösségeknek lenni, s ezt a rokonságot, egykori együttélést és egykori kiterjedést tárgyilag igazolni lett a finn archeologia második feladata.

A Lönnrot és Castrén nevéhez kell fűznünk harmadikul J. R. Aspelin nevét, a ki megalapítója volt a finn-ugor archaeologiának; e munkájában az alapot az 1871—74-ig Oroszországban tett utazásaiban szerezte meg, lelkiismeretesen összegyűjtvén a múzeumok anyagát, sírokat és kurgánokat ásatván a tveri, jaroszlavi kormányzóságokban és a Kama partjain; ez anyagot a finn archaeologiai leletekkel, melyek Finnországban a XVII. század óta a törvény oltalma alatt állanak, az 1880—1881-ben a Balti tartományokban tett utazások anyagával kapcsolta össze. Így jelent meg az Antiquités du Nord finno-ougrien. De Aspelin tovább is ment; Castrén a minusinski kerületben már 1847-ben feliratos köveket talált, melyeket az altáji bronzkori népeknek tulajdonítottak. Aspelin ez állítólagos bronzkori emberektől beszélt nyelv emlékeit kívánta összegyűjteni, ettől várt óriási világosságot a finn ugor népek történetébe. 1887—1889-ig e czélból három expeditiót tett a Jenisszei vidékére és az Altaiba s ez expeditiókban készültek azok a pontos másolatok, melyek a geinalis Thomsen V.-t 1893-ban az írás kulcsának felfedezésére, a nyelvnek megismerésére vezették.

Alig fejezte be expeditióit Aspelin, Jadrinczeff keleti Mongaliában az Orkhon völgyében Karakorum romjait vélte felfedezni, még pedig ismét feliratos kövekkel. A finnek e téren szerzett iskolázottsága az ilyen felfedezést nem nézhette tétlenül; 1890-ben a finn A. Heikel, Aspelin első assistense, elutazott Orkhonba és lemásolta az orkhoni feliratokat, melyek ma már szintén megoldva állnak előttünk az Inscriptions de l'Orkhon című korszakalkotó műben. A finnek fedezték fel, hogy őstörténetüket megvilágító óriási anyag van elrejtve az orosz múzeumokban is s ez indította őket arra, hogy 1893-ban A. Heikelt újból Sziberiába küldjék egyrészt kurgánok ásatása, másrészt e múzeumok archaeologiai anyagának feldolgozása czéljából. E kutatások eredményeit foglalta össze. A. Heikel „Antiquités de la Sibérie occidentale conservées dans les musées de Tomsk, de Tobolsk, de Tumén,

d'Ekatérinebourg, de Moscou et d'Helsingfors" 1894. czimű kötetében. Ezután Donnernek új feliratokat jeleztek keleti Turkesztánból s 1898-ban új expeditio indult, melynek tagjai a fiatal Donner, a fiatal S. Heikel és Munk báró, s melynek eredményei elé a legnagyobb érdeklődéssel tekint az egész nyugat. Ezek ismét csak a vezérjelenségek; ezek köré csoportosul Hj. Apelgren, A. Snelmann, H. Vuori, J. Ax, A. Ervasti, V. Vallin, A. V. Juvelius. L. V. Pääkkönen, V. Alava, J. K. Inha, Y. Blomstedt, V. Sucksdorff stb.

A Kalevala szövegét azonban még az archeologia sem volt képes teljesen megmagyarázni s a még mindig megmaradt ür a finnek nemzeti művelődésének új irányt nyitott, új forrást fakasztott a néprajz terén. Meggyőződtek arról, hogy bizonyos érthetetlen szavak, bizonyos szavak sajátos használata, egyes egész jelenetek legott érthetőkké, világosakká válnak, mihelyt magyarázatért magához a néphez fordulnak, azokat a szavakat tárgyhoz kötik, vagyis a tárgyi néprajzot vizsgálják. A módszerben csak nyugat felé kellett tekinteni, akkoriban szervezte Hazelius Stockholmban a híres Északi Múzeumot. S a mint a vizsgálatokhoz hozzákezdtek, ijesztő kép tárult eléjök, az ethnikus jellegek pusztulása.

Láttuk, hogy a finn nép, melyet a legerősebb nemzeti érzés tart össze s a legmagasabb nemzeti művelődés óv meg a külső befolyásoktól, a mint teljes tudatára ébredt a nemzeti erő valódi benső értékének, nemcsak gazdasági, művelődési és politikai élete terén halad óriás léptekkel előre a fejlődés útjain, hanem a legnagyobb, igazi finn erélylyel dolgozik az önmegismerésen is. Ez az önmegismerés a történelem és néprajz tanuságaiból alakul össze, emez megmutatja az anyagot, amaz megmondja, hogy ez anyag az idők folyamán milyen módosuláson ment keresztül. A népek mai ethnographiája nem egyéb, mint a különböző időknek megfelelő ethnikus jellegek töredékeiből összealakult, összezsugorodott réteges mozaik, némelyik korból több maradt fenn, másikból kevesebb s e pillanatban már valamennyi fölé a mindent nivelláló európai művelődés máza borul,

Az ethnikus jellegek e pusztulását látta a hatvanas évek elején dr. Donner Ottó egyetemi tanár a helsingforsi Sándor-egyetem akkori kurátora s mert a még megmenthetők összegyűjtése égetően sürgős volt, Donner nem fordult az államhoz, kormányhoz, hanem a társadalomhoz, az egyetem ifjúságához apellált. Azt világosan tudta, hogy a késedelem itt óriási veszteséggel jár, hogy a felgyűjtés annyi pénzbe kerül, hogy a szükséges összegek előteremtését az államtól a legrövi-

debb idő alatt kicsikarni nem lehet, s mindenekelőtt nem ámította magát azzal, hogy a felgyűjtés munkáját egy ember végezheti s tudta, hogy, ha azt gyorsan és rendszeresen akarja végrehajtani, jól szervezett és kitanított munkásseregre van szüksége, s ezt csak az egyetem diákságában kaphatja meg.

A mint Donner javaslatára az egyetem viborgi hallgatóinak osztálya 1874. okt. 3-án elhatározta, hogy népkosztümöket kezd gyűjteni, nem zárva ki más néprajzi tárgyakat sem, Donner legott munkához látott. Az alakítandó múzeum számára szükséges pénz összegyűjtése czéljából az ifjúság, az egyetemi hallgatóság adta ki a felhivást s azt a finn nép hihetetlen melegséggel karolta fel; az utolsó 50 évben minden nemzeti tudománynak Finnországban olyan kultusza fejlett ki, abban az egyetem ifjúsága oly activ munkásságot fejtett ki, hogy ez az ifjúság — az ország virága — mindig biztosra számíthatott, ha a néphez, annak hazafiságára kellett appellálni valamely kulturális ügyben. A viborgi osztályhoz csakhamar hozzácsatlakozott az egyetem többi öt osztálya is, a múzeum ügyét összekötötte az 1876-ban Helsingforsban tervezett általános finn kiállítással s egy év alatt kizárólag a nép adakozásából 20,000 márkát gyűjtött össze e czélra. Próbálja meg valaki Magyarországon, hol a magyarság 3-szor számosabb és 30-szor gazdagabb, mint a finn, nyilvános gyűjtést indítani ethnographiai czélokra, s hozzon össze egy év alatt e czélra 10,000 frtot!

Donner egyidejűleg megkezdte az egyetemi ifjúságnak a gyűjtésekben való kiképzését; rendes egyetemi előadásokban két semesteren keresztül tartott egy ilyen kiképző tanfolyam; megismertette őket a tárgycsoportokkal, egyes tárgyak alaksorozataival, a gyűjtés módszerével, a kérdés módjával, a megfigyelendő jellegek typologikus értékével, s mikor azt hitte, hogy immár kibocsáthatja hallgatóit a nép közé, néhány kirándulásra kivitte ő maga őket, hogy a helyszinén is begyakorolhassa őket, megtaníthassa gyakorlati fogásokra, a tárgyak nyomozására stb. stb. A tanév végén 20 kiképzett gyűjtő állott rendelkezésére, ezek aztán szétszóródtak az országban, ment kiki haza s az összegyűjtött pénz terhére megkezdte a gyűjtést. Az utazás pénzbe nem került, hiszen a diák úgyis haza ment volna, napidíjra sem kellett áldozni, hiszen a diák otthon volt, s mert otthon voltak, versenyeztek abban, hogy a mit gyűjtenek, minél olcsóbban gyűjtsék össze.

Az 1876-iki helsingforsi általános finn kiállításon már öt teljes szobaberendezés, egy savolaksi csónakcsoport és két nylandi csoportot állítottak ki, továbbá az összes foglalkozások eszközeiből és az ősi

finn hímzésekből egész sorozatokat. A kiállítás berekesztése után ezt az anyagot — mely így az egyetemi ifjúság tulajdona volt — bérhelyiségben állították ki s ezzel alapját vetették a finn néprajzi múzeumnak. S ezzel aztán a 20,000 márka el is fogyott! De megvolt a siker s ez megadta az erkölcsi alapot a közönség új megadzóztatására. Újra megindultak az aláírások, estélyeket adtak a múzeum javára, úgy a fővárosban, mint a vidéken s így újabb 10,000 márka gyűlt össze a múzeum czéljaira, új expeditiókat inditottak, évről-évre új anyag gyűlt össze; a diákság rendszeres kiképzését dr. Schwindt Tivadar vette át, a ki csakhamar a múzeum intendánsa lett, mint ilyen nemcsak állami subventiót (4800 m.) eszközölt ki, de elkészitette és kiadta az egész múzeum katalogusát.

Így keletkezett Finnországban 20 év alatt egy egész generatio mintegy 500 ember, ki az egyetemen az ethnographiában és annak rendszeres gyűjtésében tudományos és gyakorlati kiképzést nyert s a kik mint jogászok, orvosok, tanárok és állami tisztviselők az egyetem falain túl is megőrizték a szeretetet ezen intézet iránt, melynek felépitésében nekik is részük volt, a kik annak ügyét az egyetemen kivül is állandóan védik, támogatják s a kik most már joggal követelték, hogy az ifjúság ez alkotása, a Finn Néprajzi Múzeum, melynek már 13,000 pontosan meghatározott, kitünően leirt és teljesen hiteles tárgya volt, államositassék, a mi 1893-ban meg is történt.

Hogy egy ilyen generatio mit jelent egy kulturállamban, a finn néprajz további fejlődése fényes példában mutatja be. A múzeum egyik kiváló csoportját képezte a gazdag hímzési gyűjtemény. Az alatt a 20 év alatt, mig nálunk a vasúttal és gőzhajóval erőszakosan haladó művelődés ennek a hímző ornamentikának a java és épen a magyar részét kiölte, az alatt finnek is összegyűjtöttek vagy 3000 hímzést, de nincs köztük egy se, melynél nemcsak a hímzésnek, de az utolsó öltésnek is meg ne volna mentve a maga ősi neve, technikája; a finn kultura rohamosabban haladt, mint a magyar, a 20 év ott e téren tényleg minden népieset kiölt, mig nálunk még maradt egy kevés, de ez a népies újjászületett az úri osztály női kezén, a finn leány vagy asszony nem német vagy svéd Mode-Blattok lapjai után hímez, hanem felmegy a Finn Néprajzi Múzeumba vagy előveszi Schwindtnek erről kiadott könyvét, mely a minták tudományos kritikával összeállitott s az ornamentális technikák és alakok elemzésével bevezetett gyűjteménye, ott keresi ki a mintát a finn anyagból, a holtat szólítja új életre s nem felejti soha, hogy finn.

A múzeum hatása alatt azzal a legszervesebb kapcsolatban alakult meg az egyetem kebelében a „hangyák“ (Muurahaiset) társasága. Ennek tagjai azok, kik az ethnographiai tanfolyamot végig hallgatták s kik a gyűjtésben elméletileg és gyakorlatilag ki vannak képezve. Mikor ez ifjak az év végén gyűjtő utázásaikra mennek, a gyűjtés maga kiváló alkalmat nyujt nekik továbbmenő ethnographiai kutatásokra s ezt el is végezik azon kérdőívek alapján, melyeket dr. Schwindt állított össze s melyek ma az egész világon páratlanul állanak S ennek a munkásságnak csodálatos eredménye lett; az egyetemi hallgatók így az 1887—1895-ig terjedő kilencz év alatt 295 monographiát állítottak össze és pedig:

Ház	55	Földműv. . . .	40
Melléképület . .	32	Állatteny. . . .	26
Vadászat . . .	52	Közlek.	24
Halászat . . .	48	Szövés-fonás . .	18.

Most gyűjtik a ruházatok leírását.

Ilyen rendszeresen megconcipiált és végrehajtott módon 20 év alatt a finn néprajz egész anyaga teljesen irodalmilag is együtt lesz. E monographiákból a legtökéletesebbeket a finn irodalmi társaság — melyeknek az tulajdonát képezi az egyetemmel és múzeummal kötött egyezménye alapján — már is kiadta mintaképen a gyűjtőknek. Ha pedig az egész rendszeres gyűjtés be lesz fejezve, akkor a ház összes monographiái együtt egy kötetben fognak feldolgoztatni és így tovább a vadászat, halászat stb. csoportok is.

A múzeum hatása a leghatalmasabban nyilvánul azonban abban a tényben, hogy míg 1874-ben Finnországnak egyetlen néprajzi múzeuma volt, ma van kilencz! És ezt kizárólag az a generatio teremtette meg, a melyik az egyetemről hozta magával az ethnographia tudását, szeretetét, jelentőségének ismeretét. Míg az egyetemen volt, lerótta tartozását az anyaintézetnek, a helsingforsi néprajzi múzeumnak, s mikor annak elhagyta falait, a vidékre került, akár közpályán, akár magánállásban, kezéből nem engedte ki a néprajz ügyét s megteremtette a maga vidékének múzeumát. Csak végig kell nézni a vidéki múzeumok vezérembereinek lajstromát, mindegyiknek megtaláljuk nevét nemcsak az egyetem ethnographiai kurzusának hallgatói sorában, hanem úgy a néprajzi múzeum anyaggyűjtői, mint a finn irodalmi társaság néprajzi monographistái között. Programmjuk egyszerű, ha Helsingfors bemutatja egész Finnország néprajzát, a kerületek czélja csak

egy lehet, hogy a magukét mutassák be minél alaposabban. Tartsunk kis szemlét felettük.

Emlékszünk, hogy a helsingforsi egyetem viborgi osztálya kezdte a néprajzi gyűjtést; ez a mult magyarázza meg azt, hogy a *viborgi* múzeum a legrégibb és legnagyobb a helsingforsi mellett. Akkora, hogy bérhelyiségéből kiszorult s oly érdemes, hogy Viborg város tisztes tanácsa tekintve a néprajz ügyének rendkivüli fontosságát, elhatározta, hogy az egyemeletes városháza tetejébe csaknem 100,000 márka költségen egy második emeletet épit s azt bocsátja a múzeum rendelkezésére, hogy az a városhoz illően — alig van 30,000 lakosa — helyeztessék el! Én ezt a múzeumot épülés közben láttam s ott a finn öböl partjain eszembe jutottál szép magyar alföldem a te kánaáni gazdagságoddal s felsóhajtottam, hogy nagy alföldi városaink magyarsága ugyan mikor fog az önismeretért, ősi művelődéseért ilyen áldozatokat hozni! *Szortavala* közel van az orosz határhoz s vidékét az eloroszodás veszedelme fenyegeti; Hallomládné asszonyom gondolt egyet s Szortavalába 300,000 márkán seminariumot alapitott, annak pompás épületet adott s ezzel a finn művelődésnek olyan centrumot teremtett ebben az alig 1500 lakosú városkában, hogy ma már a határon túl, orosz földön élő s félig eloroszosodott finnség nemzeti öntudata is felébredt. S mikor a seminariumnak a helsingforsi egyetemről kikerült tanárai egy néprajzi múzeum eszméjét vetették fel, ugyanaz a Hallomládné építtetett legott egy külön házat kizárólag a karjalai néprajzi múzeum czéljaira! *Kexholm* vidékét hatalmas várbástya teszi regényessé. Mivel lehetett volna a parányi városnak, melynek csak 1200 lakosa van, 600 éves fennállását 1894-ben szebben megünnepelni, minthogy a várbástya II. emeletében hét teremben fölállitották és megnyitották a néprajzi múzeumot! A kiállitás állandósittatott, a finn állam, melynek a bástya tulajdonát képezte, a bástyát a városnak ajándékozta, a város pedig a múzeumnak engedte s hogy legyen miből gyarapitani azt, e czélra kötötte le a várhoz tartozó mezőségek összes szénajövedelmét. A példa buzdit s *Åbo* városa legott egész régi várából csinált múzeumot s ma 24 terme hirdeti, hogy bár egyetemét elvitték Helsingforsba, a művelődés munkájából régi részét megtartotta. S a picziny *Kuopio* 10,000 lakosával sem maradhat hátra az ily nemzeti törekvésekben, sőt túl akar tenni a többin, 1881-ben megcsinálta a maga kerületének a néprajzát kétszer, az egyik az összehasonlító sorozatokból áll s a városházán van elhelyezve, a másik regényes fekvésű kis félszigeten egy valódi kuopioi paraszthaz a legteljesebb be-

rendezéssel. *Björneborgban* a múzeum bérhelyiségben van, de a város már 1893 óta évenkint fétretesz egy összeget, hogy abból 10 év alatt pompás múzeumot épitsen! egyébként a múzeum a björneborgi finn irodalmi társaság tulajdona.

Wasaban a múzeum 1896-ban alapult meg, a város érdemes tanácsa tudta, hogy a múzeumnak nincs pénze a gyűjtésre s kötelességének tartotta a város szeszkimérési jövedelméből 500 márkát megajánlani azzal, hogy ez összeget évről-évre 100 márkával emelni fogja mindaddig, míg ennek szüksége fenforog! Uleaborg is 1896-ban alapitott múzeumot olykép, hogy a város ez évben 600, a városi irodalmi társaság 300 márkát adott e czélra, ma már tárgyuk száma 2000-re megy három év alatt! S ezekhez csatlakozik 1897-ben a nyslotti múzeum alapitása.

A finn néprajzi iskola hatása végül magára a tudományra is termékenyitőleg hat. A finneknek ma már ép úgy nem elég saját néprajzuk ismerete, mint nem volt elég a saját nyelvük ismerete. Hogy jobban megismerjék, eredetét kutatják s ez vezeti őket arra az útra, melyen a finnel nyelvrokon népeknek immár nemcsak a nyelvét, hanem a néprajzát is kutatás tárgyává teszik. Fokozatosan feldolgozván és kiadván a finn néprajz anyagát, A. O. Heikel áttért a mordvinek mai kulturájának feldolgozására; három utazást tett a mordvinek és cseremiszek közt, remek gyűjteményt állitott össze azok néprajzából s most a mordvin anyag közlését kezdte meg s az eddig megjelent füzetek a nyugati néprajzi tudományosság őszinte csodálatát vivták ki. Heikel expeditióit 1897-ben Mag U. T. Sirelius folytatta, ki az én javaslatomra és ajánlatomra 1898-ban az osztjákok közé utazott s 10,000 márka dotatióval végezte ott nagy eredményű kutatásait. Az expeditio költségeit nemcsak az állam fedezte. A finn-ugor társaság a finn irodalmi társaság és a finn nép együttes adakozásából került elő az összeg nagy része, a kancellariatus csak akkor járult hozzá, mikor az eszme végrehajtása már társadalmi úton biztositva volt.

Ez az átnézetes és rövidre fogott vázlat pontosan megmutatja, hogy fogják fel a finnek a nemzeti művelődést, mit tesznek érte, abban mily szerep jut a néprajznak, mely vörös fonálként huzódik keresztül minden vállalatukban.

És e vázlat az ethnographusra nézve is kiválóan érdekes. Nem állami subventiókkal, a maguk erejével teremtették meg azt, a mit a néprajz terén csináltak; az óriás mű 25 év alkotása, szemünk előtt indult meg a mozgalom, szemünk előtt fejlődött nagygyá s termette

meg gyümölcseit. Az eredmény nem maradhatott el, mert a kezdeményezés helyes volt: az ethnographiát bevitték az egyetemre, de akkor, mikor még finn ethnographia nem volt, nemzedéket neveltek s ma 500 ember, tanár, ügyvéd, orvos, pap stb. tudja, mi az a néprajz, hogy az nemzetiségi különállásának legerősebb biztositéka.

Vallom azt, hogy a nemzeti művelődésnek csakis azon felfogása helyes és jogosult, a mely a finnt áthatja; hogy a nemzeti művelődés ma Magyarországon csak csiráiban van meg, hogy ennek nálunk ép úgy meg kell lennie, mint a finneknél; s vallom azt, hogy ezt a nemzeti művelődést csakis a finn példa követésével lehet megteremteni.

Dr. Jankó János.

ADATOK A FOGAZOTTÉLŰ SARLÓ ELTERJEDÉSÉHEZ.

Dr. Karutz R., a lübecki múzeum őre, a „Globus" 1898-ban megjelent LXXIV. kötetének 21-ik füzetében „Zur Ethnographie der Basken" című tanulmányában, oly sarlónak rajzát — lásd I. t. 6. ábrát — közli, melynek legkiválóbb jegyéül élének fogazottságát tartja, s megjegyzi, hogy ilyen fogazottélű sarlókat az általa ismert irodalom kevés helyen említ. A bemutatott sarló a baszkoktól ered s neve: „iritaia." Újabban a símaélű sarló kezd divattá válni a baszkok között.

Karutz a csipkésélű sarlók keletkezését a következőképen magyarázza: „Visszaemlékezve az európai kőkorszak egyszerű fürészeire, továbbá a Flinders Petrie által Egyiptomban, Kahun városban kiásott, s a 12-ik vagy 13-ik dynastia korából való tűzkőfogas fasarlóra: az első pillanatban arra gondolhatnánk, hogy a csipkésélű sarló egyenesen a praehistorikus kor maradványa, mely csak anyagát, de nem alakját cserélte fel. A fejlődés menetét úgy képzelhetjük el, hogy az a kő élén véletlenül kipattogzott fogacskákból indult ki s a szántszándékkal készített és szakitásra rendelt fürészélű szerszámokon át a valóságos kőfürészig haladt s hogy azután ezt a kipróbált kőfürészt, a későbbi fasarlóba befoglalták, miglen a fát és a követ a vas kiszorította. Ha azonban más helyen a sima élnek adom az időbeli elsőséget a fogas éllel szemben, s ez utóbbiban modificatióját, megjavított formáját látom is amannak, mégis azt hiszem, hogy egy bizonyos földrajzi területen a sarló úgy keletkezett, a mint fentebb vázoltam. Hogy

ezt kifejthessem, nézzük meg a sima és fogazottélű sarlók mostani és hajdani elterjedését."

Karutz szerint az asszirok, görögök, rómaiak és germánok a bronzkorban csak simaélű sarlót használtak s ezek, továbbá az indeké és malájoké, valamint a többi európai népeké is majdnem egyező alakúak voltak. Csak itt-ott van kivétel. Így Ratzel rajzol le egy fogazott tatár sarlót (Völkerkunde III k. 56 l.). Minthogy azonban Ratzel erről többet nem közöl, Karutz, mint egyetlen adatot Ázsiából, figyelmen kívül hagyja.

Ausztráliában semmiféle sarlóforma eszköz nincs, még fürész se.

Európából négy feljegyzést talált fogazott sarlókról. Virchov említi Salzkammergutból és Vierlandból, Veckenstedt a lausitzi vendektől és von Friedel Berlinből.

Amerikából egy adata van és pedig Ecuador északi határáról. Ez azonban szerinte Spanyolországból, alkalmasint baszk közvetítéssel került oda és honosodott meg.

Ezekkel a szórványos adatokkal szemben Észak-Afrikában a fogazott sarlónak nagy elterjedése konstatálható. Ismeretesek a Dakhel oázisból és Abbessiniából (Ratzel), Marokkóból (Quedenfeldt), Szenegambiából (berlini és párizsi múzeum) és Egyiptomból (lübecki múzeum), még pedig a baszk sarlóhoz hasonló formákban.

„Úgy látszik tehát — végzi be értekezését — hogy ennek a ténynek nem csekély bizonyító ereje van és én azt gondolom, hogy az erre való rámutatással, egy néprajzi tekintetben bizonyságot tevő tárgyat szolgáltattam a baszkoknak és ősberbereknek kapcsolatára nézve, mely egyéb anthropologiai és nyelvészeti bizonyítékok mellé sorakozik."

E czikkekből kifolyólag a Globus LXXV. kötetének 13-ik füzetében (213 l.) Krause közli egy fogazott sarló rajzát egy 17-ik század elejéről való kéziratból. (I. t. 7. ábra).

Majd ugyanazon folyóirat LXXVI-ik kötetének 10-ik füzetében (163 l.) még két adatot találunk csipkésélű sarlókról. Az egyik Szumatra északnyugati részéből említi fel (I. t. 8. ábra), a másik Dél-Hannoverből (I. t. 9. ábra).

Ezekhez kívánok néhány új lelőhelyet hozzácsatolni, melyek a fentebbiekkel együtt egy kissé meggyöngítik a fogazottélű sarlóknak bizonyító erejét a baszk-berber kapcsolat kimagyarázásánál.

Mindenekelőtt két irodalmi adat álljon itt. Az egyik: „Die Balearen, von Erzherzog Ludvig Salvator", mely az I. kötet 226. és II. kötet 330. lapján közöl fogazottélű sarlórajzokat; a másik: „Ethnographie Nordost

Afrika's von Paulitschke", mely a XVII. tábla 1-ső ábráján mutat be egy galla-sarlót.

A m. n. múzeum néprajzi osztályának gyűjteményében 12 db. csipkésélű sarló van. 11 db. Magyarországból, 1 darab Finnországból Räisäläből, a hol neve: „sirppi".[1] (I. t. 5. ábra).

A mi finn példányunkéhoz teljesen hasonló sarlókat, köztük egy fogazottat rajzolt le dr. Jankó János, gróf Zichy Jenő ázsiai expeditiojának ethnographusa a helsingforsi finn múzeumból s ezek közül némelyek fel is vannak említve a múzeum katalógusában: Th. Schwindt katalog öfvez Finska Studentafdelningernas-Ethnografiska samlingar. Tilläg I, Helsingfors, 1893, 70. l.

Ugyancsak dr. Jankó úr rajzolt le egy fogazott nádvágó tatársarlót az asztrakáni múzeumból, melyet az I. t. 10. ábrán közlünk.

A magyarországiak közül 4 db. került az oláh Várhelyről (Hunyad vm.), I. t. 1. ábra; 1 db. a szász Nagy-Talmácsról (Szebenvm.), I. t. 3. ábra; 1 db. a székely Oltszemről (Háromszékm vm.), 3 db. a magyar lakosu Jánosiból (Gömör vm.) I. t. 2. ábra; mindannyi dr. Jankó János gyűjtéséből és 2 db. ismeretlen lelőhelyről, I. t. 4. ábra.

Saját tapasztalásomból tudom, hogy a Kalotaszegen (Kolozs vm.) szintén általánosan el vannak terjedve, valamint hallomásból, hogy hasonlókép Szolnok-Doboka vármegyében is.

Sajnos az ország többi részéből nincsenek adataink, de valószinű, hogy egyéb helyeken is megvannak, főleg hegyes vidéken. Az összeállitásból annyi mindenesetre kitünik, hogy leginkább Erdélyben otthonosak, mert onnan került a legtöbb a múzeumba, mig az ország nyugati részéből simaélű füvágó sarlókat kaptunk. A fogazott élűek tudvalevőleg gabonaaratásra valók.

Sarlóink nagyságra különböznek, de az egy helyről való példányok egyformák. Az 1—5. és 10. ábra $^1/_6$ nagyságban van rajzolva.

Pengéjük kovácsolt vasból van, keskeny, ormótlan, végén a gerendahasadékba való beszúrásra szolgáló hegygyel, alul a nyélbe kis „farok"-kal beszoritva. Fogaik, a 4-ik számú kivételével, *ráspolyszerüek* úgy mint a baszk sarlóé, sürűek s lefelé tekintenek. A 4-ik számúnak igen apró szintén lefelé tekintő, de *fürészszerű* fogai vannak, mint a többi idegen példánynak.

Érdekes sorozatot képviselnek pengéik hajlottsága tekintetében. Nem szorul magyarázatra, hogy a sarlók ives görbülése mechanikai

[1] A szóhoz lásd Miklosich: Etym. Wörterbuch d. slav. Sprachen 294. l.

okokból jött létre. A lábán álló, marokra fogott és megfeszített gabonacsomó, az összemarkolás folytán kúpalakba borul s így természetesen a vágó élnek is a kúpfelülethez kell hajolnia a vágás eredményessége czéljából.

Ez az íves hajlás sarlóinknál már most kétirányban fejlett ki. A két szélső typust az 1-ső és 5-ik ábra szolgáltatja.

Az előbbinél a penge a nyélből kiindulva egy darabig egyenesen halad, annak folytatását képezi, csak azután hajlik meg, még pedig többé-kevésbbé derékszögesen erre az irányra. A vágás ereje, súlya itt az él hajlított részletére esik — jól lehet az él végig ki van fogazva — mert ide van feszítve a levágandó gabonaszár. A meggörbítetlen élrészlet kevés részt vesz a munkában, sőt egészen passivvá is változhatik, a mi abban nyilvánul, hogy többé sem élet, sem fogat nem kap, a mikor tehát egyedül a görbült rész marad activitásban.

Ilyen sarlóformát láthatni a Zichy Jenő gróf kaukázusi nagy munkájában I k. LVII. t., 1 ábra.

A sarlóknak ez a formája a bronzkori sarlókra emlékeztet s alaktanilag átmenetet képez a gyalázka-féle vágó szerszámokhoz, melyek erősebb szárú növények levágására lévén rendelve, hosszabb nyéllel szereltetnek föl.

Sorozatunk második felénél a penge tüstént a nyélből való kilépésénél el kezd görbülni. Ezt láthatjuk a 3-ik és 4-ik ábránál s végső kifejlődésében az 5-iknél. Ennél a meghajolt él nem kanyarodik vissza derékszögesen, hanem úgy fut tovább, hogy a nyél meghosszabbításával hegyes szöget alkot. Ezáltal a szétnyílás által a penge és nyél között mély tölcsérszerű beöblösödés támad. Ennek már most az az előnye van, hogy nagyobb felületet, nagyobb csomó gabonát foghat közzé, mintha a penge jobban a nyélhez hajolna, másrészt öble a nyél felé szükülvén, a belefekvő gabonacsomót összetömöríteni is képes, miáltal hatékonysága is jelentékenyen növeltetik. A vágás súlya itt az öblös részletre esik. Ez a sarlóforma átmenetet képez az ismeretes fűvágó sarlókhoz.

Végül megjegyzem még, hogy a Karutztól közölt egyiptomi eredetű kertészkésnek (i. h. 9. ábra) tökéletes párja van múzeumunkban Bosznа-Bródból aczélpengével. Gyári portéka, mely alkalmasint külföldről került mindkét helyre.

Bátky Zsigmond.

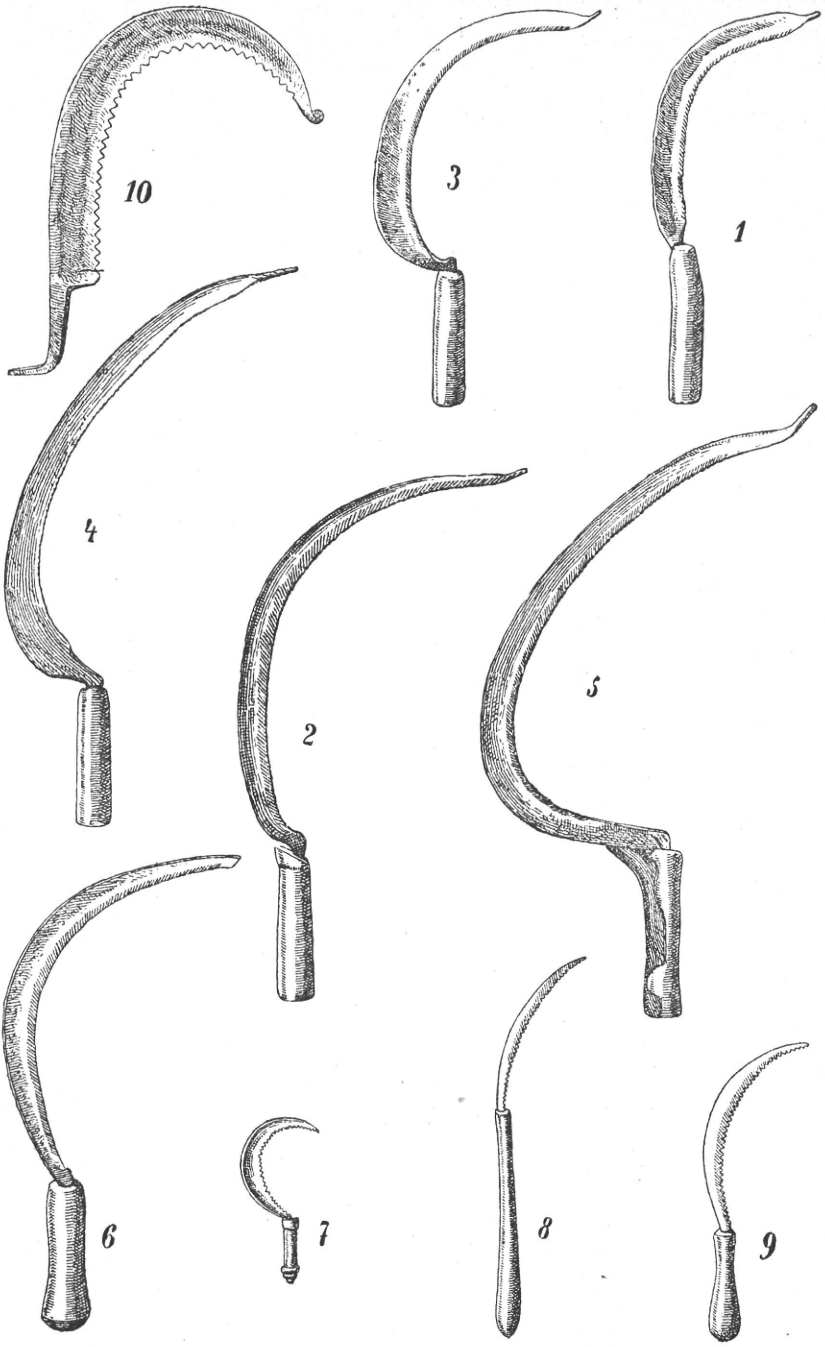

Fogazott élű sarlók.

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

Felsőmagyarországi merítőedény.

notypia-nyomás Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdájából, Budapesten.

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. február 2. szám.

FELSŐMAGYARORSZÁGI MERÍTŐEDÉNY.

A középkor iparművészeti emlékein, lettek légyen azok festett, faragott vagy érczből kidolgozott tárgyak, a legtöbb esetben a kor megfelelő építészeti styljét visszatükröztető motivumokkal találkozunk. Akár az egyházi czélokra készült, akár a profán igények kielégítésére törekvő tárgyak diszitését is veszszük, a tagozás építészeti.

A szentek ereklyetartó szekrénykéi, az egyházi füstölők, aranyban, ezüstben vagy rézben kidolgozott bazilikák és dómok kicsinyitett mintái; az oltárok antipendiumai tagozatuk szerint oszlopos, ivezetes arkádok. A profán szekrények egy-egy bástya vagy torony mintájára vannak épitve; a lakatok, ajtózárak; várak és kastélyok, tornyok és kapuk aprólékos, kicsinyes — de mindig hű — másolatai. Művészek és iparosok készitményei ezek, az építészeti érzéknek oly magas fokú fejlettségével, az anyag fölött való uralkodásnak oly nagy mértékével csinálva, hogy az anyag a nélkül, hogy a mester az eredeti czélt szem elől tévesztette volna, a kor törekvéseinek megfelelőleg építészeti tekturális tagoltságot nyer; egészében és részeiben a kor épitményeinek stylusát követi, de finomságokban, gazdagságban azokat sokszorosan fölül is mulja.

Ha már a mesterek egyéniségre törekvő alkotó erejét is ennyire uralta az architekturális vonalak szépsége, mennyivel inkább kellett annak a szegény, uraitól függő, elnyomott nép lelkére, képzelő tehetségére hatnia, melynek minden reménye, bizodalma a templomokban, az Istenben való hitben összpontosult, mely minden nemesebb, jobb benyomást a dómok pillérei és ivezetei alatt szitt fel magába. Csakhogy a középkornak reánk maradt ilyen emlékei nagyobbrészt az egyházak

Néprajzi Múzeum Könyvtára

és a világi hatalmasok nemes anyagból készült használati tárgyai, a nép szerényebb, romlandóbb anyagokból készített magacsinálta eszközei elporladtak. De ha hijjával is vagyunk, a középkorból egyenes úton reánk maradt olyan tárgyaknak, melyeket a nép a maga használatára a maga ízlése szerint készített, a nép ornamentikájában, különösen pedig faragványain lépten-nyomon találkozunk olyan motivumokkal, melyeknek architektonikus vonalai a középkor épitményeire vezethetők vissza, még ha azok a legújabb korban készültek volna is.

Hazánk, ebben a korban szegény volt ilyen épitményekben.

Ornamentikánk pedig gazdag tárházát nyujtja a középkori épitészeti motivumoknak. Nyomai ezek annak a nagy nyugati befolyásnak, annak a folytonos telepitésnek, melynek hazánk ebben a korban ki volt téve. A betelepitett németek készen hozták ezeket a formákat, a Magyarország területén lakó népek pedig, készséggel vették át azokat. Igaz, hogy meg nem értve, rosszul felfogva és alkalmazva a legtöbb esetben elvesztették eredeti jelentőségüket, hogy a magyarok, és szlávok kezén elvesztették nemzeti jellegüket; de ott, a hol maguk a települtek őrizték meg, ott a motivumok is eredeti tisztaságukban és jelentőségükben maradtak meg napjainkig, ezek azután világosságot vetnek a többire is.

Képünk, lásd a II. táblát, egy merítőedényt [1] mutat be, a minőt a juhászkodó tót, német és ruthén sajtosok faragnak maguknak és forró édes savót (zsendicze) isznak belőle. Edénye egy darab fagörcsből van faragva, úgyszintén füle, vagy fogantyúja is. A kettőt alul abroncs tartja össze. Egyike ez azon ritka daraboknak, melyeknek diszesen kifaragott füle tisztán épitészeti motivumokból van öszealkotva. Stylje után románkori oromzat, mely a pilléres-oszlopos rendszer egy tagozatát zárja be. Az ormot alátámasztó gerenda tisztán csak az üres tér kitöltésére van rendelve és nincsen semmi szerkezeti jelentősége. Az oszlop-aláfaragása már szláv kézre mutat. Két másik, hasonló darabbal együtt Zólyommegyéből ered. Az edény neve Zólyomban: črpák, čerpák; Barsmegyében: čerepák, a barsmegyei németeknél: Geletl (neuhochdeutsch: Gelte).

Nécsey István.

[1] A tárgyat Nécsey István úr számára Bittera Jenő úr szerezte meg; Nécsey úr azt a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozta, a hová az a 29,498. leltári szám alatt kebeleztetett be. Nécsey úrnak köszönjük a csorpák szép szines ábrázolását, melyet folyóiratunknak díjtalanul engedett át. *Szerkesztő.*

AZ ERDÉLYI SZÁSZ PARASZTHÁZ.

Bünker J. R.: „Das siebenbürgisch-sächsiche Bauernhaus" című értekezésének ismertetése.

Bünker J. R. sopronvárosi tanító már több éve kutatja a magyarországi s különösen a hazai német népies építkezést. Működésében a bécsi anthropologiai társaság anyagilag is támogatja s kutatásainak eredményeit is a társaság folyóiratában, a „Mittheilungen der Wiener Anthrop. Gellschaft"-ban közli.

A német házkutatók fejének, *Henning* egyet. tanárnak a német és osztrák embertani társulatok 1894. évi innsbrucki II. közös nagygyűlésen kifejtett kívánságához képest kutatásait legutóbb az erdélyi szász parasztházra terjesztette ki. Kutatásainak tudományos eredményeit, most közli a fent nevezett szakfolyóirat 1899. V. füzetében (XXIX. kötet). A 41 kvártlapon megírt, 52, részben fénykép után készült eredeti rajzzal megvilágosított értekezésnek adatai és eredményei a magyar házkutatásra nézve annyira fontosak, hogy *Bünker* végső conclusióit e helyen is egész terjedelmökben közlendőknek tartjuk.

Bünker föltétlenül helyes módszerrel dolgozik; az erdélyi szász paraszthéznak elég tekintélyes a szakirodalma, s szerző alaposan ismeri, de azért mindenütt önálló és a szigorúan természettudományi módszer alkalmazásával a maga szemével lát; e mellett azonban iparkodik kutatását az általános törekvések keretébe is beilleszteni. Tanulmányait az erdélyi szászság mindhárom szigetére kiterjesztette. Kezdi a beszterczevidéki (Nösnergau) szászság házának ismertetésével, folytatja a szebenvidékiekével (Stuhlland) és végül befejezi a Bárczaság (Burzenland) házának jellemzésével.

„Legnagyobb ezek közt a szebeni sziget; főhelye Nagy-Szeben; határai északon a Maros és a Kis-Küküllő, délen az Olt. Ezt a részt még II. Géza (1141—1161) telepitette be. A Bárczaságot, Brassó főhelylyel, a XIII. század elején a német lovagrend telepitette be. A beszterczei sziget az erdélyi szász telepitések között a legrégibb. Alapitása *Kisch* szász tanár szerint valószinűleg már a nagy német bevándorlás előtti időszakba esik."

Bünker programjának integráns részei még azok az alapelvek is, melyeket házkutatásaiban követ. Mostani dolgzatában *Bünker* ezekről a következőleg nyilatkozik: „A tájszólások tanulmányozásából csak legújabban derült ki, hogy az erdélyi szászok nem f l a n d r i a i ere-

detűek, mint azelőtt hitték, hanem frankok, kik *dr. A. Schneider* szerint, a német földnek abból a szögeletéből származnak, melynek csúcsa körülbelül a Sieg és a Lahn folyóknak vízválasztójával esik össze s melynek szárai nyugot felé a Havas-Eifel és a Soon-Erdő irányában húzódnak. E szászok nyelvükön kívül megőrizték a földosztásnak azon módját is, mely a telepítvényesek ősi hazájában divott; már *Meitzen* kimutatta a dülő beosztásokról írt nagyhirű művében, hogy olyan falvak, melyekben a dülőbeosztások úgy a dolmányival (Thalheim), valamint az összes erdélyi német falvakéval egyeznek, a rajnai tartományban csakis a Felső-Rajnától kezdve a Közép-Rajnán át a régi Ubiak határáig fordulnak elő Maareyk, Veuss és Gellep közt."

Bünker szerint *Meitzen* eredményei mindenképen támogatják az erdélyi szászok eredetéről szóló nézetet és döntőleg bizonyitanak a mellett, hogy a szászok falvaiknak ősrégi időktől fogva megszokott elhelyezését és telkeiknek elosztási módját az anyaországból hozták magukkal Magyarország keleti vidékeibe és igy könnyű lesz megállapitani, hogy a szászok az ős hazából házuk typusát is magukkal hozták-e és az idegenben is a hazájukbeli házak mintájára épitkeztek-e.

Ámbár az egy törzsbeliek 700 éves különlakása alatt a visszamaradt szászok rajnamenti hazájában a ház sokkal jobban fejlődhetett, mint az erdélyi szász ház, mely évszázados küzdelmeket látott maga körül, mégis föltehető, hogy a kezdetleges házakban itt is az anyaország házára a *frank-felnémet* háztypusra fogunk ráismerni. Hogy a szászoknál, kikerülve nyugoti rokonaik hatása alól, a háznak fölötte ősi alakjai maradtak meg, a néprajzi kutatásra csak előny — sőt szerző épen ezektől az Erdélyben fenmaradt ősnémet eredetű házformáktól várja azt, hogy a frank-felnémet ház fejlődési történetébe új fénysugarakat vessenek.

A következőkben aztán szerző először is a beszterczei szászság házát mutatja be, több apró parasztházat ir le, majd áttér a nagyobb kőházakra, melyek amazoktól csak épen annyira különböznek, a menynyire azt az épitkezési anyag hozza magával. A nagyobb fajta házak különben a nagyszebenvidéki és a bárczasági házakkal közös typusúak.

Miután hasonló módon a másik két vidéket is megjárta, figyelmét a melléképületek és házi berendezési tárgyakra is kiterjeszti, a német házkutató alaposságával betér a szomszéd székelység egykét falujába is.

Így Sárosban, Erzsébetváros mellett — ámbátor a falu a székely telepektől messze esik — előfordulnak olyan házak is, melyeknek alaprajza az ú. n. „székely házat“ jellemzi — lásd az 1. számú alaprajzot — s melyet *Huszka József* tanár „A székely ház“ című gazdagon illusztrált és fényesen kiállított művében olyan behatóan dolgozott fel. Idézett művében *Huszka* azon fáradozik, hogy a székely ház eredetét megállapítsa. Összehasonlításul, valamint hogy analogiákra szert tegyen, tárgyalásába belevonja a török és khinai házat, sőt az asszyrokat és a szasszanida kor perzsáit is. *Huszka* különben is a hatalmas, sokszor dúsan faragott székely kapuzatra fekteti a fősúlyt. Hogy ennek eredetét is a székelyek ázsiai őshazájába áttehesse, a keletindiai *karli*-i sziklatemplomokba rándul ki.

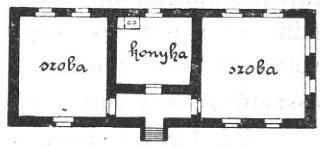

1. ábra

Különben *Huszka* nézeteivel ezen a helyen nem akar szembe szállani, már csak azért sem, mert az összehasonlító anyag ehhez ma még kevés, *Huszka* nézetei pedig ezek hiányában alaposan meg nem cáfolhatók. Fölemlítendőnek tartja azonban, hogy *Henning* a kapunak azt a formáját, mely a székely kapunak is alapját képezi, kétségtelenül *germánnak* tartja és hogy olyan kapukat, a milyeneket *Huszka* is ábrázol, Brassónak román negyedében és Nagy-Sajóban, e helyt galambdúczosat is látott. (Mintha bizony Brassó a székelységtől egy országnyira volna és egyetlen székely lakosa se volna, kik természetesen Brassóban is a maguk módjára építik kapuzataikat.)

Szerző azután hivatkozik arra, hogy a székely házról már a millenniumi faluról írt dolgozatában (Mitth. d. Anthr. Ges. in Wien. 1897. XXVII. III. 86.) kimondta, hogy a székely ház valószínűleg a felnémet házalakok közé sorolandó, valamint, hogy beható felkutatása a felnémet ház fejlődéstörténetéhez is új szempontokkal szolgálhatna.

Újabban *Meitzennek* egyik értekezése (Für Agrargeschichte Ungarns und Siebenbürgens) erre is talált bizonyítékot, hogy t. i. a székelység háza is, legalább azon a vidéken, a hol szerző járt, frankfelnémet eredetű.

Meitzen, ezen czitált értekezésében azt mondja: „Az itt (a Bárczaságtól keletre) fekvő székely falvak valamennyien a német lovagrend bárczasági telepeinek mintájára vannak elrendezve“. Majd néhány sorral alább az aranyosmenti, Tordától a Küküllőig terjedő székely telepekről szólván igymond: „A székelyek itteni dülői, miként azt a

térképek mutatják, majd minden kivétel nélkül a szász falvak telkeihez hasonlóan vannak elrendezve".

Be lévén tehát bizonyítva, hogy a bárczasági székely falvak faluberendezései a német lovagrendnek hatása alatt keletkeztek és az Aranyos és a Küküllő mentén a székely falvak dülői szász, azaz rajnai frank minta szerint vannak elrendezve, misem fekszik közelebb, mint az a feltevés, hogy azt a házalakot a székelyek a szászoktól vették át, mert tény, hogy a telek elrendezése majd mindenütt szoros összefüggésben van a ház alakjával.

Ezt bizonyítandó, szerző megkisérli, hogy a székely ház alaprajzát a szász házéval összehasonlitva, e tételt be is bizonyítsa. Halljuk különben saját szavait:

„Idő hiányában sajnálatomra nem volt lehetséges Csikmegyének amaz északabbra fekvő vidékeit is fölkeresnem, melyeket a székelyek legrégibb telepeinek szoktak tekinteni, de azt hiszem, hogy

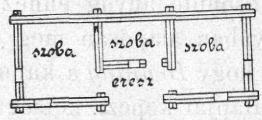

2. ábra.

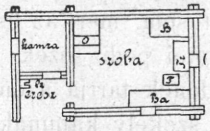

3. ábra.

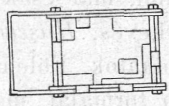

4. ábra.

ott sem akadtam volna több primitiv házformára, mint azokban a helységekben, a melyek a legkeletebben fekvő szász falvakkal szomszédosak. Mert már itt is, így pl. Uzon székely faluban, habár gyérebben is, de mégis előfordul az a házalak, mely székely ház elnevezése alatt ismeretes.

„Az említett helyen két ilyen székely házat fényképeztem le. Az egyik, 336. számú, egészen új háznak alaprajzát a 2. ábra mutatja. Fából épült csak úgy, mint a szászok faházai, kivül-belül sima agyaggal van besározva és fehérre meszelve. Zsindelylyel van födve. Alaprajza, teljesen egyező a sárosi házéval, csakhogy a mi ott konyha, az itt a második szoba. Az egész házban tehát, melyet három szegény család bérel, három szoba van, melyben egy-egy család lakik. A székely házban az elől nyitott eresz mögött levő helyiség rendesen a kamara. Így találtam ezt az Uzonban lefényképezett második 232. számú háznál is. Az épitkezési anyag, a tető alakja és a fedő anyag az imént érintett házéval egyezők. A ház alaprajza azonban más (l. a 3. ábrát).

„Boldognak érzem magamat, hogy erre a kis házikóra ráakadtam, mert 1. *fölismertem abban egy primitivebb alakot, a melyből a székely*

ház okvetlenül kell, hogy kifejlődött légyen; 2. megmutatta nekem azt az utat, a melyen az erdélyi szász is haladhatott, míg a fejlődés során mostani alakjához jutott; 3. pedig, *és ezt tartom a legfontosabbnak, lehetséges lesz az, hogy abban az esetben, ha sikerül a szász ház kifejlődését abból az őseredeti formából kimutatni, a melyről föltehető, hogy ez az, a melyet 700 évvel ezelőtt a telepítvényesek frank-felnémet hazájukból magukkal hoztak, hogy ebből visszafelé következtessünk a frank-felnémet ház ősalakjára, melyet tudtommal mindeddig senki sem mutatott ki.*

„Hogy az uzoni 232. számú ház a 336. számú ház fejlődési menetének előfokát képviseli, a két ház alaprajzának összehasonlításából (2. és 3. ábra) könnyen fölismerhető. A kezdetlegesebb 232. számú (3. ábra) ház alaprajza kettős beosztáson alapszik.

„A ház belsejében a főhelyet a szoba foglalja el, ebben van cserépkályha 0, egy ágy *B*, egy asztal *T*, egy pad *Ba* és egy láda *Tr*. A kályha hasonló a szász házéhoz és nemcsak melegítésre, hanem főzésre is használják. Valamint a kályha helye, úgy a bútorok elhelyezése is teljesen a szász házénak, vagy tágabb értelemben a frank-felnémet házénak felel meg.

„A háznak második helyisége ezen főhelyiség előtt fekszik, mely azonban albeosztással már is két helyiségre van osztva.

„A hátsó elkülönített és teljesen zárt helyiség a kamra, a mellső az eresz. Ez utóbbi nem egyéb, mint az előcsarnok csökevénye, melyet *Henning* hasonló alakban, t. i. szintén csökevényesen az északi és a lengyelországi keletnémet házon is bemutatott.

„Az előcsarnok maradékának bal hátsó sarkában egészen primitiv tűzhely áll s ez kb. 20 cm.-nyi magasságban keskenyebb lapjukkal egymásra helyezett téglákból épült. A téglakeret tulajdonkép csak arra szolgál, hogy a fafalakat védje. A tűz a körülfalazott téren belül a földön ég és a főzőedényeket a tűz köré állítják. Ezen a tűzhelyen csakis nyáron főznek.

„Az ilyen egyszerű tervrajzú ház átalakulása azzá a 2. ábrában bemutatott komplikált tervrajzú házzá, egyszerűen úgy képzelendő, hogy a kamrához és az ereszhez balfelé még egy szobát illesztettek. A kétsejtes házaknak ilyetén háromsejtűvé való kiépítését frank-felnémet területen — mondhatnám — naponta és mindenütt tapasztalhatjuk. Nem vagyok abban a helyzetben, hogy tanúja lehettem volna annak, hogy valamely székely faluban is csakugyan épen így történt volna valamelyik ház ilyen irányú kiépítése, hogy ez azonban itt sem történ-

hetett másképen, mint egyébütt, erről már a székely ház egyes belső helyiségeinek elnevezései is tanuskodnak. Mint már említém, az elől nyitott csarnokot „eresz"-nek hívják, mögötte fekszik a „kamara". Sajátságos már most az a körülmény, hogy a székely a szobát rendesen a „ház" névvel illeti, ámbár — mint Uzonban megtudtam — a „szoba" elnevezést is ismeri. Ház és szoba itt tehát épen olyan synonymáknak látszanak, mint az erdélyi szászoknál a haus és a stuf. Ha már most a székely háza sem áll egyébből, mint egy szobából az előtte fekvő ereszszel, akkor tényleg az egész épület se nem több, se nem kevesebb, mint a ház. Ha ellenben a házban, a mint ez ma már szabálylyá lett, két szoba van, közben eső ereszszel és kamarával, akkor a mellső, az utcza felé irányuló és többnyire nagyobb szoba „nagy házzá" lesz a parádés szoba szerepével. A másik, a tulajdonképeni lakószoba pedig megkapja a „kis ház" elnevezést. Ezek a nevek, azt hiszem, eléggé bizonyítják, hogy a manapság általában divó hármas beosztású székely ház a kényelem után való vágyakozás szülötteként két háznak (a nagy és kis háznak) egymáshoz való lánczolásából keletkezett (nagy ház és kis ház), mely házaknak ősformája az egyszerű ház volt egy szobával, előtte fekvő ereszszel. Az ősalak azonban a 3. ábrában lerajzolt alaprajzból ismerhető fel; ebből gondolatban csak azt a falat kell eltávolitani, a mely az előcsarnok hátsó részéből kamarát csinált.

„A székely ház fejlődési menete különben olyan analogiát szolgáltat a déli és nyugati Norvégiából ismert északi háznak fejlődéséhez, minél szebbet képzelni sem lehet.

„Fentebb már kimondottam, hogy nekem úgy látszik, mintha az erdélyi szász háznak összetettebb alakokká való fejlődése is abból az egyszerű alakból indult volna ki, melyet a 232. számú uzoni székely háznál ismertünk meg, és melynek alaprajza a 3. ábrán látható.

„Megkisérlem, hogy a következőkben ezt be is bizonyítsam.

„A mint a szász falvakból közlött házaim leirásából általában kitünik, a háromsejtű ház ma már a legtöbb faluban uralomra vergődött, de azért vannak vidékek, a melyekben a kétsejtes ház még ma is gyakori, igy mindenek előtt a Szász-Régen körüli falvakban, továbbá Botsch, Minarken, Klein- und Gross-Schogen nevű helységekben. Alapjában véve ekképen még azokat a háromosztatú házakat is, a melyekben a harmadik helyiség pincze vagy istálló, tehát nem lakás, kétsejtűeknek vehetjük. Mindezek a házak már nagyon közel állanak az ősi székely ház alakjához, mely csak egy szobából s az előtte elterülő

ereszből állott. Utalok a tanulmányom előző részében ábrákban is bemutatott alaprajzokra, melyek mind csak két emberlakta belső helyiséget mutatnak, szobát és ereszt, melyet a szászok részint lēf, līf, leif, lief-nek, részint pedig háznak vagy nyári konyhának neveznek.

„Mind ezekben a házakban nézetem szerint a stuf határozottan megfelel a székely ház házának, ámbár a székely a szobáját nevezi háznak, a szász pedig néha (nem a szobát), hanem az előcsarnokot illeti a „Haus“ elnevezéssel és az előcsarnok, a szász h o u s vagy lef ilyenformán a székelyház ereszével kell hogy egyenlő értékű legyen.

„*Wolff* ugyan más nézeten van. Ő a „Haus“-t tartja a szász ház ősi sejtjének, mely ház, mint ő hiszi, a letelepüléskor csak ebből az egyetlen helyiségből állott. A szobát, ugyancsak véleménye szerint, csak később illeszthették a házhoz. *Wolff*-ot kétségtelenül *Henning*-nek egy mondata vezette félre (ezt a szerzőt az idézett helyen különben czitálja is). *Henning*-nek ezen szavai pedig így hangzanak: „Ebből a két helyiségből ma a szoba a ház főrésze, míg az előcsarnok rendszerint sokkal kisebb fontosságra tett szert. Ez a viszony azonban nem minden időben volt ilyen. Mentől régebbi házakra akadunk és mentől régebbi időkre térünk vissza, annál fontosabbá válik a háznak azon része, melyben a tűzhely áll, a mely mellett a szoba mindinkább mellékessé válik. Csakis hosszú fejlődés során, mely a kályhák feltalálásához és az ettől feltételezett gyakorlati szobabeosztáshoz van kötve, vált lehetővé a régi hagyományok által megszentelt főhelyiségnek ilyetén visszaszorítása“. Mihez *Wolff* azt a megjegyzést fűzi: „A mit *Henning Rudolf* arról (a frank házról) mond, szóról-szóra erre (az erdélyi szász házra) is ráillik“.

„*Wolff* — a mit különben maga is elismer — különösen az északi Erdélyben dívó házat nem ismerte eléggé és azt sem gondolta meg, hogy a szász házban mégis csak az a helyiség lesz „az ősi hagyomány által megszentelt főhely“, a melyben még csak nem is régen nyilt tűzhelyen lobogott a láng a tűzvédő alatt; mert a hogy manapság a sütőkemencze vándorol a szobából az előcsarnokba, ép úgy tették át — és bizonyára nem nagyon sok idővel ezelőtt a nyitott tűzhelyet is, mely ott manapság is nagyon alárendelt szerepet játszik és melyet csak nyáron használnak.“

Szerző erre azon régebbi véleményét, hogy a székely ház eresze és a szász ház *lēf*-je azelőtt *magába a házba beszögelő, elől nyitott csarnok volt*, egy-egy kisbeszterczei szépnyíri épületről vett példával illusztrálja, melynek alaprajzát a 4. ábrán mutatjuk be. A kisbesz-

terczei példa azonban nem lehet mérvadó, mert „ez a házacska Kis-Besztercze falu terének közepén áll, a község tulajdona és a községi bikák, mének és kandisznók gondozóinak lakása“. Ez nem népies házépítkezés, ezen tehát az előcsarnok nem a ház része, hanem gyakorlati czélt szolgáló másodlagos járulék, miért is szerzőnek az ehhez fűzött okoskodását nem közlöm.

A mikor pedig az előcsarnok leszármaztatásával is végzett szerző, eredményeit a következőkben összegezi:

Úgy az erdélyi szász ház, valamint az uzoni székely ház tanulmányozásából az következik, hogy

„alaptypusuk az árja ház ősalakja s ez áll egyetlen lakóhelyiségből, a melyben a tűzhely lángja lobog és egy elébe tett előcsarnokból. *Henning* kimutatta, hogy ez az ősalak volt a görög, az itáliai, északi *és a keletnémet ház törzsalakja, de nem mutatta ki, hogy a frank-felnémet háznak is ez az őse.*

Dr. Semayer Vilibáld.

TAMÁS KATA, A BÁNFFY-HUNYADI „NÓTAFA“.

(Adatok a népies divat változásához.)

Néhány hete, hogy az „Urania“ tudományos színházban egy eddig ismeretlen primadonna lépett fel s Vikár Bélának a kalotaszegi népköltésről tartott előadása alkalmából egy csomó hamisítatlan kalotaszegi népdalt énekelt el a budapesti közönségnek. A vidék, a honnan jött, mindenki előtt kedvesen ismert s már ez maga jó ajánló levél volt a fiatal népdalosnak. Az ujságok felkapták, neve csakhamar bejárta a fővárost s a közönség tódult az előadásokra, hogy a falusi csalogány dalában gyönyörködjék. Nem is bánta meg s elismerését sem tagadta meg tőle. Megérdemelte!

De teljes elismerés illeti meg a tudós felolvasót is, kitől az eszme származott s ki Tamás Katát Budapestre felhozta, valamint Gyarmathy Zsigánét, a ki eleresztette.

Vikár Béla népköltési előadásának kitünő voltáról szinte felesleges szólanom. A néprajz minden barátja köszönettel tartozik neki azért, hogy ezt a nagy közönség előtt is kedvessé tudta tenni. Egy dolgot azonban nem hagyhatok említés nélkül e néprajzi folyóirat hasábjain s ez a primadonna öltözékére s azzal együtt a bánffy-hunyadi „módizás“-ra vonatkozik.

Jobb szerettük volna, ha Tamás Kata nem „lakk" csizmában és fekete posztós muszujban lép fel a színpadon (legalább az este, mikor mi láttuk, így volt), hanem piros csizmában és sárga posztós muszujban. A pesti közönség bizony úgy tudta eddig, hogy a Kalotaszegen piros csizmában járnak a leányok. Járnak, az igaz, de már nem sokáig! Szegény „karmazsin" és „hazai piros", ti nem sokára már csak a népdalban fogtok szerepelni s ha a hunyadi vásárra bemennek majd bennetek a vidékről, a hunyadiak ujjal mutogatnak rátok. Így jár a festői szépségű szerény sárgaposztós muszuj is. Ezt is elnyomja a virágos és gyárbélyeges ízléstelenség. Ezt meg majd könyvekből fogjuk kinézni, ha ugyan lesz honnan. A Pallas Lexikonból (12-ik kötet) semmi esetre sem. Bezzeg volt divatja a sárga muszujnak, „mikor a német örökölte a hazát", de hát akkor muszáj is volt viselni. De bízunk a „divatház" tulajdonos Kudor (Lula) Katában, hogy meg fogja honosítani a piros posztót a muszujon. Láttuk a Tamás Kata búzavirágszín „bujká"-ját is. Metszett, fekete üveggyöngyökkel volt telehintve!! Ez is hunyadi találmány, alkalmasint a híres „bujbeli" készítő Varszát Kata fundálta ki. Szerencse, hogy csak télen viselik.

Különben ezek a cseh üveggyöngyök a női mellrevalókon is erősen meghonosodtak, a mely, mellesleg legyen mondva, egyike a legízléstelenebb ruhadaraboknak. Szinte érthetetlen, hogy az egyébként finom érzékű hunyadi fehérnép hogyan tudja szeretni ezt a zagyvalékos ornamentumokkal agyontömött, lehetetlenségig tarka-barka pruszlikot. Az állásáról nem is szólok. Ezt is bemutatta Tamás Kata a színpadon. Mennyivel szebb a vidéken még feltalálható ú. n. „hosszú mellreváló". Annál még az „almásolás" is piros vagy karmazsin bőrből készül s nem lakkból, mint a hunyadi ú. n. „rövid mellreváló"-nál. Persze, amaz parasztos, falusias, a hunyadira lakkbőr kell, aztán ennyi meg ennyi „rend" csillag (és pedig „rendes", „czikkes" és „jókedvű asszony"-féle), aztán görgina (georgina), szarkaláb, bimbó, koszorú, szegfű, muszkáté levél, a közepébe országczímer és két madár. Ez aztán „erősen" szép!

A „selyembojt" (ez a morva portéka) is ott lógott a Tamás Kata hátán. Legényfogónak mutatta be a felolvasó, de bizony csak selyembojt annak a neve, amazt a Kata hallotta valahol. Ez is megkezdte már hódító körútját a vidéken.

Persze a „vállfűt" sem varrja már ki a hunyadi lány, mert az is parasztos, hanem szép gerezdesen kitéglázza. Ezzel ismét nagyot

hanyatlik az „irás“, oda vesz egy nagy néprajzi kincs. A régi különféle „formá“-k is majd tünedeznek s jön helyettük a „kutyás“. (Igen élénken emlékeztet a cseh heraldikai oroszlánra!) [1]

Ismerős szemnek a „párná“-t (tournure-féle) is észre lehetett venni a primadonnán. Szintén hunyadi találmány. Pedig hogy ez miféle izléstelen ellentéteket teremt, ha az ember a viselőjét elölről, meg hátulról megnézi, a ki látta, megítélheti.

De hát a falusin még a ruha sem úgy áll, mint a hunyadin, mondogatják. Azonban, ha ez a módizás így tart, az ország egyik leggyönyörűbb népviselete elpusztul s a kalotaszegi ruházkodást kutatónak Bánffy-Hunyadon nem szabad megállania többé.

Bátky Zsigmond.

NÉPRAJZI FELOLVASÁSOK A M. N. MÚZEUMBAN.

A M. N. Múzeumban két év óta vasárnaponként délelőtt 11 órától 1-ig ismeretterjesztő népszerű felolvasások tartatnak, melyekre ingyenes belépő jegyet bárki kap, a ki ezért a M. N. Múzeum titkári hivatalához fordul. Míg tavaly az idényben tartott 10 előadás kizárólag az archaeologiát ismertette, az idén az igazgatóság a változatosság biztosítására a tíz előadást a múzeum különböző osztályai közt osztotta szét s így a Néprajzi Osztályra is jutott két előadás, melyeket dr. Jankó János tartott meg.

A folyó év január 28-án tartott első előadásban dr. Jankó a magyar ház kérdését ismertette. Magyarországon a magyarságtól eddigelé négy háztypus ismeretes. Az első a székely ház, melyet három helyisége s az ezek közé bezárt, de elől nyitott eresz jellemez, a melyből mindhárom helyiség külön ajtóval nyilik. A második az alföldi magyar ház, melynek mindhárom helyisége egyforma széles, az udvarra csak a középső (pitaros konyha) helyiségnek van ajtaja, a két oldalhelyiség már ebből a középsőből nyilik. A harmadik a dunántúli (somogy- és zalamegyei) sövényfalu ház, melynek három (olykor csak két) egyenlően széles helyisége van, de ezek mindegyikének külön ajtaja van az udvarra és nem nyilnak egymásba. A negyedik Herman Ottó által leírt curialis épitkezés, nelyet jellemezni azonban

[1] Lásd: Mittheilungen der Anthrop. Ges. in Wien. XXV. köt. 107. lapját.

nem lehet, mert Herman annak alaprajzát, a mi a ház összehasonlító tanulmányozásánál a legfontosabb, egyáltalában nem adja meg. A székely házat Huszka persa-szasszanida eredetűnek tartja, az alföldit Herman a teljes cserényből, a curialisat ugyan ő a finn kotából (rudakból összetett kerek alapú kúpos kunyhóból) származtatja. Jankó kimutatja úgy Huszka, mint Herman származtatásainak hiányait s tarthatatlanságát s megismertetve a népies építkezésnek Európában eddig megállapított három főtypusát, konstatálja, hogy az alföldi magyar ház tisztára felnémet typusú, a székely ház felnémet alapon épült localis typus, hogy a Herman-féle curialis építkezés a kotából nem eredhet, mert a kota, a mint azt a finn-ugor, török-tatár és mongol népeknél megfigyelték, soha úgy nem fejlődött, a mint azt Herman felteszi s hogy végül a dunántúli typus pusztai jellegű, török eredetű, az orosz kutatások szerint közvetlenül a török „szállás"-ból (a törökök s nyomukon az oroszok igy nevezik a kotát) származott le, de valószinűleg szláv hatás alatt fejlődött tovább mai alakjába.

A folyó évi február 4-én tartott második előadásban dr. Jankó a magyar halászat ázsiai eredetű szerszámai közül mutatott be egy sorozatot; kimutatta, hogy az összehasonlító módszer segélyével sikerült megállapitani a magyar halászat legtöbb szerszámának eredetét s példákkal igazolja, hogy szerszámaink tulajdonképen egész őstörténetünket mondják el. A szerszámok közül a legrégibb az a csoport, a mely a finn-ugor-magyar együttélés korából való, ennek egyik példája a vejszék „magyar" alakja. Ezt követi az a csoport, mely már a finnség kiválása utáni azon korból való, mikor a magyar és osztják még együtt élt; erre példa a lábóhorog és az evező. A harmadik korszakban a magyar elvált az osztjáktól, törökség közé került, ebből a korból való a vágóhorog, a szigony és a gyalom. A negyedikben a magyar már a Kaukázus alját üli meg s ennek példája a dugás halászat. Az ötödik korszakban már Lebediában a Fekete-tenger mellékén megismerkedik a görögökkel s azoktól átveszi a pendelyhálót; a hatodikban az Etelközben a szlávokkal és pedig oroszokkal jut érintkezésbe, a kiktől átveszi a turbukhálót, a rezsinát, marázsát és egy egész sereg más szerszám mellett még a bokorszervezetet is. Végül azokat a szerszámokat ismerteti Jankó, melyeket a hazában kaptunk már idegen telepesektől, főként és túlnyomóan németektől; ezek közül valószinűleg a legutolsó a mosztongai dobvarsa, melyet történetileg kimutathatóan a mult század második felében vettünk át.

Ha ezek után figyelembe veszszük azt, hogy milyen volt a magya-

rok szerszám-leltára akkor, mikor az oroszokkal, szlávokkal megismerkedtek, — a magyar szerszámoknak oly inferioritása tünik ki, hogy lehetetlen föltenni, hogy a magyar halászó nép volt; hanem úgy a szerszámok, mint a nyelv tanusága szerint igenis valószinű az, hogy a magyar számára azok rabszolgái, oroszok, szlávok halásztak főként, a kik mindig par excellence halászok voltak; ezek révén jutott a magyar halászó hiréhez, ezek révén jutott a magyar tárgyleltárába egy egész sereg szláv-orosz halászszerkezet a hozzá tartozó egész nyelvi anyaggal egyetemben. S ezt épen azok a IX. századbeli irók, a kik a magyarságnak halászó hirét megörökitik igazolják legjobban, mert ezek a magyarságot nem őshazájából, hanem már olyan területről ismerik, a melyeken a magyarnak tényleg voltak orosz-szláv rabszolgái. —*α*.

*

Nyilatkozat. Herman Ottó, ki a magyar házról tartott előadásomon nem volt jelen s annak tartalmát csak hibás referálás nyomán ismerte, engemet és előadásomat a „Budapesti Hirlap" január 30-iki számában élesen megtámadott, de czáfolatul egyetlen positiv adatot sem hozott fel, hanem a „hazafiságra" appellált; majd ugyanazon lap 31-iki számában adott válaszomra megirván u. a. lap február 1-jei számában az „utolsó szó"-t, „az ifjú pökhendiséggel" szembe állította az ő „fehér szakállát". Nem követem Hermant a személyeskedésben s csak konstatálom, hogy a hazafiságnak, a pökhendiségnek és az ő fehér szakállának a tudományhoz semmi köze sincs. Ugyancsak a „Budapesti Hirlap" február 7-iki számában Szendrey Imre tanár is hozzászól a magyar ház kérdéséhez s többek közt ezeket irja: „nem tudom, hogy Jankó felnémet alatt mit ért"; a ki a magyar ház eredetével foglalkozik s ilyen vallomást tesz, az nemcsak a külföldi, hanem még a magyar szakirodalmat sem ismeri; czikkével itt nem foglalkozunk bőven, mert a mi keveset a magyar házról mond, azt nem bizonyitja, hanem megvárjuk, míg kilátásba helyezett könyve a magyar házról megjelenik. Pungur Gyulának a „Budapesti Hirlap" február 1-jei számában és Bölöni Tamásnak az „Egyetértés" február 11-iki számában ugyanezen előadásokkal kapcsolatos czikkeinek a magyar ház kérdéséhez semmi közük, tisztán személyeskedések s ez felment a válasz alól. A magyar ház eredetének ügyét hirlapi polemiákban elintézni egyáltalában lehetetlen. Álljon elő kiki a maga anyagával, leszürődik abból az igazság személyeskedés nélkül is.

Budapest, 1900. február 15. *Dr. Jankó János.*

BIRÓ LAJOS N.-ÚJ-GUINEAI EXPEDICZIÓJA.

Biró Lajos hazánkfia immár az ötödik évet kezdte meg Német-Új-Guineában és még — hála a magyarok Istenének — él! Mert kevés ember akad olyan, a kinek szervezete Új-Guinea gyilkos klimáját ily hosszú időn át le tudja győzni. Birónak magyar elődjét, Fenichel Sámuelt, másfél év alatt megölte a forróövi láz, míg Biró egészségi állapota az egész idő alatt átlag kielégítő volt.

Első néprajzi néprajzi gyűjteményét a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya 1896 végén kapta meg; az erről szóló leíró-jegyzék, mely magyar és német nyelven jelent meg (Biró Lajos németújguineai — berlinhafeni — néprajzi gyűjtéseinek leíró-jegyzéke. 23 táblával és 20 szövegábrával. Budapest, 1899.), egész Európában a legkedvezőbb feltünést keltette, pedig Birónak az csak első kisérletezése volt az ethnographia terén. Ez a gyűjtemény a Berlinhafen vidékéről való s 542 darabból áll.

Második néprajzi gyűjteménye 1897-ben érkezett meg; ez Német-Új-Guinea második ethnographiai vidékéről, az Astorlabe-Bay tájékáról való, szintén mintegy 500 darabból áll; de az egyes tárgyakhoz adott leírások már klasszikus értékűek, páratlanul becsesek s általuk M. N. Múzeumunk újguineai gyűjteménye egész Európában utolérhetetlen marad. Lehet a nyugati múzeumoknak több anyaguk Német-Új-Guineából, de ily pontosan, szépen leírt anyagra már a jövőben sem tehetnek szert. A M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya ezt a tudományos anyagot most rendezi sajtó alá s reméljük, hogy Biró leíró-jegyzékének ezen második kötete még ezen év folyamán megjelenik.

1900. február havában érkezett meg Biró Lajos harmadik gyűjteménye; ez Német-Új-Guinea harmadik ethnographiai vidékéről, a Huon-Golf tájékáról való, több mint másfélezer darab, bámulatosan gazdag ornamentális sorozatokkal és kultusztárgyakkal. A kisérőül küldött jegyzetek örökbecsű tanulmányok, melyek Birót ma Európa legelsőrendű ethnographusai közé helyezik. A gyűjteményt óriás terjedelme miatt most csak ideiglenesen lehet elhelyezni, de még a nyáron végleges felállítás alá kerül. Akkor aztán a leíró-jegyzék harmadik kötetének összeállításához is hozzáfoghatunk.

S ezzel Német-Új-Guinea parti övének ethnographiája ki is van merítve, s e területről ma múzeumunknak oly gyűjteménye van, a minő még Németországban sincs. A németek ezen a területen egyszerűen elkéstek, pedig a saját gyarmatukról volt szó.

Biró Lajos azonban még nem tér vissza. 1899. november 15-én Stephansortban kelt levelében azt írja nekem, hogy deczember havában Herbertshöhe-be megy s ott megvárja az alkalmat, hogy hajót kapjon a Karolina-szigetekre. Sok ok szól a mellett, hogy egy időre oda menjen. Lehet, hogy Herbertshöhe-ben 4—6 hónapig kell várnia hajóra s ezt az időt egy Salamon-szigetekre intézendő expediczióra akarja felhasználni.

Dr. Jankó János.

MAG. U. T. SIRELIUS OSZTJÁK EXPEDICZIÓJA.

A velünk nyelvileg rokon népek ethnographiájának kikutatása terén alig volt eddig fontosabb expedicziő, mint az, a melyet Mag. U. T. Sirelius 1897—1900-ig tett az osztják területen. Mint Setälä és Schwindt tanítványa a finn cancellariatus és a finn-ugor irodalmi társaság megbizásából és szubvencziójával 1897 októberében csatlakozott hozzám Helsingforsban s együtt jártuk be és tanulmányoztuk át az oroszföldi múzeumok nagy részét, ő a finn, én a magyar édekű anyagot gyűjtögetvén és dolgozván fel. 1898 márcziusában váltunk el egymástól Moszkvában. Ő folytatta előtanulmányait s júniusban Tomszkból megkezdte osztják expediczióját: ez évben felhatolt a Vasz-Juganon mintegy 600 km.-nyire, megismerkedett a vasz-jugani, az obi és végül a vákhi osztjákokkal, mire novemberben visszatért hazájába, Helsingforsba. „1899. júniusában — mint azt Szamarovoból 1900 január 2-án hozzám írt leveléből tudjuk — újból Tomszkba utaztam, onnan a tomi tatárokat, a narymi szamojedokat, majd a szoszvai és ljapai vogulokat, a kazymi, kunevácsi, vajkári, obdorszki, jugáni, agáni, tromjugáni és szalymi osztjákokat, a karymi szamojedokat, a muzi-i zyrjeneket látogattam meg. Most még előttem áll az irtysi osztjákok, a kondai vogulok és a toboli tatárok meglátogatása, melyek közül a legutolsónak kiváló jelentőséget tulajdonitok. Mindenütt pontosan megfigyeltem és feljegyeztem a halászatot és vadászatot, kutattam az épületeket, összeállítottam ornamentalis gyűjteményeket s a hol azt időm engedte, kiterjeszkedtem az ethnographia egyéb ágaira is, az erkölcsökre és szokásokra Február végén, reméllem, otthon leszek.“ Sirelius ez utazásait kizárólag az osztják ethnographia felgyűjtése és megismerése czéljából tette s abból is a halászatra és vadászatra helyezte a fősúlyt, pompás gyűjteményeinek nagy része már Helsingforsban van s igy reméljük, hogy a tanulmányairól tervezett nagy munkája sem várat magára sokáig s a velünk nyelvileg legközelebb rokon osztják népnek ethnographiáját úgy megismerhetjük, a hogy arra többé új alkalmunk aligha lesz.

Dr. Jankó János.

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. március 3. szám.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYŰJTEMÉNYEI 1870-TŐL 1899. DECZEMBER 31-IG.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya 1899 deczemberével fennállásának harminczadik évét fejezte be. Az új század neki új deczenniumnak — a negyediknek — megkezdését jelenti. E küszöbön nekünk is vissza kell tekintenünk a multba s az után a rövid történelmi vázlat után, a melyben boldogult elődöm, a nagyérdemű Xantus János az „Ethnographia“ 1893-iki folyamában az osztály multját ecsetelte s az után a statisztikai kimutatás után, a melyben én az „Ethnographia“ 1894-diki évfolyamában az osztály gyűjteményeinek évről-évre való gyarapodását tüntettem fel a tárgyak geographiai megoszlásával egyetemben az 1894 január 31-ig beérkezett egész anyag alapján, ezek után tulajdonképen e kimutatásokat csak az 1894 január 31-től 1899 decz. 31-ig terjedő hat év gyarapodásának kimutatásával kell kiegészítenünk, hogy teljes képet adhassunk osztályunk gyűjteményeinek jelen állapotáról.

Az osztály tárgyairól adott első statisztikámban kimutattam, hogy osztályunkban 1894 január 31-ig, vagyis azon időpontig, a mikor az osztály vezetését — bár akkor még csak ideiglenes minőségben — én vettem át, összesen 5622 tárgy volt. Ehhez az összeghez járult 1894. február 1-től deczember 31-ig 706: 1895-ben 3473; 1896-ban 517; 1897-ben 4918; 1898-ban 12,872 és 1899-ben 1389 leltári tételszám s így gyűjteményünk tárgyainak száma 1899. deczember 31-én összesen 29,497 volt, vagyis 5 év alatt megötszöröződött az első 25 évben összegyűjtött anyag.

Az utolsó öt év alatt szerzett 23,169 tárgynak 38%-a, vagyis 8868 tárgy ajándékképen jutott az osztályba s az ajándéktárgyak száma az első 25 évről kimutatott 1650 tárgygyal szemben szintén megötszöröződött. Első statisztikámban felsoroltam 52 ajándékozót s most örömmel egészítem ki a jegyzéket újabb 122 ajándékozóval; hálás köszönet illeti meg őket, kik spontán elhatározásból cselekedtek, nem-

zetünk kulturájának emelésén buzgólkodtak, adva a közczélnak azt, a mit meggyőződésük ide valónak ítélt és a mi erejükből telt. Az ajándékozók e második betűrendes jegyzéke a következő:

	drb
Almásy György, dr. Deliblátról (Torontál m.) és Dobrudzsáról	10
Árendás Péter, Turkevéről	2
Bálint J., Jász-Nagykún-Szolnok megyéből	3
Barabás Árpád, ev. ref. lelkész, Magyarókerekéről	4
Bartalos Gyula, kanonok, Jász-Nagykún-Szolnok megyéből	6
Bellosits Bálint, tanár, Szombatfáról	1
Benesch László, gárda-kapitány (Bécs)	2
Bognár János a Balaton mellékéről	7
Bocsor Józsefné a Balaton mellékéről	2
Buol Gábor, tanító, Bikszádról	4
Buris Dezső, főtanító, Berneczéről (Hont m.)	15
Lovag Chilinszky, fényképész, J.-N.-Kún-Szolnok, Máramaros és Szatmár megyékből	11
Czucza János, igazgató-tanító, Kalota-Szent-Királyról	3
Csallány Gábor, mérnök, Szentesről	2
Csertán Károly, alispán, Zala megyéből	7
Csiki Ernő, n. múzeumi assistens, Khinából	1
Csonka Ferencz, mérnök, Szentesről	1
Dániel László Muszkáról (Arad m.)	1
Dömötör László, tanár, Gájról (Arad m.)	2
Dörner István, Bocsárról	2
Eperjessy Albert, teheráni konzul, Perzsiából	2
Erődi Ernő, tanár, Szászrégenből	1
Ezredéves országos kiállítás igazgatósága az ország különböző részeiből	75
Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentesről	1
Fischer Samu, gyógyszerész, Verőczéről (Nógrád m.)	1
Flesch Aladár főkonzul, Japánból	6
Futtaky, újságszerkesztő, Baranya és Krassó-Szörény megyékből, Ausztriából, Svédországból	12
Gerster Béla, építészmérnök, Pozsony megyéből	6
Gombos István Felső-Vidráról	1
Grünblatt Mór, tanító, Battonyáról	17
Gulyás Király János, Hajdú-Böszörményből	1
Györffy Balázs, Kecskemétről	1
Halász, földbirtokos, Alsó-Dabasról	1
Hartner, tanító, Ágfalváról	3
Herman Ottó, Muhi pusztáról és Zala megyéből	3
Herman Ottó és Semsey Andor a magyar halászatból	191
Hermann Ottó a norvég halászatból	32
Hirschler Manó, tanító, Pacsáról (Zala m.)	1
Hlavacsek Lajos, tanító, Dacsókeszióból (Hont m.)	63
Hopp Ferencz, Braziliából, Mexikóból	258
Horger Antal, tanár, Brassóból	8

	drb
Horváth Géza, dr. n. múzeumi igazgató-őr, Kis-Kaukázusból	1
Horváth János, tanító, Petesházáról (Zala m.)	15
Horváth József, tanár, Kalocsáról	1
Horváth Sándor, tanító, Imecsfalváról (Háromszék m.)	4
Horváth Péter, tanító, Oladról (Vas m.)	10
Huszka József, tanár, Erdélyből (székely)	3
Iparművészeti Múzeum kiselejtezett tárgyaiból Magyarországból és Khinából	2280
Ismeretlen ajándékozóktól, Pest megyéből és Felső-Szölnökről	3
Jankó János dr., az ország különböző részeiből	90
Jirisič, tengerész, Salamon szigetekről	33
Juhász Imre, gazdálkodó, Kún-Madarasról	1
Kalapos Endre, tanító, Sajó-Szögedről	16
Kammerer Ernő, országgyűlési képviselő, Somogy megyéből	1
Kenesei L., földbirtokostól, Balatonfő-Kajárról	1
Kenéz Zoltán, földbirtokos, Turkevéről	1
Klein János, budapesti kereskedő, Egiptomból	1
Komjáthy Kristóf, Belegről (Somogy m.)	24
Konek Ida, festőművésznő, Tátra-vidékről	2
Koszilkov Lipót, polg. iskolai tanár, Vingáról	3
Kosztenszki Sándor, szabómester, Mező-Kövesdről (Borsód)	3
Kovács János, tanár, Debreczenből	3
Kovács Sándor, Balázs-pusztáról (Pest m.)	2
Ködöböcz Mihály, tanító, Bereg-Surányból	4
Kunos Ignácz, dr. igazgató-tanár, Konstantinápolyból	17
Latinovics Géza, országgyűlési képviselő, Kelet-Indiából, Olaszországból	12
Levitzky Miklós, tanító, Szt. Miklósról (Bereg m.)	7
Lóczy Lajos, egyetemi tanár, Bucsumról (A.-Fehér m.)	3
Löffler Ferdinánd, tanító, Varbóczról (Gömör m.)	8
Madarász Gyula, dr n. múzeumi őr, Ceylonból	2
Matolay Károly, tanító, Endrődről (Békés m.)	12
Mágocsi Dietz Sándor, egyetemi tanár, Kecskemétről	1
Miháltz Ákos, ev. ref. lelkész, Magyar-Valkóról	3
Molnár Mihály, tanító, Gelenczéről (Háromszék m.)	15
Molnár Victor, min. tanácsos, Magyarországról	1
Mozgay Mihály, tanító, Felső-Görzsönyből (Veszprém m.)	5
Nagy István, tanító, Pacsáról (Zala m.)	1
Nagy József, tanító, Nagy-Radáról (Zala m.)	10
Nécsey István, festőművész, Verebélyről (Bars m.)	2
Nyitray Béla Szécsényből	1
Oesterreicher Ferencz, dr. orvos, Boszna-Brodból	1
Özv. Papp Istvánné, Badacsony-Tomajról	1
Papp Károly, egyetemi tanársegéd, Dagesztánból	1
Pável Lázár, tanító, Krizbáról (Brassó m.)	7
Peez, syriai osztr. magy. konzul, Egiptomból, Bulgáriából, Albaniából	38
Péter Tamás Péter György, gazdálkodó, Magyarókerekéről	1

	drb
Rasskó Szilárd, zeilahi kereskedő hazánkfia, Szomál-félszigetről	4
Reményi Ferencz, sorhajózászlós, Új-Guineából	26
Rényi János, tanító, Mokrinból	24
Rosonovszky Frigyes, udvari praeparator, Hunyad megyéből	1
Sebestyén Gyula, dr. n. múzemumi segéd-őr, Brassóból	1
Sikó Kanut, körjegyző, Mereggyóról	12
Sikos Sándor, Laczházáról	1
Skultéti András, Tárnokról	1
Schuberth Antal, tengerész-kapitány, Natálból	14
Seifert Géza, tanító, Körmendről	11
Semayer Vilibáld, dr. Szontáról, Sepsi-Szent-Györgyről	4
Özv. Simon Józsefné, Balatonfő-Kajárról	1
Szabadszállásy János, Budapestről és Bukarestből	2
Szalay Imre, min. tanácsos, n. múzeumi igazgató, Szerencsről, Mezőtúrról és Komáromból	5
Szenger Ede, dr. orvos, Mexikóból	6
Szily Dénes, min. tanácsos, Ollárról (Zala m.)	4
Sziráky Ferencz, Kaliforniából	5
Szőke Kornélia, tanítónő, Kákicsról (Baranya m.)	12
Takács Imre, tanító, Zala-Apátiból	1
Tegner, kopenhágai konzul, Dániából	112
Török Sándor, gazdálkodó, Hajdú-Böszörményből	2
Váradi Török Gábor, Déznáról (Arad m.)	13
Varga L. József, Balatonfő-Kajárról	2
Vargha János, Balaton-Füredről	1
Vass Hortense, grófnő, Erdélyből	1
Vármegyék az ezredéves kiállítás alkalmával	3984
Velegi, balatonfőkajári halásztól	1
Werger Ferencz, tanító, Puszta-Miskéről (Veszprém m.)	2
A veszprémi főszolgabirói hivataltól	1
Vikár Béla, néprajzi iró, Somogy megyéből	23
Vikár Béláné, Budapestről	1
Vojnits Oszkár, dr. orvos, Alaszkából	10
Vinternitz Antal, dr. Afrikából, Jávából és Timor szigetről	3
Zbinyovszky Lajos, Lengyeltótiból	1
Zichy Jenő, gróf, Ázsiából	1123
Özv. Xántus Jánosné, Sziámból, Khinából és Japánból	32

Összesen 8868 darab.

A lelkes ajándékozókon kívül a hivatalos tényezők is, így a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Ministerium, a M. N. Múzeum igazgatósága is mindent elkövettek a gyűjtemények gyarapítására. Így osztályunk számára a Ministerium váltotta meg Fenichel Simon új-guineai és melaneziai gyűjteményét 2460 darabot, a Néprajzi Missio kiállítás anyagát 3760 darabot. A M. N. Múzeum igazgatósága fizette ki Bettanin Lajos olasz kereskedő gyűjteményét a hátsó-indiai sziget-

tengerről 1714 darabot, a „Zrinyi“ hadihajó orvosának délamerikai és nyugotafrikai gyűjtését, 96 darabot, Kubala Anna krakováni földmíves asszonynak nyitra-, trencsén- és turóczmegyei hímzésekből és edényekből álló gyűjteményét, 321 darabot. Az ezredéves országos kiállítás elnökségének anyagi támogatása tette lehetővé Herman Ottónak a magyar halászat és pásztorélet — 1013 darab —, és dr. Jankó Jánosnak a magyarországi munkaeszközök — 1135 darab — felgyűjtését. Az osztály dotatiójából váltottuk meg többek között Bátky Zsigmond kalotaszegi gyűjtését 299 darab, Vikár Béla fonogramm-gyűjtésének egy 72 darabból álló csoportját s felerészben Biró Lajos újguineai gyűjteményeit, míg azok árának másik felét a múzeumi igazgatóság vállalta magára.

Ezek után lássuk, hogy földünk s különösen hazánk mely vidékei milyen arányban voltak képviselve a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályában 1899 deczember 31-én.

I. Oceania.

A) Ausztrália.

1. Ausztrália	4
2. Tasmania	3
3. Új-Zeeland	44

B) Polynezia.

1. Tonga-szigetek	1
2. Fidsi-szigetek	32
3. Számoa-szigetek	1

C) Melanezia.

1. Új-Gninea	3993
2. Bismarck-szigetek	95
3. Admiralitas-szigetek	42
4 Salamon-szigetek	349
5 Új-Kaledonia	3
6. Új-Hebridák	1

Oceaniából összesen: 4574 darab.

II. Afrika.

1. Marokkó	128
2. Algir	61
3. Tunisz	32
4. Tripolisz	173
5. Egiptom	272
6. Abesszinia	4
7. Szomál félsziget	4
8. Német-Kelet-Afrika	218
9. Kelet-Afrika	375
10. Egiptomi Szudán	81
11. Szenegambia	9
12. Szierra Leone	5
13. Dahomé	52
14. Lagosz	2
15. Fernando-Poo	23
16. Kamerun	59
17. Kongo-Állam	11
18. Angola	6
19. Közép- és Dél-Afrika	53
20. Zambézi vidéke	89
21. Natál (Zuluföld)	277
22. Fokföld	66
23. Madagaszkár és Nosszi-Bé	81
24. Afrika általában	7

Afrikából összesen: 2088 darab.

III. Amerika.

1. Észak-Amerika	2
2. Alaszka	15
3. Kanada	2
4. Egyesült-Államok	27
5. Mexikó	293
6. Guatemala	93
7. Szurinam	103
8. Brazilia	39
9. Paraguay	6
10. Argentinia	100
11. Tüzföld	39
12. Peru	3

Amerikából összesen: 722 darab.

IV. Ázsia.

1. Sziberia	588	17. Szamarkand	38
2. Khina	1550	18 Orosz-Turkesztán	31
3. Japán	871	19. Kaukázus	704
4. Korea	6	20. Malakka	58
5. Tonkin	1	21. Szumatra	235
6. Kokhinkhina	106	22. Borneo	563
7. Sziám	50	23. Jáva	205
8. Birma	1	24. Bali	2
9. Kelet-India	564	25. Szoembawa	4
10. Ceylon	105	26. Flores	4
11. Perzsia	58	27. Timor	14
12. Kis-Ázsia	26	28. Maláji szigetek	93
13. Mesopotamia	51	29. Celebesz	24
14. Syria-Palesztina	254	30. Molukki szigetek	89
15. Arabia	77	31. Fülöp-szigetek	82
16. Bokhara	290	32. Zulu (Jolo) sziget	73

Ázsiából összesen: 6817 darab.

V. Európa.

(Magyarország nélkül.)

1. Finnország	514	7. Törökország	25
2. Oroszország	36	8. Bulgária	6
3. Skandináv-félsziget	96	9. Románia	2
4. Dánia	107	10. Bosznia	21
5. Anglia	1	11. Ausztria	84
6. Olaszország	59		

Európából összesen: 951 darab.

VI. Magyarország.

A) Duna bal partja.

a) *Árva vármegye.*

1. Dluha	46	4 Oravicza	13
2. Jablunka	12	5. Árva megye általában	52
3. Jaszenova	8		

Összesen: 131 darab.

b) *Bars vármegye.*

1. Aranyos-Maróth	1	6. Nagy-Salló	16
2. Bajka	10	7. Szentgyörgy	3
3. Hochwiesen	76	8 Verebély	1
4. Hölvény	1	9. Zeliz	4
5. Léva	8	10. Bars megye általában	1

Összesen: 121 darab.

c) *Esztergom vármegye.*

1. Bucs	4	7. Magyar-Szölgyén	15
2. Csivi	1	8. Muzsla	3
3. Duna-Mócs	21	9. Nagy-Ölved	1
4. Ebed	11	10 Nána	3
5. Esztergom	31	11. Nyerges-Újfalu	1
6. Kőhid-Gyarmat	2	12. Süttő	2

Összesen: 95 darab.

d) *Hont vármegye.*

1. Bakabánya	1	7. Rimócz	5
2. Bernecze	15	8. Szenográd	80
3. Dacsókeszi	63	9. Szitnyatő	14
4 Garam-Kövesd	5	10. Tesmag	3
5. Kelenye	8	11. Hont megye általában	7
6. Kormosó	7	Összesen: 208 darab.	

e) *Liptó vármegye.*

1. Csorba	2	4. Liptó-Szent-Miklós	1
2. Király-Bocza	3	5. Oszada	1
3. Koritnyicza	1	6. Liptó vm. általában	21
		Összesen: 29 darab.	

f) *Nógrád vármegye.*

1. Andrásfalva	1	8. Nógrád-Verőcze	1
2. Diós-Jenő	2	9. Somos-Újfalu	1
3. Kálnó	2	10. Sós-Hartyán	35
4. Karancsság	78	11. Szécsény	4
5. Kis-Hartyán	9	12. Zsaluzsány	1
6. Lipta-Gerge	1	13. Nógrád vm. általában	238
7. Málnapatak	1	Összesen: 374 darab.	

g) *Nyitra vármegye.*

1. Bajmócz	1	15. Orviscsó	7
2. Brezova	3	16. Osztró	19
3. Darázsi	12	17. Podolje	1
4. Handlova	16	18. Prasitz	2
5. Holits	1	19. Práznócz	1
6. Hrancsaroveze	18	20. Privigye	8
7. Jablonicze	26	21. Sasvár	5
8. Krakován	90	22. Surán	11
9. Miava	64	23. Szenicz	4
10. Nagy-Kosztolány	1	24. Szobotiszt	19
11. Nagy-Tapolcsány	1	25. Trebaticze	7
12. Német-Próna	5	26. Verbó	2
13. Nyitra	1	27. Nyitra vm. általában	118
14. Ó-Tura	12	Összesen: 455 darab.	

h) *Pozsony vármegye.*

1. Dejte	2	7. Schweinsbach	48
2. Modor	5	8. Szárazpatak	6
3. Nagy-Szombat	11	9. Szent-János	1
4. Ottóvölgy	2	10. Szered	10
5. Pozsony	1	11. Terling	2
6. Pudmeritz	4	12. Pozsony vm. általában	14
		Összesen: 106 darab	

i) *Trencsén vármegye.*

1. Beczkó	1	5. Naszticz	2
2. Cserpicze	15	6. Porubka	9
3. Gyurcsina	1	7. Pruzsina	6
4. Kraszna	2	8. Roszinge	19

9. Sztrazsó	5	12. Zsolna	15
10. Tépla	2	13. Trencsén vm. általában	38
11. Trencsén	23	Összesen: 138 darab.	

j) *Turócz vármegye.*

1. Rákó	2	3. Turócz-Szent-Márton	1
2. Turány	1	4. Znió-Váralja	3
		Összesen 7 darab.	

k) *Zólyom vármegye.*

1. Beszterczebánya	21	6. Podkonicze	4
2. Breznóbánya	13	7. Ponyiki	5
3. Gyetva	49	8. Szliács	1
4. Mostenicza	10	9. Zólyom	4
5. Nagy-Szalatna	11	10. Zólyom vm. általában	5
		Összesen 123 darab.	

B) Duna jobb partja.

a) *Baranya vármegye.*

1. Béllye	2	13. Pécs	13
2. Beremend	16	14. Püspök-Bogád	19
3. Bezedek	1	15. Ráczváros	1
4. Bocska	4	16. Romonya	8
5. Hidas	4	17. Szent-László	1
6. Hosszú-Hetény	17	18. Szigetvár	4
7. Izsép	6	19. Udvard	26
8. Kákics	12	20. Ujbánya	3
9. Keménd	1	21. Várkony	5
10. Kopács	2	22. Villány	3
11 Mária-Gyüd	5	23. Baranya vm. általában	7
12. Mohács	53	Összesen: 213 darab.	

b) *Fehér vármegye.*

1. Ercsi	2	6. Sereglyés	2
2. Gárdony	2	7. Tárnok	11
3. Lovas-Berény	3	8. Velencze	2
4. Perkáta	5	9. Fehér vm. általában	27
5. Rácz-Almás	39	Összesen: 93 darab.	

c) *Győr vármegye.*

1. Enese	2	4. Kony	3
2. Győr	8	5. Pinnyéd	3
3. Győr-Csanak	4	6. Győr vm. általában	2
		Összesen: 22 darab.	

d) *Komárom vármegye.*

1. Für	1	3. Kürt	7
2. Komárom	7	4. Komárom vm. általában	1
		Összesen: 16 darab.	

e) *Moson vármegye.*

1. Kiliti	1	5. Puszta-Somorja	1
2. Köpcsény	5	6. Szent-János	1
3. Moson	4	7. Moson vm. általában	1
4. Parndorf	1	Összesen: 14 darab.	

f) *Somogy vármegye.*

1. Barcs	1	23. Magyar-Atád	2
2. Beleg	24	24. Mernye	34
3. Bodrog	2	25. Mocsolád	2
4. Boglár	20	26 Nagy-Atád	4
5. Bojár (puszta)	40	27. Nagy-Dobsza	7
6. Bolhó	1	28. Nemes-Déd	1
7. Csokonya	29	29. Orczi	4
8. Csököly	27	20. Őszöd	2
9. Csurgó	1	31. Puszta-Tödön	1
10. Darány	1	32. Somogy-Szobb	6
11. Drávafok	1	33. Szenna	2
12. Drávavidék	38	34. Szent-Imre	1
13. Farkaslak	1	35. Szent-Márton	1
14. Hedrahely	2	36. Taszár	6
15. Hetes	2	37. Tót-Szent-Pál	1
16. Hosszúfalu	1	38. Vadé puszta	7
17. Iharos-Berény	9	39. Visnye	1
18. Inke	3	40. Visonta	3
19. Kapos-Ujlak	3	41. Viszló	3
20. Kiliti	1	42. Zselicz-Kisfalud	4
21. Kis-Korpád	1	43. Zseliczség	11
22. Lengyeltóti	36	44 Somogy vm. általában	213

Összesen: 560 darab.

g) *Sopron vármegye.*

1. Ágfalva	3	9. Kopháza	10
2. Alsó-Bükk	3	10. Peresznye	12
3. Beö	19	11. Pomogy	5
4. Csepreg	5	12. Pórládony	4
5. Darufalva	25	13. Stotzing	30
6. Hegykő	68	14. Szany	28
7. Horvát-Zsidány	4	15 Vág	1
8. Kapuvár	9	16. Sopron vm. általában	1

Összesen: 227 darab.

h) *Tolna vármegye.*

1. Báta	1	3. Szakadát	16
2. Bonyhád	17	4. Tolna vm. általában	10

Összesen: 44 darab.

i) *Vas vármegye.*

1. Borostyánkő	1	14. Ostfi-Asszonyfa	1
2. Búcsú	4	15. Piukafő	3
3. Doroszló	3	16 Rába-Keresztúr	1
4. Dozmat	7	17. Rétállás	10
5. Ercsenye	9	18. Rohoncz	3
6 Felső-Eőr	3	19 Rödön	7
7. Felső-Szölnök	2	20. Sárvár	2
8. Kemenesalja	3	21. Szombathely	2
9 Kocs	1	22. Tótlak	1
10. Körmend	12	23. Vámos-Család	2
11. Kőszeg	36	24 Velem	31
12. Mura-Szombat	4	25 Vizlendva	1
13. Olad	10	26. Vas vm általában	188

Összesen: 347 darab.

j) *Veszprém vármegye.*

1. Ajka	3	9. Magyar-Barnagh	10
2. Balatonfő-Kajár	35	10. Mihályháza	1
3. Devecser	3	11. Nagy-Berzseny	6
4. Felső-Görzsöny	5	12. Pápa	12
5. Fok-Szabadi	7	13. Pusztа-Miske	2
6. Hajmáskér	1	14. Siófok	9
7. Kenese	15	15. Szent-Gál	15
8. Kis-Berzseny	2	16. Veszprém vm. általában	212

Összesen: 338 darab.

k) *Zala vármegye.*

1. Alsó-Lendva	6	31. Nagy-Rada	10
2. Arács	2	32. Nagy-Récse	8
3. Bak	19	33. Nova	51
4. Balaton-Füred	7	34. Ollár	10
5. Balatonmellék	8	35. Örvényes	2
6. Belatincz	5	36. Pacsa	5
7. Bucsuta	1	37. Paizsszeg	1
8. Csáktornya	4	38. Páka	1
9. Csopak	2	39. Palóznak	1
10. Devecser	2	40. Petesháza	15
11. Diszel	5	41. Pórszombat	22
12. Dörigcse	1	42. Puslimérő	1
13. Galambok	2	43. Ráma	1
14. Garabonez	4	44. Rendes	1
15. Gelse	4	45. Rózsásszeg	4
16. Göcsej	1	46. Salföld	2
17. Kapornak	1	47. Sármellék	2
18. Keszthely	14	48. Sümeg	2
19. Kis-Kanizsa	1	49. Szent-László	8
20. Kis-Lengyel	3	50. Szepezd	1
21. Komárváros	3	51. Szilvágy	3
22. Kővágó-Eörs	19	52. Szombatfa	1
23. Kövesd	1	53. Tárnok	2
24. Kustánszeg	4	54. Tihany	30
25. Légrád	1	55. Zala-Apáti	1
26. Misefa	1	56. Zala-Egerszeg	16
27. Mura-Keresztúr	1	57. Zala-Szent-György	3
28. Nagyfalud	2	58. Zala-Szent-Mihály	1
29. Nagy-Kanizsa	1	59. Zebeczke	4
30. Nagy-Lengyel	2	60. Zala vm általában	41

Összesen: 377 darab.

C) **Duna—Tisza köze.**

a) *Bács-Bodrog vármegye.*

1. Apatin	3	9. Ó-Sztapár	5
2. Baja	19	10. Plávna	9
3. Béreg	7	11. Szabadka	7
4. Bezdán	15	12. Szántova	9
5. Bogyán	3	13. Szonta	51
6. Csonoplya	7	14. Vajszka	2
7. Kelebia	82	15. Zombor	10
8. Ó-Kanizsa	1	16. Bács-Bodrogh vm. általában	96

Összesen: 326 darab.

b) *Csongrád vármegye.*

1. Algyő	1	6. Szegvár	42
2. Csongrád	9	7. Szentes	20
3 Hódmező-Vásárhely	7	8 Tápé	15
4. Mindszent	3	9 Csongrád vm. általában	200
5. Szeged	42	Összesen: 339 darab.	

c) *Heves vármegye.*

1. Bessenyő	1	3. Ivád	3
2. Gyöngyös	3	Összesen: 7 darab.	

d) *Jász-Nagykún-Szolnok vármegye.*

1. Ecseg	1	6 Mezőtúr	2
2. Jász-Apáti	31	7. Török-Szt-Miklós	3
3. Jász-Dósa	30	8. Túrkeve	12
4. Jász-Ladány	4	9. J.-N.-Kún-Szolnok vm. általáb.	186
5. Kún-Madaras	11	Összesen: 280 darab.	

e) *Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye.*

1. Alsó-Dabas	1	11. Pilis-Szt-Kereszt	4
2. Balázs (puszta)	2	12. Puszta-Vacs	9
3. Budapest	140	13. Szent-Endre	2
4. Bugacz (puszta)	1	14. Sziget-Újfalu	15
5. Félegyháza	3	15. Tótfalu	95
6. Halas	2	16. Tököl	42
7. Kalocsa	1	17. Török-Bálint	2
8. Kecskemét	7	18. Újpest	1
9. K.-Kún-Laczháza	1	19. Új-Szász	1
10. Nagy-Káta	2	20. Pest-P.-S.-K.-Kún vm. általáb	5
		Összesen: 336 darab.	

D) **Tisza jobb partja.**

a) *Abaúj-Torna vármegye.*

1. Csány	8	5. Tornaalja	1
2. Hosszúszer	1	6. Vajkócz	1
3. Kassa	3	7. Abaúj-Torna vm. általában	143
4. Metzenzéf	19	Összesen: 176 darab.	

b) *Bereg vármegye.*

1. Beregszász	1	4. Szent-Miklós	7
2. Bereg-Surány	4	5. Vereczke	26
3. Munkács	9	6. Bereg vm. általában	62
		Összesen: 109 darab.	

c) *Borsod vármegye.*

1. Csincsei tanya	12	7 Szendrő	3
2. Dédes	1	8. Szihalom	1
3. Mező-Kövesd	55	9. Szirák	16
4. Miskolcz	9	10. Tard	1
5. Muhi puszta	2	11. Verebély	1
6. Sajó-Szöged	16	12. Borsod vm. általában	349
		Összesen: 466 darab.	

d) *Gömör vármegye.*

1. Feled	12	7. Rozsnyó	8
2. Gömör-Jánosi	53	8. Serke	13
3. Jolsva	1	9. Telgárt	30
4. Nagy-Rőcze	6	10. Tiszolcz	1
5. Rimaszécs	10	11. Varbócz	8
6. Rimaszombat	17	12. Gömör vm. általában	121

Összesen: 280 darab.

e) *Sáros vármegye.*

1. Girált	3	6. Palocsa	3
2 Jernye	4	7. Plavnicza	11
3. Margonya	9	8. Raszlovicza	2
4. Nagy-Sáros	1	9. Sáros vm. általában	149
5. Nyárs-Ardó	2		

Összesen: 184 darab.

f) *Szepes vármegye.*

1. Alsó-Rusbach	2	7. Merény	1
2. Gnezda	13	8. Podolin	50
3. Igló	4	9. Poprád	2
4. Istvánfalu	2	10. Szepes-Béla	63
5. Kézsmárk	2	11. Tamásfalva	2
6. Maleker	16	12. Szepes vm. általában	7

Összesen: 164 darab.

g) *Ung vármegye.*

1. Csap	1	3. Ungvár	2
2. Szobráncz	2	4. Ung vm. általában	3

Összesen: 8 darab.

h) *Zemplém vármegye.*

1. Csáklyó	6	4. Petrahó	5
2. Modra	2	5. Szerencs	1
3. Nagy-Dobra	1	6. Zemplén vm. általában	2

Összesen: 17 darab.

E) **Tisza bal partja.**

a) *Békés vármegye.*

1. Békés-Csaba	16	5. Sárrét	2
2. Endrőd	9	6. Tót-Komlós	2
3. Körös-Tarcsa	14	7. Várhely	59
4. P.-Földvár	10		

Összesen: 112 darab.

b) *Bihar vármegye.*

1. Barest	1	4. Kalota	2
2. Beszarabásza	1	5. Kerpenyét	4
3. Gajna	2	6. Vaskó	6

Összesen: 16 darab.

c) *Hajdú vármegye.*

1. Debreczen	12	4. Hortobágy	4
2. Hajdú-Böszörmény	3	5. Kaba	2
3. Hajdú-Szoboszló	1	6. Püspök-Ladány	3

Összesen: 25 darab.

d) *Máramaros megye.*

1. Bárd	3	7. Huszt	4
2. Bedő	3	8. Kluknó	2
3. Borsa	1	9. Stvartek	2
4. Csorna-Holova	6	10. Verhovina	28
5. Dolha	39	11. Visó	1
6. Fajsza	1	Összesen: 90 darab.	

e) *Szabolcs vármegye.*

1. Anarcs	4	4. Nagy-Kálló	2
2. Büd-Szt-Mihály	12	5. Szabolcs vm. általában	128
3. Mándok	1	Összesen: 147 darab.	

f) *Szatmár vármegye.*

1. Börvely	9	3. Fény	2
2. Domahida	1	4. K.-Majtény	2
		Összesen: 14 darab.	

g) *Szilágy vármegye.*

1. Diósad	59	2. Vármező	13
		Összesen: 72 darab.	

F) **Tisza—Maros szöge.**

a) *Arad vármegye.*

1. Ágya	2	5. Pécska	4
2. Dézna	13	6. Soborsin	1
3. Gáj	2	7. Arad vm. általában	21
4. Paulis	2	Összesen: 45 darab.	

b) *Csanád vármegye.*

1. Battonya	17	Összesen: 17 darab.	

c) *Krassó-Szörény vármegye.*

1. Bogsán	3	6. Lugos	2
2. Bozovics	161	7. Mária-Schnee	4
3. Istvánfalva	1	8. Viaszova	3
4. Kincses	2	9. Krassó-Szörény vm. általában	122
5. Kornyaréva	7	Összesen: 305 darab.	

d) *Temes vármegye.*

1. Beregszó	6	10. Német-Szent-Mihály	7
2. Brestye	15	11. Nikolincz	4
3. Buziás	1	12. Rékás	11
4 Denta	27	13. Sena	7
5. Detta	14	14. Szakol	7
6. Károlyfalva	3	15. Taplovetz	11
7. Kövesd	1	16. Vinga	61
8. Lippa	2	17. Temes vm. általában	7
9. Murány	2	Összesen: 186 darab.	

e) *Torontál vármegye.*

1. Bobda	75	3. Crepája	40
2. Bocsár	2	4. Deliblát	9

5. Mokrin 24
6. Nagy-Becskerek 4
7. Nagy-Jécsa 36
8. Nagy-Kikinda 63
9. Torontál vm. általában . . 422

Összesen: 675 darab.

G) Erdély.

a) *Alsó-Fehér vármegye.*

1. Abrudbánya 2
2. Bucsum 5
3. Gyula-Fehérvár 6
4. Nagy-Enyed 51

Összesen: 64 darab.

b) *Besztercze-Naszód vármegye.*

1. Naszód 5

Összesen: 5 darab.

c) *Brassó vármegye.*

1. Bárczaság 2
2. Brassó (város) 37
3. Brassó-Újfalu 4
4. Brassó-Vidék 3
5. Krizba 7
6. Szász-Hermány 3
7. Brassó vm. általában . . . 202

Összesen: 258 darab.

d) *Csík vármegye.*

1. Borszék 66
2. Csatószeg 6
3. Ditró 8
4. Gyergyó-Szent-Miklós . . . 3
5. Karczfalva 2
6. Madaras 3
7. Rákos 1
8. Szárhegy 1
9. Szent-Domokos 9
10. Újfalu 4
11. Zsedánpatak 1
12. Csík vm. általában 218

Összesen: 322 darab.

e) *Fogaras vármegye.*

1. Fogaras (város) 2
2. Törcsvár 2

Összesen: 4 darab.

f) *Háromszék vármegye.*

1. Baróth 2
2. Besenyő 32
3. Gelencze 15
4. Imecsfalva 4
5. Oltszem 91
6. Sepsi-Szt-György 11

Összesen: 155 darab.

g) *Hunyad vármegye.*

1. Alsó-Farkasdin 17
2. Blezsény 1
3. Bucsesd 3
4. Déva 1
5. Felső-Szálláspatak 7
6. Govasdia 4
7. Hátszeg 12
8. Klopotiva 16
9. Lupeny 2
10. Mihelény 3
11. Pojána 35
12. Puj 4
13. Hunyad vm. általában . . . 168

Összesen: 273 darab.

h) *Kis-Küküllővármegye.*

1. Erzsébetváros 45

Összesen: 45 darab.

i) *Kolozs vármegye.*

1. Bánffy-Hunyad 151
2. Damos 15
3. H.-Szamos 2
4. Jegenye 3
5. Kalotaszeg 67
6. Kalota-Szt-Király 40

7. Kis-Kapus	2	14. Mereggyó	26
8. Kolozsvár	2	15. Pányik	2
9. Körösfő	5	16. Retyiczel	33
10. Magyarókereke	17	17. Sárvásár	14
11. M.-Gyerő-Monostor	6	18. Szent-László	2
12. Magyar-Valkó	153	19. Zentelke	50
13. Mákó	3	20. Kolozs vm. általában	282

Összesen: 875 darab.

j) *Maros-Torda vármegye.*

1 Makkfalva	3	3. Mezőkövesd	28
2. Marosszék	4	4. Szász-Régen	1

Összesen: 36 darab.

k) *Nagy-Küküllő vármegye.*

1. Ágostonfalva	1	4. Eczel	26
2. Berethalom	18	5. Medgyes	1
3. Bürkös	2	6. Segesvár	5

Összesen: 53 darab.

l) *Szeben vármegye.*

1. Dolmány	8	8. Sellemberk	13
2. Kereszténysziget	12	9. Szebenszék	4
3. Kis-Disznód	38	10. Szent-Erzsébet	1
4. Kis-Szeben	3	11. Szerdahely	8
5. Kis-Torony	1	12. Talmács	24
6. Nagy-Szeben	7	13. Szeben vm. általában	292
7. Omlás	4		

Összesen: 415 darab.

m) *Szolnok-Doboka vármegye.*

1. Árpástó	1	3. Szamos-Újvár	2
2. Deés	3		

Összesen: 6 darab.

n) *Torda-Aranyos vármegye.*

1. Albák	4	12. Kövend	11
2. Alsó-Jára	1	13. Mészkő	4
3. A.-Szt-Mihályfalva	1	14. Muncsel	1
4. A-Szolcsva	6	15. Ponorel	1
5. Brezest	2	16 Sinfalva	3
6. Csegez	3	17. Topánfalva	4
7. Felvincz	5	18. Torda	30
8. F.-Szt-Mihályfalva	1	19. Toroczkó	67
9. F.-Vidra	10	20. Verespatak	2
10. Gajna	4	21 Torda-Aranyos vm. általában	217
11. Harasztos	4		

Összesen: 381 darab.

o) *Udvarhely vármegye.*

1. F.-Rákos	5	6 Székely-Udvarhely	4
2. Füle	1	7. Szent-Király	1
3. Kadicsfalva	1	8. Ülke	2
4. Küsmöd	3	9. Vargyas	1
5. Székely-Keresztúr	3	10. Zetelaka	3

Összesen: 24 darab.

H) **Általános jelzéssel.**

1. Balaton	10	8. Felső-Magyarország	3
2. Bihar-hegység	1	9. Határőrvidék	1
3. Bodrogköz	1	10. Magas-Tátra	1
4. Déli-Magyarország	8	11. Magyarország	2539
5. Duna	2	12. Mátra	107
6. Erdély	12	13. Radnai havasok	2
7. Erdélyi havasok	10	14. Turócz és Nyitra vmegye.	2

Összesen: 2699 darab.

I) **Fiume és környéke** . . . . . 89 darab.

J) **Horvátország** (Verőcze vármegye) . . . . . 13 darab.

Magyarország összesen: 14,151 darab.

Összegezés.

I. Oceánia	4574	darab.
II. Afrika	2088	„
III. Amerika	722	„
IV. Ázsia	6817	„
V. Európa (Magyarország nélkül)	951	„
VI. Magyarország	14151	„
VII. Ismeretlen lelőhelyről	194	„

Összesen: 29497 darab.

Ebből a kimutatásból mindenki tudhatja, honnan mennyi tárgya van a Néprajzi Osztálynak; bemutatja ez a kimutatás az osztály egész állapotát, hogy mivé fejlődött az első 25 év és mivé az utolsó 5 év alatt 1900 január 1-ig. Azzal, hogy a Néprajzi Osztály értesitője a folyó évben megindulhatott, módunkban lesz ezentúl az osztály gyarapodásáról negyedévenkint pontosan beszámolni, s igy a jelentések ennek a kimutatásnak természetes folytatását fogják képezni.

Dr. Jankó János.

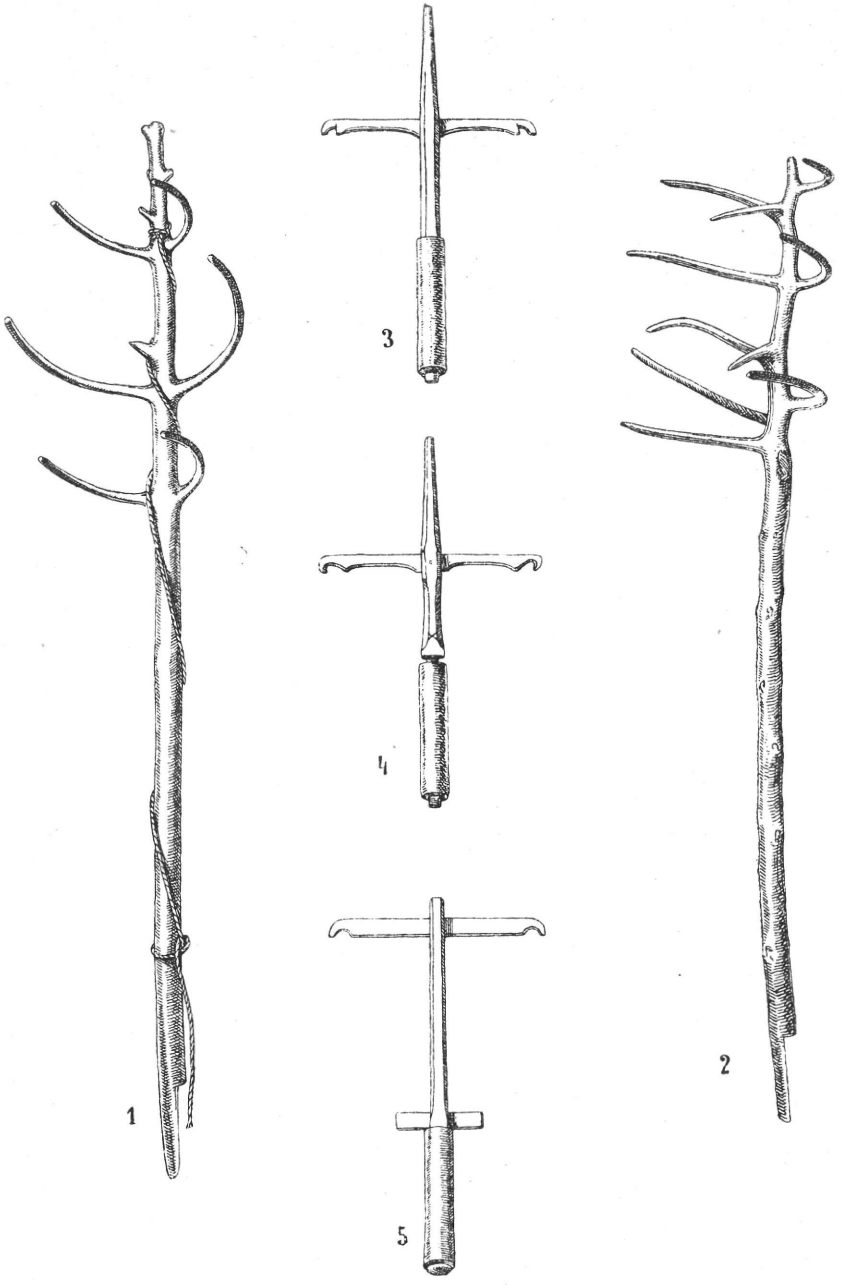

A gyapjúguzsaly és orsója Hochwiesenből.

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

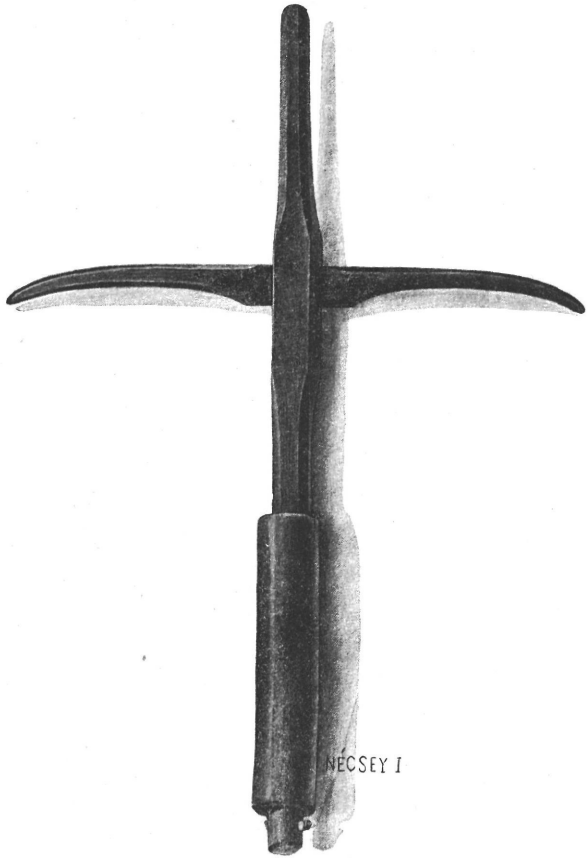

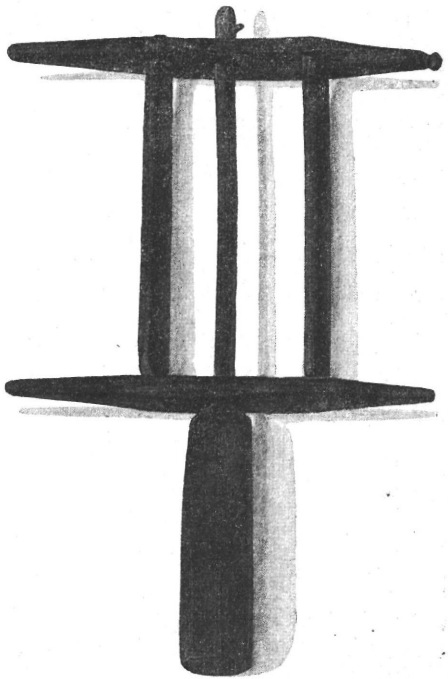

Orsó Hochwiesenből és fonálgombolyító Breznóbányáról.

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. április 4. szám.

A GYAPJÚGUZSALY ÉS ORSÓJA.

A barsmegyei *Hochwiesen* pásztorkodó németjei gyapjúfonálból kötött durva harisnyát húznak lábukra és erre bőrszíjjakkal fa-talpakat erősítenek. A saruk neve: *Sandalen.*

A harisnyákhoz szükséges gyapjúfonalat nem asszonyok fonják, hanem — miközben juhaikat legeltetik — maguk a férfiak. A fonásnál használt eszközök, mint a guzsaly és az orsó, a képzelhető legegyszerűbbek. Egy fiatal boróka vagy szilvafa ág-bogas hegye, a pásztor öve mellé szúrva — a guzsaly.

Ez rendszerint méternyi hosszú bot, melynek felső harmadán az ágak meg vannak hagyva. Három-négy pár ilyen ágacska helyezkedik két oldalról a nyélre és úgy fogja körül a gyapjút, mint a gerinczen elhelyezkedő bordák a test nemesebb részeit. A nyélen, a bordák között, még ezeknél valamivel rövidebb két tüske is van hagyva, hogy a gyapjú annál jobban kapaszkodhassék meg az ágak között. Ez a guzsaly arcz felé néző oldala. A nyél hátsó oldalán sem ág, se tüske nincs hagyva és oda gyapjú sem lesz felrakva, csak még az alsó végén van egy tollszerű faragása, hogy a tüsző vagy nadrágszíjj mellé tüzve annál biztosabban megállhasson. A guzsalyra rakott gyapjú azonkívül még egy madzaggal is le van kötözve.

A régebbi guzsalyok gondosan megválasztott fából készültek, ágaik mesterségesen vannak meggörbítve (III. t. 1. á.) és már első tekintetre megláthatjuk bennök a kiművelt, kész formát. Az újabbaknál már megteszi a fenyő vagy boróka rendetlenül nőtt kúsza hegye is (III. t. 2. á.), megmunkálva, kidolgozva nincsenek, legföljebb a felesleges vagy kényelmetlen ágak vannak levágva. Bizonyság, hogy ez a szerszám is már lehanyatlott.

Az orsó, két darab keresztalakban összerovott léczecskéből áll, melyek közül a vízirányosan fekvő keresztlécz mindkét vége néha gajmókkal is el van látva (III. t. 3. és 4. á.). Az orsó tengelyét képező függőleges lécz meggyengített alsó vége egy kifurt fogantyúban vagy bodzafa gallyban forog. A fonó tenyerével megmarkolva a fogantyút, hüvelyk- és mutató-ujja között pergeti az orsót. Az általánosan használt keresztalak mellett (lásd a IV. tábla baloldali ábráját) még egyéb formákkal is találkozunk. Így a III. t. 5. ábráján lerajzolt orsónál a tengely szabadon forgó két végére van egy-egy keresztlécz alkalmazva és ebben az alakjában, bár szerkezetileg egészen egyezik a többi orsóval, már közeledik a fonálgombolyítóhoz (a IV. tábla jobboldali képe). A kettő közötti különbség szerkezeti. Az orsónál a tengely forog, mig a fonálgombolyító tengelye, mely egyúttal az eszköz fogantyúja is, nem mozdul, hanem a reája alkalmazott keret forog. Azután nem is pörgethető az orsónál leirt módon.

A guzsalyokat és az orsókat mind Hochwiesen környékén gyűjtöttem; a fonálgombolyító Breznóbánya vidékéről való. A III. tábla rajzainak aránya: 1 : 6.[1]

Nécsey István.

SVÁB HÁZ KÁLMÁNDON, SZATMÁRMEGYÉBEN.

Szatmármegye nagykárolyi járásában fekszik Kálmánd község 791 lakossal, melyek közül 359 magyar (nagyobb részben elmagyarosodott sváb) és 432 sváb (1890). Egyike ez azon virágzó gazdag sváb falvaknak, melyek Nagy-Károly város környékét borítják. E falvak ugyan egykor magyarok voltak, de a Rákóczy-felkelés viharai elnéptelenítették azokat s a szatmári béke után gróf Károlyi Sándor Würt-

[1] Ezt a szerfölött egyszerű gyapjúguzsalyt és orsóját már Herman Ottó is bemutatta irásban és képben (Az ősfoglalkozások, Budapest, 1898. 105. és 110. l.). Noha ő közölte először, a felfedezés érdeme Nécsey Istváné; tőle származtak Herman Ottó példányai is. Herman e két szerszámról csak annyit mond, hogy a barsmegyei németek „juhaik durva gyapját a világ legegyszerűbb guzsalyán fonják". Épen ez indított arra bennünket, hogy Nécsey urat felkérjük, hogy hazai ethnographiánk ezen általa felfedezett egyik legérdekesebb, legősibb tárgyát tüzetesebben ismertesse folyóiratunkban. A leirt tárgyakat Nécsey úr a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozta; e helyütt is köszönetünket fejezzük ki érte.

Szerkesztő.

tembergből a Schwarzwald és Bléziwald vidékéről behivott katholikus telepitvényesekkel népesitette be újból. Az elpusztult falvak régi magyar neveiket megtartották, de sváb községekké lettek; ezek közé tartozik Kálmánd község is. (L. Az Osztr.-Magy. Monarchia irásban és képben, Magyarország II. k. 355. l.)

A kálmándi sváb gazda házát deszkakerités (plânkâ) veszi körül, melyen keresztül az utczafelől a gyalogosok számára kis ajtó (gassatirli), a szekerek számára nagy kapu vezet.

Magának a háznak az udvar felől téglával kirakott tornácza (máirli) van, melyet elején és végén egy-egy eresztartó oszlop (saul) zár be. Az egész épülettömeg első három helyisége a lakóház, a többi

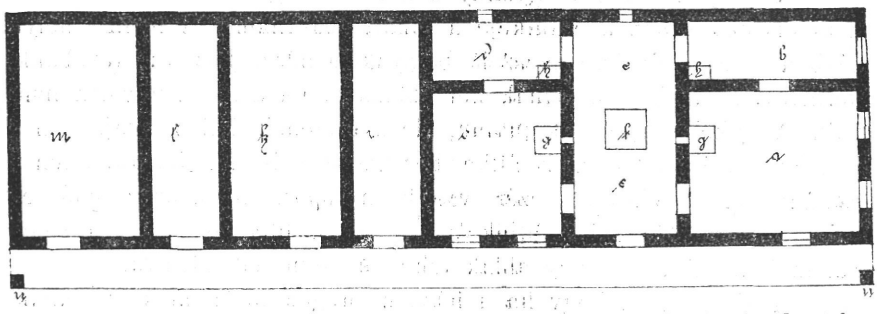

A betűk magyarázata: *a* előszoba (vorderstuba); *b* első oldalszoba (vorderstubakhamr); *c* hátulsó szoba (hindrstuba); *d* hátulsó oldalszoba (hindrstubakhamr): *e* konyha (khuchi); *f* tűzhely (herd); *g* kemencze (óva); *h* spór; *i* szerszámkamra (groszkhamr); *k* istálló (roszstáll); *l* takarmánytartó (futtergang); *m* tehénól (khiastáll); *n* eresztartó oszlopok (saul).

kamara és istálló, melyek mind egy sorba vannak épitve, s melyek előtt a tornácz végig nyulik. A lakóháznak egyetlen ajtaja van az udvar felé s ezen át a tornáczból a lakóház középső helyiségébe: a konyhába (khuchi) jutunk. A konyha közepén van a négyszögű, egy méternél magasabb, téglából rakott tűzhely (herd), fehérre meszelt oldalakkal s vörös téglával berakott tetőlappal; nyáron ezen a tetőn főznek, a tűz szabadon ég s felette a lábos (khechili) a vasból készült háromlábon (dreifuss) áll. Közvetlenül a tűzhely fölött van a kúpalakú kémény, belsejében két haránt gerendával a télen megfüstölendő szalonna és hús számára; húsfüstöléskor egész nap vagy vizes fűrészport vagy apró fadarabkákat égetnek, hogy a füst nagy legyen. A konyhából a kemencze előtt jobbra is, balra is egy ajtó nyilik a zobákba.

A jobboldali szoba az adott esetben az első szoba (vorderstuba, vagy parádi-stuba), melynek hátul egy külön fülkéje (vorderstuba-khamr) van; a fülkének egy, a szobának két ablaka tekint az utczára s a szobának ezenkívül még egy ablaka néz az udvarra is. A szobából a fülkébe ajtón keresztül jutunk, de a fülkének külön ajtaja nyílik a konyha hátsó felébe is. Ebben az első szobában a legnagyobb rend van s ebben nem is laknak s csak bucsú (khirbi) alkalmával nyitják meg a vendégeknek s ilyenkor itt költik el az ebédet. A vályogból összerakott boglyakemenczén kívül két szekrény (khasta), két ágy, egy asztal meg székek, olykor egy-egy divány állanak benne. A fülkére már nem fordítanak ennyi gondot.

A konyhától balra ugyanilyen két helyiséget találunk; a mellső a hindrstuba s ennek a fülkéje a hindrstuba-khamr. A mellső helyiségben van a fehérre meszelt boglyakemencze, lóczával (óvabánk) körülvéve; ennek a szobának két ablaka van s azok az udvarra nyílnak. A fülkébe ajtón át jutunk, de a fülkének külön ajtaja van a konyha hátsó felébe is. E fülke berendezése igen egyszerű, télen a családtagok itt étkeznek, ezért van benne spór, míg nyáron rendesen a konyhában költik el ebédjüket. Úgy ezen fülkének, mint a konyhának hátsó falán kicsiny ablak tekint a szomszéd udvarra.

Megjegyzendő, hogy ha a házban öregek is, fiatalok is laknak, vagyis az öreg gazda átadta a házat és gazdaságot fiának (vagy leányának, illetve vejének), akkor az első szobát és fülkéjét és a konyhának arra eső felét a fiatalok kapják, a hátulsó szoba a fülkével és a konyha másik felével az öregeké, kiket ilyenkor már frentnereknek hívnak s kik ezentúl az élet-járadékból (front) élnek.

A lakóházhoz csatlakozik a szerszámkamra (grosskhamr) az udvarra nyíló egyetlen ajtóval s benne a padlás feljáróval. A gabnaneműeket a padláson tartják, a gabona számára csak újabban kezdenek különálló hombárokat építeni. A kamrához csatlakozik az istálló (rossstall), e mellett van a keskeny takarmánykamra (futtergang), a csűrből behordott takarmány számára s egy-két ágygyal a cselédség számára; bezárja a sort a tehénistálló (khiastall). E helyiségeknek valamennyinek csak egy ajtajuk van az udvarra, ablakuk nincs.

A ház cseréppel van fedve, a nádfedél ritka, csak a szegényebb gazdák és zsellérek házainál fordul elő.

Különálló épület a csűr (scheir), oda hordják a termést, takarmányt és ott nyomtatnak.

Az udvar rendes és tiszta, mint a háznak minden része. A nép

szorgalmas, takarékos, hazafias, erősen magyarosodik, de — sajnos — a pálinkaivás köztük is kezd terjedni.

A kálmándi sváb lakóház alaprajzát tehát hármas beosztás, a két oldalhelyiségnek fülkével való ellátása, az udvarból a konyhába nyíló egyetlen ajtó jellemzi, ez pedig nem más, mint a felnémet typusú építkezés, melynek hazai másai ismeretesek a székelyektől, kikhez a szászok révén jutott (Huszka J., A székely ház, Budapest, 1895. 57. l.), továbbá a handlovai (Nyitram.), metzenzéfi (Abauj-Tornam.), szebenmegyei németektől (dr. Jankó J., Az ezredéves orsz. kiáll. Néprajzi Faluja, Budapest, 1897.), s melynek magyarországi elterjedéséhez kiván adalékul szolgálni ez a szerény kis czikk is.

Czimmermann Pál.

A VERECSENY.

A verecseny kóczmadzag készitésére szolgáló kézi motolla; a ház körül szükséges madzagféléket, kötőféket, füstölt hús felakasztására szolgáló madzagot stb. csinálják vele. Rajzát ide mellékeljük. Van egy vastengelye (*a*), négy foga (*b*) és négynégy ága vagy levele (*c*).

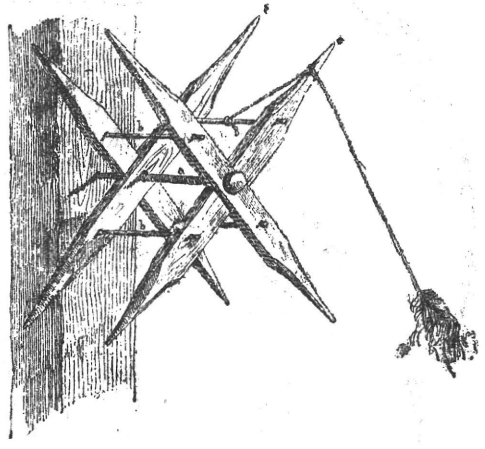

A verecsenyt a tengelyül szolgáló szeggel (rendesen kiszolgált járomszeg) az istálló ajtófélfájába, a pajta ágasfájába ütik be.

A megnedvesített kóczból kézzel sodornak előbb vagy két arasznyi darabot, ezt rákötik a verecseny egyik fogára, innen az egyik ágra hurkolják s most a madzagnál fogva jobb felé forgatják; a forgatás szorosan sodorja a madzagot s a végén egyre hozzátoldott kóczot is; ha már olyan hosszú a madzag, hogy a verecsenyt vele forgatni nehéz, akkor körültekerik a verecseny fogain, innen ismét egyik ágára hurkot vetnek s folytatva a forgatást, tovább sodorják a madzagot, míg a kivánt hosszúságot el nem éri. Ekkor aztán a végét is odahurkolva az egyik ágra, száradni hagyják magán a vere-

csenyen. Egy kis gyakorlattal igen szép, sima madzagot lehet vele készíteni. Tolnamegyében a szerszám s vele együtt neve is kiveszőben van, a kóczmadzagot is inkább a kötelesnél, vagy a boltban veszik már. *Úgy hallottam* azonban, hogy Csongrádmegyében (itt *kallantyú* a neve) még mindenütt megvan s kivált disznótor előtt ugyancsak csinálják vele a kolbász, füstölt hús felakasztására szolgáló madzagot (kóczmadzagot *kallantyúlni*).

A beadott verecsenyt *Varsád* faluban (Tolnamegye, Kölesd vidéke) szereztem.[1]

Dr. Tolnai Vilmos.

ÚJABB ADATOK A CSIPKÉSÉLŰ SARLÓK ELTERJEDÉSÉHEZ.

I.

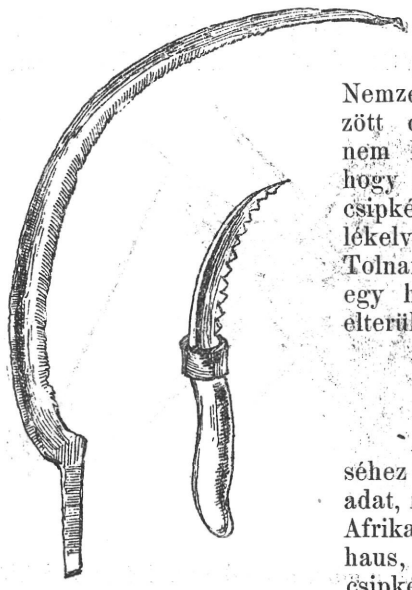

1. 2.

Bátky Zsigmond ezen Értesítő 13—16. lapjain bemutatta a Magy. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában őrzött csipkésélű sarlókat. Ez alkalommal nem lesz talán érdektelen felemlítenem, hogy a szegzárdi múzeumban is van egy csipkézett sarló, melynek rajzát ide mellékelve (1.) mutatjuk be s mely állítólag Tolnamegyében, Belacz község határában, egy hatalmas földvár (Schanze) tövében elterülő *kelta* sírmezőből került elő.

Wosinszky Mór.

II.

A csipkésélű sarlók afrikai elterjedéséhez kiegészítésül szolgálhat az az újabb adat, melyet A. Cecchi „Fünf Jahren in Ost-Afrika“ című könyvében (Leipzig, Brockhaus, 1888.) találtam s mely szerint a csipkésélű „kerti kés“ Abesszinia Soa tartományában a gurâge népnél is megvan; Cecchi ennek rajzát is adja (a 116. lapon) s azt a mellékelt ábrán (2.) be is mutatjuk.

Bátky Zsigmond.

[1] Az itt bemutatott tárgyat dr. Tolnai Vilmos ev. főgymnasiumi tanár a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának ajándékozta, a miért e helyütt is köszönetet mondunk neki. *Szerkesztő.*

ADATOK NAGY-BAKÓNAK NÉPRAJZÁHOZ.

Nagy-Bakónak Zalamegye nagykanizsai járásában fekszik, 1181 lakója tiszta magyar és római katholikus. Talán nem lesz érdektelen az épitkezésről és a viseletről a következő néhány adatot közölnünk.

Épitkezés. Az épitkezés anyaga háromféle: tégla, tömés és fecskefal. A tégla újabb keletű. A tömést úgy készitik, hogy a sárt élére lefektetett két palló közé súlykolják s ha a fal magassága elérte a palló szélét, ezt feljebb emelik, a súlykolást folytatják s ez tart mindaddig, mig a fal rendes magasságát el nem érte. A fecskefalnál elébb megcsinálják a ház favázát, a gerendaközökbe boronákat illesztenek, ezeket ágakkal befonják, majd kivül-belül becsapkodják sárral, lesimitják, megszáradni hagyják, bemeszelik fehérre s kész a fal.

A fedőanyag ritkán cserép, legtöbbnyire zsup. A zsuptető udvar felőli hátsó része egész farazatú, az utcza felé eső része ellenben harmadfarazatú, azaz kontyos. Az oromzat a régi házaknál deszkából van, melyen szív-, levél-, kereszt- vagy liliomalakú füstlyukat vágnak s ezzel pótolják a kémény hiányát.

A ház hosszában a pitar vagy tornácz húzódik s akár két, akár három helyiségből áll is a ház, azok mindegyikének külön ajtaja van a pitarra. Arra nem találtam példát, hogy a szobaajtó a konyhából nyilt volna.

A homloktornácz sürün fordul elő; a kapu rendesen léczből készül, ritkán ágakból van fonva s ilyen a kerités is. A melléképületek, pajta, ól, istálló stb. zsuppal fedett sár-, vályog-, vagy fa-falú épületek. A kutak kerekesek és gémesek. A lakóház helyiségei közül az első szoba, mely sarkos berendezésü, a második konyha, a harmadik, ha van, vagy kamra, vagy lakószoba, mely esetben az első szoba „tiszta szoba". Ez épitkezés tehát lényegileg egyezik azzal, melyet Jankó J. az ezredéves orsz. kiállitás néprajzi falujának leirásában a zala- és somogymegyei házakról ad.

Viselet. A nők egyszerü „kerek szoknyát" hordanak, az éltesebbek kedvencz szine a sötétkék és a fekete; a fiataloké a világos, mely minél rózsásabb, annál inkább szeretik. A női derék négyféle. Van az ú. n. „rimagörcs", ez alul ránczba van szedve és összehúzható; azután a „röpüke" és „rütyőke", mely kettő körülbelül megegyezik, de mig az utóbbit lekötik a szoknyával, addig az előbbi szabadon marad. Ezen három derék testhez álló, a negyedik teljesen

bő s „leves"-nek nevezik. A lányok hajukat leeresztve, egy ágba fonva hordják. Az öltözetet magassarkú, fűzős, csattos, néha kivarrott fekete czipő egészíti ki.

A férfiak viselete „hatszé" gatya, fehér vászoning szűk ujjal, elől kivarrva, pitykés fekete mellény zsinórzattal, keskeny szélű pörgekalap; ünnepnap ehhez járul még a magas sarkú, csikorgós csizma. Télen fekete vagy barna szinű magyar nadrágot, zsinóros „dómány"-t s közönséges bolti „na'dómány"-t viselnek.

Vágó Aladár.

A BŐRCSERZÉS NAGYENYEDEN.

Nagy-Enyeden a malomárok mentén rég időtől fogva virágzó timártelep áll fenn. Régi volta mellett szóhagyományon kivül fejedelmi oklevelek is tanuskodnak; virágzó voltát bizonyítja az is, hogy a fekete bőrt messze vidéken ők készítették először. 1565-ben II. János király oklevelet ád ki azon hagyományos kiváltságukról, hogy Enyeden nyers bőröket a timár-czéh tagjain kivül senki se vehessen; s hogy ugyanott, a nagy vásárok idejét kivéve, rajtuk kivül senki se árulhasson kikészített bőrt sem nagyban, sem kicsinyben. A brassaiak ilyenkor is csak a karmazsin-bőrt adhatták partie-árúként; egyéb tekintetben a tömeges eladásra voltak korlátozva. Ezen kiváltságukat Bethlen Gábor 1624-ben megerősíti. 1583-ban Báthory Zsigmond új adománylevelet ád a timár-czéhnek, mivel a régi a zavaros időkben elveszett, s megtartja őket a Csertörő-malom telkének, a viz bevezetés jogának, az ú. n. vargaszínnek s egy előhersai szőlőnek birtokában. Ez időben, úgy látszik, maguk a timárok varrták össze a bocskorbőrt s így egyszersmind vargák is voltak; erre mutat az oklevelek „ars sutoria" és „ceha sutoria" elnvezése s az a hagyomány, hogy egykor őket „saruvarró vargáknak" hivták.

Háromféle bőrt készitettek: *bocskor-* vagy *talpbőrt, fekete* és *vikszos bőrt.* A juhbőrből való *béllés* készítése teljesen azonos a bocskorbőr készítésével.

A nyers marha- vagy borjúbőrt minősége szerint egy-két hétig vizben áztatják s a *hammasba*, hamu- és mészkeverékkel töltött kádba rakják, hogy kidagadjon s a szőre leváljék. Két-négy hét elteltével kiveszik s a *tőkére* húzva, a patak mellett a *hidláson* két fogantyús *kaszakéssel lehúsolják.* Ha bocskorbőrt akarnak készíteni, akkor két

napra ismét vízbe hányják; innen kiszedvén, a *szinlő* késsel *megszinelik*, megint *vízre adják*, hogy megszivódjék s aztán a cserlébe teszik. A lehántott, megszárított és *kótisolt*, azaz malomban tört cserhajat 60—70 vedres hordókba rakván, meleg vízzel leöntik. Egyszerre öt-hat bőr kerül egy hordóba. A bocskor 14 nap alatt négy csert kap, vagyis négy-négy nap elteltével friss cserre frissen forralt vizet töltenek s ide rakják az első cserben ázott bőröket. A negyedik után tiszta vízben felrázzák s karóba akasztják száradni. A bocskort Enyeden *aczintosan*, félig kidolgozva készítik s ebben hasonlítanak Szász-Régen, Kőhalom, Máramaros és Bánát timáraihoz; eltérnek azonban a sebesiektől s részben a tordaiaktól is, kik az *egyszer ültetett (csávázott)* bocskort készítik.

Ha fekete bőrt csinálnak, akkor a nyers bőrt, miután a hammasból kiszedték, nem a kaszával, hanem a kétélű *falczczal* tisztítják s ismét visszalökik három hétre a hammasba, a melynek ekkor már inkább meszes lehetne a neve, mert hamu semmi sincs benne. Majd két napig vízben tartják, harmadik nap a fonákjával tőkére húzva, a húst egy buta késsel, a *koppasztóval* letakarítják, éles kőszerszámmal megtéglázzák és egy éjjelre meleg vízben felázott tyúkganéjpáczba teszik. Ebben a bőr oly sima lesz, hogy kisiklik az ember kezéből, mint a csik. A páczról tőkére húzva megtisztítják, a szinlővel egyenletessé teszik, hideg vízben *megszítatják*, langy melegben *kitapossák* és *cserre adják*. Az első cseren három napig *ül;* ekkor a cserből *kidörgölik*, a fonákját buta késsel a tőkén meglágyítják; visszateszik új cserre négy napig s négy naponkint új csert kap az ötödikig. Mikor az ötödikből a fonákját kidörzsölték, visszalökik új cserre a nyolczadikig. A nyolczadik cserzés után gyengén kidörzsölik, szinét, fonákját halzsírral megkenik s kiterítik száradni. Midőn jól kiszáradt, ismét megáztatják langy meleg vízben, vagy cserlében; majd a *falczczal* a *falczbakon* egyformára vékonyítják s a fonákját faggyús halzsírral, a szinét pedig tiszta halzsírral jól megkenik. Ezzel a bőr a műhely *táblájára*, régebbi nevén *krispél-asztalra* jut, hol először *kő-*, azután *rézstosszolóval* simítják, hogy teljesen ráncztalan legyen. Most kerül rá a fekete festék, melyet külön e czélra vassal készítenek. Kétszeri befestés után a szinét tiszta halzsírral kenik, a kétélű *blandzsérral* tisztítják, parafa-kefével *fordítják hosszára, négy lábra és oldalára,* azaz minden irányban. Azután meg a fonákját blandzsérozzák és *barkázzák*. A szinét kikefélvén, tiszta halzsírral még egyszer bekenik s ezzel a bőr vásárra szállítható állapotba jutott.

A vikszos bőrt is egészen így készítik, csakhogy halzsír helyett tiszta faggyúval kenik meg; s mikor egyszer ki van szárítva, újra beáztatják s a kistosszolás után megint leszárítják. Ezután *négy lábra aláhuzzák*, leblandzsérozzák s bekenik oly kenőccsel, melyet szappanból, faggyúból és halzsírból főznek össze.

Különböző késeiket gyakran kell munkaközben élesíteniök; mindegyiknek más éle lévén, más-más aczélt is kell használni az élesítéshez.

Piaczukat Enyeden kívül Marosujvárt, Kocsárdon, Felvinczen, Tövisen, Balázsfalván találják; de ellátogatnak Gyulafehérvárra s Alvinczre is.

Lázár István.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1900 ELSŐ (JAN.—MÁRCZ.) NEGYEDÉBEN.

A Néprajzi Osztály a fent megjelölt évnegyedben 748 tárgygyal gyarapodott s így a beleltározott tételszám 30,245. E gyarapodásból vétel útján szereztetett 439, ajándék útján 309 tárgy.

Az osztály rendes dotációjából eredő vételek: Biró Lajos német-újguineai (astrolabe-öbli) gyűjteményének pótlólag beleltározott része 230 darab tárgygyal; Hintz Emil budapesti könyvkereskedőtől megvásárolt s mind az öt világrészből származó 25 darab ethnographiai szines kép; dr. Jankó János gyűjtéséből Somogy és Zala megyék balatonmelléki részeiből (Kiliti, Lelle, Vörs, Badacsony-Tomaj, Szigliget és Balaton-Ederics) eredő következő tárgyak: 7 szigony, 1 kemencze-háló, 2 turbukháló, 1—1 szalu, tagyvágó, lápnyiró, matuka, rütő, czéhtábla, czéhkorsó, régi harcsahorog, egy pár papucs, egy régi mejjes, egy metszőkés, egy vasfokos-fej és 2 darab vejsze modell. E leletek közül a legérdekesebb a turbukháló, melyet Herman Ottó a Magyar Halászat Könyvében (317. l.) már 1887-ben úgy ir le, mint a melyik a Balaton déli részén csak „azelőtt élt“ s így már az ő korában kiveszett; íme, a kiveszettnek leirt szerszám tehát nemcsak ki nem veszett, hanem mind a mai napig eleven alkalmazásban van s kapható belőle annyi példány, amennyi tetszik. Vétetett továbbá négy fafaragás és pedig egy sótartó, egy bot és két gyufatartó, mindannyi Daruvárról, ezenkívül a kalotaszegi, temesi és szebenmegyei házak modellje s végül Bátky Zsigmond gyűjtéséből egy fa-eke Magyar-Valkóról (Kolozsm.).

Rendkivüli dotációból, illetőleg úti átalányból származott vétel:

dr. Semayer Vilibáld 1897. évi kalotaszegi útjából 9 darab anthropologiai fénykép.

Ajándékozás útján kaptuk a következő tárgyakat: az ezredéves országos kiállítás igazgatóságának adományából az osztály fényképgyűjteményének végleges rendezésével leltározott 176 darab ethnographiai fényképet hazánk 32 megyéjéből; dr. Jankó Jánosnak ugyancsak az ezredéves kiállítás idejében készített 48 darab, nagyobbára anthropologiai fényképét Magyarország 10 vármegyéjéből; dr. Schoeller Miksa bécsi Afrika-utazó 72 darabból álló kelet-afrikai gyűjteményét 2 fényképalbummal; továbbá ajándékoztak Nécsey István festőművész egy darab Zólyommegyéből eredő csorpákot, Szabadszállásy János múzeumi laboráns 5 darab anthropologiai fényképet Budapestről, Vargha István volt ezredéves kiállítási őr a saját (anthropologiai) arczképét Kis-Hartyánból s végül dr. Herrmann Antal néhai Pápai Károly hagyatékából 146 darab fényképet a Borsod, Hont, Nógrád és Gömör vármegyei palóczokról, ezek építkezéséről és viseletéről.

A gyarapodást képező 748 tárgyból 329 külföldi és 419 magyarországi.

Dr. Jankó János.

A HÁZ A MAGYAR NYELVBEN.

Felhivás nyelvészeinkhez.

A bécsi anthropologiai társaság közleményeinek 1899-dik évi II. füzetében Fuchs Károly brassói főreáliskolai tanár egy czikket közölt „A ház a magyar nyelvben" czimen németül a németeknek. A mennyire örvendetes, hogy bécsi collegáink a magyar faj ethnographiája iránt is érdeklődnek és a magyar részről eredő dolgozatokat szivesen közlik, annyira elszomoritó, hogy azon elvüknél fogva, hogy a közleményekért egyedül a szerző felelős, a velük levelező dilettans magyar-német szerzők kegyelméből olyan nézeteket ültetnek a német szakkörökbe, melyek úgy az emlitett bécsi szaklapot, mint a magyar szaktudományt végkép kompromittálják. A német tudomány minden a magyar néprajzra vonatkozó adat iránt érdeklődik, s ha jó anyagot nem kap, be kell érnie a Fuchs-féle adatokkal; ezeket átveszik, terjesztik, s mert leczáfolásukba senki se megy bele, jónak tekintik s kiirthatatlanul mételyezik meg vele a maguk tudományát. Mikor Fuchs czikke megjelent, felkértünk néhány elsőrangú magyar nyelvészt, hogy

vagy folyóiratunkban, vagy a bécsi folyóiratban mutassa ki Fuchs nyelvészkedéseinek képtelenségét. A kérés a pusztában elhangzó szó volt. E czikk megjelenése óta egy év telt el s nem akadt magyar nyelvész, ki ezzel a kérdéssel foglalkozni kötelességének tartotta volna. Ez a szomorú tény kényszerit minket arra, hogy Fuchs úr czikkét itt lefordítsuk; szól pedig az következőképen:

„Azokban a német közleményekben, melyek a magyar művelődési viszonyokkal, különösen pedig a magyar házzal foglalkoznak, ismételten több helytelen tételre akadtam, a melyekre azután hamis következtetéseket alapítottak. Egyelőre több nyelvi tévedésre fogom ellenészrevételeimet megtenni.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy a magyar nyelvnek már Ázsiában is rendkivül sok, finn, török és árja nyelvekből származó szava volt, s igy már Árpád magyarjait is keverék-népnek lehetne tekintenünk. Igaz, hogy a Haus = a magyarban *ház*, csakhogy ezt a szót aligha Európában és a német nyelvből vették át, mert akkor a magyar nyelvnek rég megállapitott hangtani törvényei szerint máskép kellene hangzania, mert ez a szó, úgy látszik, mélyebben gyökeredzik a magyar nyelvben. Ime: „Das Heimatland“ = haza félig néma végmássalhangzóval; a „zu“ praep. = hoz, talán ide tartozik a hozni = bringen ige is. A keresztyén templomépület már a legrégibb időben szentegyház, és alig tehető fel, hogy valamely idegen szó körülirására ismét idegen szót használtak.

A magyar nyelvnek „Dach“ számára két régi szava van: tető és fedél. Tető úgy a hegy ormát, mint a háztetőt is jelenti (Gipfel, Giebel) és úgy látszik a tet-szeni ige régi participiuma, a mikor azt jelenti, a mi szembe ötlik. Csatlakozik még a tet-ézni igéhez is, mely a túltelitést, valaminek megkoronázását jelenti. Fedél, törzse: fed = olyas valami, a mi fed, a nélkül, hogy az alatta való dolgot érinti, a mint pl. az esernyő és a tető, különösen a féltető (Flugdach) fedik a dolgokat. Megérintve fedni, wie ein Leichentuch = takarni. Rokon lehet vele a véd- törzs, mely azt jelenti: vertheidigen.

A magyar nyelvnek van szava: für die Wand = fal. Ez fá-val (Holz, Baum) cseng össze, ép ezért fölmerül az a gyanú, hogy fal = Holzwand. Mindkét szó a finnben is megvan és valószinűleg a finn körből vett kölcsönszó. „Das Dorf“ a magyarban falú, a mi alakilag s a mai nyelvhasználat szerint azt jelenti „wandig = falas, mauerhabend = kőfallal biró, csakhogy a mai alakokból a régi szavak nem mindig magyarázhatók.

Régi magyar szó a terem (ismert kifakadásaink: kutya teremtette = te a kutyától teremtett), hasonló hozzá eb-adta (= te kutyától született), kutyafi (Hundling). Mint ige annyit tesz: wächst, gedeiht, ist plötzlich da, tritt in Erscheinung. Mint főnév a régi magyar nyelvben az uterust jelentette (mely fogalom megjelölésére ma általánosan a méh szót használják). Majd (s ez már a középkorból is kimutatható) lakótért jelentett, ma pedig majd kizárólag Saal értelmében használtatik, még pedig egy félreértés alapján, mert a mai közönség azt hiszi, hogy a terem szó tér-ből = Raum származik. Ha a magyar emelkedett hangon, költői nyelven szól, akkor a belső (benső) dolgokat mindig uterusnak mondja: az érczek is a föld méhében teremnek; a költői nyelvről pedig tudjuk, hogy majd minden népnél régi, sőt gyakran ősrégi kifejezéseknek valódi múzeuma. Az ember azt a benyomást kapja, mintha a magyarok valamikor fedeles földi kunyhókban laktak volna, mert a ház-szónak csoportja is, legalább a menynyire azt az én nyelvérzékem súgja, a földre vezet vissza, a melyiken én állok vagy más valami.

A magyar nyelvben „die Thür" számára is van szó: aj-tó. Alakja szerint participium. A régi magyar nyelv megfelelő igéje ú. l. aj-zani, a mely azt jelenti, az ívet meghúzni, megfeszíteni. Der Bogen = ij, geometriai értelemben = iv. Továbbá az aj-ak = Lippe. Ha az ajtörzs hajlítást, ívelést jelentene, akkor az ajtó szó inkább a sátor bejáratára illenék, mint a faajtóra. Hogy az elpusztult Ajtósfalu (Csaba mellett) neve mit jelent, azt nem tudjuk. Ez a falu lett volna a nemes Ajtósiak családjának származási helye. Ebből származott állítólag Dürer Albrecht is. Mai nyelvhasználat szerint azt jelenti: Thürendorf = ajtós falu.

Schwelle = küszöb. Ezt a régi szót középre = Mitte magyarázzák. Kapu = Thor török szó. Vár = Burg, valószínűleg már a hunnoknál is előfordul és perzsa szónak van elfogadva. A Küche és Fenster (konyha és ablak) számára a magyaroknak és németeknek egyaránt nincsen eredeti szavuk.

Térjünk a Garten-re = kert. Alig tehető fel, hogy ez a szó csak Európában hatolt be a magyarba, mert a magyarban túlságosan sok a szemmel látható rokona. Rund = kerek, das Rad = kerék, Kreis = kör, cirkulirt = kering, umzäunt, umfriedet = kerít, der Rahmen (legalább ma) = keret. A kerít-eni azt is teszi: in seine Gewalt bringen, gewissermaassen umgarnen. Hogy kar = Arm az átölelőt (Umfassende) jelenti-e, nem dönthető el. Hogy a régi magya-

rok az állandó letelepülést (Sesshaftigkeit) is ismerték, mutatja a régi magyar szó: telek, a mely a valakinek tulajdonát képező darab földet, tehát földbirtokot jelent.

A fentiekben kifejtett szókincsből meglehetős biztossággal kiderül, hogy Árpád magyarjai a házat ismerték, s ha házaik voltak, akkor építkezési modoruk is volt. A hazafiak azt mondják, hogy ősmagyar építkezési styl is létezett, csak ú. m. a görög, gót vagy mór stylus stb. Megtestesítései (az ősmagyar stylé) eddigelé ismeretlenek."

Ez a Fuchs úr czikke!

Ha nem németül, ha nem egy előkelő, sőt egyik legelőkelőbb folyóiratban jelenik meg, ha nem az a czélja, amit maga is bevall, ez a czikk annyira csudabogár számba megy, hogy vele foglalkozni nem kell. Természetesen külön kell választani a Fuchs úr által felsorolt származtatásokból azokat, melyeket ő, a forrás megnevezése nélkül, Budenz magyar-ugor összehasonlító szótárából vett át és azokat, a melyek az ő saját külön nyelvészkedésének a szüleményei, és az adott körülmények közt a magyar nyelvészetnek kötelessége épen ennek a Fuchs-féle nyelvészkedésnek képtelenségét tételről-tételre kimutatni, s azt a legerélyesebben visszautasítani. Ezt az irodalmi botrányt a magyar nyelvészek hallgatása a magyar nyelvészet botrányává teszi s ezért most már ez úton kérjük nyelvészeinket, hogy nyilatkozzanak. Nyilatkozatuknak az „Ethnographiá"-t rendelkezésre bocsátjuk s gondoskodni fogunk arról is, hogy nyilatkozatuk a bécsi folyóiratban is megjelenjen németül, addig, a míg — nem késő.

Dr. Semayer Vilibáld.

A MAGYAR HÁZ VITÁJÁHOZ.

Az „Értesítő" 2. számában (a 30. lapon) közlött nyilatkozatomra Herman Ottó f. évi márcz. 25-én választ küldött be; ezt elolvasván, márcz. 27-én kelt levelemben arra kértem őt, hagyja el válaszának személyeskedő részeit. Herman O. erre márcz. 28-án hozzám írt levelében kijelentette, hogy ragaszkodik nyilatkozata teljes szövegéhez s ugyanezen levélben már azzal fenyegetett, hogy ha írásainak kiadását megtagadom, minthogy az „Értesítő" egy állami intézet hivatalos közlönye, feljelent felettes hatóságomnak, nyilván a Ministeriumnak.

A nyilvános személyeskedés kierőszakolásának ezen új módja,

vagyis a feljelentéssel való fenyegetés, ez esetben teljesen hatálytalan, mert én a támadott szerkesztői megbízást a M. Néprajzi Társaságtól kaptam, s a míg a társaság tulajdonát képező mellékletet szerkesztem, egyedül annak vagyok felelős. Nyilatkozatának tehát épen azért adok tért, mert annak közzétételére semmiképen sem kényszeríthet, de egyben őszintén sajnálom, hogy ez által arra kényszerít, hogy szerencsétlenül megszövegezett nyilatkozatának érdemleges részével is foglalkozzam.

Herman Ottó nyilatkozata a következő:

Első és utolsó szó. Az Értesítő 2-dik számában dr. Jankó Jánosnak látja azt a hírlapi polemiát, a mely köztem és közte a magyar házról tartott előadása ötletéből keletkezett és részemről a „Budapesti Hirlapban" befejezést nyert, más közönség elé vinni, melynek egy része az előzményeket nem ismeri. Teheti; de csak a bevett irodalmi szokás ellenére. Első és utolsó szavam most már ezen az új téren a következő: én a magyar ház eredetét és fejlődését kutatom, a reánk maradt népies, kezdetleges, de állandó alakú épületekből indulok ki és ragaszkodom az elért eredményhez, melyet lege artis értem el; — evvel szemben ellenfelem a magyar földön található házakat úgy, a mint ma vannak, tehát a kifejlődés bizonyos fokán állva, összehasonlítja más országok részben igen magas fejlődésű házaival és azt találja, hogy a kezdetlegesebb magyar ház a magas fejlődésű idegenektől ered. Ebből tiszta és világos, hogy lényegesen más-más téren mozgunk, más módszert alkalmazunk, így más-más eredményhez jutunk: a jövő kutatás eredményei majd ítéletet mondanak. A nyilatkozat többi részére ennyi: ha ellenfelem elhagyja a pökhendiséget, én nem tűzöm ki szakálamat, mert való igaz, hogy e kettőnek a tudományhoz semmi köze. De a hazafiság el nem hagyható s nincs nemzetből eredő komoly tudós — a legnagyobb sem — a kit a tudományos igazság keresése mellett ne ösztönözné nemzete szellemi előhaladásának érdeke, ki lemondana arról, hogy mindazt, a mi nemzetének bármily viszonylatban tulajdona, nemzete javára ne érvényesítse.

Budapesten, 1900. márczius 25. *Herman Ottó.*

*

A nyilatkozatban foglalt személyeskedéseket illetőleg bízom abban, hogy most különösen szembe fog tünni az, a mi első nyilatkozatom tartalmát és szándékát képezte, hogy tudományos ügyek megvitatásá-

ban a személyi érzékenykedések megnyugtató eredményre nem vezetnek. A nyilatkozat középső szakasza azonban objectiv hangú ismertetése akar lenni a kettőnk álláspontjának, s ez már a tárgyhoz tartozik s ehhez nekem is van szavam.

Ismertetése szerint kutatásaim során arra az eredményre jutottam, hogy „a kezdetlegesebb magyar ház a *magas fejlődésű* idegenektől ered". Kijelentem, hogy ezt az eredményt én a legbadarabb képtelenségnek tartom, s hogy én ezt soha sehol se le nem írtam, se el nem mondtam. Hát akkor honnan vette Herman Ottó?

Az ezr. országos kiállítás néprajzi falujáról 1898-ban megjelent könyvem 127. és 128. lapján az áll, hogy, ha a kiállításon bemutatott házak alaprajzait „összehasonlítjuk azokkal, melyeket dr. R. Meringer közöl a felnémet őstypusról, annak tovább fejlődött alakjairól, sőt az új typusról is, kétségtelen dolog, hogy a székely ház kivételével valamennyi házunk alaprajza tiszta felnémet alakot, még pedig csaknem valamennyi háznál az őstypushoz legközelebb álló *legalsó fokú* alakot mutat".

A mig tehát Herman szerint én a magyar házat a *magas fejlődésű*, addig saját soraim szerint épen ellenkezőleg a *legalsó fokú* idegentől származtatom, s így Herman nyilván a saját phantasiája szörnyszülöttjének akar apjává tenni engemet. Most még csak az a kérdés, tudatosan tette-e ezt Herman, vagy sem. Herman eljárása nem tudatos, ha itt idézett soraimat nem ismeri; tudatos, ha ismeri. Konstatálom, hogy Herman itt idézett soraimat a „Budapesti Hirlap" 1900. jan. 30-iki számában ellenem írt tárczájában szó szerint idézi.

Ennek az eljárásnak nevét nem adom, Herman maga megnevezte azt (Ethnographia 1899. 380. l.), mikor Huszka József teljesen hasonló eljárást bizonyított reá (Ethnographia 1899. 377. l.), hanem mélyen szomorodva kérdem magamtól, hogyan illik az ilyen eljárás — a fehér szakállhoz?

Budapest, 1900. márczius 31-én. *Dr. Jankó János.*

Felsőmagyarországi merítőedény füle.

Merítőedény.

Neprajz Múzeum
Könyvtára

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. május 5. szám.

FELSŐMAGYARORSZÁGI MERÍTŐEDÉNY.

Második közlemény.

Az architektonikus motivumoknak más anyagokra való átvitelével ezek nemcsak hogy veszítettek volna eredeti szépségükből, hanem — miután az anyag más volt és a szerkezeti nehézségek is elenyésztek — a művész fantáziája is szabadabban csaponghatott. A kor szemén át nézve, felhasználta ugyan a már meglevő építészeti motivumokat, csakhogy az aggodalmas számítás már nem szabott többé határt a gondolatnak; a tervnek nem állott többé útjában az anyag és az aranyműves vésője, a festő ecsetje, a faragó kése megépítette azt az architekturát, a mit az építőmesternek csak megálmodni adatott.

Különösen a középkori festők miniatürjei vezetnek be minket abba a csodás gondolatvilágba, a hol az architektura megelevenedik, vonalai már többé nem ismernek semmi határt, az ivezetet az ég boltozatja, — az oszlopokat karcsú felfutó növények alkotják; nap, hold, madarak, négylábú állatok mozognak, élnek az ivezet alatt és a meseszerű kép — architektonikus. Az evangélisták egybevágó helyei, azok könnyű áttekinthetősége okából, az úgynevezett kánon-táblákon voltak párhuzamosan szemközt állítva és ezeknek legmegszokottabb széldiszitését az 1. ábra mutatja. Képünk a Laon-i könyvtár egy ilyen — a Karolingek korából való — miniatürjét mutatja be vázlatos rajz-

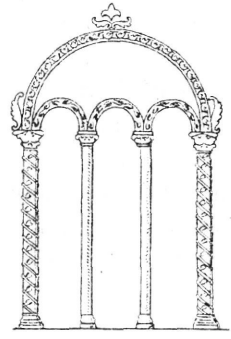

1. ábra.

ban, melynek felfogásában erős byzanczi befolyás nyilatkozik meg ugyan, de az architekturát még sem nyomja el annyira az az ornamentikával mindent elboritó túlterheltség, a mi a bizánczi miniatürök sajátja.

Elegendő egy pillantást vetnünk arra a zólyommegyei meritőedényre [1] (lásd a 2. tábla ábráját), hogy fülének diszitésén annak a Karoling miniatürnek architekturáját ismerjük fel. A pilléres oszlopos alsó épitményen háromnyilásos középső épitmény nyugszik. A nyilásokat két oszlop és két pillér határolja, mig ez utóbbiak még az egészet áthidaló ivnek is nyugvó pontul szolgálnak. Ha már most ismerjük azokat a darabokat is, melyeknél a középső épitmény nyilásai is arkádszerűen sorakozó két-, három-, négy kisebb ivből vannak képezve, úgy az 1. ábra miniatürjét és a zólyommegyei meritő-

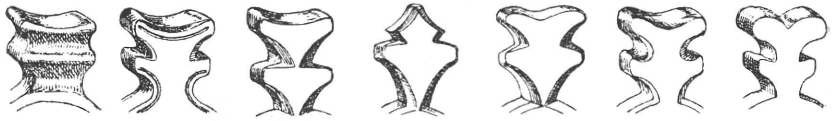

2. ábra.

edény diszitését föltétlenül egy és ugyanazon gondolatvilág megtestesülésének kell tartanunk.

Az ivet legtöbbször liliom (lásd az 1. és 2. ábrákat), toronyalakú gomb vagy valami állat fejezi be. Az ornamentális diszités majdnem valamennyinél ugyanaz, de sohasem túlterhelt. (Lásd a 2. füzet tábláját is.)

Még egy sajátságos vonást kell kiemelnünk ezeknél az architekturás faragványoknál és ez az, hogy a záró iv rendesen egy gerendával, vagy oszloppal van alátámasztva. Láttuk ezt a 2. füzetben ábrázolt meritőedény oromzatának háromszögében és látjuk ezt meritőedényünk ive alatt is. Szerkezetileg úgy az első, mint a jelen esetben fölösleges; a románkori épitészet legalább nem mutat föl rá példákat, hogy az ivet alátámasztották volna, de már a bizánczi épitészeti stilnél épen nem megy ritkaság számba a közepén alátámasztott iv. A konstantinápolyi Isten anyja (Theotocos) templomának főbejárata (3. ábra), úgy a hogy az philosophus Leo és bíborban született Konstantin uralkodása alatt épült, egyike a legszebb példáknak.

[1] Az e czikkben tárgyalt meritőedények mind Breznóbánya vidékéről valók, hol azokat Bittera Jenő barátom szedte össze számomra.

Ismerjük azt a nagy befolyást, a mit a bizánczi művészet a nyugati népek kulturájára gyakorolt, de a szlávok művészetére, különösen a görög lithurgia átvétele óta olyan hatalmas átalakító hatással volt, hogy abban a keletrómai birodalom rombadőlte után is tovább élt és nemcsak a művészeti alkotásaikra, hanem a szegény tót pásztor ornamentikájára, faragványaira is reányomta bélyegét.

A következőkben látni fogjuk, hogy a mi hazánk területén lakó szlávok, különösen pásztorok, miként használták fel ezeket a motivumokat is, csak vessünk még egy futó pillantást arra a tót čerpákra (4. ábra), melynek ügyetlenül faragott fülén csak az előzmények után ismerjük fel a román építészeti motivumokat. Az architektura itt már

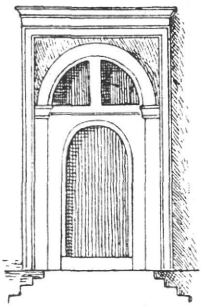

3. ábra.

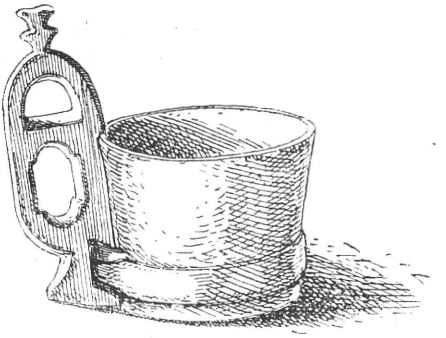

4 ábra.

nem jutott kifejezésre. Az oszlop aláfaragása teljes és a fő gond a pillér- és az oszlopköz kifaragására, úgyszintén az ivet betetőző liliom minél változatosabb formájára van forditva. (2. ábra.) Némely esetben pedig az ív tetejére valami állat (medve, kecske, kutya, ló, lófej vagy disznó) is van ültetve. De ezekről majd alább lesz szó.

A románkor építészeti formái a magyarországi tótok faragványain nem élhettek soká; azért nem, mert nem lettek megértve és mert lelkületükhöz, gondolkodásmódjukhoz közelebb álló forrásokból is meríthettek. Így például a gothikus formákból egy egészen sajátos typus fejlődött a liptómegyei tótoknál. A felső vidéken oly gyakori barokk templomok formáinak hatása pedig legtöbb faragványukon kiérezhető. De tartsunk sorrendet:

A biázanczi érmek, festmények, zománczképek és egyéb művészeti termékek sokszor ismétlődő jelenete közé tartozik a trónján ülő Üdvözítő — jobbról és balról egy-egy cziprusfától környezett alakja (a szt korona egyik email-képén is van egy), — mint az isteni hatalom jel-

képzője. Hogyan is maradhatott volna el a cziprusfa a császárok képei mellől? Hiszen ha egy diadalívnek, vagy bármi másnak, — a mi csak az isteni vagy világi hatalommal vonatkozásban állott — ábrázolásáról is volt szó, a cziprusfát rendszerint oda állították. Nincs mit rajta csodálni, hogy ha a bizánczi művészek, a formának e nagy mesterei, a cziprusfa ily gyakori ábrázolása mellett megalkották a cziprusfa konvencziós dekorativ jelét, a mi a keleten még ma is élő használatban maradt. Mindenesetre a cziprus ábrázolása módosul az anyaggal is és más a rajzolt vagy festett, mint a kőből vagy fából faragott cziprusbokor képe.

A fából faragott cziprusnak majdnem állandó formája, mint azt a tábla 1. ábráján bemutatott bizánczi stílű (nem architekturás) alakon láthatjuk: pyramis alakú. Képünkhöz egy trapez idomú oszlopfőt, — a bizánczi„ kosár alakot“ — fogja közre, melyen zárt korona nyugszik.

A korona, mint a hatalom jelvénye, emelkedettebb helyen, cziprus bokroktól körülvéve bizánczi felfogásra vall. Ha veszszük még az oszlopfőnek a román oszlopfőtől különböző alakját, valamint ha el nem kerüli figyelmünket, hogy a faragvány egész felülete apróra el van boritva diszitésekkel (ma már jórészt le is kopott), úgy ebben a meritőedényfülben, — melynek eredeti edénye hiányzik, — fel kell ismernünk a szláv faragványok tipikus alakját, mely a bizánczi művészet már előbb érintett hatásának minden bélyegét magán viseli. A tárgy maga igen öreg s hogy leirása még teljesebb legyen, meg kell jegyeznem, hogy a fülnek csak balfele van meg, jobb fele le van hasitva és elveszett. Eredetileg a cziprusok a korona mindkét oldalán párosával állottak és igy volt mindössze négy.

Sok tekintetben jellegzetes még az is, hogy a fül kényelmesebb fogására való áttörés egy gerendával középen két felé van osztva. Ha nem is törvényszerüleg, de mégis bizonyos formákhoz kötve, végig az összes szláv meritőedények kiképzésénél találkozunk az ablakszerű nyilás e kettéosztásával; a cziprusfa bőséges alkalmazása és a korona ismétlődése pedig — más motivumokkal egyetemben — nyujtják az anyagot ahhoz a végtelenül változatos és ha nem is logikus, de mindig új és meglepő formákhoz, melyekben a szláv pásztorfaragványok olyannyira gazdagok.

Nécsey István.

DOROGMA NÉPRAJZÁHOZ.

A ház. Borsodmegyének legdélibb részén, a kanyargós szőke Tisza jobb partján fekszik Dorogma községe. Lakosai, kik azelőtt halászatból éltek, jelenleg legnagyobbrészt földmíveléssel foglalkoznak, kivétel nélkül magyarok.

Lakásuk egyszerű kis alacsony ház náddal vagy gyékénynyel fedve. Inkább széles, mint hosszú udvarukon szétszórtan, külön fedél alá vannak épitve a gazdasági épületek. Benn az udvaron keresztbe — legtöbb helyen — van a tornáczos lakóház, melynek bal szárnyán az udvar oldalt eső részében egy sorban, egymástól elkülönítve állanak a gazdasági épületek: a komora, egyik végén a tyúk-, másik végén a kacsa- vagy libaóllal; a sertésól; az istálló a kocsiszínnel egy fedőlék alatt és az esztrenga — juhakol —; a lakóház jobb szárnyán, ugyancsak az udvar oldalt eső részében van a rakodmányok részére szánt hely, a trágyadomb és a faboglya — az apró vágott tüzifa boglyába rakva. — A lakóház két végén lévő szabad helyet bekerítve — mint kis kertet — szintén felhasználják, egyik részében virágok, a másikban konyhai vetemények díszlenek. Az udvar közepén, az utczakapu felé, rendesen egy vagy két nagy eperfa áll. Nagy gémes kutat majd minden udvaron lehet látni. Az egész porta berenával — fűzfagallyakból font s a tetején gazzal vastagon berakott sövény — van elkerítve, a nagy- és kis kaput is fűzfagalylyakból fonják. Ritka helyen lehet látni csak deszkakaput s palánkkal kerített udvart.

Érdekes a ház épitése.

Mikor a dorogmai ember házat akar épiteni, hírt ad egynehány atyafinak, komának és sógornak, kik aztán a jelelt napon — magukkal többeket is hiva — a szekeresek szekérrel, a gyalogosok ásóval, lapáttal, kapával, kosárral megjelennek a leendő házigazdánál s a jó pálinkás früstök után csakhamar hozzáfognak a dologhoz

Egyik része otthon marad, a házhelyet igazitja, másik része pedig kimegy a vályogvető helyre s azok ott két részre oszolva vályogot vetnek és földet ásnak.

A szekeresek földet hordanak az épitendő ház helyének a feltöltéséhez s az otthon maradt emberek s nagyobb fiúgyermekek a földet egyengetik, kaparják szélylyel; mikor a házhelylyel készen vannak, következik a falrakás.

A szekerek ezentúl vályogot hordanak — ez már rendesen más nap történik, mert először a vályoggal kell készen lenni — már most az erre leghivatottabb atyafiak, komák és sógorok, egynéhány műértőbb Faraó-ivadékkal a falat rakják.

De a többiek sem pihennek, nekik is van dolguk: vizet hordanak, fúrnak, faragnak, szóval mindenkinek kijut a dologból.

Gyorsan megy a munka, hisz' a fundamentom rakásával sem kell időt tölteniök, mert a megjelelt helyen egyenesen a föld színére kezdik rakni a falat s az alját kivül-belől körültöltik földdel.

„Áldott a sok kéz", szokta mondani a gazda, ki ilyenkor sorrúl-sorra járja munkásait, kezében a pálinkás-butykossal; „átkozott a sok has", sóhajtozik a gazd'asszony, ki mindig azon töprenkedik, mit és mennyit is főzzön ebédre, vacsorára, mert e két nevezetes momentumnál rendesen megszaporodnak a munkáskezek.

Alig fogtak hozzá a falrakáshoz, máris készen van s a gazda azon veszi észre magát, hogy már az öreg folyógerendát is végig nyujtóztatták, az általgerendák is helyökre vannak téve s a mi több, már náddal is be vannak szőve.

Hanem most már ki is jut mindenkinek a dologból: egyik része a tető felállitásával, az ablak- és ajtófalak beállitásával, másik része falsimitással s a pad tapasztásával foglalkozik; a szekeresek vizet és földet hordanak; a gyereksereg is sarat és vizet hord, vagy az emberek felszólításainak, parancsának engedelmeskedve egyet-mást segit kézhez adni.

Ha már most a padlás a padról jól be van tapasztva, szépen megsimitva, az ajtó- s ablakfalak beállitva, a felállitott tető benádolva és a kémény is megcsinálva, következik a belső munka.

Belülről a ház padlását — a már lerakott nádat — betapasztják jól vert sárral és szépen megsimitják. A boglyát felrakják, körül csinosan simára betapasztják s környékét kerek padkával ékesitik. A pitarban is megcsinálják a masina meg a katlan helyét. A komorában is igyekeznek mindent rendben hagyni, sőt a mi több, a komám uram a házban még az előtékának is vág helyet a falban. Mindig s mindennél ügyelnek arra, hogy úgy ez, mint az, a házigazda és gazd'asszony kivánalma szerint történjék

A komámasszonyok sem felejtkeznek meg az ő komaasszonyukról — kinek most is eljöttek főzni segiteni - s igérik, hogyha majd tökéletesen kiszáradt a ház, eljönnek meszelni és igéretöket be is váltják.

Sajátságos szokás az a dorogmaiak házépítkezésében, hogy házukat tornáczosra építik, még pedig jó széles tornáczot hagyva, hogy egy ágy elférjen alatta, a mely a szunyogok ellen nagy lepedőkkel és szunyoghálóval van bevonva s rajta rendesen a házigazda szokta pihentetni fáradt tagjait tavasztól késő őszig.

A ház fölépítésével — ha jó idő van — négy-öt nap alatt rendesen készen vannak.

A ház legszükségesebb butora két, esetleg három ágy, egy láda, asztal, mellette körlócza s a falon két tükör — mely minden háznál elmaradhatlan.

A mint az ajtón belép az ember, jobbra látja a boglyakemenczét kerek padkával körülvéve, mellette a falon apró kis tányérokkal berakott s üvegkancsókkal vagy füles poharakkal beaggatott fogas van. Feljebb két, nagy és czifra tulipántokkal dúsan tarkitott koronás ágy foglal helyet. Sajátságosan s a dorogmai szokást hűen jellemző módon vannak az ágyneműek felrakva. Az ágydeszkán levő szalma durva vastag vászon lepedővel, — s az ezen levő derekalj ismét lepedővel s ezen felül az ágyterítővel van beterítve. És csak erre jönnek az ágyneműek, elől hat darab — kettő-kettő egymásra téve — öt rőfből készült tokkal behúzott s tollal keményen kitömött párna s azután a nagy dunna felállitva, mely majd a padlást éri s hátul megtámasztva, hogy le ne dűljön. A felső szögeletben levő ágyon — első ágy — sohasem hálnak, csak ha tisztes vendége van a háznak, akkor bontják el. — Az első ágy felső végén a falban van az előtéka, melyben üvegeket, poharakat tartanak. Mellette balról, a folyó gerenda alatt van a nagy tükör, szép virágos porczellántányérokkal — az alsó-felső sorban 5—5, jobbról-balról 3—3 — körülaggatva. Az előtéka és a tükör alatt áll egy egyszerű fekete láda, melyben az ünneplő és vasárnapi ruhákat szokták tartani. Az alsó szögeletben — a két ablak közt két fekete karoslócza s előtte egy asztal áll. Az ajtó megett — a falnál — van a harmadik ágy, rajta az ágyneműek az előbbiek mintájára vannak felrakva. Az alsó vége felett a falon kis fekete fogas, melyre a napközben levetett ruhadarabokat akasztják, a teteje egyszersmind kefetartó is, a fogas alatt függ a vesszőből font fésűtartó. Az ágy felső végénél szokott állani a nagy, csinos ruhatartó sifon, a melynek a tetején levő findsák s a minden háznál meglevő „komacsészék“ csak a ház ékességét emelik. Aztán a falon ismét tükör van, hasonlóan mint a másik, tányérokkal körülaggatva.

Végül némely házban a rendes butorzatot még két karosszék

egészíti ki, a mely rendesen az első ágy előtt áll. Ezeken kívül még a falon egynéhány kép is látható — a Kossuth-kép legtöbb háznál megvan.

Az általgerendák közein, a folyógerendán a háziasszony által főzött jó mosószappanok, továbbá ócska könyvek, kalendáriumok és a nagy biblia foglalnak helyet.

A pitarban van középen a szabad konyha a katlanhelylyel. A falon két oldalt a szebbnél-szebb mázos alföldi tányérok, tálak és szélkék — mező-csáthi, tisza-füredi, túri — függnek. Gazdagabb helyeken oly pazar bőséggel, hogy az egymás felett hét sorban körül aggatott tányérok, tálak és szélkék — melyek a symmetria kedveért párosával vannak — száma több a hatvannál is. Alul van két sor tányér, felette egy sor tál, ismét két sor tányér s végül a szélkék két sorban. Ezeket az edényeket főzés vagy étkezés közben sohasem használja a dorogmai gazd'asszony, csupán pitara díszéül tartja. A rendesen használni szokott edények a komorában egy e czélra készített polczra vannak rakva.

A pitarban lehet még látni a kanálost, két, három esetleg négy ivóvizes kantát.

Az épület első részét képezi a lakó-szoba, hátulsó részét a komora közbül a pitarral. Néhol elő és hátsó lakszoba van, a hátsó szobában laknak, az előszoba az úgynevezett „fehérház" szépen bebutorozva a vendégszobát helyettesíti. — Lakószobáik talaja földes.

Ruházat. A mily egyszerű a dorogmai nép házibútorzata, oly egyszerű ruházata is.

Az idősebb asszonyok vasár- és ünnepnapi öltözete a miskolczi szimpla gordoványcsizma, tiszta fekete ternóruha, hozzá hasonló fekete két szél kötő, sima derekú rekli és fekete selyemkendő. A fiatal asszonyok és leányok ruhájában inkább megengedhető a színes ruhadarabok viselése. Legjobban divatozik a veres szín. Vasár- és ünnepnapokon a fiatal menyecskék nagy pártaszerű, szép rózsákkal gazdagon díszített főkötőt hordanak. A férfiak öltözéke következő: a miskolczi csizma; sima szövésű négy szélvászonból — vékonyabb hat szélből — varrott gatya az alján nagy rojttal; a lehajtott s kissé kiálló vagy csak sima nyakú — galanddal összekötve — lobogós újjú ingek; fekete posztó derékravaló lajbi, ugyanilyen újjas s hosszú selyem nyakkendő és kis karimájú magyar posztókalap — a fiataloké czifra bolti bokrétával díszítve.

Télen öltözetüket kiegészíti: az asszonyokét: egy nagy fekete

kendő, a csinos szűcs-bunda vagy a prémes nyakú mente; a férfiakét az egészen sima, magyar elővel bíró nadrág, a nagy rojtos aljú bunda, vagy a czifra szűr és a jó meleg bárányborsipka.

A szegényebb sorsúak két gatyát viselnek, a felsőt sohasem mossák ki s a két szárát, mindkét lábukon térden alul, szíjjal összekötik. A fehércselédek két inget hordanak: alsó inget, mely olyan állású, mint a szoknya s tisztán négy szél házi vászonból van varrva és ingvállat, melyet bolti gyolcsból varrnak.

A hétköznapi vagyis mindennnapi öltözéküket az avultas ünneplő ruhájok képezi. Nyáron át jóformán mezítláb járnak.

Bár újabban a gyárilag készített s előállított pamutszövetek, gyólcsok stb. mesés olcsóságuknál fogva mindjobban-jobban kezdenek használtatni, mindazáltal mivel tartósságuk nem oly nagy, mint a mi magyar gazd'asszonyaink által sajátkezűleg font s szőtt házi vásznaké, nem is képesek a házi vásznat a használatból teljesen kiszoritani.

Dorogmán is alig van gazd'asszony, ki ne fonna, s ne maga szőné saját eszvátáján — szövőszék — a háziak fehérnemű ruháihoz szükségeltető vásznat, a melyből ing, gatya lesz. Ezeken kivül mind pamutolatlan házi vászonból készülnek a szép sima, szélükön körül *i*-s, *h*-s, *k*-s csikkal s az alján rojttal czifrázott asztalruhák és sütőruhák, mely utóbbiaknak külön még a közepén is van egy vékony veres csik beszőve; a két- vagy harmadfél szél sima, tiszta, pamutolatlan ágylepedők és párnatakarók; továbbá a forgatásos és sima, veres vagy veres-kék csikkal beszőtt törülközőkendők és szakajtókendők, valamint a tiszta fehér csikolatlan sima szövésű zajdaruhák — hamvas vagy háti ruha — is mind házi vászonból vannak s mindezek a dorogmai gazd'asszonyoknak a háziipar terén a szövészetben való művészieséggel párosuló ügyességükről és jóizlésükről tanúskodnak.

Táplálkozás. A dorogmaiaknak azon egyszerűségök, mely őket házuk bútorzatában s ruházatukban oly hűen jellemzi, eledelök készitési módjában s szokásaikban is megmarad.

Majdnem mindennapi eledelöket a bab meg a krumplileves képezi. E kettő az, mit a főzelék közt a legnagyobb becsben tartanak. A lencsét nemhogy nem szeretik, de nem is ismerik s épen azért nem is termesztik, a borsót is csak elvétve.

Sajátságos, hogy a marhahúslevest sem szeretik, — annál jobban kedvelik a tyúk-, vagy juhhúslevest. — Ha azonban mégis megtörténnék, hogy marhahúslevest főz a gazd'asszony, akkor rendesen ráröstöl, hogy zsirosabb legyen.

De nagyon szeretik még a bab- és krumplilevesen kivül a „lacsuha levest“ is, melyet következőleg készitenek el: a tésztát a mint meggyúrták, nem nagyon vékonyra elnyujtják s a napon, vagy télen a boglya tetején megszárítva darabokra tördelik, vagy pedig a mint elnyújtották egyszerre darabokra szakgatják és úgy szárítják meg, ezt a száraz tésztát hívják lacsuhának; már most, ha főzni akarnak, annyi lacsuhát vesznek, a mennyit gondolnak, hogy elég lesz, a mint forr a viz, belevetik s rápergelnek. Szántás alkalmával, vagy aratáskor, szóval külső munka idején, ha messze dolgoznak a falutól az emberek, az asszonyok nem visznek nekik enni, hanem lacsuhát csinálnak.

Sajóvölgyi G. Péter.

KECSKEMÉT PUSZTÁINAK NÉPRAJZÁHOZ.

Kecskemét város félszázezer lakósának csaknem fele a 16 mfd² területű pusztákon lakik, ki mint kis gazda, bérlő, feles szántó, ki mint *kertész* (tulajdonképen tanyás) és cseléd. Minden birtokos, ha csak 3—4 holdnyi, vagy a mint itt mondják, zsákos földje van is, erre *tanyát* épit; vagy maga lakik benne, vagy a kertész, ki tartozik házra, földre felügyelni, a gazda lakásán némi házi munkát végezni, szántásban, vetésben segiteni, de soha a kapálásban vagy az aratásban, mert ezért rendes fizetést vagy részt kap. A baromfiak fele a gazdát illeti.

A tanya többnyire dombos helyen, kelet-nyugoti irányban vert falból (ritkán vályogból) épül úgy, hogy az ajtók délnek tekintenek. Rendesen négy egyenlő mély helyisége van. Az első, a ház nyugoti végén, a szoba, egy nyugatra és egy délre néző ablakkal, a második a konyha, a harmadik a kamra, a negyedik az istálló. A telekről a házba egy ajtó vezet és pedig a konyhába, ezen keresztül jutunk bal felől a szobába, jobb felől a kamrába, melynek olykor egy ablaka is van délnek; külön ajtaja és ablaka van az istállónak, s ez csak ha a gazda módos, sok jószága van, képez külön épületet, mely ilyenkor a lakóházzal keresztben van.

A lakóházon kémény mindig van, a lakás menyezete gerendázott, talaja vert föld. A tető nád, ritkán szalma, még ritkábban zsindely, alak szerint nyerges, a két tűzfalon egy-egy szelelőlyukkal. A házat ujabban már 1 m. széles *ereszet*tel, ambitussal látják el. Az épitőmester többnyire egy a tanyások közül való *barkács*. A jól betapasztott falakat

fehérre meszelik, a házat a homokos földben könnyen megfogamzó akáczfákkal körülültetik, az utat nyárfákkal (itt *pálmafa* a neve) szegélyezik, az udvarra nehány eperfa kerül.

A *konyhá*ban nyitott tűzhely van s mindig a szobába szolgáló kemenczeszáj előtt főznek. A konyhát a gazdasszony kékre vagy sárgára meszeli, kék és piros virágokkal szabad kézzel kiczifrázza; ujabban már a kész kivágott czifrázatot boltokban is veszik, ez szabályosabb ugyan, de többé nem eredeti. Konyhaeszköz kevés van: egy kis és és egy nagy bogrács — ezekben főzik minden ételüket, a falon gyúródeszka, szita, cseréptálak és tányérok. Telekre nyiló ajtaja kettős, a belső kilincsre és kulcsra jár, a külső *cserényajtó* (rácsos) a baromfiak ellen.

A *szobában* az ajtótól jobbra áll a *banyakemencze,* 4—5 kenyérre szánva s patkával körülvéve a gyermekek és öregek számára. Az ajtótól jobbra a kemenczén túl egy *nagy ágy* van dunnákkal és vánkosokkal megrakva, balra egy *kis ágy* a gyermekek számára; e fölött fogas, túl rajta egy *láda,* majd *fakanapé,* rácsozott karral, ez előtt *asztal,* alatta korsó. Az asztal és nagy ágy közt fiókos *szekrény,* letakarva fehér ruhával vagy czifrázott szélű papirral s megrakva finomabb edénynyel, poharakkal, üvegekkel. E szekrény fölött áll a *tükör* s ha kath. nép lakja a házat, ezt *szent képek* veszik körül s a két ablak közti sarokban is vannak *szentelt gyertyák.* A *mestergerendára* rakják fel a maguk főzte szappant, a gyufát, almát, mángorló-fát, könyveket, míg az oldalára szögelt kis lécz mögé szúrják a kést, villát, stb. Az ajtón törülköző lóg.

Az *udvaron* vert falból vagy deszkából épült *disznó-* és *tyúkólak* vannak vagy *putrik,* melyek eleje 100—120 cm. magas, hátulja észak felé a földbe mélyed s igy télen is meleg. Minden udvaron van magas kávájú *gémes kút.* Pincze nincs, de van *verem,* ezt minden évben újat ásnak, hogy a békák össze ne fúrják; benne tartják a fölös gabonát s ez a homokos talajban szépen megmarad. A ház körül *veteményes kert* van nehány gyümölcsfával. Az udvaron 1—2 *katlan* áll, abban főznek nyáron. A tanyákon kerítés, kapu nincs, legfeljebb kis árok fut körülötte. Méhes igen ritka.

A ruházat egyszerű, szép, magyaros. A *férfiaké* hófehér (sohasem tarka) ing és gatya, kis mellény egy sor pitykével; nagy szélű, kis fészkű fekete kalap kis csattal, zsinór és pántlika nélkül; magasszárú patkós csizma. Csakis a csikósok, gulyások mellényén, *kis mándli*-ján van többsoros pityke. Ünnepen a kalap mellé árvalányhajat tűznek;

a tehetősebbek ilyenkor fekete, néha kékes-fekete posztó ruhát hordanak, mikor is a kurta szárú pipa a belső zsebbe kerül, máskülönben ennek a dohányzacskóval s ezen a kapát vakaró kis vassal együtt a gatyakorczban a helye; a pipa most már többnyire tajték, a cseréppipa már ritkaság. Télen használják a subát, a fekete suba ritka, szűrt csak a szegény meg a kanász visel. A kanász és béres tart még hosszú hajat. Az *asszonyok* igen sok szoknyát vesznek fel, nyáron ez festőbeli, virágos, de nem rikító, télen barna posztó s rendesen a bokát is takarja; kék konyhakötény mindig van előttük otthon, fehér soha. A nyakon kendő nincs, de fejkendőt még a lányok is viselnek. A lányok ruhája fehér és rózsaszinű. A hajat befonják, kontyba kötik, még a lányok is. Legsajátságosabb a nőknél, hogy nem hordanak csizmát, czipőt is csak nagy ünnepkor, hanem télen-nyáron mindig papucsot, mely hegyes sarkú, csinos formájú, piros, sárga, tarka vagy fekete. Télen az asszonyok nagy kendőbe burkolóznak, de a papucs megmarad.

Ételeik nagyon egyszerűek; naponta kétszer esznek a nyári munkaidő kivételével, mikor a munkaadójukét eszik. Télen kilencz, nyáron hét órakor szalonnázik, nyáron azt megsüti nyárson s pirítos kenyérrel fogyasztja el; ha otthon étkezik, a második evés d. u. három órakor van, de munkaidőben déli tizenkettőkor, négykor és napnyugatkor eszik. Az ebéd tarhonyaleves krumplival, vagy lebbencs krumplival és semmi más. Ha az ebéd lebbencs, a vacsora zsírban pirított tarhonya; ha az ebéd tarhonya, a vacsora fordított kása. Csak az ünnepen van bürgepaprikás. De a szőlőkapás húst és bort is kap. Télen még a legszegényebb is öl disznót s szerez hozzá — még szüretkor — bort. A szalonnát, a miből óriás mennyiséget fogyasztanak el, megpörkölik.

Főfoglalkozásuk a földmüvelés, legtöbbet rozsot termelnek, a mit *buzá*nak hívnak, a tulajdonképeni buzát pedig *tisztá*nak. A német kertészek (tősgyökeres kecskemétiek, kik foglalkozásuk eredetétől kapták nevüket) sok veteményt termelnek s csatornákkal behálózott kertjeiket gondosan öntözik. Nagyban foglalkoznak szőllőmüveléssel, gyümölcstermeléssel, kereskednek oltványokkal s némely szőllősgazda ebből árulja ki a szöllőmunkáltatás díját. Ezelőtt sok barmot tenyésztettek, de most ez megfogyott, mert a legelők egy-két messzefekvő puszta kivételével, hová nyáron a heverő marhákat hajtják, mind ki vannak osztva. Házi iparuk a nagy külső foglalkozás miatt alig érdemel említést. Kosarat fonnak, de csak saját szükségletükre; seprűt, szánkót, vályukat, szerszámnyeleket azonban már eladóra is készítenek.

Maguk készítik kedvelt hangszerüket, a *tamburát,* mely nem egyéb hosszukás cziteránál. Ezt a legények kifaragják szép czifrázatokkal, különösen a nagybőgő nyakához vagy a pásztorbothoz hasonló hajlott vonalakkal, faragnak rá egy-két tölgylevelet is, befestik, kifényezik s porczellánfejű apró szöggel kiverik. Ezt a hangszert téli estéken mindig hallhatjuk, e nélkül nincs disznótor, se tollfosztás, és sokszor a lakodalom is e mellett járja. Tánczolni, danolni a nép nagyon szeret. Csak a csárdás járja, annak is különösen a *lippenős* vagy *mártogatós* formája.

Kéler Gyula.

NÉPRAJZI ELŐADÁS A BIRÓ-GYŰJTEMÉNYRŐL.

Abból az alkalomból, hogy a M. N. Múzeum Néprajzi osztályában Biró Lajos astrolabe-öbli gyűjtése most van földolgozás alatt, Semayer Vilibáld dr. múzeumi segédőr, a gyűjteményt a Magyar Néprajzi Társaság f. é. április hó 18-án tartott felolvasó ülésében a társaság tagjainak is bemutatta. Némi bevezető rész után, melyben az Astrolabe-öböl fölfedezéséről, domborzati alakulásáról, növényzetéről, állatvilágáról s az öböl partvidékét valamint belső hegyes vidékét lakó benszülött pápuák legjellemzetesebb sajátságairól beszélt, továbbá kifejtette, hogy miért is fordul különösen a néprajzzal foglalkozó kutatók figyelme mind élénkebben Új-Guinea s első sorban Német-Új-Guinea felé, több mint száz eredeti használati tárgyuk bemutatása közben kiterjeszkedett az astrolabe-öbli támolok egész egyéni és társadalmi életének lefestésére.

Biró gazdag gyűjteményének legtanulságosabb tárgyai közül kiemelendők: a bugófák gazdag sorozata, melyeknek egy része Biró szerint itt Astrolabe-öbölben nem kizárólagosan az excisionál használt zeneszerszám, hanem afféle bájoló szer a milyent a leány ad a szerelmes legénynek, hogy a szerelme alább ne szálljon; az agyagművesség legalsó fokát mutató belső vidéki agyagedények, melyek kókuszdiót, vagy kobaktököt utánoznak; a fatálak, melyeknek ornamentatióját Biró magyarázni is tudja, még pedig a benszülött művészek adatai szerint melyek a múzeologoknak az íróasztalnál kieszelt magyarázataival csak a legritkább esetek egyeznek. Ritka szépek még a Biró küldötte pajzsok (ezek ornamentumát szintén ő magyarázza először stilizált emberalaknak), az íjjak, nyilak továbbá a gyűjtemény

zeneszerszámjai. A gyűjtemény egyik súlypontja különben azokban a tárgyakban van letéve, a melyek azzal a körülménynyel függnek össze, hogy Új-Guinea benszülöttei kevés kivétellel ma is valóságos kőkorszakban élnek és így saját ősmultunkat magyarázzák — vagyis az ethnográfiát s az ősrégészetet hidalják át. Ilyenek maguk a kő- és kagylóbalták, miket Biró erről a vidékről is nagy számmal küldött, továbbá az ezekkel a kőbaltákkal faragott összes faeszközeik. Előadó végül még a pápuák birtokviszonyairól, nyelvükről és vallási nézeteikről emlékezett meg. —α.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁBÓL.

A Néprajzi Osztály helyiségei, télen fütetetlenek lévén, csak tavaszszal nyilnak meg a nagyközönségnek. Az idén április 18-án nyilt meg a Néprajzi Osztály, mely három ujdonsággal lepte meg látogatóit. A tél folyamán ugyanis felállíttatott Bátky Zsigmond kitünő gyűjtése a Kalotaszegről az *írásos* hímzési rajzok páratlan gyűjteményével, továbbá Biró Lajosnak Német-Uj-Guineában élő hazánkfiának harmadik gyűjteménye, mely a Huon-Golf vidékének ethnographiáját meriti ki s végül a khinai gyűjteményébe beosztatott az a rendkivül értékes és szép anyag, melyet Zichy Jenő gróf úr harmadik ázsiai útja alkalmából Khinában gyűjtött s hazafiias nagylelküséggel múzeumunknak ajándékozott. A múzeum szerdán és szombaton díjtalanul megtekinthető. —α.

A HÁZ A MAGYAR NYELVBEN.

I.

Tisztelt Szerkesztő Úr! Az „Értesítő“ folyó évi negyedik számában egy ellenem irányitott felhivás közöltetett. Erre legyen szabad a következőket megjegyeznem: A tény az, hogy én évek óta kérdem a magyar nyelvészektől a háznak és részeinek magyar etymologiáját. A mint láttam, hogy külföldi tudósok még mindig azt vélik, hogy magyar ház nincs, én egy apró közleményben figyelmeztettem őket, hogy de bizony van magyar ház és volt is mindig és közöltem nyelvészeti adatokat, melyeket szakemberek, nem mint személyes nézetö-

ket, hanem mint mérvadó körökben helyesnek elfogadottakat, velem közöltek volt. Azért nem hiszem, hogy sok és nagy hiba lesz abban a közleményben, melyet én irtam németül a németeknek. A mit Semayer dr. úr magyarra forditott a magyaroknak, az már hibásabb, mert míg én régi magyar szó gyanánt azt hoztam fel *egyház* = heiliges Haus, addig a fordító régi magyar szó gyanánt ezt irja: *szentegyház*, a mi meglehetős képtelenség. Ha különben a magyar nyelvészek az én kis közleményemet helyre igazitják, én leszek az első, a ki annak örülni fog. Miért nem előztek meg? *Fuchs Károly.*

II.

Tisztelt Szerkesztő Úr! Az igazságnak tartozom annak kijelentésével, hogy legnagyobb meglepetésemre a fordítás közben az *egyház* helyett — lapsus calami (és katholikus nevelésem) folytán — tényleg hibásan *szentegyház*-at irtam. *Semayer Vilibáld.*

III.

Tisztelt Szerkesztő Úr! Fuchs Károly úr tulságosan belemélyedt a metafizikai elmélkedésekbe a magyar nyelv „ház és hozzá való“ szavait illetőleg s ezt Semayer Vilibáld igen kemény kritikával illette az Értesitő mult számában. Fuchs czikkelye tényleg tele van olyan okoskodásokkal, a melyek se most, se a multban nem állották volna meg a tűzpróbát. De rajta van a czikkelyen a szerzőnek az az igyekvése, hogy a házra vonatkozó kifejezések eredetét illetőleg való munkásságunkat megismerni, tudni akarja. Czikkelyét általában az a letünt irány jellemzi, a mely a magyar nyelv félig-meddig rokon hangzású szavait lehetőleg egy szóra akarja visszavezetni, hogy igy itt is bebizonyitsa, hogy ez a nyelv a kevésszámú gyökérszóból fejlesztett egy nyelvet, a mely gazdag. Ez a letünt nyelvészeti irány szólal meg, mikor czikk iró a *haza*, *hoz*, *hozni* | *fedni*, *védni* | *fa*, *fal*, *falu* | *terem*, *teremtette*, *tér* | *ajtó*, *ív*, *íj*, *ajak* | *kerék*, *kör*, *kerít*, *kar*, *kert* | *telek* szavakat lehetőleg egy gyökre akarja visszavezetni. E megvilágitásban a czikkely minden állitása helytelen, de e megvilágitás mutatja, hogy szerző egy volt iránynak kései tudatos követője. E világitás mellett aztán következik az egyéb apró tévedések lánczolata.

A magyar nyelv eredetét illetőleg helytelen felfogásra vall, mikor a szerző ezt irja: „Vor allem sei bemerkt dass die ungarische Sprache schon in Asien so viele Wörter aus *finnischen*, türkischen und *arischen* Sprachen enthalten hat, dass man schon die Magyaren Árpáds als

Mischvolk ansehen könnte". Felesleges megjegyezni, hogy a magyar nyelv a finn nyelvekből nem kölcsönzött szókincset, a mint nem kölcsönzött a görög a szanszkritból. Az árja kölcsönzések is oly annyira vizsgálatok kezdetén állanak, hogy ítélni róluk, nem lévén meg még az erre vonatkozó szigorú tudományos munkálat, korai. Hogy azonban a magyarok keverék nép voltak — ítélve honfoglaláskori szókincsük alapján — az bizonyos.

A mi a fent közlött szócsoportok etymologiáját illeti, helytelenek azok a szerző megvilágitásában. A *fa-*, *fal-*, *falu*-nak, a *haza-*, *hoz-*, *hozni*-nak stb. egymáshoz semmi köze. A *terem* nem tartozik az ős szókincshez; idegen a *kert* is, *telek* is, bár ez utóbbinak idegen eredete mindez ideig rendszeresen bizonyitva nem volt. Czikkirónak csak azt ajánlhatjuk, szakitson azzal a letünt, lehetőleg kevés gyökérre való visszavezetés nézetével, a mely a jelentések megmagyarázásával a legkalandosabb metafizikai fogásokkal él s kisérje ezentúl is buzgóan nyelvészetünk megizmosult munkásságát. E két szer megfogja óvni a jövőben a hasonló természetű, alapjában véve jóakaratú ismertetésektől. *Melich János.*

A MAGYAR HÁZ VITÁJÁHOZ.

Az Értesítő 4. számában a 62. lapon a fenti czimű czikkben a következőket irtam:

„Herman O. márcz. 28-án hozzám irt levelében . . . azzal fenyegetett, hogy ha irásainak kiadását megtagadom, minthogy az Értesítő egy állami intézet hivatalos közlönye, feljelent felettes hatóságomnak, nyilván a Ministeriumnak."

Herman O. kivánalmára a szóban forgó levél erre vonatkozó sorait a következőkben betű szerint is közlöm:

„Ha ezek után is megtagadja a kiadást, kérem a kéziratomat, hogy feljebb vigyem, mert az Értesítő egy állami intézet hivatalos közlönye, igy van apellatorium foruma."

Itélje meg az olvasó, feljelentés-e ez vagy felebbezés.

Dr. Jankó János.

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. június 6. szám.

A HEGYHÁT-VIDÉK ÉPÍTKEZÉSE.[1]

A Hegyhát-vidék Vasmegye körmendi és vasvári járásban fekszik a Rába-folyó síkságától dékeletre, kisebb völgyekkel gyéren megszakgatott alacsony fönsíkon. Községei, melyek 4—5 körjegyzőség és ugyanannyi plébániához tartoznak, a következők: Nádasd, Daraboshegy, Hegyhát-Marácz, Szőcze, Hegyhát-Saál, Hegyhát-Hadász, Nagy-Mizdó, Katafa, Szarvaskend, Döröske, Döbörhegy, Gelse, Karátföld, Telekes, Sárfi-Mizdó, Külső- és Belső-Halastó. Halogy is ide számítható, bár geográfice már inkább a Rába síkságához tartozik; népének viselete és szokásai, valamint Maráczé is, inkább az úgynevezett „Őrség“ vidékével egyezik, mely vidék amattól délnyugatra húzódik és néprajzilag lényeges különbséget tüntet föl. Ide tartozik néhány község a vasvári járásból is.

Ezen községek nagyobb része jobágy község volt, azért majd mindegyikhez tartozik egy-egy major. Ilyenek Himfa (Halogy mellett), Almásd (Nádasd m.), a Nádasdi, Nagy-Mizdai, Szarvaskendi, Döbörhegyi, Gersei, Telekesi majorok, továbbá Rimán (Szőcze m.) és Maczfa (H.-Saál m.). Ezen majorok túlnyomó része gróf Fesztetics Taszilóé, három herczeg Battyány-Stratmann Ödöné, míg a többi megoszlik.

Mind ezen községek egymás közelébe esnek 1 órajárásnyira egymástól, kicsinyek 2—600 lakóval, 40—80 házzal. Mindegyik községnek többnyire csak egy-egy utczája van, ha csak egy-két, oldalt vagy

[1] Lásd az „Ethnographia“ II. é. f. 10. füzet 398. o. „Regölés“, továbbá III. é. f. 2. füzet 64. o. „Hegyhátvidéki hangutánzók“ és „Hegyhátvidéki babonák“ czimű dolgozataimat. N. J.

félre eső házat külön utczának nem veszszük. A régibb szokástól lényegesebb eltérést csak Nádasdnál (ez a Hegyhát legnagyobb községe) és Katafánál észlelünk, a mennyiben a község oldalt marad el az országúttól, míg az újabban épült házakat az országút mellé vagy közelébe épitik.

Az utczák azért hosszúak. Határozott szabályosságot csak kevés községben és itt is inkább csak a község egyes részeiben lehet észlelni. Általában a község külsőleg is mutatja, hogy az újabb kor lázas haladása rásütötte bélyegét; de ezen haladás nem oly mérvű, hogy külső csin tekintetben lényegesen elütne régebbi állapotától, jóllehet a nép minden szokásában óriási mérvben czivilizálódik. Ennek oka főleg abban rejlik, hogy mind régi községek, többnyire régi házakkal; tűzvész nagyobb mérvben nem pusztitotta, hogy újra kellett volna épiteni. Azért összehasonlítva pl. a megye észak-keleti részében a Rába balpartján levő falukkal, vagy az Alföld rendezett nagy faluival, főleg az újabban alapitott sváb községekkel, a versenyt nem állják ki.

A községek határa áll: rétekből, szántóföldekből, legelőből, erdő- és szőlőhegyből, a melyek mindegyike többnyire nem szétdarabolva, hanem egy tagban van. Az erdőket az utóbbi évtizedben némely községben részben, vagy egészen felosztották, kivágták a helyét feltörték; úgy hogy, a hol még 10—20 év előtt vastagtörzsű tölgyesek és nyirfa-erdők diszlettek, ma szántóföldek, vagy ritkábban sovány legelők. A meglevő erdők legelőül szolgálnak; a régi legelők nagy része szintén szántófölddé alakult át, úgy hogy a legelő aránylag nagyon megfogyott.

Mindezen községek régibb eredetűek; újabb település egy sincsen köztük és bizonyosan nem volna érdektelen, historiai adataikat is egybeállitani. Nyelvre nézve mindannyia tősgyökeres magyar, más nyelvüt az összes községekben még keresve sem lehetne találni. Tájszólása kifejlett, de még sem elég jellemző, hogy külön vidéket képezhetne, legközelebb áll a göcseji tájszóláshoz, a mi, tekintve a közel szomszédságot, természetes is.

A falu minden lakójának rendesen van háza. Az úgynevezett „zsellérek“ csak úgy kapnak lakást, ha valamely körülménynél fogva a tulajdonos nem használja, pl. az öregek elhaltak, az örökösök még kiskorúak és vagy szolgálnak vagy rokonoknál vannak; vagy ha az örökösöknek maguknak is van házuk. Egy-egy szegény asszony azonban gyakran meghúzódik egy füstös konyha egyik szögletében vagy

a kamra egyik oldalában. Ezek rendesen özvegyen maradt vagy „megesett" napszámos asszonyok, a kik a zsellér lakást többnyire ingyen kapják vagy alkalom adtán bizonyos munkában segédkeznek pl. mosnak stb.

A birtok áll külsőségből és belsőségből. A külsőség (mező, erdő, szőlő, rét) a határban van, a belsőség a ház körül terül el. A belsőség szintén két részből áll, ú. m. a nagy bekerített udvarból az épületekkel és kerttel együtt és amazoknak szélessége arányában, rendesen hosszan húzódó telekből.

Maga a lakóház az udvar hosszában van épitve (igen ritkán könyök vagy szög alakban) és áll: elől a szobából, utána következik a konyha, majd a kamra, istálló, pajta (mely szekérszínül és cséplésre szolgál), végül a „pajta fia", a hová egy nyitott ajtón át juthatni, mely a takarmány befogadására szolgál. Mindezek a nyitott pitvarba („ternácz") nyilnak, a melyet az udvartól egy hosszan nyúló talp („gántorfa") választ el és valamivel magasabb az udvar színénél.

Két szoba a régebben épült háznál alig fordul elő, az újabbaknál is ritkán. Ha van, akkor a konyha és kamra között szokott lenni, kivéve, a könyök alakban épitett háznál, a hol a nagy lakószobából az ajtó kis oldalszobába nyilik (azért is nevezik „benyilló"-nak).

A gazdagok épületénél ritkán előfordul, hogy a főépülettel (a konyha vagy szobával) szemben még egy kis kamraféle épület van, a mely kis szinnel is megszokott toldva lenni. A főépülettel szemben szokott épülni (rendesen a trágyadomb közelében) az ól a disznók és ludak befogadására. Ha az ól erős, szétszedhető és ismét összeállítható és a disznók állása jóval magasabb a föld színénél, hogy azok ürüléke lefolyhasson, „hidas" a neve, a melynek persze alapját is fa (híd) képezi. Az ólnak két nyilása van, ú. m. egy ajtaja, a melyen át az állat ki- és bejár és másik oldalon egy fölfelé nyiló és reteszszel elzárható széles ajtaja, (mely mellett a vályú van) és melyen keresztül a disznóknak a moslékot, vagy más eleséget öntik.

A trágyakupócz rendesen az istálló közvetlen közelében van, a melyet szépen rendben négyszög alakban raknak. Az istállóból a „ganajlé" levezetésére sekélyre ásott csatorna visz a trágyakupóczhoz („ganaj-kupacz"). Sajnos, hogy itten is ritkán ügyel a gazda, hogy trágyája gödörben legyen, miért is az eső annak erejét erősen kilugozza s esőzések alkalmával a fekete lé az egyes udvarokból széles mederben folyik ki. A trágyát az istállóból „saraglán" (vagy „seráglán") viszik ki; ha kevés van (pl. nyáron, a midőn a barmok keveset tartózkodnak az istállóban), vasvillával.

A „favágó“ a körülötte fölhalmozott fával az udvar félreeső részén van, lehetőleg a konyha közelében. A szalma-kazalok, gabna-asztagok stb. az udvar hátsó részét foglalják el; gyakran a telken találjuk a gabna-asztagokat, különösen a kinek az udvara nem elég tágas, vagy tűzbiztonsági szempontból nem akarja a ház közvetlen közelébe rakni. A kis kert, a melyben a méhes is szokott lenni, rendesen a ház végén van; benne termelnek főleg zöldséget házi szükségletre és némi virágot is. Némely ház előtt is szokott léczczel bekeritett vagy elkertelt kis kertecske lenni, a melynek hossza a ház szélessége, szélessége pedig nem nagyobb, 1—2 méternél. E kis kertben virágot termelnek.

Az udvar minden oldalról zárt. Újabb időben, mióta az erdők ki vannak irtva, a kerítést többnyire deszkából készitik, a melyet a földbe ásott szükséges számú duczokra (karókra) szegeznek a deszkának vizszintes irányában. Korábban azonban a kerítést önmaguk készitette anyagból csinálták és ilyen kerités van még nagyobbrészt ma is. Ilyen kerités kétféle van, ú. m. fonott és fahasábos. A fonott úgy készült, hogy a tervezett kerités irányában 1—$1^1/_2$ méter távolságban karvastagságú karókat vernek sulyokkal. (A sulyok bükkfából való $1^1/_2$—2 dcm. átmérőjü és 2—3 dcm. hosszú természetes henger, a melybe hossza irányában egy méter hosszú nyél van erősitve. Ezen eszközt használják a fahasogatáshoz is és hogy használat közben el ne hasadjon, a henger két végére a kovácscsal erősen megszoritott vaskarikát erősittetnek.) Ezen karók közé fonják a vesszőket (mogyoró-, gyertyán-, fűzfa- vagy nyirvessző). A midőn a fonás körülbelül egy méter magasságot elért, az egész kerités fölé tüskés ágakat (kökény, galagonya, boróka vagy „borostyán“) tesznek, a melynek tartalékját a karó képezi. Ha 1—2 év mulva a tüskés ág megroskadt, újat tesznek föléje, mert ez biztositja a fonás tartósságát és igy czéljának jobban is megfelel, minthogy nem lehet átugrálni.

A fahasábos kerités úgy készül, hogy keményfából (tölgy vagy cser) $1^1/_2$ m. hosszú, vékony és $1^1/_2$ dcm. szélességü hasábokat hasogatnak fejsze és sulyok segitségével; e hasábokat alul meghegyezik és a tervezett kerités irányában ásott csatornában szorosan egymás mellé beverik, a csatornát erősen betömik, sőt feltöltik és hogy fönt is erősen összetartson, néhány sor ággal a fönti módon összefonják, „összekertelik“. Itt-ott találhatni már léczkerítést is.

Az utczára kapu és ajtó vezet, a mely rendesen be van téve. Jelenleg az utczára nyiló kapu majdnem kizárólag deszkából készül;

korábban azonban az utczára is fonott kapu nyilott, a minőt a telken még most is gyakran lehet látni. Az utczára nyiló kapu mellett rendesen az ajtó van, néha azonban az utczára nyiló ajtó közvetlenül a pitvarba is vezet; ilyenkor a kapu és az ajtó között kerités van. Két ajtó, ú. m. a kapu mellett és a pitvarba nyiló igen ritkán fordul elő.

A kapunak tartalékját két erős oszlop („kapufa"-ducz) képezi, melyek majdnem mindenütt czifrázottak, maga a kapu azonban rendesen egyszerű. Ha a kapu mellett van az ajtó, akkor annak is van erős oszlopa, a mely szintén úgy van czifrázva, mint a kapu oszlopa. Ezen diszités úgy készül, hogy egyenes vésővel a diszités irányában egy cm. mélységű csatorna készül, aztán félkörű, egy cm.-nél valamivel szélesebb átmérőjű vésővel a csatorna két oldalán oldalt mélyedést vésnek. (Hasonló diszitésű kaput a kiállitási faluban szorgos kutatás daczára sem találtam; azonban a somogymegyei csököli háznak az utczára néző része párkányzatos oszlopokkal van ellátva, ezen oszlopokon láthatók ilyen vésővel készitett diszitések. Megjegyzem még, hogy itt a bácsmegyei Bezdán 10,000 lakossal biró többnyire magyar lakosú községben szintén találtam két helyen kapufélfákat, a melyeken — bár egyszerűbb kivitelben — hasonló, vésővel készitett diszitések vannak.)

A telekre nyiló kapu egyszerű alkotású, többnyire gyönge alkotmány és nem annyira tartósságra számit, mint inkább arra, hogy a baromfiakat vagy egyéb háziállatokat a telekre való menésben megakadályozza. Néha csak néhány önmaguk faragta összeszegezett léczből áll, a melynek egyik vége magasabban kiáll és gúzszsal van a gyönge kapufélfához szoritva. Fölnyitásnál e kiálló rész körül a gúzsban forog, bezárás után pedig belül valamivel megtámasztják, hogy föl ne nyiljék.

Már eredetibb alkotás a fönt is emlitett fonott kapu. Ennek először a vázát csinálják meg. A váza áll alul egy másfél öl hosszúságú négyszög alakra megfaragott gerendából, a melynek egyik vége vékony, kézbefogható és mintegy félméternyire az alaptól 45 fokú szögben fölfelé görbül. Az alap-gerendába furt lyukakba félméternyi távolságra egy-egy hegyezett karó van verve. Ezen karók közé jön a fűzfa, mogyorófa vagy más vesszőfonás. A kapu egyik sarka a földben forog, a másik sarka gúzszsal lévén a kapufélfához erősitve, ezen gúzsban forog. A fölfelé görbülő rész arra való, hogy kinyitásnál vagy bezárásnál ennél fogva emelik vagy hajtják a kaput.

A kiskertbe és a telekre nem ajtókon át szoktak járni, hanem az

átjárás helyén a kerítést alacsonyabbra csinálják és tövist, sem tesznek oda, hogy rajta átlépni lehessen; ezt „hácskó"-nak (hágcsó) nevezik és hogy az átlépés könnyebb legyen, egy vastagabb karót is vernek a hácskó elé, kívülről és belülről, egyharmad méter magasságban. Ha most a hácskón átlépni akarnak, akkor először erre a karóra hágnak. Ha pedig attól tartanak, hogy a hácskón át a tyúkok bemennek a kertbe, ágakkal rakják el.

A házépítésnél általában kevés munkát végeztetnek napszámosokkal, hanem, a mit maguk megcsinálhatnak, azt a falu népe közösen „kölcsenbe", visszaszolgálás fejében végzi, a midőn a munkások az ételen és italon kívül semmit sem kapnak.

Korábban, a midőn erdőség még bőven volt, sok háznak a falát cser- vagy tölgyfából faragták; az ilyen falakat borona-falnak nevezték, itt-ott még látható ilyen régebben készült borona-falú ház. Nem lévén a hozzá vett fatörzsek egészen egyenesek, a belőlük készült fal is gyakran görbült volt.

Jelenleg leginkább elterjedt a tömött fal („tömés"). Hozzá a földet az udvar valamelyik részéből ássák. (Ez a mélyedés aztán többnyire úgy is marad; esőzés alkalmával csatornát ásnak hozzá és tele eresztik vízzel. Ezt „tóká"-nak vagy „tócská"-nak nevezik és vizét, ha tisztább, barmok itatására is használják, a hol messzebb a kút — pedig általában kevés a kút, mert mélyre kell ásni; — rendesen azonban csak olyan munkához használják, a melyhez nem kell egészen tiszta víz, mint öntözés-, mosogatás-, moslékhoz, meszeléshez stb. A faltöméshez széles deszkákat használnak, a melyek közül kettőt-kettőt alkalmas módon egymással szemben, a falszélessége szerint, összekötnek és a két deszka közét földdel feltöltik. A lányok, gyermekek kosarakban (kenyérsütő kosár = zsombék, nagy kosár = „véka") vagy más alkalmas edényekben fejen hordják, talicskán tolják; a férfiak pedig sulykokkal (egyenes, a minőt a gyümölcstörésnél és a szőlőgyömöszölésénél is használnak) folyton tömik. Ilyen háztömésnél alig van a faluban egy ház is, a honnan egy-egy tag jelen nem volna segíteni, azért a falak 2—4 nap alatt készen vannak. Ha két-két deszkaköz már erősen meg van tömve, egy sorral emelik a deszkákat. A falakat most sietnek befödni, hogy meg ne ázzon; másrészről a tető befedésével várnak némi ideig, hogy a föld minél jobban kiszáradjon. Az ablakok vágása és az ajtók elhelyezése utólag történik.

A falakat rakják még szalmás sárból is. Ilyenkor a ház alapját erős, vastag, kiácsolt tölgyfatalp képezi és az ajtók és ablakok

szárfáit is elhelyezik és megerősítik, mielőtt a sárrakást megkezdik. A sárt szintén az udvarban ásott gödörben csinálják, a mely közé lábbal jó sok szalmát taposnak. Azután gomolyákat raknak vasvillával és ezen gomolyákat jó szélesen rakva és lehetőleg szorosan összegyömöszölve egymás fölé rakják, míg a fal a kivánt magasságot el nem éri. Az ilyen falnak „mór“ (mórozás, mórozott fal) a neve (bizonyosan a szláv „mur“ szóból, a mi szintén falat jelent) és munkája lassabban haladhat előre, hogy az alsóbb réteg némileg kiszáradjon és a felsőbb rétegek elbirására elég szilárd legyen.

Az ilyen falnak készitéséhez csak egyesek értenek és van néhány czigány is, a ki tud hozzá. A falnak hosszabb ideig tető nélkül kell száradni (a tetőt a puha sár még nem birná el); aztán föléje csinálják a tetőt és a falat kivülről és belülről lefaragják, hogy a durva, lyukacsos, szalmás felületet leketőleg simává tegyék.

Szokták még a „mórfalat“ úgy is csinálni, hogy az alapul szolgáló talpfákba először erős karókat erősitenek egy-egy méter távolságnyira egyástól, a melyeket fönt gyengébb gerendával kötnek össze; az igy készült falvázat töltik ki aztán sárgomolyákkal vagy „gombóczokkal“.

Csinálnak falat még úgy is, hogy megcsinálják először a falvázát, mint az előbbinél, aztán vesszőből körülfonják a talpfától a felső gerendáig; az igy elkészült fonást aztán polyvás („pelva“) sárral vastagon besározzák. Ilyen falból készitik főleg a hátsó részét az épületnek, mint az istállót, pajtát pajta-fiát, mely utóbbit néha meg sem sároznak. Ilyen fonott és sározott falnak „sövényfal“ a neve.

Szó lehet még újabban a „kő- vagy téglafalról“ is. Az illető gazda a téglát a saját telkén maga vetteti, a fát maga hordja és égetteti, szóval házilag készitteti. A falakat aztán vagy napszámban, vagy általában kőmivesekkel (többnyire német származásúak, vagy körmendiek) készitteti. A kőmiveseknek segédkező lányokat, a kik a téglát, maltert stb. hordják „czulágerek“-nek nevezik.

A tetőhöz szükséges fát vagy az őrségi (ide tartozik a szentgotthardi járás Rába balparti nagy része, különösen a nagyivánczi) erdőkből szerzik be, a melyért saját szekereiken járnak (itt is elmennek egymásnak „kölcsönbe“ vagy szivességből), vagy a körmendi hetivásáron veszik, többnyire szintén őrségi emberektől, mert maguknak nincsen és nem is volt fenyvesük. Az itt vásárolt puhafa majdnem mind erdei fenyő.

A fának megácsolását nem tanult ácsok végzik, hanem néhány

„faragáshoz“ értő ember, a minők többnyire mindegyik faluban találkoznak. A tetőzet farészei a következők: az ollószárfák, melyek alul a talpfába vannak vésve, körülbelül a közepén egy vízszintes gerenda, az úgynevezett kakasülő által összekötve. Az ollószárfák fölső X alatt kiszögellő részei tartják a szelement, mely az egész épület leghosszabb farészét képezi és lehetőleg az egész ház hosszán végig huzódik. A szelemenhez szegezik fönt faszegekkel a rag-párokat, mintegy méternyire egymástól, a melyek meg nem faragott (de kérgétől meghámozott) mintegy 6—7 dcm. átmérőjű fenyőszálak; a ragok alul ahhoz az alapfához erősittetnek faszegekkel, a melyekhez az ollószárfák. A ragokhoz szegezik a csak két oldalt, az önmaguk által megfaragott léczeket (4—5 cm. átmérőjű fenyőszálak) mintegy félméternyi távolságban egymástól, vízszintes irányban, alulról fölfelé haladva. A léczekre kötözik a zsupokat.

A házakat, leszámitva az újabban mindinkább gyakrabban előforduló és tűzveszedelem ellen biztositékot szolgáló zsindelyes („cserépsindölös“) házakat, kizárólag rozsszalmából készült zsuppal födik.

A ki házfödésre szánt zsupot akar készíteni, azt a rozs cséplése alkalmával teszi. Kézi cséppel történvén a cséplés, a rozskévéket két sorban a pajtában hossz iránt vékony rétegekben kiterítik, úgy hogy még az udvarba is kerül 3—4 lépésnyire. Most a négy cséplő cséppel erősen ütve különösen a kalászos véget, végig halad a két soron 2—3-szor. A midőn gondolják, hogy jól kicsépelték, kettő-kettő a csépek nyelénél fogva a rétegeket 2—3-szorra az ellenkező oldalára fordítja. Most ezen oldalát szintén végig csépelik, mig gondolják, hogy a kalászok üresek. Ekkor a cséplők neki állnak, a kalászánál fogva fölfognak a két marokba férő csomó szalmát és a kalászos végét erősen összetartva, fölfelé dobálva terjesztgetik, mi közben a keresztben vagy kuszáltan fekvő szálak kihullanak; ha közben a tömegből néhány szál szalma kiáll a többi közül, arra rálépnek, hogy maradjon el a többitől. A midőn egy csomó (egy marok) igy elkészült, vagyis minden szál egyenlő hosszúságú és egyenesen rendezve van, az e czélra szintén rozsszalmából készitett (a kalászos végével összekötött) kötélbe fektetik szép rendben. A visszamaradó kuszált szalmát a szalmakazalba rakják villával. A midőn egy egész kéve elkészült, azt erősen összekötve valamely félre eső alkalmas helyen rakásba rakják és ha sok van együtt, közönséges szalmával befödik, hogy meg ne ázzék.

Az igy készitett zsupnak „kéve-zsup“ a neve és annál alkal-

masabb, minél hosszabb, sőt csak jól megtermett hosszú szálú zsupot lehet használni. Természetesen a csépelt rozsszalmának alig fele rendezhető zsuppá, a többi rendetlenül kiválik. A zsupkéve átmérője egy fél méter, talán annál is nagyobb és azon vége, mely a tarlótól („toró") elvállott, szabályos kört képez.

Ezen „zsupolás" után következik a „zsupkettőzés", a mely munkát vagy közvetlenül a házfedés előtt végzik, vagy esős idő alkalmával, a midőn mezei munka nem végezhető, vagy a késő őszi, kora tavaszi lanyha időjárású napokon, a midőn nincsen mezei munka.

A kéve zsupból először egy rakás mintegy 12 cm. átmérőjű egyes zsupokat készítenek. Ilyen egyes zsup is kétféle készül: olyan, a milyennel a ház nagyobb részét födik; ezen kettős zsupnak azon vége lesz megkötözve, a hol a „tórótól" elvágták ez a „fejes zsup". A másik faj kettős zsup, a mely a közepén van összekötve: ebből lesz a „gatyás" zsup, a melylyel a házfödél legelső rétegét födik. Ennek egy részéről levagdalják a kalászokat, ennek „tarzsup" a neve.

A kettőzés úgy történik, hogy alkalmas helyre pl. falba vagy a kapu félfájába egy 3—5 dcm. hosszú hengeres, hegyes faszeget vernek. Erre teszik az egyes zsupot, illetve ennek segélyével osztják két részre az egyes zsupban lévő szalmát, aztán az egyik részét kétszer-háromszor körül forgatják és kész a kettős zsup.

A ház födése alulról fölfelé megy soronkint, úgy hogy először az „üstök" (csöpögő) készül el. A zsupnak kötelét fölbontják és ezen kötél segélyével kötözik a következő mellette lévő zsupot a léczhez, mig az egész sor elkészül. Ha többen kötözik fel a zsupot, akkor a második-harmadik ember a második-harmadik sort kötözi, mindig úgy, hogy a szalma kalásza lefelé lógjon. A midőn fölértek a felső sorhoz, a két oldalról összejövő fönti élnél ügyes módon hosszában hengeralakra fonnak be kévéket. De hogy a födés tartós legyen és a szelemen fölött víz ne szivárogjon a zsupba, a midőn az egész ház meg van födve, a gerinczet még megfödik „sáros-zsuppal" (ilyen sáros zsuppal való födést más vidéken nem láttam). A sáros zsupot úgy csinálják, hogy a falun kivül levő úgynevezett „sáros gödörben" hig sárt csinálnak, ebbe teszik a közönséges zsupokat és megitatják (fölszivatják) sárral; abban e végből többször meghengerítik. A kész sáros zsupot vasvillával szekérre rakják. Otthon egy hosszú póznán, a melynek alsó végébe keresztben hosszú szeg van verve, (vagy azon eszközzel, a mivel az asztagokat szalmával befödik), felhúzza a ház gerinczén levő egy-két ember, a másik pedig rendezi úgy, hogy a sáros zsupot

szorosan egymás mellé sőt föié is rakva kettőbe hajtja, egyik részét a ház egyik, a másikat a másik oldalára hajtván; ha akármelyik oldalról nézzük, a sáros zsupnak csak a tönktől elvágott részét látjuk alulról, mert a kévék elhelyezésénél arra ügyel a rakó, hogy egyik födje a másikat. A szalma a házfödélen mindenütt sima, csak az oldaléleknél „redős".

Az újabb, téglából épült háznál (a hol oszlopos pitar is van) tűzfal van, a mely a ház gerinczéig ér; van olyan tűzfal is, mely nem ér a gerinczig, hanem a tető magasságának körülbelül feléig. Mindkettőnél két kis ablaknyilás szokott az utczára tekinteni. A tűzfal azonban a régi házaknál ritka; ezeknél az utczára néző oldala a tetőnek vagy egy szinben van a tető többi oldalával, vagy körülbelül annak feléig halad. Ez utóbbi esetben a homlokzat (az ablak fölötti rész) többnyire deszkával van elzárva, a melyben egy szív, vagy kettős fölkiáltó jelféle alak van kifűrészelve. Találunk olyant is, a mely csak egyszerű sövénynyel van elzárva, de van olyan is, a melynél a deszka díszes rajzokkal van befestve.

Megemlitendő, hogy találkozik régi ház, a melynek az utczára néző részén és az udvar felé is faragott faoszlopos „ternácz" („pitar") van, mint ez a kiállitási falu Csikmegye Szt-Domokos falu házánál volt látható.

Majd a padlás elkészitésére veti a házépitő figyelmét. Az épület hosszában először is a vastag mestergerendát helyezik el; e fölé jönnek keresztbe a gerendák, majd ismét e fölé a deszkák keresztben. Ha ez is elkészült, föld, majd sárréteg kerül föléje.

Elkészülvén az ajtók, ablakok, a falakat polyvás sárral simára sározzák; ennek kiszáradása után bemeszelik; a szoba, konyha stb. padlóját keményen egyenesre tömik (deszkapadló nincs) és kész a ház. Az ablakok a régi házaknál kicsinyek, néha nem szélesebbek és magasabbak 2—3 deméternél és befelé kapcsolható külső táblával vannak ellátva, a melyet ha hazulról valamennyien távoznak, be is kapcsolnak. Az újabban épült házakon azonban már rendes nagy ablakok vannak redős salukkal („salugáter"), a napmelege ellen, a melyeket télre téli ablakokkal cserélnek föl. Ablak az utczafelőli oldalon rendesen kettő van, néha az udvar felől is egy.

A konyhán kétféle ajtó van, ú. m. egy fél külső, mely léczből készül, és két fél belső. A külső gyakran hiányzik is; a belső mindig két részből készül, magas küszöb fölött. Kéménye csak az újabban készült háznak van, sőt most már a takaréktűzhely sem ritka.

A régibb házaknak egyáltalán nincs kéménye, itt a füst a konyhából a felső ajtón megy ki és részben a konyha hátsó részén levő alig arasznyi ablakon. A tüzelésnél a felső ajtónak azért mindig nyitva kell lenni; a külső ajtó arra való, hogy ha nagyon meleg van a konyhában és nem akarja a háziasszony, hogy a baromfi, disznó, kutya a konyhába jőjjön, ezt teszi be. Rendes ablak a konyhán nem szokott lenni.

A szoba berendezése egyszerű, de elég ízléses. Az ajtóval egy irányban van fönt a sarokban a festett (néha tulipános) |__ alakú támlás pad, mellette az asztal, a melynek fiókjában („asztalfia“) van az evőeszköz, ú. m. kanál, villa (kését, bicskáját mindegyik a zsebében hordja), az asztal tetején van asztalkendőbe („asztalruha“) betakarva a kenyér. Ha esznek, a család összes tagjai körülveszik az asztalt, valamennyien a tálból esznek, még a cselédek is. A kis fiú vagy lány a padon térdelve ül szülei mellett, a nagyobb lánykák rendesen állnak, mert nekik nem kerül szék. Tányérból régebben csak az apróság evett. A felnőttek, hogy az ételt el ne csöpögtessék, a tálból szájukig kenyeret visznek a kanál alatt, a melyből az ételhez időnként harapnak. Az evés előtt és után imádkoznak. Evés után ki-ki kanalát az abroszba megtörli és ismét az asztalfiába teszi, megmosni nem szokták.

A szoba egyéb berendezése: 1—2—3 alvó-ágy, a magas vendégágy („vetett ágy“; ha valaki meghal, ezt teszik a szoba közepére és ebben fekszik a halott felöltöztetve), a fiókos láda („sublat“), a mely a nagyobb lányok ruháit foglalja magában, fölötte poharak és csecsebecsék; a közönséges ládák (közöttük néha szép „tulipántos“), a minővel majdnem mindegyik felnőtt házi tag rendelkezik (a szolgának és és szolgálónak ládája is a szobában szokott lenni, innen veszik ki a ruhájukat és öltözködnek: a szolgáló a konyhában, a szolga az istállóban); az ajtóval szemben zsinegeken megerősített rúd függ le a plafonról, a melyen csizma szennyes és egyéb használatlan ruha lóg. Az |__ alakú pad fölött van a polcz („pócz“), felső elrekesztett, illetve támlával ellátott részén virágos tányérok támaszkodnak kifelé, az alsó részén levő fogason tarka-barka korsók függnek, köztük néhány „szt. Mihály korsó“ („kőkorsó“, itczés, újabban $^1/_2$ literes, ára 4—5 krajczár). A falon van még egy tükör és számos szent kép, az ajtó mellett a kis szenteltvíz-tartó a rajta lecsüngő „olvasóval“. Az ajtóra rövid fafogas vagy ennek hiányában néhány szeg van verve, azon csüng szintén néhány ruhadarab (kabát, szűr, tarisznya).

Lényeges alkatrésze a szobának a kályha, a mely áll mintegy $^3/_4$ méter párkányzatos tűzhelyből, ezen köröskörül hosszélére állított tégla és ezen a „kályha szemek“ vagy „kupák“, a melyek egymásra vannak sárral ragasztva. A kupák a tűzhelytől mintegy $^3/_4$ méternyi magasságig egy nagy koczkaalakot képeznek, ezen felül a kályha megszűkül és hengeralakban folytatódik és csonka-kupban végződik. A hengeralakban van elhelyezve az ablakféle nyiló „redli“ (sütő), a melyben krumplit sütnek, ételt melegítenek, sőt egy-egy „tepsi“ „kukoriczamálét“ (prószát), rétest is sütnek. A kályhának a hengeres rész kezdeténél levő kiszögellését „kálhavállának“ nevezik, mely tárgyak elhelyezésére szolgál. Úgy a szobában, mint a konyhában előfordul néhol a falbavágott négyszögalakú és ajtócskával elzárható ür, a „vakablak“, a mely apróbb tárgyak helyéül szolgál. A mestergerenda előtti ür is különféle tárgyak, ú. m. könyvek, fésű, borotva stb. helye szokott lenni.

A hol kis gyermek van a háznál, ritkán szokott hiányozni az „álló szék“, a mely alacsony lábú (a $^3/_4$—1 éves gyermek hónaaljáig ér) $^3/_4$ m. hosszúságú lócza, a melynek közepe kereken ki van fűrészelve, a hová a gyermeket állitják, hogy állni tanuljon. Egy másik tárgy egy pózna, a melynek alsó vége a padlóhoz, a felső vége a gerendához van erősítve (egy darab bőrt szegeznek oda, a melyben a pózna szabadon foroghat); e pózna alsó részén a kisded hónaljának magasságáig egy kis abroncs van erősítve, a melybe a gyermek bele fér. Ez is arra való, hogy a gyermek állni és forogva menni tanuljon benne. A Göcsejben „borzsának“ nevezik és a gyermeknek buzdításul a következő versecskét mondják:

„Kerim borzsa, kútba kása, részeg ember háza“.

Kár, hogy mindkét tárgyat némelyek korán kezdik használni vagy a benne való túlságos sokáig hagyással a kisdedet felette megerőltetik, a mi egészségének hátrányára van és gyakran lábszárgörbülést okoz. A szoba kis sarkában egy kis deszkácskán van állandóan a mázos „bugyiga“ (öblös, szűkszájú vizes korsó).

A szoba ajtaján nyáron lepedő szokott felfüggesztve lenni, hogy az ajtó nyitva maradhasson, de a meleg és a „bogarak“ (legyek) be ne mehessenek. Aludni a szobában nyáron csak a gyermekek és „fehérnép“ szokott. A férfiak a pajtafiában vagy a tornáczba terített szalmán, szénán szoktak aludni. Télen csak a szolga vagy a ház legény fia alszik kint az istállóban. A kinek a szobában ágy nem kerül, a ládára vetnek egyszerű ágyat.

A konyhában szembeötlik először a nagy kenyérsütő kemencze (a szobában levő kályhát, a melynek szája szintén a konyhába nyilik kenyérsütésre nem használják, legföljebb rétest vagy „málét“ sütnek télen benne). Gazdag házban „kis kemencze“ is van, a melyben nyáron a munkásoknak sütnek kalácsot, rétest stb. A kemencze előtt, és mellett úgyszintén a kályha szája előtt, a mely kemencze födővel födve van, sárból készült padka van, de az egészet „tűzhelynek“ nevezik. Ezen raknak tüzet, rendesen a kályha szája előtt; mellette a falban van egy kis mélyedés a gyufának, egy másik a sónak, hogy állandóan szárazak maradjanak. A tüzelésnél, a melyhez fát, gallyat használnak. szerepel a csipővas, „sirhakli“ és a tűz hosszába fektetni szokott 4 lábú ágakkal ellátott vasmacska, hogy a fát, a melyet a tűzre tesznek, összetartsa, a tűz együtt maradjon és a sok fazéknak a tűz körül helye legyen; továbbá a három lábú „vasláb“, melyen „lábatlan lábost“ melegítenek a tüzön.

A fal mellé van támasztva a pad, különböző konyhaedényekkel, főleg nagy fazekakkal. Korábban csak cserépedényt lehetett látni és a kik nyilt tűzhelynél főznek, ezek ma is csak nagy öblös fazekakat használnak; de újabban a vasedény is tért hódit. Van a konyhában 1—2 moslékos dézsa („sajtár“), a melyben a disznók számára megkeverik és a vályuba öntik a moslékot. Itt van a mosódézsa is; ez utóbbi némely helyen magas lábú, hogy a mosásnál ne kelljen nagyot hajolni; ha a vizet belőle ki akarják ereszteni, a moslékos sajtárt aláteszik és a fenekén lévő dugaszt kihúzva, a kis kerek nyiláson a viz a moslékos dézsába foly. (Ha a „disznótök“ megérik, a moslék közé tököt aprítanak, de az aprítás soká tartana, e czélra szolgál a tökaprító, mely egy méternél hosszabb nyélből áll, erre van rá illesztve és szegezve a vas, a melynek ∾ alakú alsó része éles és a melynek segélyével egy deszkán a tököt aprítják.

A konyhaberendezés kiegészítése a „tálas“, a mely rendesen a pitar falára van magasra erősítve és apróbb edények, főleg tálak, tányérok tartására szolgál. A tálas oldalára vert szegen függ a drótos által pléhből készített „kanálos“, a melynek lyukaiba vannak fa- és pléhkanalak beleillesztve. A kétágú, hosszúnyelű kis vasvilla, a melylyel a kályhában és kemenczében elrendezik a fát és a meggyújtott szalmát a fa alá igazítják (a „fát alágyújtják“); a fából készült „kurugla“ melylyel sütés alkalmával a tüzet a kemencze szája elé húzzák, (a tűz kihuzására egy egyenszárú, vagy egyenoldalú △ alakú deszka szolgál, ebben van a nyél; a „pemet“ pedig, melylyel — miután a

kemenczéből a tüzet kithuzták, — a fenekét kisöprik egy pózna végére kötött kukoricza csumával („fosztás“, a melyet a kukoriczafosztás alkalmával a gondos gazdasszony kiválogat és összekötve félre tesz, szükség alkalmával néhány csomót elővesz belőle és „kóczmazzaggal“ a „pemetnyelre“ kötöz). Ezen utóbbi tárgyak az udvaron vannak és használat előtt vizbe mártják, hogy el ne égjenek, használat után ismét megáztatják, hogy az égő vagy szenesedő részeket eloltsák.

A „tejes fazekak“ (köcsög) vagy az udvari kerités kiálló karóira vannak aggatva, vagy van e czélra külön „tejes fazék-tartó“ vagy „tejes fazék szárító“, mely áll, a konyha közelében az udvaron, alkalmas helyen a földbe ásott dúczból, erre vízszintesen fahasáb van erősítve, a melyben fölfelé rézsút faszegek vannak; ezekre aggatják a fazekakat. Néhol a vízszintes fahasáb hiányzik, hanem a dúczba vannak körös-körül bele verve (a helyük előbb kifurva) a rézsút fölfelé álló faszegek.

A lócza („pad“), melyen „cserépkorsóban“ (nagy „szájas“), sajtárban, vagy bádog „kánnában“ a vizet tartják, vagy a pitarban, vagy a konyhában van.

Kamrája némely gazdag háznak kettő van: egyik éléskamra, benne van a „zsiros véndöl“, „vajas véndöl“, sonka, fönt a plafonba vert szegről lelógó és kóczmadzaggal összekötött háj, stb. élelmi szerek; a másik kamra a kész termény és gazdasági eszközök befogadására, mint láncz, fejsze, kapa stb. szolgál. A kevésbbé vagyonos vagy középgazdáknál a kettő egyben van. A kamra lényeges berendezését a hombár képezi, a mely sövényfonás besározva aztán „fehérfölddel bemeszelve“. Ez néha majdnem a felső padlóig ér és a kamra felét foglalja el és a buza, rozs befogadására való. A kamrában tartják a „szennyes ládát“ is, a hová a szennyes ruhát rakják. Van a kamrában is a felső padláshoz erősitett rúd, a melyre zsákokat, szennyes ruhát stb. tesznek.

A sarlók („sorró“) a ház „üstökébe“ vannak belülről bele vágva, de úgy, hogy a hegye át ne érjen a tetőn. A kaszák a padlásnak rendesen utczára nyiló nyilásában vagy a padlás más alkalmas helyére vannak akasztva, mellette a „tokmán“ (tehén szarv), melyben a köszörűkő van.

Az istálló bejárata előtt a falba 1—2 erős szeg van verve, ezen függ az ökrök igája, vagy a lovak szerszáma, fölötte a kocsis, béres vagy az őrző gyerek szűre, alatta az ostor vagy az őrző bot a falhoz támasztva.

Az istállóban az ajtóval szemben van a hosszú jászol, fölötte „seráglа“ (különösen a lovaknál), ebbe teszik a takarmányt („szülesség“), hogy sok el ne pazaródjék. Az egyik sarokban van a négyszögalakú „kerék jászuó“, fölötte a padlásról lenyiló négyszögalakú lyuk, hogy a padlásról leszórt takarmány egyenesen a kerékjászolba essék. Innen tesznek apránként a saráglába vagy jászolba („jászu“ vagy „jászuó“). Ha nem a padlásról szórják a takarmányt, hanem máshonnan kell vinni, akkor a „tikborítóban“ vagy „köczölében“ (fűhordó ruha) viszik. Ott látjuk az „itató sajtárt“ (vagy „csöbör“ 50—60 literes), mellette a „hámfa“, a melynek segélyével télen ketten a vizet a kútról az ökröknek viszik (a többi barmot a kúthoz hajtják, de az ökörre a gazda igen kényes és különösen, ha vásárra „készíti őket elő“, a világért sem hajtaná ki őket, hogy jobban hizzék vagy hogy a síkos úton valami bajuk ne essék). A hámfa áll egy rúdból, erről lánczon függ a tulajdonképeni hámfa (ilyen van a kocsin is, erre erősítik a lovak hámköteleit), a melyet a sajtár két „fülébe“ akasztanak; a rúdnak egy-egy vége a csöbröt vivő vállán nyugszik vivés közben.

A szekér a pajtában van és ha rúdjával együtt el nem fér, a rudat a bejárattal szemben levő négyszögű nyiláson át körülbelül félig áttolják a szomszéd udvarába. Az eke (most már csak vasekék vannak, de 20 év előtt még gyakoriak voltak a faekék) és a hozzá tartozó taliga szántás idején az udvarban a pajta közelében áll, különben a pajtafia „üstöke“ alatt szokott meghuzódni. Ugyan ide van két szegre akasztva a két vagy több hosszú „ódal“. Ezen hosszú oldalakat akkor használják, ha szénát, szalmát, vagy gabnát hordanak, a midőn a „szekeret hosszúra csinálják“: a nyujtót hosszabbra eresztik vagy hosszabbal cserélik ki és a rövid oldal helyett hosszúkat tesznek a szekérre.

A ház tisztántartásánál a mész nagy szerepet játszik, a mennyiben úgy kívülről, mint belülről mészszel meszelnek általában. A szobát évenkint kétszer meszelik ú. m. tavaszszal husvétra és őszszel a tél beállta előtt. A konyhában nem használnak meszet, hanem „fehér földdel *kenik*“, a melyet a soproni horvátok hordanak faluról, falura kocsin; ezek az ú. n. fehérföldesek. A füstös konyháknak különben ez sem sokat használ. Az egész konyhát szintén csak kétszer „kenik“ (rendesen meszelővel), de a tűzhely egész padkáját, a kemencze elejét és oldalát, valamint a kályha előtti és fölötti részt rendesen minden héten egyszer-kétszer főleg kenyérsütés után kenik. A kamrát, vagy sárgás földdel, vagy szintén fehér földdel kenik.

A ruhamosásnál van kis mosás és nagy mosás vagy „párlás“ (szapolás). Kis mosásnál a ruhát először — többnyire már a mosás előtti napon vízbe áztatják, aztán beszappanozzák és 1—2 meleg vízben „kidörgölik“ „kihúzzák“ a kezek között; majd végre „kiöblögetik“ vagy hideg kútvízzel, vagy elviszik a patakra. A fehér ruhát szárítás előtt meg is kékítik, még pedig feltünően kékre. A „párlásnál“ a mi minden háztartásban évenkint rendesen kétszer ú. m. tavaszkor és őszkor történik, a ruhát először beáztatják, majd elhelyezik a nagy „párló sajtárba“ („párósajtár“), a mely 3 lábú állványon áll. Ha a ruha sok és a sajtár kicsiny, a felső részen köröskörül megtoldják a sajtárt régi „kerek törekrosta“ karimájával és oda is raknak ruhát. A ruha fölé egy durva lepedőbe, miután 2—3-szor leforrázták a ruhát, átrostált fahamut tesznek és most erre öntik a „vasfazékban“ (üst, bogrács, mely vaslábakon nyugszik vagy e czélra készült katlanban van és alatta erősen tüzelnek) felforralt vizet; másrészről a sajtárból a vizet, illetve most már lugot a „sajtárdugó pálcza“ felhuzása által leeresztik és újra felforralják. A „párlás“ a konyhában szokott történni; de minthogy nyáron meleg van és a füstös konyha füstje különben is kiállhatatlan, az udvar végén, a telek közelében, a telken vagy a patak mellett. Némelyek reggeltől estig is „párónak“, de a ki reggel korán hozzálátott, az délután már a patakon mossa ki. Különben a patakon való mosás csak másnap történik. A patakra a ruhát vagy fejen kosarakban viszik; többnyire azonban szekérre rakják a szükséges „mosódeszkával“ együtt, a melyet a patakon átfektetnek és ráállnak. Ezen „lapiczkálják“ a kis „mosólapiczkával“ a ruhát; ha a párolásban nem lett volna elég tiszta, most is beszappanozzák. Az ilyen nagy mosást legalább is ketten végzik; a nagyobb darabokat ketten csavarják ki, hogy minél kevesebb víz maradjon benne.

A ruha megtisztitása után következik a „dörgölés“ (mángorlás) és végre a „téglázás“ („téglázóvas“ — ha sárga rézből van is) vagy vasalás. Nagy mángorlót nem igen látni, e helyett a ruhát vastag „sodrófára“ göngyölitik és hosszú ($^3/_4$ m. hosszú, 1 dcm. széles) „dörgölő lapiczkával“ jókat ráütve végig gurítják; közben kibontják és más irányban újra rágöngyölitik a ruhát.

Nagy József.

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. szeptember 7. szám.

VÁSZONSIMITÓ ÜVEG.

Az ember fokozatos művelődésével nőttek igényei is.

A találmányok egész sorozata tanusítja, hogy az ember találékonysága nemcsak a puszta megélhetéshez szükséges eszközök kieszelése- és készítésére szorítkozott, hanem kereste a megélhetésnek könnyebb módját, kellemessé tételét is, — a kényelmet.

Hol nyilvánulhatott volna ez legjobban, ha nem a lakás és a ruházat fokozatos fejlődésében?

Az állatok bőre, mint az első, természetes ruhadarab, csakhamar elégtelennek, kényelmetlennek bizonyult és a fonás meg a szövés feltalálásával helyet engedett a növényi rostokból font és szőtt készítményeknek, a vászonszöveteknek.

A len hajlékony rostjaiból szőtt legfinomabb vászon is, úgy, a hogy az a szövőgépek mai tökéletessége mellett a magasabb műveltségű és nagyobb igényű ember ruházatára készült, ruhának megvarrva, a midőn a testtel érintkezésbe jut, dörzsöl, viszkető, kellemetlen érzést okoz, — elviselhetetlen. Hát még a szegényebb, pásztorkodó vagy földmívelő nép durva kender-vászna, a mit maga tilol, maga fon és sző meg! Hogy azt hordani is lehessen, ki kell előbb mosni és ki kell vasalni.

De hát mit tudunk a vasalás és a vasaló történetéből?

Ismerjük a szénvasalót, ismerünk olyat, a melybe izzóra hevített vasat tesznek és ezt megelőzte olyan, a minőbe forró téglát helyeztek. Ezek a vasaló legújabbkori formái, melyek segítségével a vászon merev rostjai a meleg hatása alatt megpuhíttatnak.

A *meleg* téglázásnak ezt a módját megelőzte a *hidegen* való simítás.

Ott, a hol a bolti vasalás költséges volta mellett, vagy a régihez való merev ragaszkodás miatt még mindig nem tudott tért hódítani magának, ott a hideg vasaláshoz való egyszerű eszköz még mai nap is használatban van. A barsmegyei Hochwiesen környékén lakó németek vásznukat a szines táblán ábrázolt üveggel (Wickelglas) simítják. Hogy ez a zsarnóczai tótoknál is megvan, az abból magyarázható, hogy a környéknek még a legújabb időben is virágzó üveghutái voltak. De már följebb, Zólyomban, csak a fából készült alakok kerültek meg (1. és 2. ábra). Úgyszintén a 3. ábrán lerajzolt, díszesen

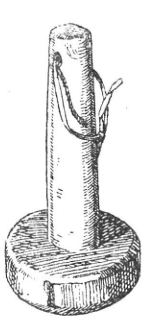

1. ábra.

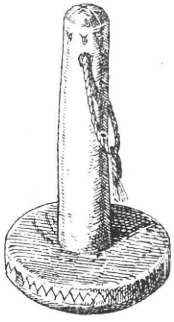

2. ábra.

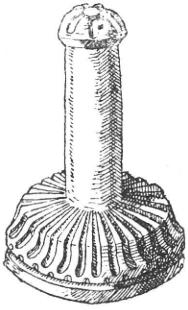

3. ábra.

faragott vászonsimító is fából készült. Ez utóbbi a gömörmegyei Jánosiból került a néprajzi múzeum gyűjteményébe. Tót nevük: hlagyidlo, hlagyica.

A német Wickelglas (VI. t.) hidegen simító eszközöknek legfejlettebb alakja s néha diszitve is van. A palaczalakú üres nyélnek a szája-környéke néha kézzel idomított, nyomkodott üvegkoszorúval vagy gyürűvel van befejezve. A nyél ürege a varráshoz szükséges apróbb eszközök, mint tű stb. befogadására is szolgál. A ruhát simítani, a hochwieseni németek szerint annyit tesz: glätten.

Az üveg, dr. Almásy György úr szóbeli értesítése szerint, Borostyánkő vidékén, a vasmegyei németeknél is megvan. A zólyommegyei fa-simítókat Bittera Jenő gyűjtötte Breznóbánya környékén.

A rajzok a természetes nagyságnak egy negyedét teszik.

Nécsey István.

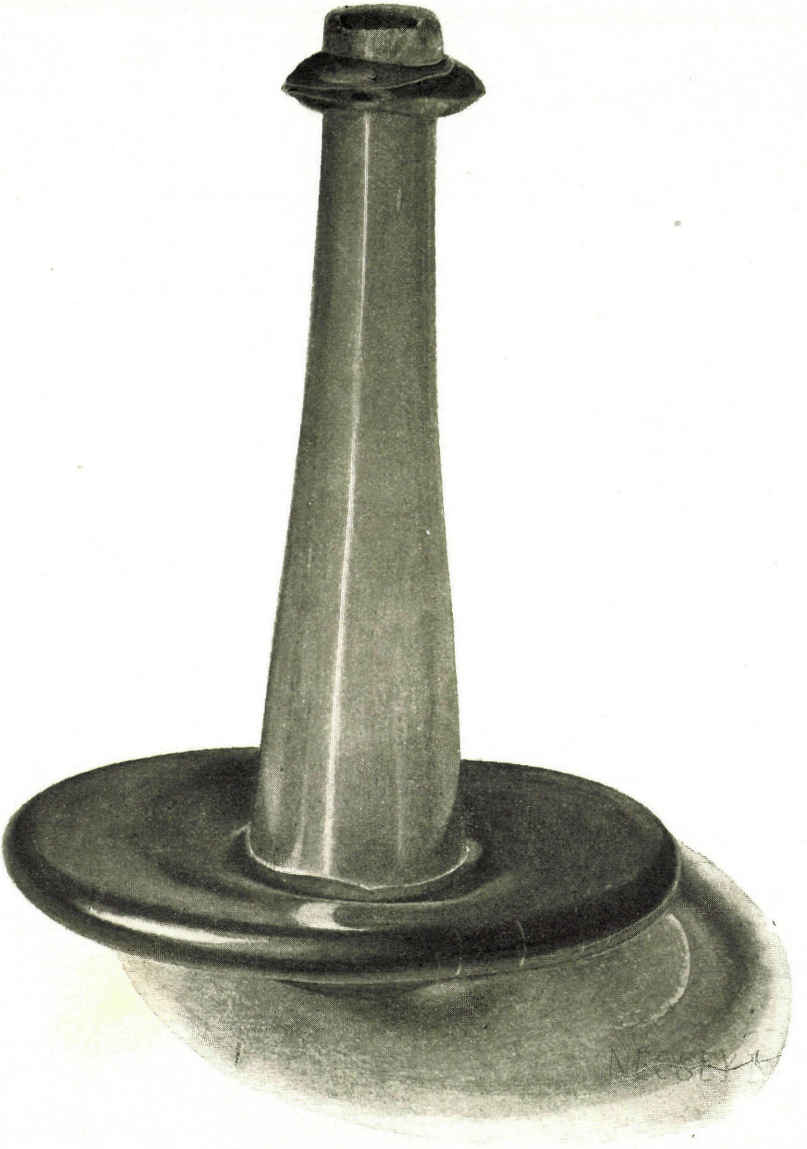

Aberdeen Museums
Library

HAJDU-SZOVAT NÉPRAJZÁHOZ.

Ház. A hajdú-szováti ház két *ház*-ból (szobából) áll, köztük a *pitar*ral. A *nagyház* butorzatát képezik: a *nyoszolya, plafond*-ig felrakott párnákkal, egy fa *kanapé*, a *téka*, tele üvegpoharakkal, e mellett tükör és óra, a szoba közepén álló s mindig leterített asztal; czifra, tulipántos láda a sarokban, a háromfiókos *komót* a ruhák számára, a *kupulykó* vagyis köpüalakú kosár egy másik sarokban a tojás tartására. A nagyházat különben csakis a vendégek számára nyitják meg, ők maguk nagy ritkán használják. Állandóan a *kisházb*an laknak; ebben a szokásos egyszerű butorokat kiegészíti a *vaczok*, mely a *dimatlan* (= idomtalan) kemencze patkája és egy *ferslag* (láda) közé fektetett két szál deszkából áll, használatlan szűrdarabokkal van leborítva s ágyul és lomtárul szolgál, továbbá a feketére festett *lócza* és a *szennyes* vagyis egy elavult tulipántos láda a szennyes ruhák számára.

A *pitar* többnyire kékre van festve piros és zöld csíkokkal; a középütt álló, félig fehérre, félig kékre vagy sárgára mázolt nagy vályoghalmaz a *konyha*, tetején vigan lobog a *szabad tűz*, a mely fölött vasláb segélyével főznek. Az egyik sarokban áll a *tejes*, mely szekrényke a tejes edények, tej, vaj stb. eltartására való; a *katlan*on a különféle üst, fazék és *kaszrolyo*k láthatók; a falon 30—40 darab tányér függ; a *vaklyuk*ban a *kerezti korsók* állanak; a falra erősített *polcz*ra rákerül a többi vegyes holmi, egy szegen pedig a *kaska* (kézi kosár) lóg.

A pitarról a *tornácz*ra kettős ajtó nyílik, a belső üveges, a külső rácsos vagyis *verőcze*. A tornáczon rendesen három *ágas* (oszlop) van fából vagy vályogból, beépítve a méter magasságú válaszfalba, melyet csak a pitar előtt szakít meg még egy verőcze. E válaszfalból nem hiányozhatnak a *futók*, cserép- és más díszvirágok. A ház hátulsó végéhez van építve az *éléskamra*, külön ajtóval a tornácz felől. A *ház hija* a tengeri és szalonna rakodóhelye.

Az udvar a másutt is található melléképületekkel egész kis pusztát képez. E melléképületek tágasak, magasak, szépen fehérre meszeltek és cseréppel fedettek. Az udvar alján van a kert, ennek kerítése mellett a széna- és szalmakazlak. Ugyanott van a *kóró* (tengeri szár), a *csutka* és a *csutkató* (a tengeri szárának földben levő gyöke) halomba rakva és a *tüzelő ganaj;* ezt a trágya korhadtabb

részeiből téglányalakú famintákba tapossák, huzamosabb ideig szárítják s télen aztán mint tüzelőt használják a faszegény vidékeken.

Ruházat. A szováti paraszt vasár- és ünnepnapon fekete posztóból készült zsinóros magyar ruhában jár, fején pörge kalappal, lábán hátul varrott magas sarkú csizmában. A fiatalság a kalap mellé hosszú darutollat tűz. De már munkanapon a bőszárú gatya, az *ujjas* (kabát), a zsiros pörge kalap, a kisárgult, oldalt varrott csizma, a fekete nyakravaló a gatyakötésig érő ingen, télen a nagypitykés *pruszli* (mellény) és a kucsma képezik a ruházatot. Télen az öregek czifra virágokkal kivarrt hosszú fekete szűrt, a fiatalok nagy szines virágokkal ékes fehér szűrt viselnek, de nem ritka még a *dézs bunda* sem.

Az asszonyok öltözete ünnepen czifra és divatos; hétköznapon egyszerű *rokolyát, czifra botost* (harisnya), kötésig érő *ingvállt* és a rokolya alatt *pendelyt* (fehér alsó szoknya) viselnek. A lányok azonban már hétköznapon is a divat mellett maradnak s a divatos selyem- és bársonyruhákat nagyon kedvelik. Télen fekete vagy barna félbundákat viselnek s a *bakkancs-* és *topánká*nak ugyancsak csinosnak kell lennie. A kisebb fiúgyermekek *putiná*ban (rövid nadrág) járnak.

Táplálkozás. A szovátiak ételben és italban nagyon mértékletesek, de vasár- és ünnepnapon 4—5-féle ételnél kevesebb nem kerül az asztalra. A tésztás ételek közt említésre méltó a *ficzkó*, a *kunkorgó*, a *laska* stb. A konyhakertben van ugyan köszméte vagy pöszméte, alma, körte, sőt cseresnye és meggy is, de ezt nem fogyasztják el maguk, hanem kereskednek vele. Dinnyéjük a vidéken jó hirben áll, úgy szintén a szép buza is, melylyel csak a bánáti vetekedhetik. Szép fehér kenyérrel él a nép s fekete rozskenyeret itt nem is látni.

Foglalkozás. A mesterembereket megbecsülik; gyermekeiket beadják a városba mesterséget tanulni s így tőlük kerülnek ki a mesteremberek is, a kik azért annak idején kézbe veszik a kaszát, kapát is. Egyes gazdáknak van száraz malmuk s ebben a napraforgó magjából olajat ütnek; a napraforgó szárát kerítésnek, magvának olaját zsiradékul, világító szerül, a kipréselt magot *pogácsa*-formában és néven a jószágnak eledelül, a leválasztott csontszerű héjat pedig *ondó* néven tüzelőül a kemenczében használják. — A szegényebbek gyékényfonással, cziroksepr ő csinálással foglalkoznak. A halászat csak szegények időtöltése, a mivel épen hogy egy kis dohányra valót szereznek meg.

A kovácsok czigányok, de már egészen parasztmódra élnek, van

földjük és házuk s némelyik közülök mészszel és gyümölcscsel kereskedik.

A szováti paraszt legfőbb foglalkozása azonban a marhatenyésztés; az óriási csordák nagyobb része magyar fajú marhából áll, riska kevés van. Itt még a gyermek is jól érti a módját annak, miként kell a görbén növő szarvat a borjúnál szép egyenesre kiigazítani; e czélból egy érett nagy répát addig tartanak a forró vízben, míg a répa is forróvá lesz, akkor ezt ráhúzzák a szarvra, rajta hagyják 3—4 perczig s a szarv tetszés szerint kiegyenesíthető szabad kézzel is. A vidéken, Debreczent kivéve, Szovátnak van legszebb ménese. Nagyban űzik a sertésnevelést is, de a juhtenyésztés már kevésbbé jelentékeny. Az asszonyok baromfival, tojással, tollal és kenyérrel, melyet *kóficz*czal sütnek, hogy magasra keljen és jóízű legyen, kereskednek. *Rechnitzer Ignácz.*

A SZÉKELY HÁZ.

A székely háznak úgy elrendezésében, mint konstruktiv felépítésében, azon egyéni sajátságokat találjuk, melyek a székely embert jellemzik: egyszerü, praktikus és csinos. Belső beosztását külsejéről is leolvashatjuk, méretei az öl és lábrendszer szerint csak kis számokra terjednek ki; általános alakja festői, kellemes benyomást kelt. A faépítésnek egy egészen sajátos jellegét viseli magán, mely tisztán a helyi szükségből eredt s így hasonmásait vagy előpéldáit hiába keressük a nyugoti népeknél. Vizsgálódásaim mintegy 200 évnyi fejlődésre terjednek ki, négy vármegyére, ú. m. Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda megyékre; de az építési elvek mindenütt ugyanazok, különbség csak a faanyag minősége és a talaj változatossága miatt jött létre. E szerint a fenyves vidéken fenyőfából, az alantabb fekvő helyeken bükk- és tölgyfából építenek. Még pedig finomabb kivitelben, ha mind a négy oldalát egyenesre faragják és durvább kivitelben, ha az egész fatörzsöt faragatlanul egymásra fektetik és gerezdekbe rójják a négy sarkon. E kétféle használatból következik a kétféle rovás is, ú. m. a faragatlan alakban teknősen bemélyített rovás (l. 1. ábra) és a faragott alakban a farkasfogba vágás, vagy fecskefarkú gerezd nélküli építés. Az első esetben a rovás on túl még 20—25 ctm.-ig meghagyják a favégeket s utoljára, ha az egész magasságig felépült a ház *dereka* (így nevezik), egyenletesen lefürészelik. A fecskefarkú

egybeillesztésnél már a *gerezd*-kiképzés a fal vastagságában megmarad, vagy csak annyira terjed ki, hogy a tapasztás- vagy vakolásnál az egész falsik, a szegleteken is, egyenes marad (2. ábra).

A helyválasztás. A házhely megválasztása a következő szempontok szerint történik: legyen az a kaputól 10—12 lépésre, hogy a virágos kert az utcáig levő téren a ház elejéhez méltó keretet adjon. Szegfű, rezeda, rózsa, majoránna illatozzék, a mályvarózsa, vadszőllő, vagy melegebb helyen a borszőllő, diszitse a házat. A székely beltelek rendesen hosszú, keskeny szalag formára huzódik ki az utczától a mezőig s igy a ház csak hossz vonalban helyezhető el, egyik végével

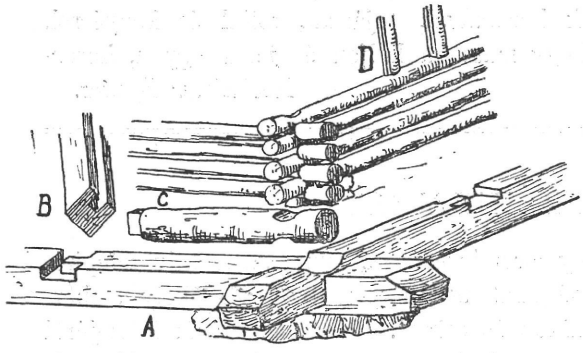

1. ábra.

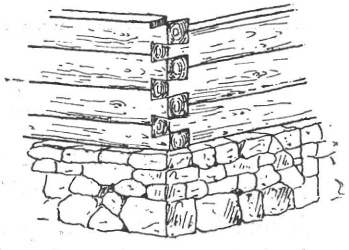

2. ábra.

az utczára néz, a virágos kerten át, elejével az udvarra tekint, háttal pedig a szomszédnak fordul. Szélesebb telken, módosabb lakónál, már előfordulhat a keresztben való elhelyezés is, igy a virágos kert szélesebb teret nyer s a házfront kiképzése oldalról történik.

Gyakran és sok helyen kérdezősködtem a felől, hogy mi az oka annak, hogy különösen a régi házak a kaputól távol, mintegy visszahuzódva épültek, mig az újabbak mindinkább megközelitik az utcza frontját? Mert a virágos kert nem ok, az csak czélszerű kihasználása az adott térnek. És kétféle feleletet kaptam; az egyik az, hogy a régi háborús világban igen gyakori volt a gyújtogatás s mindjárt kéznél találták volna az eszterhéjt (csepegés); a másik felfogás szerint az utcza szűk volta mellett a nagy szénás szekerek faággal megrakott kiterjedése az ablakokat és a ház falát veszélyeztette volna. Itt meg kell jegyeznünk, hogy miért rakja meg a székely a szénás szekeret lombos faágakkal? Messziről, úttalan utakon, a havasról hozza szénáját s a sürű erdőben kiálló lombok úgy megfésülnék nagy fáradt-

sággal összekaparított szénáját, hogy mire haza ér, alig maradna belőle valami; de ha egy sor lombos ágat helyez felül a széna tetejére, melyet a ruddal erősen leszorít, megvédi a letépetés veszélyétől. Más ok az, hogy az utczára terelt barmok nem juthatnak a ház végéhez, frontjához, ha ott még egy kerítés védi. Mindezek elfogadható okok s a józan ész követelményeivel teljesen megegyeznek.

A hely fekvése. Sík földön úgy kezdik az épitést, hogy a sarkokhoz, vagy a ház szögletéhez faragott vagy faragatlan nagy köveket helyeznek el s a vízszintes vonalat úgy érik el, hogy egyik-másik követ felpolczolják, vagy mélyebben a földbe beássák: ezekre helyezik a talpfát, mely mindig száraz tölgyfa (1. ábra *A*). Még a fenyves vidéken is, hol tudvalevőleg ritka a tölgyfa, messze vidékről elszállított tölgyfát használnak talpfa gyanánt. Főszabály azonban, hogy a talpfa a földdel directe ne érintkezzék. Lejtős vagy dombos helyen a fundamentumrakás elmaradhatatlan. Kőből és téglából épitik, meszes habarcscsal, vagy sárból, homokkal kevert agyagból készített kulimánszszal. Ilyenkor hagyják ki a pinczehelyet is, melynél főszabály, hogy félig a földben, félig a föld felett álljon. Így lesz a pincze nyáron hűvös, télen pedig meleg és száraz. A pinczeépités igen primitiv fokon áll a székely házaknál, mert a téglabolt épitése már tökéletesebb kőmives munkát igényel, melylyel az inkább ácsmunkában jártas épitők nem birkóztak meg. Egyszerűen gerendákkal padolták a pinczét, úgy hogy ez már a földbe épitett háznak (szoba) is alsó padlatát képezte. A pincze-padlás anyaga tehát tölgy gerendázat, az egyes gerendákat fél öl távolságban helyezték el egymástól, erre keresztben *színdeszkát* fektettek s a tetejét beföldelték, vagy tapasz-anyaggal bevonták. Sok ház alatt nincs pincze, hanem ennek pótlására a kertben vagy más alkalmas védett helyen *pincze-vermet* épitenek s itt tartják a télire valót.

A ház dereka. A ház dereka alatt a falazatot értjük a fundamentumtól a padlásig. Magassága egy és fél öl, benne vannak az ajtónyilások egy öl magasságban elhelyezve és az ablaknyilások a fundamentumtól felfelé fél öl magasságban. Maga a nyilás többnyire fél öl magas s igy felette is még fél öl marad a padlás-gerendákig. Ezeknek helyéről előre kell gondoskodni rakás közben. Még pedig úgy, hogy a talpfából kivésik az ajtó oszlopainak helyét (1. ábra *A*) s a hosszában vésettel ellátott oszlopokba (1. ábra *B*) vezetik be a *makkos fát* (1. ábra *C*), melynek egyik vége makkos, két oldalt csapolt, a másik vége vájt rovással ellátott a gerezd számára (1. ábra *C*).

Fél öl magasságban már kezdődik az ablak oszlopainak beállítása ép úgy, mint az ajtó nyilásánál láttuk (1. ábra *D*). Egy ölön felül az oszlopokra, hasonló vésetekkel ellátva, ráilleszkedik a záró gerenda, mely a felső végeket megköti s az addig bizonytalanul ide-oda lógó oszlopokat egyenes állásban tartja. Az oszlopok tetejét valamivel rövidebbre vágják, mint a hogy a nyers építéskor tulajdonkép szükséges, mert számítanak a száradással beálló rokkanásra. A gömbölyű vagy négyszögre faragott boronákat igy rakják egymásra mindaddig, mig az egy és fél öl magasságot el nem érik, itt aztán megáll a körben folytatott munka s a felső boronákra elhelyezik a padlás-gerendákat. Itt már tudni kell, mennyire áll ki a tornácz, az eresz és köröskörül a csepegés vagy *eszterhéj*. A csepegésre egy lábat, a tornáczra fél ölet számítanak, mely utóbbi méret az újabb időkben a kényelemmel egész egy ölig módosult.

A fedélzet. A székely háznak nincs fedélszéke, a padlás-gerendák végére fektetik a koszorú-fát s erre állítják a szarufákat. A szarufák előre elkészítve, a kakasülő kötő gerendával ellátva, A betű alakban ott hevernek a földön. Végeiket furják, a nagy faszögeket, melylyel a koszorúfához erősítik, most kézvonólják, hogy ha majd az állítás kezdődik, a munka gyorsan folyjon. A székely ház magas tetőt kiván, mert *zsindelylyel, téglával* (bükkfalapok) vagy *grániczczal* (hosszú zsindely) fednek s az eső gyors lefutása, a hó gyors lecsúszása igen szükséges. Azért a szarufák állása régi fedélen soha sem kisebb, mint az egyenoldalú háromszögből képezhető két oldal. A szarufákra keresztben erősítik, a zsindely hosszának megfelelő távolságban, a léczeket, melyek sudar fenyőből két oldalt lesznek faragva csak, mert igy tartósabbak. Bámulatos az a kézügyesség, melylyel a székely a fejszét kezeli; az erdőn, vágás után mindjárt kifaragja a léczet csapó zsinór nélkül, nyil egyenesre. Fűrészelt léczet csak az újabb időkben használnak cserépfedéshez.

A ház homlokzata. A ház homlokzatát, a mint egyik végével az utczára néz, diszesebben képezik ki, az általuk Geber-falnak nevezett szerkezet által (Giebel Wand), úgy hogy a végső pár szarufát csak a kakasülőig tartják meg s ezt merőlegesen állítják föl, azután átveszi az irányt egy pár ferdén felállított kis szarufa. Az igy nyert függélyes szarufa közt vesszőből font és sárral betapaszolt fallal töltik ki, vagy a mi újabban még gyakoribb: deszkafallal látják el. A deszkafal diszesebb kiképzést is megenged, mig a sárral tapaszolt vesszőfalazat számára a vakolat és meszelés vagy festés marad. De itt is az izlés

1.)

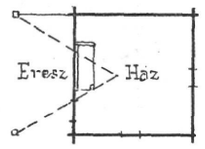

2.)

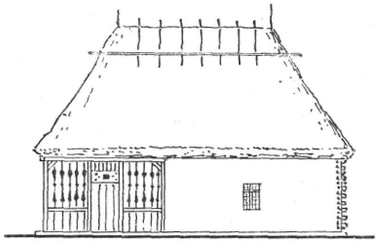

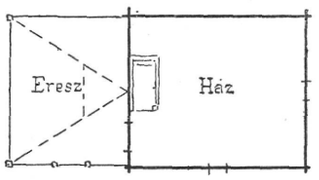

3.)

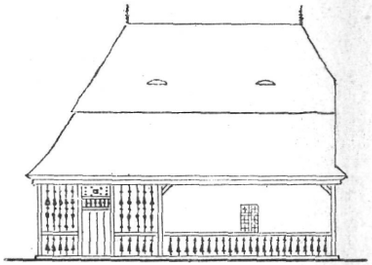

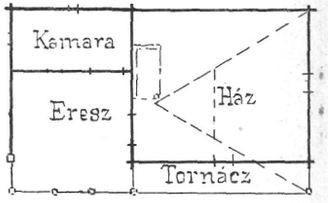

4.)

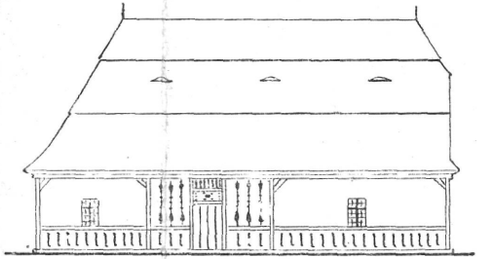

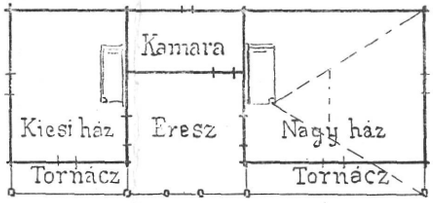

5.)

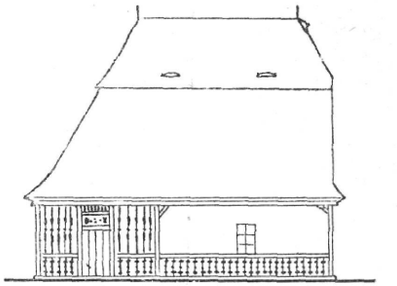

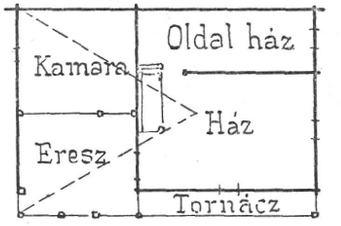

6.)

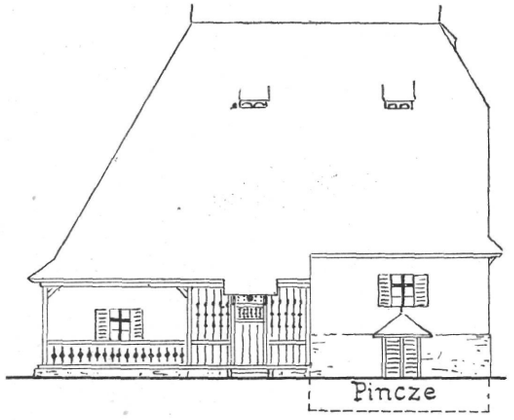

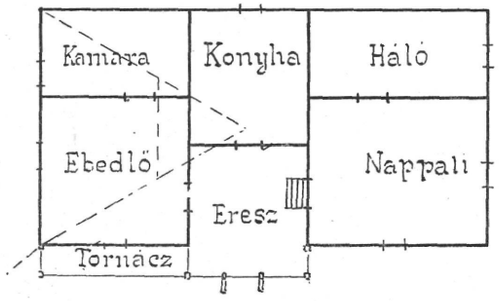

7.)

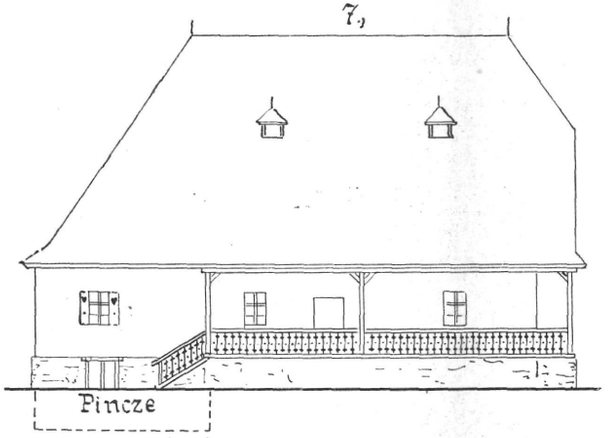

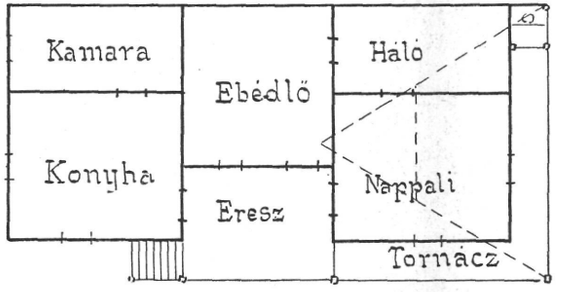

8.)

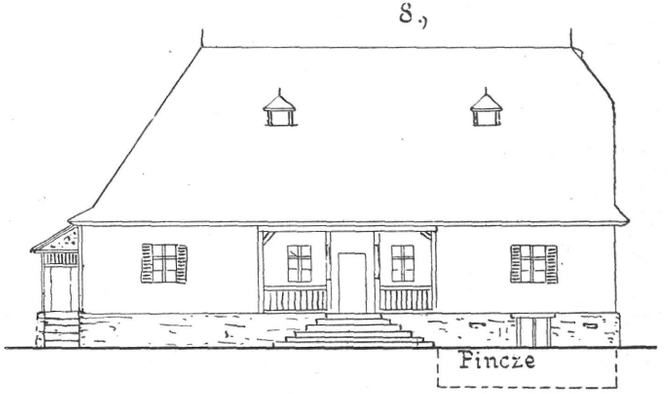

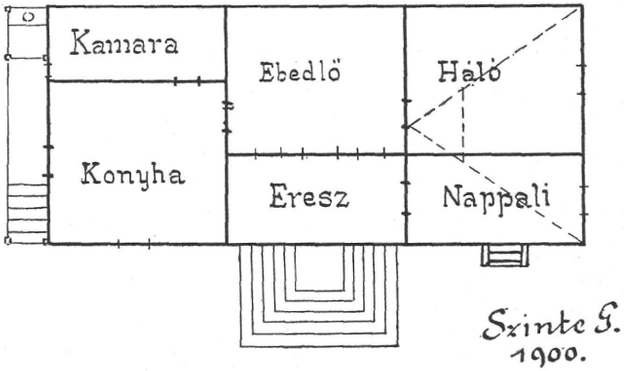

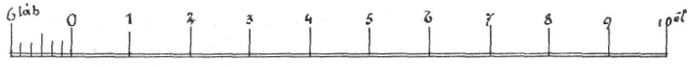

Arány = 1:200

Szinte S. 1900.

A székely ház sematikus fejlödése.

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

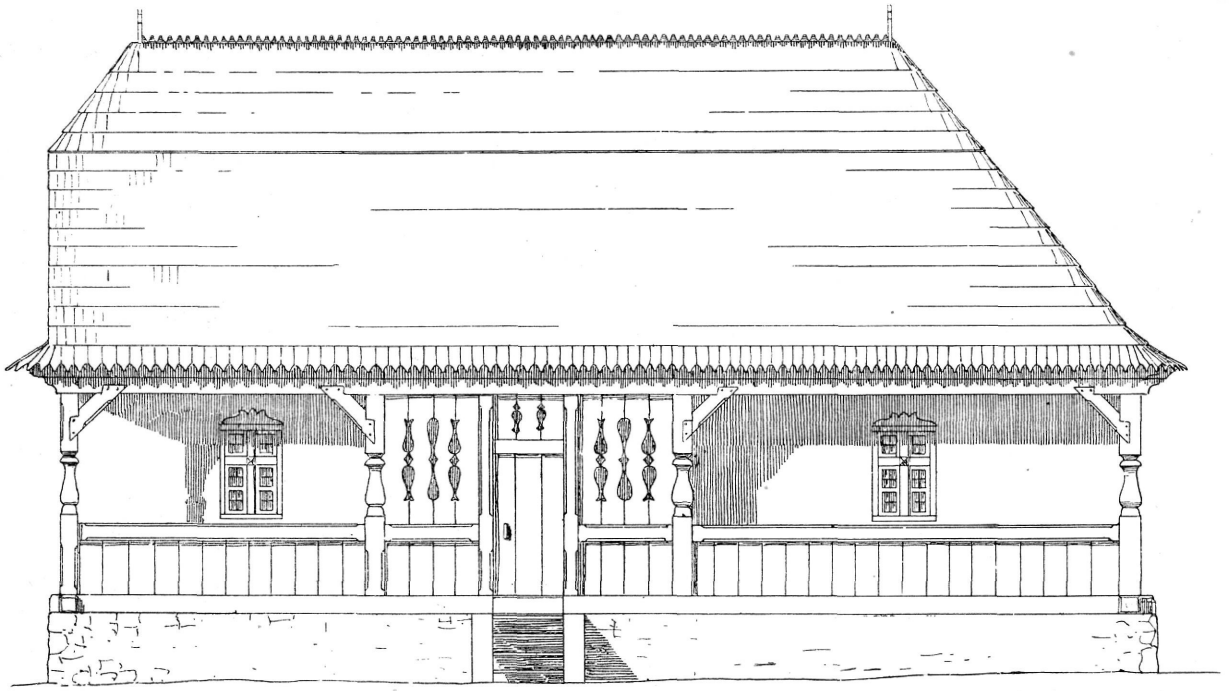

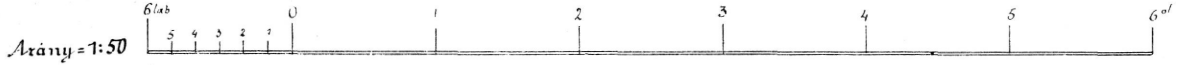

Arány = 1:50

Fa ház Gyergyó Szárhegyen (Csik-m) Készítette Adorján Áron Kilyénfalván Szinte S

Néprajzi Múzeum
Könyvtára

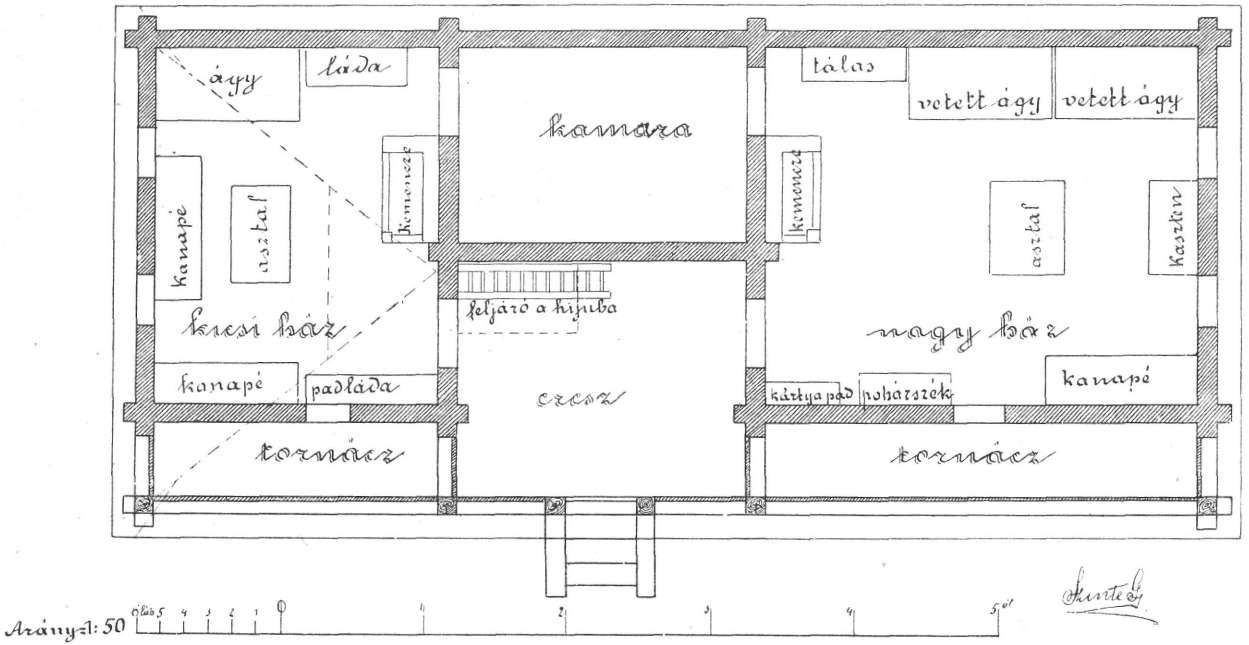

Egy székely ház alaprajza és belső berendezése Gyergyó Szárhegyen (Csik m.)

és csín feltünően nyilvánul. Szürke szinekkel diszes párkányt, akárhányszor domborműves profilokat, oszlopokat, csipkézetet látunk, a nap és hold jelvényeivel. Majd ékes feliratot, melyek közt nem ritka a latin sem. Ilyen: „Soli deo gloria". Magyar vers Uzonban (Háromszékmegye) az Istók Káplár házán:

„Legelső házam volt rengő bölcsőm fája.
Az utolsó leszen koporsóm deszkája.
Mi haszna házat, hogy épitettem,
Más költözik bele maholnap helyettem."

A fedél-hajlás arra való, hogy a tetőről lesietö vizet egy pillanatra visszatartsa, mi által a viz kiugrása a csatornából — ha ez alkalmazva van — mérsékelve lesz, csatorna nélkül a földre csurogva kevésbbé mossa el a ház körül a földet. A szarufák végére fél öl hosszú és ék alakra faragott, ú. n. *vendégfát* tesznek. A vendégfa meghosszabbitott alakban is használtatik, mely esetben *fattyuszarufa* a neve s a födél kitoldására szolgál, mikor vagy a bejárót védi vagy pedig utólag szerkesztett tornáczot fed be. A szarufa legtöbb esetben sudár fenyőből vagy nyirfából készül, melynek tartóssága jól gondozott fedél alatt bámulatos.

A befedés. Régi időben gyakori volt a szalmafedés, házaknál épen úgy, mint más melléképületeknél, ma napság azonban közigazgatásilag betiltották a legtöbb helyen a szalmafedést (1—2. ábra a VII—VIII. táblán). A szalmafedésnek is két módját ismerem a székelyföldről, ú. m. a zsúpfedelet, mely esetben a zsúp apró kis kévékre köttetik, melynek *pemete* a neve, ezen apró kévék egymásra illesztve és nyir-, fűzvesszővel, vagy gúzsba csavart szalmával egyenként köttetnek a léczekhez. A szalmafedés pedig alul fogazott léczeken kezdődik s apránként jó megtaposva rakatik addig, míg a tetőt eléri. A tetején aztán leszurt karókkal és *kalodával* erősitik meg a szél ellen (l. a VII—VIII. tábla 1—2. ábra). A szalmafedél házakon, hol a füst átjárja, 100 évig is eltart. Olcsó fedél a deszkafödés, mely sem tartósságra, sem megbizhatóságra nem versenyezhet a *tégla-* és *zsindely*-födéllel. A tégla oly falemez, melynek hossza fél öl, szélessége négy hüvelyk, vastagsága egynegyed hüvelyk. Oly vidéken készitik, hol bőviben van bükkfa, egyik végébe faszöget ütnek s oly módon aggatják föl a léczekre, mint a cserepet szokás. A *granicz* fenyűfából hasitott vékony lemez, melynek nagysága igen változó; szögekkel lesz felerősítve a léczekre s egymást többszörösen borítják, hogy az eső át ne hatolhasson rajta. A *zsindely* fenyűfából pattogtatott vékony lemez, melynek egyik szélén

mély horony fut végig, hogy összeilleszthető legyen. A legcsinosabb fedelet adja, tartóssága azonban igen korlátolt. Füst felett 30 évig is eltart, füst nélkül azonban 8—10 évig csak. Ezt jól tudják a székelyek, azért nem épitenek kéményt még a kőházra sem, ha zsindelylyel fedik. Csikmegyében annyira mennek, hogy a ház fedelen füstlyukat sem hagynak, hanem a füst ott keresi meg a maga útját, a hol találja. Az *eszterhéj* alatt köröskörül azonban e czélra hagynak egy szük nyilást, mi által a füst a tetőről alászáll az eszterhéjig s ezen útjában az egész fedelet conserválja a rothadás ellen. Meglátszik a legtöbb ház tetején, hogy meddig járja a füst, mert felül mindig tovább tart, mint alól. Úgy, hogy az alsó egyharmadát kétszer, a középsőt egyszer kell megújitani addig, mig a felső harmad újításra kerül. Még e tapasztalat is megtanitotta arra a székelyt, hogy a fedelet szakaszonként állitsa fel, néhol két, néhol három szakasz látszik a zsindelyvonalak közt (l. a VII—VIII. t. 3—5. ábrákat), mi az időnként való megújitást tetemesen megkönnyiti. Fednek sima zsindelylyel és fednek *tarajos* zsindelylyel is. Ez a fedélnek kellemes díszt kölcsönöz s különösen a felső ormon és az alsó sor csepegésén elmaradhatatlan. Szép változatát látjuk az oromdísznek Csikmegyében, hol a tégla-lemezek *szigonyos*, *koczkás*, *tulipános*, nyelves formára vannak előkészitve.

A füstlyuk néha a fedél felső sarkán ív alakban domborodik ki (l. a VII—VIII. t. 5—8. á.), néha pedig a zsindelysorok közé úgy van beillesztve, hogy egy hullám-domborulatnak látszik (l. a VII—VIII. t. 3—5. á.). Más esetben pedig egy kis lejtőt képez, melynek alsó szélén áll egy vagy több nyilás a füst számára, úgy azonban, hogy az eső be ne hatolhasson. Nagyobb házaknál, hol a padlás — székelyesen *hiju* — megvilágitása az út felől levő géber-falon át nem elég, még egy-két, sátorszerű befedéssel alkalmazott nyilást is találunk (l. a VII—VIII. t. 7—8. á.), mely a füstnek és világosságnak egyaránt utat enged.

A tapaszolás. Miután a házdereka jól megrokkant, a boronák kiszáradtak, elkezdődik a tapaszolás, trágyalével, szalmával, polyvával, törekkel felgyúrják a jól megtaposott sarat és apró czipócskákban felverik a ház falára. De mielőtt ez történnék, *megbolhaszegelik* kívülbelül, hogy a tapasz örökké tartó legyen. A bolhaszögelés igen olcsó és egyszerű eljárás; ugyanis fejszével repedést csapnak a faszál mentén s ezen repedésekbe két ujjnyi széles és négy ujjnyi hosszú, lapos ékeket vernek, úgy hogy ezek az egész falazatot elboritják s minthogy felülről lefelé irányitják, a tapaszt bámulatosan megfogják. A faragott gerendákon pedig ferdén odaszegelt léczeket alkalmaznak, hasonló

czélból. A jól tapaszolt faház télen meleg, nyáron hüvös és kiállja a versenyt minden téglafallal. Tapaszolás után megsikálják friss trágyával bőven kövérített agyaggal s megszáradás után fehérre meszelik.

A tornácz. Ékessége a székely háznak; de praktikus haszna is van. Nem elmaradhatatlan; de két szobás lakásban már többnyire ott találjuk. Nem szerves része a háznak a felépítésben; de azzal kapcsolatba lép. A régiek csak akkor állították fel a tornáczot, mikor a ház teljesen kész volt, csak az újabb nemzedék építi össze a tornáczot a házzal. A régiek úgy építették, hogy bármikor el lehessen venni és újból odatenni. Előre csak annyi gondoskodás volt róla, hogy a gerendavégeket fél öllel, négy-öt lábbal kihagyták a falon is túl. A tornáczot pedig a felső és alsó gerendákkal, díszes oszlopokkal megépítették egészen önállóan s úgy illesztették utólag a gerendavégek alá. Azért sok háznál látjuk, hogy a tornácz leszállt s egész hézag maradt a gerendákig. A helyett, hogy ezeket támasztaná, inkább húzza lefelé. De ennek is megvan a maga logikai oka. A házderék mindig rokkan s mi lenne akkor, ha a tornácz, melynek oszlopai nem engednek, a gerendavégeket feltartaná? A gerendák nem nyugodnának testükkel a falon, felfelé meggörbülnének s a ház fala örökös repedésekkel volna tele. A tornácz védi a falat a becsapó eső ellen, a fal mellett száraz helyet biztosít, hol munkálni, hálni lehet; kender, len, gyapjú, szövőszék stb. eltartására szolgál. Esős időben ruhaszárítóhely, hol a hosszú rúd, vagy kifeszített *gyeplő* (szárító zsinór) mindig készen áll. A székely asszony a padláson nem száríthatja a ruhaneműt, mert ott megfüstölődnék, a szabadban keres helyet, vagy a tornáczban teregeti fel.

Az eresz. Az eresz a székely háznak jellemző része s mintegy karakterét adja meg; sokan Ázsiában keresik eredetét, én a faházzal egyesítem, a székely észjárás szerint. A *szükség* szülte a tűzelő hely elhelyezésekor. Faházban a tüzelőhely csak a közepén lehet a gyúlékony anyagok miatt. Így találjuk azt az erdei fakunyhókban, az olaszok, székelyek és oláhok építkezése szerint egyaránt. A padláson áteresztik a füstöt, széles nyiláson, melyet azonban a tető befed az eső elől; de a tető hézaga a *hiju* (így nevezi a székely a padlást) megfogja, szétterjeszti s valamely oldalnyiláson bocsátja ki. A házban (a székely soha sem nevezi szobának) azonban sehogy sem illett, hogy épen a középen álljon a *tűzhely*, igyekeztek félre tolni valamely sarokba, vagy legalább is a fal mellé. A székely a falközepén találta legjobbnak. Miért? Mert a fal mellé egy kis részben kő- vagy téglafalat

húzott a tűz magasságáig oly arányban, hogy az át ne melegedjék annyira, hogy a fagerenda tüzet foghasson. A tűzhely fölé *kemenczét, kályhát, cserepest, csempést* épített, mely füstkamrát képezve, azt lehütötte, a szikrát kifogta s úgy eresztette fel a ferde *kürtőn* át a hijuba. Még a ferde kürtő sem volt elég biztositék a szalmafedél idejében, mert ezen oldalról igen közel kapta a fedelet. Ezen kellett tehát segiteni. A fedelet odébb tették, *kiereszteték*, a faltól elhelyezték s igy jött létre az *eresz*, a füst, a tűz miatt. Kéményes házban erre nincs szükség; de a székely a faházra soha sem épit kéményt, neki szüksége van a füstre is, megfogja, kihasználja melegét conservaló erejét s csak azután ereszti el.

A legprimitivebb székely ház az 1. ábrán (VII—VIII. tábla) fentüntetett *zsellér ház*, mely a régi gazdasági rendszerben veszi eredetét. Egy ház és eresz az egész épitmény. Két öl hosszú, két öl széles, másfél öl magas, úgy hogy egy szálas székely a kicsi szék nélkül is a gerendába nyulhat, hisz ott tartja a fejszét, a furót, vésőt és kézvonót, akárhányszor a pénzes és dohányos zacskót is. Ajtó, ablak beleillik s marad még elég hely az ágynak, sőt a padládának is. Az asztal a középen áll, a kanapé a két ablak közt, fölötte a tükör vagy kath. népnél a Mária-kép. A belépéstől jobbra a vizes kártya (faveder), balra a kemencze. Szögletben az almárium, falhosszában a *kanalas*, majd a *kendőszeg* tele aggatva diszes korsókkal, bakájokkal, melyeknek ma csak a diszitő jellege maradt meg; régen ezekből itták a magyar sört, melyet maguk készitettek árpából, *szalad*-ból (csiráztatott árpa).

A kemencze. Minthogy a székely ház fejlődésére és alakulására oly nagy befolyással volt a kemencze és tűzhely, hogy az eresz létrejötte ennek köszönhető, mint a háznak igen lényeges tartozéka, megérdemli, hogy egy kissé bővebben foglalkozzunk vele. A *tűzhely, tűzpad* a ház padlóján $^1/_2$—2 láb magasan kiemelkedő téglából, kőből rakott épitmény, melynek hossza négy láb, szélessége három láb; úgy van a fal mellé hosszában épitve, hogy a falat a rárakott szabad tűz meg ne égesse. E czélból két oldalt a tűzfejnél és a fal felől mintegy fél öl magas védő fal veszi körül, mig lábtól és a hosszoldalon szabad. Ez által a tűz sarokba szorul s a kipattanó szikra nem veszélyezteti a ház falát, jótékony melege kisugárzik a házban és szelid világitással tölti azt be. Minthogy a tüzelő anyag fél öl hosszúra vágott hasábfa, fejtől kissé felpolczolt helyen, a *poczkon* vagy *puczokon* (háromszéki elnevezés) nyugszik, hogy a lehulló zsarátnok

és hamu meg ne fojtsa a lángot. A tűzhely fölött teljes négyszögben épül a *kemencze, csempés, cserepes* vagy *pest*, melynek a rendeltetése a füstöt, gőzt megfogni, lehüteni, a felfogott meleget a házban szétterjeszteni. Két oldalával az említett falakon nyugszik, a más két oldalon tartja a *kemencze fája*, mely egyik sarkon oszloppal van megtámasztva. Ez lehet kőből vagy fából is, de a kemencze lábát nem zárja el azért, hogy a hosszabb fahasáb is betehető legyen, másfelől pedig az ajtónyilás felé is szabad világitást nyujtson a belépőnek. Mázas cserepekből úgy van összeépitve, hogy a füst ki ne hatolhasson, tehát az egyes *csempék*, cserepek tapaszagyaggal is össze vannak ragasztva. Teteje lapos kövekkel vagy könnyű fedél-cseréppel, téglával van befedve, mely nem gyúlékony. A füstnyilás a kemencze lába felől van, hogy a füst hosszabb utat tegyen meg s egy ferde állású csővel vagy négyszögű üres oszloppal vezeti ki a füstöt a hijuba. A kürtő lehet fából, négy darab összeszegelt deszkából vagy sövényből is, jól betapaszolva, széles nyilását minden szombaton lesöprik a koromtól. Itt szellőzik a ház, itt röpül ki a főzés, sütés alkalmával keletkezett minden gőz. A *szabad kemencze* egy pár lépéssel távolabb áll a faltól s csak fejtől kap falazást, nagyobb házban alkalmazzák és az az előnye, hogy két oldalról lehet főzni, sütni benne. Cserépfazekakat állitanak a tűz körül, lábasokat tesznek a szén fölé, nyárson sütik az izletes pecsenyét, hosszú durungon a durung-fánkot vagy a mint a székely nevezi: *kürtős kalácsot;* üstben forralják a vizet, mely az üstrúdon lóg a tűz felett. Mondhatom, hogy izletesebben, gyorsabban főzni, sütni, szag, füst, gőz nélkül a mai sparherdeken sem lehet. A földdel tapaszolt, padló nélküli ház, jól illett a kemenczékhez, de a mai deszkapadló már nem türi a kipattanó szikrát. Kimulik a kemencze a székelyek közt is s bevonult már mindenfelé a füstös *sparherd* és a kemény tüzű vaskályha, melyet a székely *füttő*-nek nevez. Ezekkel aztán megváltozik a ház karaktere is, úgy a külső megjelenésben, mint a belső beosztásban. Sietek tehát megmenteni még, mit megmenteni lehet s a székely házat a VII—VIII. tábla következő hét typusához csoportositom:

1. ábra. *A ház* a három oldalon nyitott ereszszel, melynek egy oszlopa földbe erősitett, a második a hátsó saroknál már a nyujtott talpfán nyugszik és vésetekkel van ellátva a makkos fa részére. Lehet az eresz nyilt vagy zárt. Még pedig két oldalon, három oldalon, vagy mind a négy oldalon zárt. Az eresz az ajtót védi az idő viszontagságaitól, kellemes száraz hely, hol faragni, fonni, szőni vagy minden

olyan foglalkozást végezni lehet, melyhez nagyobb világosság kell, mint a melyet a szűk ablakú kis ház nyujthat. Az eresz fölött van a feljárat a hijuba, mit egy kis kézi létra közvetit. Szalmával födött tetőzete az egyenlőszárú háromszög kétoldalából képezett, melynek vázát az alaprajzban szaggatott vonallal jelöltem. A ház alján körös-körül felhányt földtöltés védi a felcsapódó nedvesség ellen a ház alapját. Ezen kis töltés gondosan betapaszolt és bemeszelt agyagréteg s mint jellemző sajátságát a tornácz és csatorna nélkül épült primitiv házaknak, figyelemre méltónak tartom. Sepsi-Kőröspatakról (Háromszékm.) vettem fel.

2. ábra. Zárt ereszes ház Étfalváról (Háromszékm.). Faragott gerendáin 1711 évszám jelöli a mult század elején történt építését. Jelenlegi tulajdonosa szalmafedelét zsindelyfedélre változtatta, az ereszt pedig beépitette. Mielőtt a változtatás megtörtént volna, felvettem rajzát, csak azért, hogy az évszám benne van, mert hasonló épület Gidófalván, Martonoson s egyáltalán e környéken igen sok van. A zárt eresz deszka része *czifrán* készült; az ajtó fölött fúrott és vésett nyilások által áttört homlokdeszka a világosságot bebocsátja és a szellőzést közvetiti. Fölötte a létra fogazása szerint képezett rács van, mely a kisebb állatoknak, kutyának, macskának, tyúknak a bejutását megakadályozza. Az ajtó deszkából hevederekre szögelt, a hézagokon léczekkel pántolt könnyű alkotmány, fakilincscsel és tolózárral ellátva. A homlokfal egyéb része deszkából készült szellős, könnyű alkotmány, mely nem arra való, hogy nagyobb erőnek is ellentállhasson. A mindenik szál deszka szélére alkalmazott czifra kimetszés a kilátást belülről megengedi, de kivülről csak korlátolt betekintést nyujt. Megengedem, hogy keleti eredetű; de helyi szükséget is pótol, kamrának, éléstárnak, gabonásnak, sütőháznak igen alkalmas. Gyér világosságot nyujt, apró nyilásain eső, hó be nem csaphat s szellős voltánál fogva száraz-kamrának igen alkalmas a gyapjú, len, kender felhalmozására munkaközben. Ide állitják a szekrényeket, szúszékeket a gabonafélék, hüvelyesek eltartására, lisztes ládák, mosó edények, csebrek, kádak stb. elhelyezésére. A székely nyáron át mindig gyűjt télire s szükes háztájékán kevés a biztos hely, mindent házában igyekszik elhelyezni, hogy mindig kéznél legyen. Hasonló éléstár, raktár a *hiju*, a ház padlásán, melynek szintén megvan a maga rendeltetése. Itt minden füstös lesz, tehát ide csak aszalt szilvát, körtét, kölest, kendermagot tehetnek, a mi állja a füstöt. Gazdasági eszközöket, kézi szerszámot, csöllő, fonó kereket a hijuban raktároznak.

3. ábra. Ház ereszszel, tornáczczal és éléskamrával Csik-Karczfalváról, homlokzatán csapott födéllel. Az eresz már módosult: kamrának adott helyett; a tornácz a kieresztett gerenda végek alá épült s vele együtt az eresz is kiszélesedik, mi által egy ajtónak marad helye, mely a tornáczra nyilik. De azért az eresz itt is teljesen zárt, hova csirke, tyúk, macska be nem hatolhat. Itt a kamra miatt az eresz is rendes falazással gerendákból épült; de az előrészen nyitott tért a szokásos deszkafal zárja be. Első lépés az építészetben, melylyel a székely házának igazi alakját megtalálta. Csinos külső mellett a belső beosztásnak oly méreteit, elrendezését alkotta meg, mely fejleszthető, végtelenül módosítható s valamennyi székely háznak szülő anyja.

4. ábra Teljesen az előbbi ház, módosításul azonban az eresz mellé csatlakozik: a *kicsi ház*. A székely igy beszél: *kicsi ház, nagy ház* s ez alatt mindig szobát kell érteni. Csak most kezd nyelvében a szoba is forogni, mióta a vasúttal idegenek is bejutnak a székely földre, vagy a székely megtér világlátó útjáról. Ez a ház jelenleg Gyergyó-Szárhegyen (Csikm.) az országút mentén áll; de Kilyénfalván építették s mint kész házat szállították jelenlegi helyére, mi a mellett bizonyít, hogy a székely ház *szállítható*. Ezen házat tartom *a székely ház igazi typusának,* részletes rajzát 1:50 arányban azért mellékeltem ide, hogy kimutathassam úgy a már leírt építészeti szerkezetét, mint belső beosztását, bútorzatát stb. Azt hiszem, lesz alkalmam még ezeket egyenként is bemutatni: igy ezekre nem terjeszkedem ki ezúttal; de felhivom szives olvasóim figyelmét e házra, melynek példányai ezer számban találhatók fel a székely földön s a mi eltérés van, az jelentéktelen módosulat. Bővebb leirását a rajzok teljesen fölöslegessé teszik (l. IX—X-ik tábla).

5. ábra. Székely ház Csobotfalván (Csikm.). Ismét egy új módosulat: a nagy házból kiszakad az *oldalház*. Lehet, hogy háló fülke; de e név alatt sohasem hallottam. Oldalfala a kemencze fejénél megszakad gazdasági okokból: nem kell reá ajtó, a kemencze ezt is melegíti, sőt mérsékelten világítja is, igy tehát kellemes hálóhely, több tagú családnál igen czélszerű.

6. ábra. Székely ház Parajdon (Udvarhelym.) pinczével, mely a tornáczot hátraszorítja, a nagy házat felemeli, úgy hogy az ereszből négy lépcsőfokon jutunk fel hozzá. Az ereszből nyilik a konyha, a kicsi házból ebédlő ház lesz, az egyik oldalház kamrának rendeztetett be, mig a másik hálószoba marad. Az eresz csukott s a bejáró fölött a fedél leeresztett s átlós támokon nyugszik. A fedélnek ezen toldott

alakját végtelen variációkban találjuk a székely földön, hol a tornáczra ereszkedik alá, hol az ereszt szélesbíti ki, hol pedig a feljáró lépcsőt fedi be. Az ablakok zsalukkal vannak ellátva, mi fölöslegessé tesz minden rostélyzatot.

7. ábra. Székely ház nyitott ereszszel, pinczével, tornáczczal és szükséghelylyel Parajdon (Udvarhelym.). Ez a legújabb módosulása a székely háznak és sajátságos, hogy az utczára néz. Így van ez Háromszéken is, főleg Kovásznán, hol a fürdőző vendégek miatt elkerülhetetlen volt e helyet a házhoz közelebb hozni. Itt már hátul került a pincze, elől a tornácz és végében a szükséghely. A pincze miatt nem lehetett a tornáczot hátra tenni s így alkudtak meg a hirtelen jött szükséggel. Egyéb változás: hogy az eresz most már az ebédlő háznak adott helyet s a konyha visszavándorolt a kicsi ház helyére. A nyitott eresz is megmagyarázható, mert a tornácz oly magas, hogy azon a tyúkok át nem ugrálhatnak s a lépcsőhöz alkalmazott *levél-ajtó, rács-ajtó* elég a csőcselék visszatartására.

8. ábra. Kőház nyitott ereszszel, csak mellvéddel és oszlopokkal, nyilt lépcsővel, csak a szükséghelyhez vezető tornáczczal, Sepsi-Körös-patakon (Háromszékm.). Itt egy olyan fejlett alakjával találkozunk a székely háznak, mely csak a belső beosztásban tartotta meg a székely ház jellegét, külsejében alkalmazkodott az anyaghoz. A falak kőből, téglából épültek s a fedél cserépfedél, kéménye is van. Ebből látjuk, hogy mennyire fejlődésre képes a kiválasztott alapforma, enged az anyagnak, ezer szükség szerint módosítható; de alapformáit nem adja föl.

Idáig kisértem a székely házat fejlődésében, a felvett alakok természet után lettek kiválogatva, mert hisz lehetett válogatni, elég nagy volt ott az anyag. Én csak a fejlődési rendszert kerestem, mely helyhez kötött, helyi szükségnek felel meg, a székely életviszonyai szerint alakult.

Szinte Gábor.

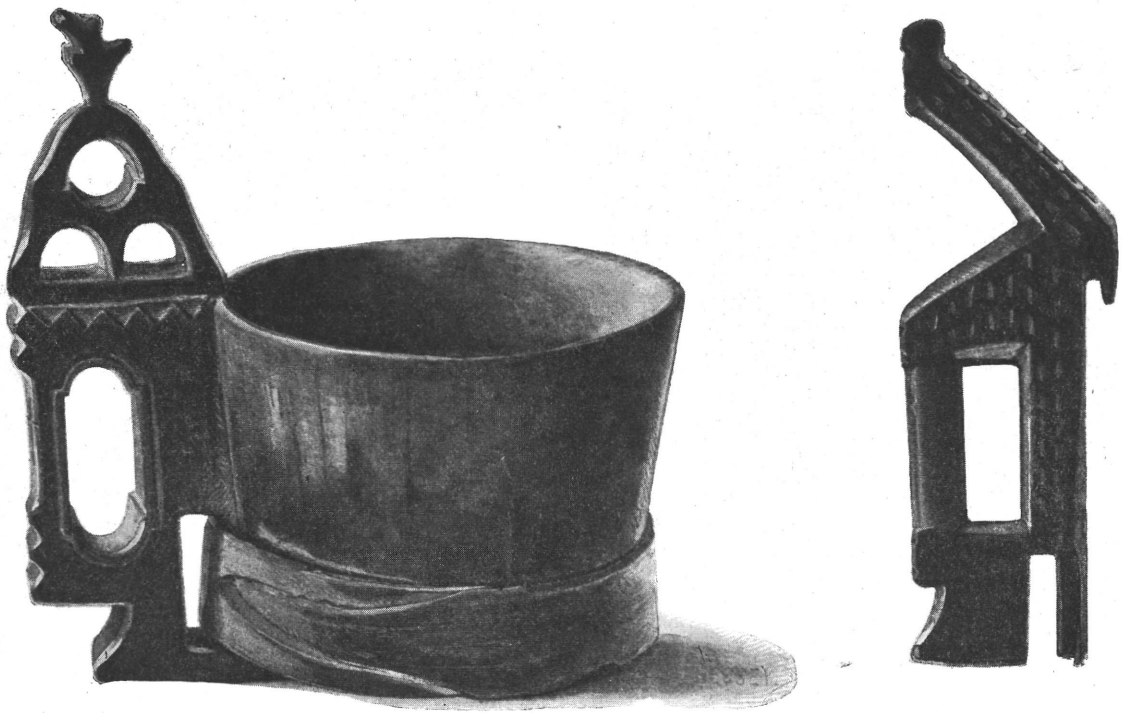

Felsőmagyarországi merítő-edény

Mégrajzi Múzeum
Könyvtára

Felsőmagyarországi merítő-edény

Néprajzi Múzeum
Könyvtár

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. október 8. szám.

FELSŐMAGYARORSZÁGI MERÍTŐEDÉNY.

(Harmadik közlemény.)

A román kor építészete — a mint már érintettem — nem valósíthatta meg egészen mindazokat a törekvéseket — a kor törekvéseit — melyek a művészet és a kézműipar termékein inkább juthattak kifejezésre, mint: a formák könnyedsége és a puszta felületek ornamentális kiképzése; a tömegek nyomasztó hatása, a nagy falfelületek ornamentális kezelésében tanusitott gyöngeség, a nehézkesség, mindvégig legyőzetlenek maradtak. Könnyedségre, a vonalak puszta vezetése által elérhető távlati hatásokra, melyek a tömegek nyomasztó súlyát feloldották volna, a románkor építészete — mert a körívhez ragaszkodott — nem juthatott.

Ezeket a feladatokat a gothika oldotta meg.

Németországban még java virágjában van és nemzeti styllé avatják a román formákat, a mikor a XII. század derekán Franciaországban (újabban már a XI. századból eredő gothikus templommaradványokat is találtak Normandiában) szakítva a hagyományokkal, új szerkezeti alapon — a körív helyett két körhatod képezi a csúcsívet és a támpillérek (strebesystem) alkalmazásával — új ornamentikával, mely gazdagságra, változatosságra minden előbbit felülmúl, kezdik felépíteni a templomokat.

Az új styl, mely Olaszországban — hol a byzánczi befolyás még igen nagy volt — a „goth“ csúfnevet kapta, hihetetlen gyorsasággal terjedt el a szélrózsa minden irányában. Németországot öt-hat évtized multán meghódítja, eljut Angliába, Spanyolországba, elhozzák Ausz-

triába, hozzánk; előbb franczia mesterek építik az első goth stylű templomokat, majd német, angol, spanyol, osztrák, magyar tanítványaik kezén nemzeti vonások vegyülnek a tiszta franczia formákba, — a hajlékony formák a nemzetek ízlése szerint alakulnak át, mint Spanyolországban, változnak át Angliában a „Tudor"-styllé, vesztik el Németországban a franczia homlokzat legszebb ékességét, a néha óriási méretű ablakrózsát, mely sajátság az osztrák templomok homlokzatán (a bécsi Szent István-templom és a Minoriták templomának homlokzatai) disztelen sivársággá fajul, végre a Szent István-templom kiépített déli tornyán (1433) a styl a csúcspontot éri el. A torony mindig megszűkülő, egeknek törő vonalai, a formák könnyedsége —, a részletek gazdagságában a középkor építészeti törekvései végre kifejezésre, diadalra jutottak, befejezést nyertek.

Magyarország minden jó építőanyagban bővelkedő vidékén épültek ebben a korban templomok, várak, házak. A Styriával határos megyéktől Brassóig, a hegységek lejtőin széles rendben sorakoznak a több-kevesebb műbecscsel bíró építészeti emlékek, melyek közül a műtörténeti fontosságúak mellett a szerényebbek már csak azért is kiválóan érdekelhetnek bennünket, mert magyar pallérok, magyar kőfaragók munkái.

A magyar műipar ebben a korban már igen magas fejlettségi fokon állott. A magyar ötvösök, aranymívesek, magyar elemekből olyan műveket alkottak, melyek bár a gothikus styl minden sajátosságát magukon viselték, eredetiség, ízlés, forma dolgában még a nyugot bámulatra méltó iparművészeti termékei mellett is előkelő helyet vívtak ki maguknak.

Eredeti felfogás vezeti a faragó kését is.

Eredeti, de azért minden vonalában, egész hatásában gothikus a XI. tábla architekturás čerpakja (1. kép) is, melynek diszítésénél a faragó a régi (román) motivumokat is felhasználta ugyan, de azok kezelésében már az új styl hatása érezhető ki. A csúcsíves ablakot betetőző liliom felfelé irányuló, megnyult vonalai (v. ö. az 5. füzet 2. ábrájával), a háromszögekből alkotott diszítés „lapos faragása" a goth stylt megértő ember ügyességére vallanak. Jellemző az oszloptalp és az oszlopfő kiképzése is. Míg a román stylű oszlopfőt a faragó a román-stylű čerpakokon minden nehézség nélkül utánozhatta (1. ábra), addig a bonyolult goth oszloptalpat és a redszerint növényi motivumokból álló oszlopfőt ha nem is volt képes többé a rendelkezésére álló szerény eszközzel — egy kés — kifaragni, de jelentőségüket, a

bonyolult szerkezetet mégis kifejezésre juttatta, a mint az képünkön is látható.

A 2. ábra egy sorozatot mutat be különféle goth stylű čerpakokról vett oszlopfejekből. A második és negyedik rajz olyan čerpak füléről van véve, hol az oszloptalp és az oszlopfő nincs külön-külön kifaragva, hanem egy síkban van magával az oszloppal és csakis e díszítések jelzik, hogy ott oszloptalpnak vagy oszlopfőnek kellene lennie. Az első és a harmadik rajz eredetijén már az oszlopfők, illetve az oszloptalpak külön-külön kiemelkednek az oszlop síkjából, melyek elsője gömbölyű, míg a második négyszegletű ugyan, de sima hátlapján az oszloptalp és az oszlopfő között vékony, félgömbölyű, csavarmenetes mellékoszlop simul meg, mintegy hirdetve a goth styl részleteinek teljes megértését. Az oszlopfők ornamentikája igen változatos és az egy-

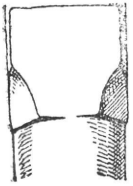

1. ábra.

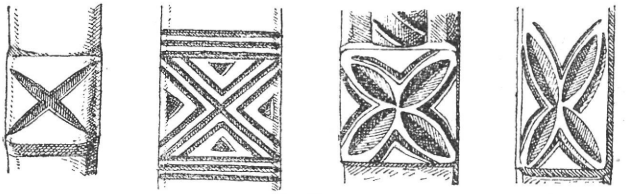

2. ábra.

szerű, keresztbe rótt bemetszésen kezdve (2. ábra, első és második rajz) egész a leveles, virágos motivumokig (2. ábra, harmadik és negyedik rajz) a pásztorember egész ornamentális készlete fel van rajtuk használva, néha oly nemes összeállításban, hogy az idom vonalai összhangba vannak hozva a gothikus formák lendületével (második és harmadik rajz).

Az előttünk álló čerpak fülének oszlopára rótt kereszt az iránt sem hagy bennünket kétségben, hogy hol keressük a helyet, melynek hatása alatt čerpakunk a gothikus formák ekkora megértésével készült.

Sok tekintetben még nagyobb eredetiséggel, még önállóbb felfogással vannak a gothikus formák a következő čerpakfülön kezelve (XI. tábla, második kép).

A goth templom főhajójának a mellékhajó teteje fölött magasan kiemelkedő falait nekidülő pillérekkel (strebepfeiler) támogatták meg. Nemcsak a czélszerűség szabott határt ezeknek a pilléreknek bővebb alkalmazásánál, hanem mivel az építészeti törekvéseket, a vonalak pyramidális összefutását hatalmasan előmozdították, az ornamentális kiképzésnél is számottevők lettek. Hogy ezt a légben függő támpillér szer-

kezetet nemcsak az építkezésnél alkalmazták, hanem mint fontos motivum megvolt az ötvösök és faragók ornamentális készletében is, elég, ha az e korból származó szentségtartók és szárnyas oltárok architekturájára utalok.

A könnyed, légben függő szerkezet nagyon is megragadhatta a nép élénk képzelő tehetségét, mert kisebb-nagyobb módosítással lépten-nyomon találkozunk vele faragványain, különösen pedig a čerpakok fülének kiképzésénél.

A mi čerpakunk, mintha kicsinyített, sommás modellje volna ennek az architekturának. Az oszlopon nyugvó kevésbbé menedékes tetőt merész lendülettel hidalja át a vigyorgó emberfejben végződő pillér. A pillér háromlapú hátoldala egyenes vonalat képez, míg a tető felé néző oldal gyengén ívelt. Idegenszerűen csak a pillér barbár befejezése és az egésznek ornamentális dísze hat, mely váltogatva ellenkező irányban haladó pikkelyszerű kimetszésekből van kiképezve. Az oszloptalp és az oszlopfő diszítése is a lehető legelemibb: két egymást keresztező bemetszésből áll (2. ábra, első rajz).

Eltekintve a barbár ornamentikától, az adott architektura összeegyeztetése a diszítendő tárgy rendeltetésével ezen a darabon van a legszerencsésebben megoldva s az eszközök egyszerűsége mellett az a technikai készség, a mivel készült, a legfigyelemreméltóbb darabok egyikévé avatják.

Mint *typus*, számtalan változatain, melyek közül az egyiken hol ez, a másikon hol az az építészeti részlet veszti el eredeti jelentőségét, oda jut, hogy a figyelem mindinkább a pillér szabadon ágaskodó végére irányul s ezen a mintegy önként kinálkozó ponton több-kevesebb szerencsével megindul a kisérletezések egész sokasága. A pillért meghajlítják (3. ábra, első rajz), végét az edény felé, az edénytől kunkorítják, legtöbbször pedig megelégszenek, ha szabadon álló végére valami állatfejet faraghatnak ki (XII. tábla).[1]

A XII. tábla meritőedényei oly sok közös vonást mutatnak föl, hogy fölösleges volna azokat külön-külön tárgyalnom. Ősük a XI. táblán adott architektonikus fül, melynek építészeti vonalai ezeken az edényeken már teljes elhanyatlásban vannak.

[1] Ez, valamint a XI. tábla čerpakjai és a 3. ábra első és harmadik rajzának eredetiei a goth stylű építményekben gazdag Zólyommegye sajtosainak faragványai. Bittera Jenő barátom gyűjtötte össze számomra. A XII. tábla jobb felől eső čerpakja és a 3. ábra második és negyedik alakjának mintái liptómegyei gyűjtésemből valók.

A baloldalinak a készítője az egymásra ható ferde vonalak jelentőségét már fel nem fogta, a pillért — melynek végére egy meg nem határozható állat (macska?) fejét faragta ki — megtörte s miután a pillér alatt nem ferde, hanem vízszintes párkányt alkalmazott, egy újabb diszitésre alkalmas üres tér állt elő, mely ha sok esetben diszitetlen is maradt, legtöbbször a párkányra rakott gombok — néha cziprusok által töltetett ki. A vízszintes párkány szélei még apró mandulaalakú kimetszésekkel is vannak diszítve, mely diszítési mód a liptómegyei čerpak (XII. tábla, második kép) edényének szélén érvényesül leg-

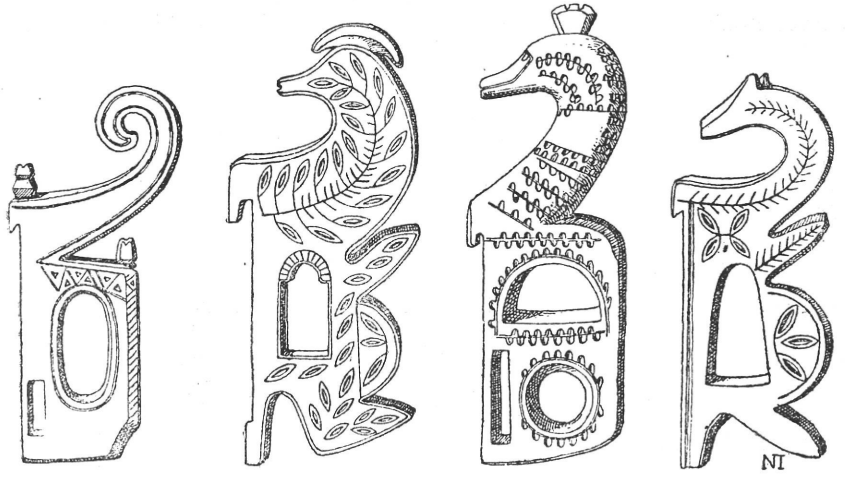

3. ábra.

jobban, bár alkalmazása inkább felel meg a vas technikájának, hol azt, külösen a kések fokán, igazán a maga helyén alkalmazzák.

A liptómegyei čerpak fülének felső része egy, az edény felé néző stylizált *pávafej*; búbja — mely a *kakas* ⌒ alakú (3. ábra, második rajz), a *koronás kígyó* koronaalakú búbjától (3. ábra, harmadik rajz) s az emlős állat, pl. *ló* füleitől (3. ábra, negyedik rajz) elüt — állandóan és elég jól megkülönbözteti.

Az alsó rész, úgy mint a zólyommegyeinél is, vízszintes párkányban végződik; áttörése ablak (4. ábra) s talpa — lásd a zólyommegyei merítőedény fülének aláfaragását — fésüsen aláfaragott. Merítőedényünknél a párkány külső szélén még egy szív- vagy levélidomú nyulvány is van (3. ábra, második és negyedik rajz), mi csökevénye egy második, hajlított nyakú állatfejnek, a mi, ha — a legszebb darabokon — teljes kifaragásra kerül, a felső rész nyaka szélességének

legalább a felét veszi el s igy az egész arányaiban még sokkal szebb alakot is nyer. A vizszintes párkányra, úgy mint a zólyommegyei meritőedénynél gombok, oszlopok — számszerint három — vannak alkalmazva, melyek helyzetüknél fogva elérik a felső rész (a pávafej nyakának) alsó lapját, s ezzel egybe is vannak kötve.[2] Alkalmazásuk egyrészt szilárdságot biztosit a felső, nagyon is szabadon függő résznek; másrészt az előállott üres tért előnyösen töltik be. Technikai kiképzésüket, a faragást tekintve, hasonlitanak ugyan az V. tábla román stylü čerpakjának ablakrendszeréhez, de hogy azzal semmi vonatkozásban sem állnak, bizonyitja az, hogy az egész nincs körülzárva, hanem egy a fül hátlapja felé nyitott térben (a kis meghagyott

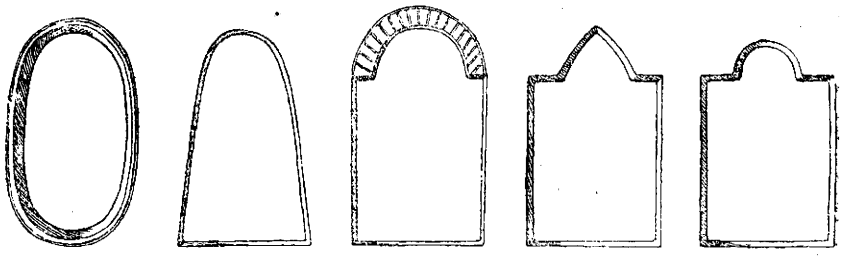

4. ábra.

fadarab csak biztonság okáért nincs eltávolitva) egy már befejezett ablak fölött vannak alkalmazva.

Ha a čerpak fülének áttörését, az ablakot nézzük (5. ábra), meglep a formának az a változatossága, mely annak kifaragásában nyilvánul

[2] Ezeket az oszlopokat Herman Ottó: Az ősfoglalkozások — különlenyomat Matlekovits „Az ezredéves kiállitás" czimü főjelentés V. 1898. — könyvében egy hasonló — nyilván liptómegyei — meritőedényről irván, szinte figyelemre méltatta.

Egy fejlődési sorozat ötletéből, hol az egyszerü kampóból — XLI. tábla: kép; 100. oldal: szöveg — a ló nyakának és fejének „fejlődési menetét" mutatja ki, ezekről az oszlopokról ezt irja: A második sorban (XLI. tábla) a balfelöli szélen álló alakos kisérlet már határozottan lóra vall; szomszédalakján már *a kettős fejkisérleten túl két lábnak kezdetleges formája is látható.*

No, ha ezek lábak, akkor az én pávám a fejlődésnek meg magasabb fokán áll, mert nem hogy kettő, hanem három lába is van! — legalább Herman szerint — tehát túlfejlődött.

Pedig, ha Herman Ottó jól megnézte volna azt a bizonyos čerpakot, lehetetlen, hogy meg ne látta volna rajta a „pásztorok és pásztornők" korának hajlékony elegáns formáit, a mi persze nem igen egyeztethető össze, a sokkal impozánsabb „*ősfoglalkozású*" pásztorok és pásztornék formaérzékével.

s mely változatosság az ívek és egyenes vonalak, a kiszögellések változó arányaival még megsokszorozódik. A 4. ábra középső alakjának a diszitése azért érdekes, mert a téglából rakott boltív jut vele kifejezésre. Az 5. ábra alul-fölül kiivelt ablakai pedig — különösen a két utolsó, hol két oldalt az egyenes vonalakat is ívek váltják fel — egyenesen a barokk-styl hatására mutatnak. Az 5. ábra középső rajza ezek közül is kiválik és az oszlopnak váltogatva négyszegletes és gömbölyű darabokból, vagy egy kisebb és nagyobb átmérőjű oszlopnak váltogatva összerakott részeiből épitett oszlop — a renaissance kinövése — gyarló utánzását árulja el.

A liptómegyei čerpak a formának sokféle módosulása mellett is állandó typus. Láttuk, hogy eredete a gothikában gyökeredzik s látjuk

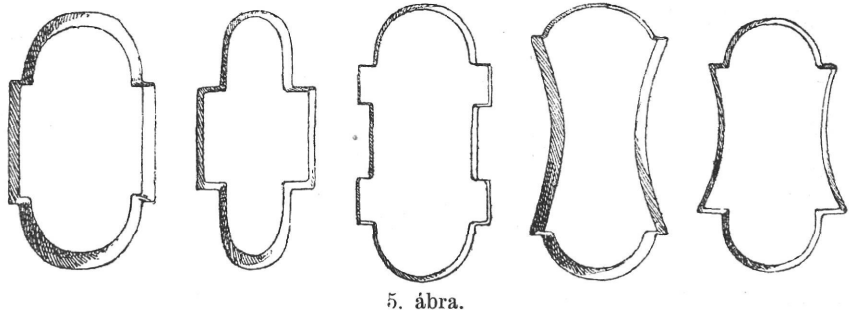

5. ábra.

azt, hogy mai alakjában egy architektonikus motivumnak az idők folyamán minden eredeti jelentőségéből kistylizált új formája áll előttünk.

Az adott sorozatot jobban szemügyre véve, legott még egy sajátos vonás tünik fel és ez *az egyenes vonal teljes elkerülése.* A 3. ábra második és negyedik rajzánál a fül foka is ivesen van kifaragva és a fül konturjainak vonalvezetésében új lendület áll elé, mert a megszokott ív helyett inkább az elyptikus és a parabolás vonal van felhasználva.

Egy újabb kultura nagy művészetének átalakító hatása nyilatkozik meg ezeken a tárgyakon.

Annak a kornak szülöttei ezek, a mikor a román és goth templomok architekturáját a változó ízlés hol vakolattal, hol deszkával, de néha vésővel is a maga szeszélyei szerint alakitotta át, a mikor — úgy mint ma a szeczesszió — semmit sem tűrt meg maga mellett, a mi nem a kor szeszélyes ízlésében készült, szóval a *barokk* styl hatása érezhető meg ezeken a nyugtalan vonalvezetéssel megkörvonalazott füleken is.

Az ablakok alakja, az állatfej hajlitott nyakának vonalvezetése

— különösen ha kettős — a párkány kiálló nyulványának a többi vonallal ellenkező irányban való visszahajlítása, végre a fül egész konturjának görbe vonalai, az egyenes vonal elkerülése ott is, a hol az minden józanság ellenére történik; együttvéve csak a barokk styl átalakító hatásának tudható be.

Még csak kisérletezések ugyan, mert a styl nem nyilatkozik meg bennük egész szeplőtlenségében, de hogy a hatás átalakító volt, mutatja az adott sorozat, melynek minden egyes darabján meg van a közös vonás és összességükben egy külön typus képviselői.

Ornamentális kiképzésükben nagy szerepet játszik a nagyon szerény leveles, virágos motivum, a mi a mindig ismétlődő és csak *jelentőségében* más állatfejjel együtt fejezi ki a nép még mindig mondák- és mesékből táplálkozó, de — a kultura által még meg nem illetett gondolatvilágát.

Nécsey István.

A HEGYHÁT VIDÉK NÉPRAJZÁHOZ.

(Első közlemény.)

Testalkat, ruházat és viselet. Testalkatuk a középtermetnél valamivel magasabb, erőteljes egészséges nép és úgy a férfiaknál, mint a nőknél inkább némileg a soványságra hajló, mint az elhizásra; izmos, de elhizott a legritkábban lelhető föl közöttük. A bőrszinben a barna az általános jelleg; fekete, szőke, vörös inkább csak szórványosan fordul elő.

A férfiak rövid hajat, a mely elől hosszabbra van hagyva és baloldalról elválasztva, borotvált arczot kis „barókával“, pörge, többnyire kipödrött bajuszt viselnek. 20—30 évvel az öregebbeknél még előfordult a hosszú fürtös haj is; gyakori még ma is, főleg a juhászoknál az aránylag hosszúra növesztett haj, mely „nyakcsir“ alatt szép egyenesre van keritve, a nyak alsóbb része pedig kiborotválva. A körszakál igen ritka.

A férfiak kézelős ujjú inget, széles rövid (valamivel térden alul érő) gatyát, rövid „poroszlékot“ (mellény) és „barket seréklit“ viselnek köznapon, többnyire még télen is; van olyan, hogy inkább két gatyát vesz rá, ha fázik, de nadrágot nem hord. A hétköznapi fehérruha maguk készitette házi vászonból készül. Az ing most már elől „smizlis“ és „gombolós“, de korábban elől egészen zárt volt és hátul

a nyaknál volt fehér „pertli"-vel, a mely reá volt varrva, összekötve, A „pertlivel" való összekötést az elől nyíló ingnél is lehetett látni és a kézelőt is csak ilyen pertlivel kötötték össze. A gatya a „mazzag" helyén négy ujjnyi szélességben van összevarrva. Mielőtt a tulajdonos ráveszi, szépen „ráczba szedi" e helyen; a mi úgy történik, hogy a „gatya-mazzagot" a közepére igazítja és azután szép ránczokat rak egymás mellé. A gatya alsó széle többnyire egészen szegett és a szegéstől mintegy ujjnyi távolságra a mostan uraknál is dívó azsurvarrás látható; némelyeknél az alsó szegés helyett rövid rojtozást látunk.

Ünnep- és vasárnapra azonban finom gyolcsból készült „hatszé gatyát" és ugyan e kelméből készített szép inget (névvel, piros vagy fehér „pamukkal" kivarrt diszitéssel: csillag, mirtus gallyacska stb.) készittettek a legények, és nem is volt korábban legény, a kinek ilyen fehérneműje nem volt; a mosás után ezt nagyon meg szokták kékiteni. Előbb a közönséges gatyákba a „gatya-mazzagot" maguk az asszonyok szőtték (a hatszé gatyába akkor is széleset vettek a „rongyos zsidótól", a melyet olyan hosszúra engedtek, hogy annak megkötése után még egyszer legalább a derék körül lehetett tekerni); ma már azonban olcsóságánál fogva pénzen veszik és legföljebb még az idősebbek tudnának maguk csinálni.

Az öregebbek, különösen a gyönge, beteges mellűek, vagy a „poroszlék" alatt vagy helyett hátul összeköthető bélelt meleg „mellest" is viseltek; ilyent is ritkán láthatni most már.

Köznapon a kötény elengedhetlen kiegészítő része a férfi ruházatnak; kelméje kék, hosszú kötővel, hogy egyszer a derék körül érjen és elől a köldöknél „bokorra" köthető legyen. A legényeknél, lányoknál, fiatal asszonyoknál divat a kötényt kissé lazán kötni, hogy felső középrésze a köldökön alul essék. Rendesen a zsebkendőt is pótolja.

Fejükön pörge kalapot vagy rövid bárányból sapkát viselnek. Többnyire van „minden jóra való embernek" (értsd: tehetős) perzsián sapkája is, de ez csak vasár- és ünnepnapra szól, a melyet oly előszeretettel viselnek, hogy gyakran kora őszszel és késő tavaszszal is ezt viselik ünnepen.

Régebben a nyakon nagyon viselték a fekete glottból vagy gyakran selyemből készült fekete kendőket, a melyet nyáron még a legmelegebb időben is hordtak. Most is még látni erősen begöngyölgetett nyakat, de inkább csak az öregebbeknél. Divatban volt a piros-fekete-

fehér virágos „salin“ kendő és télen vastag meleg sál viselése is. — Köznapokon nem mindegyik hord magánál zsebkendőt; ezt pótolja a kötény, ingujja vagy a gatya szára, de a vasárnapi ruhához néha két zsebkendő is jár, ú. m. egy „bécsi piros“ és egy szépen körül hímzett, díszes (fehér és piros) mintákkal kivarrt fehér kendő; mindkettő hosszan háromszög alakra van összehajtva és a dolmány egyik zsebéből az egyik, másikából a másik fityeg ki kaczéran, mint olyan, a melyet rendesen nem úgy szoktak venni, hanem a „kedves“ szokott vele kedveskedni. Vannak persze egyszerűbb zsebkendők is.

A vasár- és ünnepnapi felső posztóruha áll — a milyennel most már minden legény és házas ember rendelkezik — kurta kabát- és mellényből és feszes „magyar“ nadrágból; mindegyik testhez áll. Posztója korábban kék vagy fekete volt, most már gyakoribb a barna, sárgás-zöldes, halvány pöttyökkel. A kabát rendesen zsinórral és kötött gombbal gombolódott, de van csontgombos is. A régibb kabátok jóval hosszabbak voltak és szabásuk hátul különösen elütött a mostaniaktól. A mellényen a pitykés gomb csak a pásztoroknál vagy gyermekeknél divatos. A nadrágot behúzott szíj tartja a testhez; a régebbieken zseb nem volt, hanem ezt elől egy háromszög alakú, felső végével a szíjhoz fűzött rész pótolta, a hová a zsebkendőt vagy a kezet a hideg ellen tették. A „magyar ruhának“ szép kiegészítő része a hosszú, ránczos szárú, magas sarkú csikorgós csizma, a milyen minden legénynek van, de csak „jeles“ napokra, mert köznapon csizmadia készítette durva bőrű csizmát viselnek. Az itt leírt férfi viselet kiegészítve a ferdére csapott pörge vagy csárdás kalappal, vagy a rövid kaczkiás asztrahán sapkával, igazán festői és bármely kényes igényű színpadnak díszére válnék.

Alig van férfi, a kinek szűre és rövid bundája nem volna. Mindkettő többé vagy kevésbbé, de különösen a szűr czifra. Ez utóbbi kezd kimenni a divatból. A szűrnek nem szokott ujja lenni, hanem annak helye egy darabig markirozott, a vége tanyáralakú posztóval bevarrva, a mely a tarisznyát is pótolja. A szűrt tehát csak a „nyakába veszi vagy akasztja“; nyáron az eső ellen, télen a hideg ellen használják. A „rövid“ bundát zsírral kenik, különösen disznó-öléskor, hogy a bőre ki ne repedezzen, puha maradjon és soká tartson; köznapi viselet télen. A nők is szokták viselni, de míg a férfiaké a felső czombot éri, addig a nőké alig ér valamicskével alább a csípőnél. Öregebb gazdag embereknek itt-ott „hosszú bundájuk“ van, de közelről sem oly elterjedt, mint az Alföldön. Felemlítendő a majdnem min-

dig bőrből készült tarisznya, a mely — ha csak a házat elhagyja a gazda — ritkán szokott a „nyakáról“ vagy válláról hiányozni; egy kis kenyér, sonka, sajt, sótartó stb. (régebben a tele csutora) mindig akad benne, kenyérruhába szépen begöngyölgetve.

A nők viselete is a milyen egyszerű, olyan takaros és csinos. Általában kirivó színekkel, összhangban nem álló színkeverékkel, fölösleges czifraságokkal nem is találkozunk és a maró gúny hangján beszélnek, ha Körmenden találkoznak az ivánczi, vasaljai, halogyi stb. feltünően czifra ruházatú nőkkel. Perkál, czicz, karton, kék vászon (fehér nyomattal) azon szövetek, a melyekből a felső ruhák készülnek; színeik: kék, világossárga, szürke és világos rózsaszín, a kirívó piros vagy más „rikító“ szín a ritkaságok közé tartozik.

A lányok hajukat elől középen ketté választva, hátul egy fonatba fonják; vékonyodó részébe ujjnyi széles olcsó szalagot (köper) fonnak és a végébe részint belefonják, részint csokorra kötve hozzá kötik a haj végéhez a „selempántlikát“; a vasárnapi különösen széles és hosszú; szine a világos színeknek különböző nemei, különböző virágokkal. A fejen úgy vasár- mint köznapokon egyszerű kendőt viselnek, kivéve a ház körül; a selyemkendők is elég gyakoriak már most.

Szoknyát általában sokat viselnek. Ünnepeken a fehér alsó szoknya, a melynek alsó végén horgolt vagy vett csipke van, nem hiányzik. A felső szoknya dísze legföljebb valamely a szoknya színével összhangban álló zsinór. A vasárnapi kötény „czviklire szabva“, fönt keskeny, alul széles, kerek, némi fodorral; gyakori a finom mollból készült is. A hétköznapi, munkánál használt, kék vászon és téglány alakú. A köznapi felső szoknya kék, fehér virágokkal, úgy a leányoknál, mint az asszonyoknál, azzal a különbséggel, hogy az idősebb asszonyokén sötétebb a kék szín, a bele nyomtatott virág apróbb és kevesebb. A szoknyák korábban általában rövidek, alig valamivel a térden alul érők voltak; újabban valamivel hosszabbak.

A feltest legszembetünőbb díszét az ingek bodros ujja képezi, mely szép ránczokkal rendeztetik. Az ing néha egészen házi vászonból készül, csak az ujja nem, néha csak az „ing alla“ készül házi vászonból, a többi a boltban vett finomabb vagy kevésbbé finom vászonból. Az ünnepi ing felső része azonban mindig finom „siffon“-ból való. Az ing fölé jön a nyakra való „hosszi kendő“, a mely korábban többnyire vett fehér vászonból készült, gyakran szép czifra kivarrásokkal. Nyáron csak így szoktak járni, hűvösebb időben azonban színes kabát-

kát „röppencset“ viselnek; a fiatal menyecskék, de az idősebbek is, előszeretettel viselik a tiszta fehér szinűt, a mely az úri hölgyek egyszerű hálókabátjához hasonlít. Hűvösebb időben bélelt kabátot „kaczabajkát“ viselnek, mely fölé még esetleg nagy kendő jön.

Az asszonyok a hajat elől a középen elválasztva, hátul egy fonatba fonják, a fonatot föltekerik a tarkónál a hajba dugott „kontyfésű“ köré és egy-két hajtűvel megtüzik; a fiatal menyecskék e fölött horgolt, néha csak fehér, de többnyire rózsaszinű és fehér fejkötőt viselnek; kivülről azután fehér, szépen kivarrt, kikeményitett és téglázott kendő jön; de gyakoriak a szines és selyem fejkendők is. Az öregebbek már nem igen hordanak fejkötőt, hanem sötétebb szinű kendővel födik a fejet, úgy hogy a simára fésült hajból mintegy három ujjnyi kilássék; a kendőt hátul a konty alatt egyszer megkötik; kimenő alkalmával erre jön azután elől az áll alatt megkötött és egész fejet födő, szemet a napsugár ellen védő fejkendő.

Ha egy leány „megesik“ (áldott állapotba kerül), lelógó hajfonatát csak addig meri „lányosan“ viselni, mig állapota szembetünő nem lesz; de ha a falu népe mind hangosabban és hangosabban suttog és állapotát már nem tagadhatja, elvesztette a jogát, hogy haját lelógó fonatban viselje. Ekkor haját fésüre tekeri és kendőben jelenik meg a világ előtt és egyszer csak az a hir jár a faluban szájról-szájra, hogy N. N. lány „már bekötötte a fejét“, a mi annyit jelent, hogy az illető lány három-négy hónap mulva törvénytelen gyermeket szül.

Nyáron úgy a férfiak, mint a nők, de különösen az utóbbiak, mezitláb járnak. A lányok és asszonyok korábbi lábbelijét kizárólag a fekete, lehetőleg csikorgós, patkós „kordovánbőr“ csizma képezte; újabban azonban inkább a czipők hóditanak tért. Feltünő az a kimélet, a melylyel főleg a lábbeli iránt különösen a nők viseltetnek. Ha a városba „misére“ mennek, hazulról (természetesen a melegebb évszakokban csak) mezitláb indulnak el, a lábbeliket összekötözve kézben (a férfiak a vállon átvetve) viszik és csak akkor húzzák föl, mielőtt a városba vagy a mise színhelyére érnek; haza felé ismét levetik.

Az eső és hó ellen a férfiak szűrrel, a nők kendővel vagy „asztalruhával“ védekeznek; most már persze nincsen olyan ház, a hol egy-két esernyő is ne volna. Ha az őrző gyereknek nincsen szüre, a köczöléből (fűhordó ruha) formálnak szűralakú ruhát, a melyet a nyak körül madzag tart egész szélességében össze.

Táplálkozás. A rozs lévén a fő termesztési ág, kizárólag rozskenyeret esznek, a mely — főleg silányabb esztendőkben és a szegényebbeknél — meglehetős fekete „sovány", sőt gyakran igen fekete. Sütéséhez a sütés előtti este kovászt kevernek. Ehhez az erjesztő anyagot maguk készítik és pedig vagy hagynak egyik sütéstől a másikig egy zsömle nagyságú darab kovászt és ezt keverik a „kovász-keveréshez", vagy csinálnak: kovász, buzakorpa és komlóból erjesztő anyagot: „sütni valót". Másnap reggel korán történik a dagasztás, majd másfél óra mulva a „kenyér-szakasztás", miközben a kemencze már erősen fűtve lesz. A „szakasztó-vékában", melyben „szakasztóruha" is van $^1/_2$—1 óráig még kel a kenyér. De mire „megverad", arra már meg szokott rendesen sülni is a kenyér és lusta asszonynak tartják, a ki evvel elkésik. — A kiszedett kenyeret tollsepővel alul lesöprik, a felső részét vízzel lemossák („megmosdatják"), hogy szép fényes legyen, azután megfordított felével az ágyra fektetik, míg ki nem hül.

Egyéb dolgokat is szoktak kenyérsütés alkalmával sütni, ha van hely a kemenczében, sőt néha a szomszédasszony is elhoz egy-egy tepszit valami süteménynyel. De ha munkások vannak (aratók, cséplők stb.), akkor külön is elfűtik a kemenczét, hogy süteményt süssenek. Közönséges süteményfajok: fonott kalács (koszorú alakú) „küöt" rétes (költ rétes, dióval vagy mákkal töltve), turós, mákos, káposztás rétes (leveles), különféle nagyságú pogácsa (legkisebb faj öt cm. átmérőjű, de van két dcm. átmérőjű is), kukoricza- és hajdinamálé (keverten vagy kelten) „kuglihop". Egyes öregek itt-ott sütnek „szaladost" is, a melyhez a gabona először csiráztatva lesz.

A kenyértésztából sütik az úgynevezett „langalót" (lángos); egy darab tésztát vékonyra elnyujtanak és a kemencze száján belül közvetlen a száj elé húzott tűz mellett megsütik. Két-három percz alatt megsül, akkor kiveszik, tollseprővel lesöprik, megvajazzák vagy zsírozzák és néha tejföllel is megöntik. Káposztával, répával vagy turóval töltött lepényt is szokás sütni.

A főtt ételek között említendők: a különböző rántott, savanyú levesek, „koldús leves" (foghagyma, só, bors összedörgölve, zsír vagy vaj beletéve, vízzel leforrázva, a melybe kenyeret apritanak), krumpli leves (rántva vagy tejfellel habarva), bableves (rántva vagy tejfellel), fekete leves (vérrel, főleg disznó-ölés alkalmával); káposzta vagy kerekrépa (édesen, savanyítva, berántva vagy tejfellel habarva), krumpli (sütve „héjában" vagy „mondiros", gániczává törve, melybe

só és zsíradék kevertetik, gyakran a zsírban előbb aprított vereshagyma süttetik); hajdina-, búza- vagy kukoricza-liszt gánicza (a liszt előbb megpörköltetik, azután meleg vízzel leforráztatik, majd tejjel vagy zsíradékkal keverve elaprittatik); „dödölle" (a hámozott és főtt krumpli némi víz rajta hagyva, liszttel kevertetik, majd kanállal, a melyet előbb zsíradékba mártanak, elaprítanak, kiszaggatnak és lábosba téve megzsírozva melegítnek). Kása-ételek: köles-, hajdina-, kukoriczakása, mely vízben fölforralva, azután berántva és zsírozva lesz. Főtt tészták: metélt, turóval, dióval vagy mákkal meghintve; „paczalmácsik" (négyzetre metélt tészta); „pöcsmácsik", meghintve; gombócz töltve és meghintve.

Húst általában keveset esznek és igen sok házban hónapokon át a húsnak még színét sem látják. E tekintetben csak a „jeles" ünnepek és bucsú tesz kivételt, a midőn nem marad egy ház sem hús nélkül. Bővebb húsevési idő a disznó-ölés, mely rendesen karácsony előtt történik. A három-négy ember által lefogott disznó torka tájába nagy „disznóölő" kést szúrnak; vérét habarás közben tálba folyatják, majd fazékba öntik folyton kavarva, hogy meg ne aludjék. E vér részint a hurkába („kóbász") kerül, részint leves készül belőle. A disznót azután „seraglára" teszik és kiviszik a telekre, hol az oda készített szalmával megperzselik. A lábaira jó sok szalmát kötöznek, hogy a szőr leperzselődjék és a köröm lejőjjön. Majd szalmával csutakolják, késsel levakarják, közben vízzel megöntözve. Azután beviszik a szobába, a hol alkalmas helyen elvagdalják. Leforrázás segélyével nem igen szokták tisztogatni, mert azt mondják, hogy a perzselt disznó húsa tovább tart. A disznó-ölésnél három-négy asszony is szokott segiteni, a kolbász-töltésnél, zsír aprításánál, zsír olvasztásánál. A „csörgét" (töpörtyű) kenyérhez eszik, vagy pogácsa sütéséhez használják. A hús nagy részét füstbe akasztják; a zsírból „szalonnának" valót is hagynak; a belső hájat pedig egészen meghagyják és összegöngyölgetve az éléskamra padlásáról függ alá a körülgöngyölgetett kóczmadzagon. Kenyérpiritáshoz, csizma, bunda kenéshez, némely orvossághoz ezt a hájat használják, a melyből egy-egy darabot levágnak.

Nagy József.

ÚJRA SZÉKELY HÁZ.

Szinte Gábor úrnak a mult számban megjelent „Székely ház“ czímű czikkére néhány megjegyzést nem hallgathatok el, mert ferde világitásban tüntetné föl kutatási módszereinket, ha szó nélkül térünk napirendre fölötte. Újabban ugyanis a kezdet kezdetéből, *a semmiből kiinduló* ***honi fejlődés*** elmélete ütötte fel magát tudományos irodalmunkban, mely elméletnek első és fő alapfeltétele az, hogy a honalapitó magyarság kultura nélküli kezdetleges népnek a tumultusa volt csak. Historia és archaeologia ellenmondó tanuságtétele itt kárba vész.

A házkutatás terén ennek a *honi fejlődési elméletnek* agg tudósunk, Herman Ottó a kertésze s úgy látszik, plántái dúsan hajtanak, mert a „Székely ház“ czimen czikkező is, összekeresgéli a székely ház tipikus alakja mellé a kezdetlegesebbnek látszó, fogyatékos házak néhányát és az egészet mint fejlődési sorozatot mutatja be a *honi fejlődési elmélet* nagyobb dicsőségére. Eljárása helyességének illusztrálására szabadjon példabeszéddel élnem.

Eddigi ismereteink szerint a legrégibb kabát a persepolisi emlékekről ismert hosszú tatár-kabát, a mai kaftán őse, a mely ujjas és elől felhasított. (Tudvalevő dolog, hogy az antik világ inget és összetűzött szövettakarót viselt s Európában a kabátot a népvándorlás honosította meg.) Ennek a tatár-kabátnak módosulása talán a mente is, de az attila minden bizonynyal testhez simulóbb alakja. A vágottderekú frakk alsó felének csak hátulsó két keskeny szalagja van, mig az attilánál ez teljes, a spenzernek pedig már nincs is alsó fele. A czikkező módszere szerint (a teljes a kevésbbé teljesből fejlődvén) frakkból lett az attila, a frakk pedig a spenzerből, annyival inkább, mert mind a három egy időben él egymás mellett, sőt a frakk, a hiányos alak, leggyakoribb Magyarországon.

Az állatok visszafejlődött vagy jobban mondva elcsenevészedett szerveiről is tudnak a természetvizsgálók s igy talán a házteoriák is számolhatnának ezzel a természeti folyamattal! Ezer ok kényszeriti az embert az egyszerű, hiányos épitkezésre a szokásos és czélszerűnek ismerttől való eltérésre és ezen okok fölött legtöbbször a szegénység a parancsoló úr.

Perzsiából ismerjük a tipikus székelyház teljes alakját, a jelenből úgy, mint a multból. Nem a nyomorúság sárkunyhóiról beszélek, de a valamicsodás házakról és nyaralókról, melyeknek nagy tömegén

észlelhető a ház elejének hosszoldala, közepén a nyitott eresz, melyet nem fal, hanem csak rács zár el, épen úgy, mint a székely ereszt. Ez a körülmény, meg multunk és hajdani összeköttetéseink kizárják a helybeli fejlődést az istenfás székely kapu és nemzeti ornamentikánk keletre utaló tulajdonságai nélkül is. A rácsozott eresz sem okolható meg a mai életviszonyokkal, ha még úgy felhasználják is, ha már megvan a hagyományos alak. Ezt a fényüző rácsozást is csak kelet hárem-élete tette szükségessé s igy a tipikus alak nem itt született. Az eresz keletkezését czikkíró a tűzhely elhelyezéséből folyó szükségnek mondja s állitását egy kis szómagyarázattal tetszetőssé is teszi. Ezt a magyarázatot, ha az eresz a székely földön keletkezett volna, talán el lehetne fogadni, de az eresz keleti élete kizárja a honi, az európai fejlődést, mert ősidők óta él Perzsiában.

Huszka József.

A TYÚKRÖPÍTŐ.

Miért kell a székely házra az oly kecsesen alkalmazott s igen gyenge alkotású ablakrostély?

Semmi esetre sem a betörők ellen, mert ezek ellen a székelyek nem védekeznek. Pedig megtörténik, hogy a család odahagyja hajlékát napokra, sőt hetekre is. Erre nézve megadta a megfejtést egy kis kerék, melyet Csikmegyében igen sok háznál találtam. Ugyanis a két ablakfa közé 12—15 ctm. átmérőjű kis kereket állitanak be s a kettőt pálczikákkal úgy kötik össze, hogy az egy rácsozatos hengert képez. Ha most az ablakot nyitva hagyják, a mi szellőztetés czéljából mulhatatlanul szükséges, ha huzamosb időre elhagyja a házat család: az otthon maradt tyúkok beröpülnének a nyitott ablakon és igen sok kárt tennének a házban; de arra való a *tyúkröpítő* (l. ábránkat), hogy ezt megakadályozza. Mert valahányszor felugrik a szárnyas, hogy a lakásba bejusson, a fogaskerékre kapaszkodik körmeivel, ez pedig fordul egyet s az állat visszaesik. Bármennyiszer ismételje a felszállást, mindig csak ledobja a mozgó masina s igy felhagy a kisérlettel.

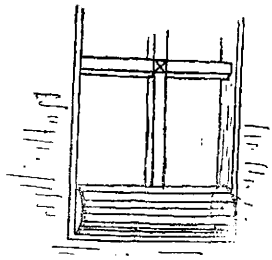

Mire való tehát a rostély az ablakon, a zárt elővéd az ereszen? Én azt hiszem: *védekezés a tyúkok* és *macskák ellen.*

Szinte Gábor.

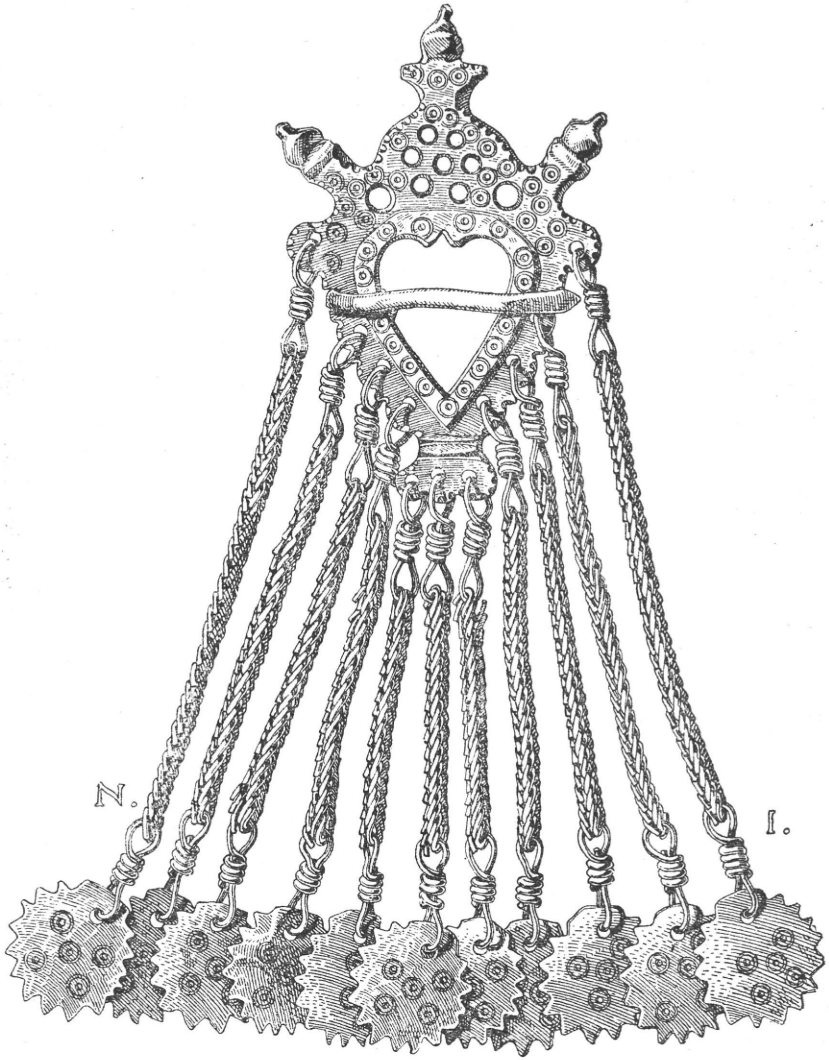

Ingesatt (szpinka).

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. november 9. szám.

AZ INGCSATT (SZPINKA).

„A Magyar Iparművészet“ I. évfolyamának (1898) 6—7. számában Dékáni Árpád tanár Halas vidékéről való magyar szűrcsattokat irt le s mutatott be képekben. Az ismertetésnek visszhangja volt, hogy Thomka Gyula úr is beküldte a folyóirathoz az ő Zólyom- és Gömörmegyében gyűjtött csattjait, nevezetesen öv-, tarisznya- és ingcsattokat, melyek egy igen változatos és formákban gazdag sorozatát az emlitett folyóirat közölte is.

A következő évben dr. Szendrei János a régészeti társulat egyik ülésén a pozsonymegyei Széleskútról Spitzer Mórnak egy kétszáz darabot meghaladó csattgyűjteményét mutatta be, melynek anyaga nemcsak a népies csattokból telt ki, hanem visszament az őskorig. Ebből a becses anyagból a bemutató egynéhánynak a rajzát is közölte (Archeologiai Értesítő. XIX. kötet, 5. sz. 1899. deczember), köztük a népies anyagnak a Thomka-féle csattokkal megegyező két darabját is (3. 4. ábrák). A rajzokat magyarázó leírásban olvashatjuk, hogy (lásd a XIII. tábla analog csattját) a 3. számú ingcsattnak „már egész alakja a római három gombos fibulára emlékeztet, míg a bevésett (talán inkább belé *vert?*) körkörös diszitmények egész a bronzkori ornamentikáig vezetnek vissza“. A 4. számú övcsattnál, melynek analog darabja a Thomka-féle 2-ik számú szpinka, az egész ornamentális diszt hat gomb tetőzi be, melyek a csatt felső részét ékitik. Dr. Szendrei szerint „szakasztott ezt a diszitést látjuk a Karoling-korszakbeli nagydiszű fibulánkon, minők a keszthelyi sírmezőn is találtattak. Ezek a gombok őskori elődjüknél eredetileg gránátból, carneolból vagy boros-

tyánból készítve voltak a fibulára erősítve, míg később magával a fémmel pótoltattak. Közel másfélezer éves motivumok kétségtelen megőrzését tulajdoníthatjuk, tehát a jelen esetben is népies iparunknak stb".

Ezek előrebocsátásával, legyen már most szabad a Néprajzi Múzeum és a magam szerény anyagából néhány — a Thomka, illetve Spitzer-féle csattgyűjteményt részint kiegészítő, részint magyarázó — ingcsattot bemutatnom.

A Néprajzi Múzeum ingcsattjai (lásd a szövegábrát) igen sokban egyeznek a Thomka-féle sorozat 7. és 9-ik rajzával. Közös vonásuk, hogy míg egyrészt a gombalakú fibula dísz nem jut rajtuk teljes kifejezésre és ellapul, másrészt a csatt közepének szívalakú kimetszése mellett két oldalt a csatt peremén úgy a múzeumiaknál, mint a Thomka-féléken egy-egy sor páratlan számú fúrt lyukat találunk. Eltekintve a csatt felső részének áttöréseitől, a lyukak száma 7. és 9. között változik.

A gombos fibuladísz teljesen érvényre jut az én csattomon (lásd a XIII-ik táblát), mely nemcsak alakilag is teljesen egyezik a Spitzer-féle 3. számú csattal, hanem díszítését véve is, a mennyiben ugyancsak apró „körkörös ornamentikával" van ékítve. Ezen kívül a csatt pereme ennél is, mint a Thomka-féléken át van fúrva, még pedig tizenegyszer. Hogy a csatt felső részén, illetve annak peremén a lyukak és áttörések nemcsak a végső ornamentális kiképzés czéljából furattak, hanem egyrészt a csattnak az ingre való varrására, főképen pedig a lánczon fityegő csüngők bekapcsolására valók, azt a mellékelt táblán lerajzolt teljes ingcsatt illusztrálja a legjobban. Ezek után a Spitzer-féle ingcsattot véve szemügyre, legott az tünik ki, hogy annak a megmunkálása, még mielőtt teljesen elkészülhetett volna — félben maradt. A mennyire a rajzból kivehető, nem kapta meg sem azt a végső simitást, a mit a reszelő végez és nemcsak, hogy hiányoznak a perem fúrásai — a mi utóvégre a legegyszerűbb darabokon el is maradhatott — de hiányoznak azok a fúrások is, melyek föltétlenül szükségesek ahhoz, hogy a csatt a ruhára varrható is legyen.

A múzeumi csattok egyikén a felső rész áttöréseibe egy vörösréz gyürű van csíptetve, míg a pajzs peremén lévő lyukakba két drótból font láncz végei kapcsoltattak be. Hogy a gyürű csak utólag került erre a szpinkára, ahhoz kétség sem férhet, de nagyon valószinű, hogy a láncz is csak másodlagos és pótlója a már előbb lehullott fityegőkben végződő láncz-sornak; mert a lánczok olyan módon alkalmazva, a mint az képünkön is látható, a páros bekapcsolás mellett

egy lyukat mindig üresen hagynának, a mi a tervszerüen készített ékszernél, mint a minő az előttünk levő, mégsem volna föltehető.

A fityegőkkel fölszerelt teljes szpinka, mely barsmegyei gyűjtésemből való — sárgarézből öntött és reszelővel gondosan átdolgozott pajzsán látjuk a fibulákat jellemző — itt körtealakú — díszt; a csatt egész felületét beborító körkörös bronzkori ornamentika pedig egyezik a kissé homorú, csillagalakú fityegők ugyanazon bélyegzővel nyomott ornamentikájával, a mi teljesen kizárja annak a lehetőségét, hogy a fityegők

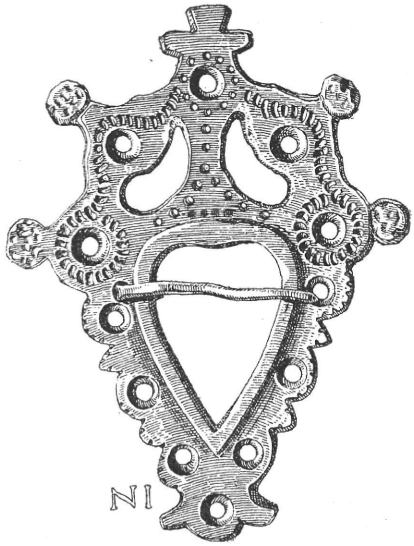

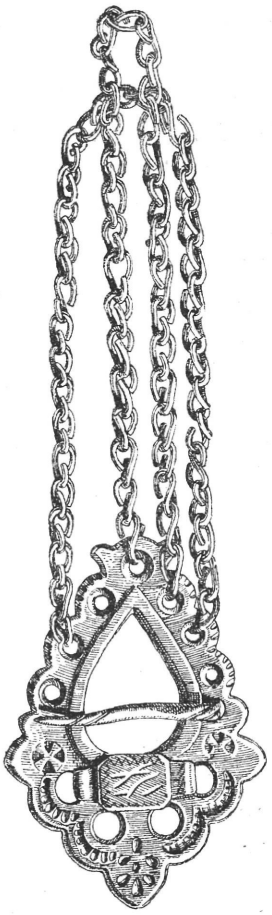

utólag kerültek volna a csatt peremének fúrásaiba. Ezek a fityegők drótból font kötőtagok közvetítésével vannak a láncra, illetőleg a csatt peremébe fűzve, a láncz pedig 2 alakban hajlított apró sárgarézdrót darabokból van igen finoman kötve.

Az egész fölszerelés nemcsak hogy igazolja dr. Szendrei elébb idézett kormeghatározását, hanem egész pontossággal utal az őstörténetnek arra a szakára, melynek művészete és díszítési módja ezen a szpinkán teljes épségben megmaradt. Értem a vas első megjelenésének azt az idejét, a mikor a bronzmivesség fejlettségének a legmagasabb fokán fegyvereit, ékszereit, edényeit, ruháit és egyéb használati

tárgyait lánczokon egysorban függő apró függelékekkel diszítette s a mely művelődési kör a *hallstatti* sirmező bronz és vastárgyai után nyerte elnevezését.

De nemcsak épen ezeken a szpinkákon maradt meg a diszítésnek ez a módja. Megvan ez a tót tarisznyák szíjvégein, a drótból kötött pipaszurkálókon stb. még pedig igen változatos alakban. Így például gyűjteményemben van egy zólyommegyei tarisznya, mely szíjja végén lánczokon függő rézkarikákkal van diszítve. A drótból készült függelékek leggyakoribb alakja pedig a czukorsüveg alakban sodort kis kúp, melynek hegye fülben végződik s ebbe szolgál a diszítendő tárgyba kapcsolandó láncz is.

Végül a Thomka-féle 2-ik számú és a Spitzer-féle 4-ik számú *övcsatt* kiegészítéseül szolgáljon, hogy van a Nemzeti Múzeum Néprajzi tárában is egy hasonló, melynek peremébe — úgy a mint az a szövegábra szpinkáján is látható — vakon végződő lánczok vannak fűzve. A befűzés módjában csak annyi a különbség, hogy a láncz két vége mindig két egymás mellé eső lyukba van kapcsolva s bár a fúrások ennél sem páros számúak, mégis az egésznek némileg befejezett formája van.

Nécsey István.

A HEGYHÁT VIDÉK NÉPRAJZÁHOZ.

(Befejező közlemény.)

Földmívelés. A lakosok majdnem kizárólagos foglalkozása a földmívelés. Főbb termények: rozs, búza, árpa, zab, a melyből eladásra is kell kerülni; lencse, kukoricza, krumpli, bab, tök inkább csak a saját használatra. A földek túlnyomó része agyagos, van azután kavicsos, némileg homokos és sárga, illetve más vöröses agyag, mely utóbbiak már kevésbbé jó termőföldek.

Trágyázni minden hat évben szoktak, ha nincsen elég trágya, akkor a „sovány" tarló („toró") egy teljes évig pihen („parag") és csak a következő nyáron szokták őszi alá fölszántani. A trágyás földbe vetnek rendszerint csak búzát, a következő évben rozs jön bele, majd egy kapás növény, majd ismét rozs. A legelő és rét már itt sem lévén elégséges, tavaszszal a fagyok után a rozs közé vetik a herét, a mely a rozsnak árnyékában lassanként kikel, de csak tengődik; de a mint a rozsot learatták, a here erősebben nő és azon évben ősz felé meg

lehet kaszálni is, sőt ha a föld ereje eléggé bírja és az időjárás nedves, ritkán kétszer is; különben pedig őszszel ráhajtják a barmot.

A gabonaneműekből tehát legtöbb rozsot termesztenek, a termelésnek kétharmad, sőt háromnegyed részét; részint mert kizárólag rozskenyeret esznek, részint mivel a föld több búzatermést nem bírna el. Búza és rozs („ősziek") alá a földet (akár toró, akár parag) először fölszántják, másodszor (két-három hétre) ismét („keverik"), harmadszor (szeptember—október) még egyszer („vetőre"), azután rögtön belevetik a gabonát és vasfogas boronával „behordozzák", mi által az amúgy is már jól átmunkált föld hantjai elaprittatnak és a gabonaszemek a földbe kerülnek. Vannak, a kik (ha van erre munkaerő) a még megmaradt nagyobb hantokat a kapa fejével szétverdelik. Ez az erős megmunkálás azért szükséges, mert az agyag erősen összetart.

Ha az ősz elég hosszú, még őszszel megszántja a gazda a „tavaszi alá" (árpa, zab stb.) a föld egy részét; rendszerint azonban tavaszi alá csak tavaszszal szántanak. A kapás növényeket eke után korábban egyáltalán nem, ma is igen elvétve ültetik, hanem a kapával „likónak" (lyukat ásnak) sorban és ebbe dobják a krumplit, kukoriczát; ez utóbbit úgy ültetik, hogy egy sor kukoricza után egy sor bab következik. Ezek közé tököt is ültetnek, részint maguknak főzni és sütni, de főleg a disznók számára. E kapás növények kézi kapával lesznek megkapálva, majd megtöltve.

A tavaszi munka közé tartozik a búzagyomlálás, a mit egy gazda is alig mulaszt el; e munkát akkor végzik, míg a búza nem nagyon nagy és kárt nem tesznek benne; különösen az „aszalt tüske", „tikhur", ritkábban „földi bozza" fordul elő a gaz között; az előbbi kettőt a tehenek nagyon szeretik, azért a kigyomlált gazt köczölébe kötve az asszonyok fejen, a férfiak a háton (a ruha két végét a nyaknál összekötve) haza hordják.

Az aratás (Péter-Pál napja után) rozszsal kezdődik, majd a búza következik, a tavaszival (árpa, zab) végződik. Korábban csak sarlóval arattak; ma azonban már lekaszálják a gabonát (a közönséges kaszához egy szénahányó favillát kötnek, hogy szabályosan döntse a lekaszált gabonát; külön e czélra szolgáló kaszanyelük csak a vendvidékről itten aratni és csépelni szokott „tótoknak" vagy a határszéli német-horvát aratóknak van), utána megy sarlóval a marokszedő és a gabonából (két markocska a kalász felőli oldalon egymásba fonva) font kötélbe rakja a gabonát. Ha sokan aratnak, akkor a kévéket egy külön kötöző köti be és hogy a kötél jobban tartson, egy e czélra

szolgáló félméter hosszú hegyes kötöző pálczával a kötözés helyén megforgatja, (mi által a kötél szorosan tart) és ugyancsak a pálcza segélyével a kötél kiálló részét a kötél alá dugja. A gabonának összehordása és keresztbe rakása rendesen este a homályban, gyakran a sötétben történik, mert ilyenkor sürgős a munka, mindenki siet. Egy keresztbe 19—21 kévét raknak, föntvan a „pap", több kereszt „kepét" képez.

Ha valaki hajdinát, fehér kerek répát, kölest vagy „vetett" kukoriczát (a barmoknak) akar vetni, erre a czélra az először learatott tórót szántja föl és a legelső kedvező időjárással (ha száraz volt, az első eső után) elveti. Kedvező időjárás mellett ezen második termés is jól szokott sikerülni.

A behordás rendesen július 3—4. hetében történik; Anna-napra már el szokott végezve lenni. Ilyenkor 2—3 gazda segit egymásnak „hosszi szekéren" (a vendég oldal ismeretlen). Rendesen három asztagot raknak a pajta közelében, az udvarban vagy tűzbiztonság szempontjából a teleken. Minden asztagba (kerek alakú, ha hosszúkás, akkor kazal) alul rakják a rozsot, fölül a buzát. Az asztag helyét kapával körül sánczolják és helyére mult évi szalmát hintenek vastag rétegben, hogy az esővíz ne érje a gabonát. Az asztag fölfelé szélesedik mintegy 4—5 m. magasságig; itt egy féllépésnyivel beljebb rakják, mig föntaztán csúcsban végződik. A rakáshoz mindenki nem ért, mert ha szakszerűen nem rakják, az asztag oldalas lesz, meg kell támasztani, sőt el is dül. A kévéknek a metszési oldala jön kivülről, a melyet e czélra szolgáló lapát alakú fával még simábbra verdesnek. Ha kész az asztag, mult évi szalmával befödik, hogy a szalma jobban megálljon, föntaz említett féllépésnyi téren meghegyezett ágakat dugdosnak bele, hogy felfogja a szalmát. Minthogy az asztag magas, egy hosszú nyelű 3 fogú gereblyéhez hasonló eszközre rakják a szalmát és azon egy vagy két egyén, kik az asztag tetején vannak, fölhúzzák és a megfelelő helyre teszik, hogy a szél a szalmát le ne fújja, 2—2 póznát föntszalmakötéllel összekötöznek és 3—6 párt az asztagon átfektetnek, hogy a szalmát lenyomja. A házi szárnyasok nagyon szeretnek az asztag körül „gazdálkodni" és azt megtépdesni; hogy ez ne történhessék, lefejezett mák kévékkel vagy más effélével körülrakják.

Az árpát és zabot nem rakják a nagy asztagba az „öreg jószághoz" vagy gabonához, hanem vagy külön-külön asztagocskába vagy a pajtába, pajta tetejére, pajtafiába, mert rendszerint ezek kerülnek

először is cséplés alá, a melyet nem is szoktak „részbe“ kiadni cséplésre, hanem 2—3 a házbeliek közül 1—2 nap „elveri“.

A fönt említett egyik asztag a „magasztag“, a mely a behordás után lehetőleg nem sokára cséplés alá kerül. Ennek tartalma adja a legelső új kenyeret (ha már mindjárt az aratásnál nagy szükségből néhány keresztet kenyérnek el nem kellett csépelni), ebből adnak el egy keveset, hogy a legszükségesebb kiadások (adó, stb.) fedezhetők legyenek és ebből kerül ki a jövő évi termés magja. A második asztagot már őszszel, vagy késő őszszel csépelik; a harmadik télen vagy csak tavasz felé kerül sorra. A csépelők a cséplésért egész „kosztot“ kapnak és részt (a szem $^1/_{11}$—$^1/_{13}$ részét a gobona minősége szerint). A jobb gazdák már itt-ott gépekkel csépeltetnek.

A gabonának tisztítása úgy történik, hogy a szalmától visszamaradt szemetes magot nagy kézi „török rostán“ (körülbelül egy méter átmérőjű) a pajta egyik felső sarkába rostolják, mindannyiszor, valahányszor annyi gyűlt egybe, hogy a pajta „fenekén“ a cséplés gátolva volna. A midőn az egész gabona el van csépelve, következik a „szórás“, a mi abból áll, hogy egyik ember a rakás gabonát lapátonkint a levegőbe szórja úgy, hogy a szemek a pajta végéig dobatnak (mert a szemek nagyobb súlyánál fogva dobhatók), a polyva és szemét könnyebb lévén a „szóró“ közelében marad. Szórás közben egyik ember a legyező alakú kemény „fölözővel“ folyton „fölöz“ azaz a gabonára száló port, polyvát ügyesen lesöpri. Minthogy a gabona még így sem tisztul meg teljesen, azért „szérostával“ (szélrosta) még egyszer megrostálják. A rosta alja „ocsó“; a javát köböllel vagy mérővel mérik (2 véka).

A szalmát kazalokba, a polyvát és „töreket“ rakásba rakják; ez utóbbiak alkalmas időben a rétre vitetnek és ott trágyaképen szétteríttetnek. A szalmakazalból a szalmát kézzel nyövik; de minthogy az tömött és nehezen húzható puszta kézzel, fa vagy „vaskampóval“ is szokták nyőni, mely hegyességénél fogva könnyen belemegy a szalmába és kifelé húzásánál a kifelé álló kampós rész szalmát tép ki magával.

A mesterséges takarmányon kivül van minden gazdának kisebb-nagyobb rétje is. Tavaszszal alig hogy a hó elolvadt és a föld kissé megszikkadt „a rétet tisztogatják“, a mi abból áll, hogy a vakondturásokat „elgeráblázzák“, gereblyével gondosan elsimítják oda nem való gazt, szemetet a gereblyével összehúzzák és elégetik. A rétet kétszer kaszálják; az első kaszálás adja az „agszénát“, a második a „sarit“. A meg-

száradt füvet előbb apró „petrenczékbe“, majd nagy „baglákba“ rakják. Van olyan rét is, a melyet nedves években harmadszor is meg lehet kaszálni, rendszerint azonban, a sarjú lekaszálása után ráhajtják a barmokat. A szénát a lakás padlására, vagy pajtafiába rakják; a kinek sok terem és ott el nem fér, rakja csak kazalba, de ez ritka eset. Tisztán szénát csak a lovak esznek (különösen a „béka-rokkás“ — a melyben mezei zsurló van — szénát, a mit a szarvasmarha úgy sem szeret, adnak a lovaknak); a szarvasmarha számára „rázottat“ készítenek, u. i. egy réteg szénára szalmát, majd ismét szénát, majd ismét szalmát raknak és azt favillával „összerázzák“ darabonkint. Legjobb szalma e czélra a búza- és zabszalma, de szükség esetén rozsszalmát is vesznek; ez esetben a szalmát csizmás lábbal összehajtogatják, megtiporják, sőt metszik is, hogy apróbb és puhább legyen. Ilyen száraz takarmány etetése rendszerint csak télen járja, nyáron zöldet etetnek. A barmok által meg nem evett, kiválogatott és a jászolban hagyott résznek „izek“ a neve. Ha a barmok jóllaktak, azt mondják, hogy „zabált“ (még v. már „zabátt“, nem éhes).

Krumpliszedésnél a krumpliföld közepe táján egy „tisztást“ csinálnak (a földet elsimítják); úgyszintén kukoriczaszedésnél is. Ide hordják vékákban (kosár) egy rakásra, a honnan este az oda érkezett és két kocsikassal ellátott kocsikra vagy szekerekre rakják. A krumpli termés egy részét hagyják csak a készletben, nagy részét e czélra vagy készen levő födeles „verembe“ teszik vagy külön ásott verembe. Föléje szalmát tesznek, valamint e nyiláshoz is; a külön ásott gödröt aztán befödik földdel, hogy a krumpli meg ne fagyjon. (Ily módon szoktak kerékrépát és „burgondit“ is eltenni.) Az ültetés előtt azután, vagy tavaszszal, ha rákerül a sor, a vermet fölássák.

A hazahordott kukoricza az nap este fosztva lesz. Kettőt-kettőt összekötnek a javából, az a padlás kakasülőjére vagy e czélra készített rudakra lesz téve, hogy száradjon. A többi a napon, de főleg a kemenczében kenyérsütés után szárittatik. Télen, a midőn más munka szünetel, nagyobb részt a „férficselédség“ (értsd férfiak) kézben, vagy lóczába vágott késpengén lemorzsolják, „köpesztik“.

A bab nem szokott egyszerre érni, azért azt lassankint szedik hüvelyenkint, a mint érik; a kiszedett bab köczölére vagy ponyvára lesz kiterítve, hogy száradjon. Esténkint „köpesztik“ a munka után; olyan sok kevésnek terem, hogy cséppel, vagy bottal kellene kiverni; de ez esetben is megválogatják a hüvelyeket, nem maradt-e bennök szem.

Lent, kendert, mákot többnyire csak annyit vetnek, a mennyire magoknak szükségök van. Az előbbi kettőnek fölösleges magja azonban a piaczra kerül. A len és kender körül a munkát maguk végzik. A tilolást az őszies estéken későn és reggel, illetve hajnalban korán eszközlik. A fonás a téli napok üres nappali óráiban, de főleg este a fonóházakban végeztetik. Egy-egy faluban 2—4 fonóház is van, a melynél az egyszerű világitás költségeit közösen viselik; néha-néha tréfát kedvelő legénysereg is bevetődik hozzájuk, hogy mulassanak és mulattassanak. A fonás vasár-, ünnepnapok és szombat estét kivéve szakadatlanul tart minden este 11—12 óráig. A midőn a fonás be van fejezve „fonó áldomást" tartanak, a midőn ételt és italt mindegyik maga hoz magával, a melynek elköltésében a jókedvű legények és fiatal házas (nős) emberek is szivesen segitségre vannak. Minden házban van „matóla", a mire az orsókról a fonalat „rámatolálják". A fonál ezután „páróba" kerül, hogy fehéredjék; majd e czélra szolgáló körben forgó „gombolitón" — a minő majdnem minden házban van — kis gyermekfej nagyságú „gombolagokba" gombolitják. Innen a takácshoz kerül; minden faluban van 2—4, sőt több ember is, a ki téli időben, vagy máskor is, ha ráér, a saját szobájában lévő nagy szövőszéken házi vásznat sző. A vászon részint egészen házi fonálból szövetik; többnyire azonban vesznek „pamukot", a melyből a keresztszálak kikerülnek.

A lennek és kendernek magját nem szokták a városba vinni eladás végett, mint más terményt, hanem annak idején a kereskedők mennek az illető faluba, a midőn a kisbiró által adatják tudtára a falu népének, hogy melyik házban (rendesen vagy a korcsma vagy a biró háza) vannak a kereskedők, hogy a kinek eladó kender- vagy lenmagja van, oda vigye.

Minden falunak megvan az ő kisebb-nagyobb szőlőhegye a határ dombos-lejtős részében (a sik részt egyéb terményekre használják, azért sik terület nincsen szőlővel beültetve). A szőlőhegy a többi szántóföldtől közös kerítéssel van elkülönítve; ezen kerítés vagy eleven sövény, vagy az évről-évre levágott szőlővenyigét rakják egymás fölé. Az egész bekerített szőlőhegynek egy, legfeljebb két bejárója van (kapu és ajtó), a melyhez út vezet és a melyet — miután rajta átmentek — kiki betenni tartozik. Majdnem minden szőlős gazdának van „pinczéje" a szőlőjében, a mely áll a présházból és boros kamrából (tehát tulajdonképeni pincze nincsen, ritkán szoba is van) ennek folytatása gyakran egy kis szin. A szinbe és padlásra hegyi szénát

szoktak rakni. A prés egészen fából készült régi divatú; áll egy vastag, nehéz tölgyfa-gerendából, mely egyik végén két dúcz közötti keresztfán nyugszik, a másik végén van az erős facsavar; e mellett van a szétszedhető, körülbelül egy harmad köbméternyi nagyságú hely, a hová az összegyömöszölt szőlőt teszik és a melyre a csavar segélyével a nagy gerenda nehezedik miáltal a szőlő nedve kisajtoltatik. A préshez tartozik a vastag fából összerakott $1^1/_2$ méter széles 2—3 méter hosszú vályú, a hol a szőlőt gázolják. Ide foly a présből is a must. A vályuból egy nyílás vezet ki, alatta van a földbe ásott, fönt nyitott 3—4 akós hordó vagy kád a melybe a must foly. Innen viszik a sajtárokban a boroskamrába, a hol a hordók „gántor fákon" elkészítve egymás mellett vannak.

A hegynek külön birója van („hegybiró"), a ki a szőlős gazdák közül lesz időről-időre választva. Jogkörébe tartozik a hegy területén előforduló biráskodás, vezetése alatt lesz a gyümölcs- és szőlőérés idején a szőlőpásztor megválasztva, ő parancsoltatja meg és ellenőrzi, hogy gyümölcs, illetve szőlőérés előtt mindenki a szőlőhegy „gyepüjét" (kerítését) kijavítsa. Ezen ellenőrzést „gyepüjárásnak" nevezik, melyben a birón kívül még más két-három előljáró is részt vesz és rendesen áldomással végződik.

A szőlőhegy munkái: kapálás, metszés, kötözés és gyomlálás. Kapálva háromszor lesz; a tőkét kitakarni tavaszszal és őszszel ismét betakarni nem szokás; a karók faragott tölgyfa hasábokból állanak és télen át is a tőke mellett maradnak. A szüret rendesen október első felében tartatik, az egész község egyszerre végzi, a midőn annak idejét a hegybiró a kisbiróval „megparancsoltatja" (újabban doboltatják). A szüret alkalmával kovácsnak, kanásznak, csordásnak szabad a „koledálás" (régebben a tanítónak „mesternek" is), a midőn a hegyben végig mennek és minden pinczében 1—2 liter mustot és némi válogatott szőlőt kapnak.

Háziállatok közül tenyésztik a szarvasmarhát, disznót, lovat. Leggondosabb ápolásban részesülnek az ökrök, a melyek folytonos kereskedés tárgyát képezik közöttük. A lovak kevésbbé vannak elterjedve; van olyan falu is, a hol egy pár ló sincsen. Nagyobb számban csak ott tartanak lovakat, a hol a város távolabbra esik és az eladni valót ökörszekéren vinni nagyon lassú volna. Némely házban tavaszszal vesznek a legközelebbi majorból egy-két bárányt, a melyeket folyton a ház körül tartanak, jól etetnek és őszig jól meghíznak („koczabirkák"), a melyeket vagy magok ölnek le, vagy jó pénzért eladnak.

A disznókat a kanászok közös legelőn őrzik. Korábban minden falunak megvolt a maga csordása is; de mióta az erdők nagy részét felosztották, csak kevés falunak van csordása, hanem mindegyik a saját területén őrzeti őrzőgyerekekkel a barmait.

Kanász, csordás, kovács évről-évre választatik és nagy áldomással ülik meg azt; a bort a fogadottak fizetik, a melyet a korcsmából a „kisbiró" segélyével nagy (6—10 literes) korsókban visznek a „falu házához" (a biró háza). Fizetésük természetben jár ki (a kovácsnak csak az ekevas élesítéséért, telkes gazda szerint; többi munkáját készpénzzel fizetik).

Kanász, csordás, tavasz kezdetén hosszú mogyorófa pálcza „rovással" a kisbiróval házról-házra járnak és a pálczára fölmetszik a kihajtandó állatok számát. Nagyobb falunál a hasábalakra faragott pálczának mind a négy oldala is megtelik. A kanász minden darab után egy „fertál" gabonát (egy régi fertál körülbelül 11—12 kgrm. buzából; de ők csak felét kapják buzából, a másik fele rozs). A csordás kap minden darab után szintén egy „fertál" gabonát (fele buza, fele rozs), egy kenyeret, a felírásnál pedig tojást, zsírt szalonnát és „szerencse garast". Lehet azonkivül gyakran látni, hogy valamelyik jó szivű háziasszony reggel a hajtásnál magához inti a pásztort és valamit (kalácsot, pogácsát, húsfélét) csak juttat a pásztor „szűrujjába" vagy tarisznyájába. A kovács, csordás és kanász a „falu házában" lakik, a mely épületek egymás tőszomszédságában szoktak lenni a falu fundusán. Ezen épületnek épitése és javítása közmunkaképen („falu dolga") végeztetik.

Különfélékről. A házi ipar közül a következők emlithetők föl: A nyári időszak alatt mezei munkával vannak elfoglalva, azért a házi iparczikkek elkészítése csak többnyire a téli napokra esik. Készítenek szalma-sodronyból, a melyet vékonyra faragott mogyorófa-lemezekkel tekernek körül és fűznek egymás mellé, kis „szakasztó-vékákat (kenyér kosár) „nagy vékákat" különféle tárgyaknak a fejen való hordására, a melynek nagysága mintegy félmérő (egy véka) és méhkasokat. A hol szerezhetnek fűzfa-vesszőt, fonnak belőle kocsikast, „tikborítót". Nyirfaágból „kötnek" seprőt; főleg a pásztoremberek foglalkoznak vele; de egyes szegény emberek télen annyit kötnek, hogy elviszik a városba és ott — rendesen heti piacz alkalmával — eladják.

Egyes pásztor-emberek kos-szarvból csinos zsebkésnyeleket tudnak készíteni; e nyelekre szép diszítéseket (tulipán, levél, stb.) faragnak; a mélyedéseket piros, fehér, zöld, fekete spanyolviaszkkal töltik

ki. A kés pengéjét közönséges 2—3 krajczáros bicskából kiveszik és alkalmasabbra ráspolják, illetve köszörülik. A pásztoremberek értenek még más csecse-becse készítéséhez, pl. csinos, czifra kézi, illetve zsebbe való tükör, csinos különféle faragványokkal ellátott pásztorbot, karikás ostornyél, melyhez az ostort szintén maguk készítik stb. készítéséhez.

Gereble készítését, egyéb gazdasági eszközök (kapa, kasza, fejsze, csép, villa stb.) nyelét a gazdák maguk készítik; azért alig van ház, a hol a szükséges faragó eszközök (fűrész, fúró, véső 1 2 gyalú, „szijó" kés, „szijó pad") hiányoznának. Sőt vannak egyesek, a kik a faragásban különös ügyességre tesznek szert: megcsinálják az ekének, kocsinak egyszerűbb farészeit, koporsót, stb.

Nagy József.

MÉG EGY-KÉT ADAT A FOGAZOTT ÉLŰ SARLÓ ELTERJEDÉSÉHEZ.

Az Ethnographia „Melléklete" (A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője) ez évfolyamának 13-ik, majd 54-ik lapján, dr. Karutznak a „Globus"-ban megjelent czikkére vonatkozólag, melyben a fogazott élű sarlók geographiai elterjedését felsorolja, néhány hazai és külföldi adatot közöltem. Ugyanott Karutz azt is mondja, hogy az asszirok, görögök, rómaiak és germánok a bronzkorban simaélű sarlót használtak.

Kezembe akadván dr. R. Braungartnak „Die ackerbaugeräthe in ihrer praktischen Beziehung et cet. (Hiedelberg, 18881)" czimű könyve, meglepetve látom, hogy a fogazott élű sarlókról egész csomó adatot közöl, melyek egyrészt érdekesen egészítik ki Karutz összeállitását, másrészt élénk világitásban mutatják felszines irodalmi tájékozottságát s teljesen megdöntik az ennek erejével felépitett végeredményét.

Az ide vonatkozó passzus fordításban igy szól:

„Pongauban, Klammsteinhofban (Bajorország) egy érdekes félszivalakú, keskeny, erős sarlót találtam, melynek éle jóllehet sima volt, de tulajdonosa figyelmeztetett, hogy ezek az arató sarlók ezelőtt mind fogazott élűek voltak (l. 395. á. 42. tábla).[1] Ez az eszköz annál érde-

[1] A rajz fűrészesen fogazott sarlót ábrázol; alaktani tekintben a mi 5-ik ábránkon közölt finn sarlóhoz áll legközelebb.

kesebb, mert dr. W. von Hamm „Die landwirtschaftlichen geräthen und Maschinen Englands“ című munkájában egy csaknem identikus eszközt említ és rajzol le (Fig. 103), mint specifikus angol szerszámot s hogy különösen egy czikkben (közölve a tiroli és vorarlbergi cs. k. mezőgazdasági szövetkezet heti lapjában 1846. évf. 35. és stb. sz.) a bajor alpesek gazdálkodási módjáról meg van említve, hogy már Berchtesgadenben is vannak „fogazott“ sarlók, de a melyekből én semmit sem láttam“.[1]

„Von Würdinger őrnagy mondta, hogy ilyen sarlók már a bronzkorból találtattak. Dr. Fr. Keller szerint (Pfalbauten, II. Mitth. d. antik. Ges. in Zürich, XII. 1858. bis 1860, 151. l. 6 tábla) tisztára ugyanezt a sarlót (vasból) találták a bieli vagy nauenburgi tóban Svájczban s ez Schwalbe ezredes birtokában van.“

„Dr. T. E. Schübeler is megjegyzi (Die Kulturpflanzen norwegens, Christiania, 1862. 161. l.), hogy ismeretes dolog, hogy Angliának különböző vidékein még maig is, úgy sima, mint fogazott élű sarlók használatban vannak. Ugyanazon szerző szerint hasonló csipkésélű sarlókat Norvégiának pogánykorbeli sírdombjaiban is találtak. Nord-Ourdalban bronzból készült sarlókat találtak (a bergeni múzeumban őrzik) sima éllel, másokat vasból. Azokon a példányokon, melyek az idő fogától legkevésbbé szenvedtek, világosan észre lehet venni, hogy élük eredetileg nem ép volt, hanem apró bevágásokkal, vagy fogakkal volt ellátva, mint a fűrész fogai. A régi görögöknek is voltak — a mint az irodalomban járatos Schübeler mondja, — úgy simaélű (Ilias, XVII, 550), mint fogazott (Hesiodos, Theogonie, 170—180) sarlóik és Egyiptomra is áll ez az eset, a mint a régészeti tárgyak rajzaiból következtetni lehet.“

Pótlólag ide iktatom még, hogy a szilágysomlyói első kincs aranyláncán is csüng egy fogazottélű sarló (l. Pulszky, Magyarország Archaeologiája II. k. CIII. tábla). *Dr. Bátky Zsigmond.*

[1] Erre nézve v. Schulenburgnál találunk felvilágosítást „Ein Bauernhaus im Berchtesgadener Ländchen“ című közleményében (Mitth. d. Anthr. Ges. in Wien, XXVI. k. 74. l.), a hol azt mondja, hogy a nevezett vidéken a gabonát sarlóval aratják s régebben fogazott sarlók voltak divatban.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYA GYŰJTEMÉNYÉNEK GYARAPODÁSA ÉS LÁTOGATOTTSÁGA 1900. ÁPRILIS—JÚNIUSI NEGYEDÉBEN.

Ezen második évnegyedben a Néprajzi Osztály leltára a 31,309. tételszámmal záródott és így a lefolyt időben az „Értesítő" ez évi 4. számában közölt kimutatás 30,245. leltári záró számához mérten összes tárgyi gyarapodása 1064 darab, a mely összegben azután 77 darab ajándékkal szemben 987 vétel útján beszerzett tárgy áll.

A vásárlások főtömegét az 1896-iki néprajzi missió-kiállítás anyagából rendkivüli dotáczión megvásárolt 749 néprajzi tárgyú fénykép képezi, Oceánia, Afrika, Ázsia és Amerika egyes népeiről; mellé sorakozik Szinté Gábor főgimnáziumi tanárnak, mint szintén külön, rendkivüli miniszteri segélyen gyűjtött, 50 darabból álló székely ornamentális rajz- és fénykép-gyűjteménye. Gyarapodása az osztálynak néhai dr. Pápay Károly észak-nyugoti Szibériából származott 107 darab, nagyobbára anthropologiai fényképből álló hagyatéka, valamint néhai Fenichel Samu 30 darabból álló n.-új-guineai fénykép-gyűjteménye. Míg egyenesen az osztály ez évi rendes dotációját terhelik: Gönczy Ferencznek 34 darab göcseji tárgya és Biró Lajosnak n.-új-guineai gyűjteményéhez kiegészitőleg beleltározott 16 darab fényképe.

Az ajándékozások sorából kimagaslik Flesch Aladár jokohamai cs. és kir. konzul 56 leltári számot lefoglaló, 62 darabból álló, következő japán-gyűjteménye: 3 puska, 12 kard hüvelyével, 2 gyakorló nyíl, 4 dárda hüvelylyel, 6 ív nyílvesszőkkel, 1 kés tokban, 6 csontvéges nyílvessző, 6 vivótőr, 4 fejkosár, 2 arczvért, 2 mellvért, 1 pár keztyű, 2 Buddha-szobor, 2 függőlámpa, 1 kártyaszekrényke és 7 darab hal-alak papirosból. — Ajándékoztak még: Szabadszállásy János, múzeumi laboráns 4 fényképet Budapestről; Farkas József, endrédi községi biró egy höppögő csapot; özv. Ertsey Ernőné úrnő 5 darab faragott pipaszárt Budapestről; Tolnay Vilmos, tanár egy „verecsenyt" Budapestről; a herczeg Eszterházy-uradalom egy nyeles gyertyatartót Badacsony-Tomajról; Nécsey István festőművész 3—3 gyapjúguzsalyt és orsót, meg egy gombolyitót Verebélyről; Herczeg Ferencz, országgyűlési képviselő 2 fényképet Budapestről; Horváth Alajos, budapesti asztalosmester egy csákányfejet; Bernáth József, egy himzett dohányzacskót Budapestről; végül ide csatolandó néhai Xántus János egy fénykép-album hagyatéka.

A tárgyak eredéshelyét illetőleg szerepel ez évnegyedes gyarapodásban Magyarország 105 és a külföld 959 darab tárgygyal és pedig először a külföld a következő elosztás szerint: Származik: Oceániából 95 tárgy, ú. m.: Ausztráliából (Tasmánia és Új-Zeeland) 28, Polyneziából (Fidzsi szigetek, Szamoa, Szandwich, Marquesas szigetek és Tahiti sziget) 21 és Melaneziából (N.-Új-Guinea, Új-Ireland) 46 darab; Afrikából 364 tárgy, ú. m.: Marokkóból 44, Algirból 39, Tuniszból 30, Tripoliszból 5, Egiptomból 43, Szomál-félszigetről 7, N.-Kelet-Afrikából 64, Kelet-Afrikából 27, Zanzibárból 47, Szenegambiából 5, Fernando-Pooból 14, Dél-Afrikából 30, Natálból egy és Afrikából általánosan 8 darab; Amerikából 82 tárgy, még pedig: Észak-Amerikából 41, Alaszkából egy, Mexikóból 7, Szurinamból egy, Braziliából egy és Tűzföldről 31 darab; Ázsiából 418 tárgy, t. i. é.-nyugoti Szibériából 107, Khinából 89, Japánból 97, Sziámból 11, K.-Indiából 82, Syria-Palesztinából 15, Arábiából 16 és Jávából egy darab. — A magyarországi 105 darab tárgy megyék szerint a következőképen oszlik meg: Arad m. egy darab, Bars m. 6, Bihar m. 2, Csik m. 19, Gömör m. egy, Háromszék m. 15, Maros-Torda m. 4, Pest-Pilis-Solt-Kinkún m. 6, Somogy m. 2, Tolna m. egy, Udvarhely m. 6, Zala m. 34, Zólyom m. egy és általánosságban Erdély egy, Székelyföld 6 darab tárgygyal.

Végül látogatója volt az osztálynak április hó 18-ikától, a mely napon az a nagy közönség számára megnyilt, június hó 30-ikáig 2067 egyén. *Dr. Jankó János.*

A JÁTÉK-BABA.

(H. Gabnay Ferencz czikke a „Természettudományi Közlöny“ 371. füzetében, 26. ábrával.)

Hamarosan másodizben kell megemlékeznünk a Természettudományi Közlönyről s Gabnay úrról egy néprajzi értekezés nyomán. Az előbbi czikk (l. Ethnographia, 1900. 141. l.) a bölcsőkről szólott, a mostani pedig a bölcsőből kinőtt apróságok játékával a babával foglalkozik. Bevezetésül a játéknak, mint természeti ösztönnek psychophysiologiai magyarázatát adja H. Spencer, K. Groos stb. után. Majd felemlíti a letünt kulturnépek közül az egyiptomi, görög és római gyermekjátéktárgyakat a leletek nyomán. Ezekhez csatlakoztatja a

most élő műveletlen-vagy félművelt népek (eszkimok, jakutok, vogulok, osztjákok, indiánok, nilusmellékiek, mohamedánok, hinduk) gyermekeinek játékait s bábuit az utazók leirásából s végül néhány magyarországi babát ir le. Ezek a következők: pipacsvirágból alakított magyar baba a Balaton mellékéről; marosszéki „rongybuba“; (készítette Herman O.-né úrnő), sokacz baba Bácsmegyéből; finkei magyar baba, Borsodmegyéből; oláh baba Furdiáról, Krassó-Szörénymegyéből; oláh baba Román-Gladnáról u. a. megye; magyar babák (3 drb) Verőczéről. Nógrádmegyéből.

A magyarországi babák általános jellemzését (már a mennyiben e néhány példa megengedi) a következőkben adja: „az arcz 1. vagy nincs is jelezve, 2. festéssel van feltüntetve; vagy a festésben járatlan kéz inkább az ollóhoz nyul s alkalmas anyagból kivágja az arczrészleteket, melyeket azután 3. vagy odavarr a helyökre, vagy pedig 4. átlátszó szövettel a fej megfelelő részeihez oda szorit. A ragasztást teljesen mellőzve látjuk, a mi talán elég tartós és alkalmas ragasztószer hiányára vall“.

„A hajzatot szintén 1. vagy nem is jelzik, vagy 2. odavarrással posztóval vagy pamuttal helyettesitik és 3. lószőrből vagy emberhajból tényleges és valóságos frizurákat készitenek“.

„A test váza vagy csak egy, vagy keresztben kötött két vessző, sem lábszáruk, sem kézfejük nincs, mert sem anyagot, sem kitömött bőrt nem használnak a vázhoz“.

A sorozatot egy ó-német kulturbaba s egy legújabbkori franczia baba zárja be. Figyelmet érdemel még egy rajzban is bemutatott XVII. századbeli festett (?) magyar babaskatulya az iparművészeti múzeumból. Fentebb már mondottuk, hogy a tanulságos értekezést 26 csinos ábra magyarázza.

A magyarországi babákat — a sokacz kivételével, mely osztályunk tulajdona — Gabnay úr, mint saját gyűjtését (melynek tovább folytatása nézetünk szerint, más gyermekjátékokkal együtt kivánatos volna) a N. Múzeum Néprajzi osztályának ajándékozta.

Végül kérjük Gabnay urat, hogy jövőre hasonló tárgyú dolgozataival keresse fel a mi folyóiratunkat is. *B. Zs.*

Az „Értesitő“ 8. számában közlött XI. és XII. táblánk nyomása nem jól sikerülvén, azt újra lenyomattuk s e füzethez mellékeltük, kérjük a tisztelt tagokat, hogy az évfolyamhoz azok helyett ezeket köttessék be. *Szerkesztő.*

Az „Ethnographia“ melléklete.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője.

Szerkeszti: Dr. JANKÓ JÁNOS.

I. évf. 1900. deczember 10. szám.

FELSŐMAGYARORSZÁGI MERÍTŐEDÉNY.

(Negyedik és befejező közlemény.)

Korszakalkotó volt a XVII-ik és a XVIII-ik század építőművészete.

Ha szigorúan vett művészi szempontokból nem is állott az előző nagy kor, a renaissance építészete fölött, szerkezetében, ornamentikájában, mégis egészen új, nagy alkotása volt korának.

A renaissance építészete már kezdettől fogva nem nyugodott új szerkezeti alapokon, vagy eredeti alapeszmén, hanem részint az antik műemlékek romjaiból nőtt ki — Olaszországban — részint az előző nagy építészeti korszakok gazdag anyagából táplálkozott — Németország- és Hollandiában — s ha ornamentikájával közel vitte is az építőművészetet ahhoz a magaslathoz, a mit azóta sem igen értek el újból; korára még sem volt oly általános hatással, mint az előző nagy korszakok. Mellette a gothika még hosszú ideig virágzott s bár hanyatlása természetes volt, mégis belenyult mélyen a XVI-ik század közepébe s részleteiben a teljes elhanyatlás után is tovább élt a renaissance építkezés alkotásain. Ez utóbbinak hatása a nép művészetére alig volt. Az ívet, az oszlopot, a pillért már az előző korok építészetéből ismerte, átvette s felhasználta, a finomságokat pedig, ha észre is vette, még akkor sem lett volna igen képes visszaadni faragványain, de az idő sem igen kedvezett — különösen nálunk — terjedésének.

A mi gyenge hatást mégis gyakorolt, az inkább az ipar különféle termékeinek vált javára, melyek a renaissance ornamentika hatása alatt valósággal új életre éledtek.

A XVII-ik és a rá következő század volt az építészetnek utolsó nagy korszaka. Hatása mindenre kiterjedő, általános átalakító hatás volt.

Miként öt századdal előbb a gothika, az új stil is Franciaországban született meg és az idők, a divat úgy kedveztek terjedésének, hogy példátlanul rövid idő alatt általánossá is vált. A *barokk építészeti stil* nemcsak szerkezetében volt egészen új, hanem ornamentikájában a formák akkora gazdagságával és változatosságával tündökölt, a minővel eddig még egy architektura sem, és ez a gazdag ornamentika nemcsak az építészeti formák kiképzésére volt különösen alkalmas, hanem az azidőtájt nagyon keresett s tömegesen termelt kis szobrászatnak, porczellán edényeknek és egyéb iparművészeti termékeknek valóságos éltető elemévé lett. A hajlékony szeszélyes vonalak egyformán érdekelték a faragót, a szobrászt, a festőt és egyformán helyén voltak a bútoron, a fal burkolatán vagy festésén, az edényeken és a kovácsolt vasból készült műveken. Nem csoda, hogy az előző korok ipartermékeit, első sorban a nehézkes bútorzatot és a falfestést kiszorította és a magáéval pótolta.

A barokk stil terjesztői nálunk első sorban a jezsuiták és a a kegyesrendű barátok voltak, kik templomaik, zárdáik építésénél, a mi a legtöbb esetben erre a korra esik, az új stilt karolták föl. De az új stil az előző korszakokból fenmaradt templomokat sem hagyta érintetlen, mert a belső diszités s néha az egész külső architektura is gyökeres változtatásoknak lett alávetve és sokat szenvedett a belső berendezés is. Oltár, sekrestye, padok, a templomok legtöbbjében újakkal pótoltattak, s bármily stilű volt is különben a templom, ez a berendezés napjainkig megmaradt, mi több, azóta a templomi asztalosság szentesitett stiljévé avattatott fel.

Ez a „jezsuita stil" azután átment a szent edényekre (az ötkarélyos szentségtartó) az ereklyetartókra és a különféle egyházi szövetneműekre (himzés, csipke) is.

Ekkora felkarolás mellett az új stil általános, átalakító hatású lett és a társadalmat sem hagyta érintetlenül. A milieu pedig, a melyben a szegény nép, ha többször nem, de hetenkint legalább egyszer megfordult, ha nem is alakitotta át, de mégis termékenyitő befolyással volt ennek képzeletvilágára s formaérzékét, mely inkább az egyenes vonalak keretében mozgott, egyszerre kibővitette.

A 117—120-ik oldalon sorozatokkal mutattam ki, hogy minő hatással volt az új ornamentális anyag a nép művészetére. A soroza-

tok nemcsak áttekinthető képét adták annak, mint kereste a nép az új anyagban a felfogásának leginkább megfelelő mozzanatokat, mint kisérletezett azokkal, mint alkalmazta az új lendületű vonalakat a már meglevő régi motivumokra; ugyanott megjegyeztem azt is, hogy azok a faragványok, ámbár bizonyos vidékeken külön typussá fejlődtek, mégsem tekinthetők többnek, mint abban maradt kisérleteknek; hanem a faragványok ornamentikája arra is megtanított, hogy a nép azokban az esetekben, a mikor megakadt és kérdéseire nem kapott kielégitő feleletet az új anyag khaotikus tömegétől, az ősi anyaghoz nyult s abból vett ki annyit, a mennyire szüksége volt. hogy az új diszcziplinák szerint készült faragványt a maga ízlésének is megfelelővé stilizálhassa.

Az új ornamentális anyag megértése után a faragónak nincs már többé szüksége *csak architekturás* motivumokra, hogy ha faragványain az új stil benyomásait akarja kifejezni, mert az új stil architekturája annyira feloldódik az ornamentális diszitésekben, ez pedig oly gazdag, változatos, hogy csak belé kellett nyulnia, csak helyes érzékkel meg kellett találnia azt, a mit sok körülményesség nélkül visszaadhatott; ezt a mozzanatot pedig *az új ornamentika vonalvezetésében találta meg.*

1. ábra.

A XIV. tábla čerpakjának a füle már nem kisérlet többé, hanem a *rokoko ornamentika* megértésével faragott tökéletes remekmű. A fül vonalvezetése a képzelhető leghatározottabb, logikus; típusa a rokoko vonalvezetésnek, mely az egymásra következő görbe vonalak rendszerében jut kifejezésre.

A rokoko vonalvezetés minden szeszélyessége mellett törvényszerű: hogy *az eliptikus concav vonalra mindég convex vonal következik*, és erre a tulajdonképeni vázra rakja föl a művész a virágfüzéreket, a kagyló motivumokat és azt az ezer felé hajló indát, a mi az egymás után következő, de mindég ismétlődő ornamentumot egymással összefüzi. Az 1. szövegábra vonalvezetését találjuk meg — például — a templomi padok oldaltámlájának a körvonalozásában is, mit külön lerajzolnom fölösleges, mert egy pillantást vetve a XIV-ik tábla čerpakjának a fülére, azon vonalról-vonalra követhetjük a rokokó imazsámoly vagy az 1. ábrán adott diszités vázának vonalvezetését.

Azt hihetnők, hogy ezen a meritőedény fülön a faragó tényleg valamely templomi pad oldaltámlájának rajzát másolta le, s maga az

egész faragvány sem régi, hanem az adott tárgy körvonalainak újabban készült másolata.

Igaz, hogy ezeken a pásztorfaragványokon az évszám igen ritka, az is való, hogy a rájok ragadt zsir és piszokréteg a fa anyagát pompásan megóvta az idő viszontagságaival szemben, s ezért kormeghatározásuk ezen az úton vajmi nehéz.

Mindennek daczára nem nagyot csalódom, ha kimondom, hogy edényünk füle tényleg a mult században készült, s nem szolgai másolás, hanem a rajta kifejezett izlésnek egykorú szülötte. Korát a nagymérvű kopás sejteti, a mi hosszú és folytonos használatról tanuskodik, de ennél fontosabb tudni azt, hogy *a hozzá tartozó edény már a harmadik, melyet a fül kiszolgál.* A fül alsó részének lépcsőzetes faragásáról leolvasható, hogy abba már kétszer illesztettek abroncsot, s a jelenlegi edényhez is már csak úgy volt hozzá alkalmazható, hogy a fül talpára sárgarézlemezt szögeztek, a mivel azután az edény hasonló anyagú abroncsába akaszthatták be. De az edény is régi, s nem a fülhöz faragták, mert annál valamivel rövidebb, s ezt a különbözetet ott, a hol a fül kampója az edénybe illik, az edényre szögezett rézlemezzel egyenlitették ki. A fül hozzávetőleges korát megkapjuk, ha háromszor veszszük az edény átlagos életkorát, a mi pedig — folytonos használat mellett — szerényen számitva, ötven év.

A mi végre a fül rajzát illeti, az határozottan nem másolás, mert ha az volna, a faragó szükségképen nem kerülhette volna el a másolással járó részletezést, a minek pedig faragványunkon nyoma sincs, ezzel szemben a fül rajza inkább egyszerűsit, összefoglal, *mintegy kivonatát adja a rokokó ornamentika alapelvének*; ezt pedig három vonással visszaadni, úgy a mint azt a fül faragója visszaadta, csak a formák tökéletes megértésével lehet és csak a művészetekben való jártasság, vagy maga a megtestesült együgyűség adhatja vissza.

A fül felső részére emberi alak van kifaragva.

A rendkivül finom megfigyelésről tanuskodó alak különösen a test és a tagok helyes arányaival emelkedik ki a pásztorművészet hasonló tárgyú alkotásai fölé. Mozdulata még igy is, megcsonkitott alakjában kifejezi a tilinkóján játszó pásztor testtartását, s ezt nemcsak a felfujt poła, hanem a karok mozdulata is támogatja.

Öltözéke: testhez álló szűk nadrág, bőszájú ing, igen széles bőrtüszö s bocskorokból áll, az egészet pedig erősen visszahajlitott karimájú kalap egészíti ki. A haj hosszú, s egész a hát közepéig ér le. A kosztüm naiv és hű képét adja a zólyommegyei pásztor ruházatá-

nak és nagyjából megfelel a mai viseletnek is, bár a haj ma már legfölebb a vállakig ér.[1]

A XV. tábla alakos čerpakja már sokkal ügyetlenebb kéz silányabb munkája. Azért választottam ki a sok közül, mert az alak nagyjából tükörképe az összes alakos čerpakok felfogásának és kivitelének, de azért is, mert a jobb darabok közül való.

A minden architekturát nélkülöző, egy vagy kétnyilású, négyszegletes fül tetejében ül a rendesen valamivel foglalatoskodó pásztor. Hol kecskét fej, hol valami turós bödönnel van elfoglalva, hol pedig — mint čerpakunkon — alacsony tőkén ülve, valami nagyobb tuskón sajtot gyúr.

A négyszegletes fül a nyilások körül, de néha egész lapján is vonalas és rovátkolt (Kerbschnitt) ékítményekkel van diszítve; az emberi alak aránytalanságait pedig képünk sok szónál is jobban magyarázza. A törzs rendszerint igen rövid, úgyszintén az alsó lábszárak is, a mi különösen az ülő alakokra áll. A fej legtöbbször igen nagy, az arcz barbár módon faragott, néha bajuszos; a karok pedig szükség szerint hol igen hosszúak, hol pedig rendkívül megrövidülnek, a szerint, a mint a fül szélessége kiadja vagy nem adja ki. Szembeállítva a XIV. tábla alakjával, valóságos torzalakok.

Az alakhoz méltó a ruházat is, miből rendes körülmények között csak a tüsző van jelezve és egy gyürűalakú bemetszéssel a karokon az ingujj végződése. A kalapra már sokkal több gondot fordítanak, még a pántlikáját is kiczifrázzák, sőt, a hogy illik, kakastollat, bokrétát is faragnak ki oldalára.

A dolog természete hozta úgy magával, hogy a pásztorművészet ezen legbefejezettebb alkotásairól szólván, nem zárhattam ki értekezésem keretéből azt az anyagot sem, mely az emberi és állati alakok ábrázolásával van egybekötve.

Eredeti czélom csak az volt, hogy példákkal bizonyítsam, miként a kultura haladása, az egymásra következő, egymást fölváltó művelődési korszakok és *ezek művészete nem maradt teljesen hatástalan a nép legalsóbb rétegénél sem.* Bizonyítni akartam, hogy a népnek az ősi foglalkozásnál maradt rétege sem maradt érzéketlen a művészet időszakos hullámzásaival szemben, hanem időről-időre átvette, magáévá tette a neki legmegfelelőbbet, azt, a mi figyelmét ujdonságával, szép-

[1] Ezt a čerpakot is Bittera Jenő barátom szerezte meg részemre. A XV-ik tábla alakos čerpakjával együtt Breznóbánya vidékéről való.

ségével legjobban felköltötte, hogy igyekezett az így átvett anyagot szükségleti tárgyaira alkalmazni, a maga jó ízlése szerint fejleszteni, szóval: *hogy megvolt benne az igyekezet haladni minden korral, beleilleszkedni minden korba.* Példáim, kezdve a középkor művészetén, a mult század művészetének hanyatlásáig, szakadatlan sorrendben illusztrálták azokat a hatásokat, a miket *az egyes korok művészete a pásztornép művészetére gyakorolt.* A példák már természetüknél fogva is olyanok, hogy csak azt dokumentálhatták, a mivel az *architektura* volt a pásztorember faragványaira; de ép oly hatással volt az egyes korok ornamentikája a nép ornamentikájára, az ötvösség, a zománczművesség a nép maga készitette ékszereire és szaruból vagy fából faragott s szines anyagokkal kirakott apróbb használati tárgyaira.

Természetes, hogy az így időről-időre átvett új ornamentális anyag mindig a régibbnek a helyét foglalta el, hogy az újabb motivum leszorította helyéről a régit, az pedig idővel feledésbe merült s ma már — fájdalom — nyomtalanul elveszett.

Miután az emberi és állati alak ábrázolása a pásztorok meritőedényein már is tárgyát képezi a tanulmánynak, teljesség okáért meg kell még emlékeznem a ruthén pásztorok alakos čerpakjairól is, melyek a már ismert zólyommegyei alakos čerpakok mellé állítva, tanulságos képét adják a pásztorok alakító művészetének, de érdekes összehasonlításra is alkalmasak.

Minden kor művészetének kezdettől fogva legfőbb törekvését képezvén az emberi test, az élő mozdulat lehetően tökéletes, hű visszaadása a holt anyagon, a művészek folytonos tanulmányaik legfőbb tételének, legkedveltebb tárgyának az emberi alakot vették. Miután a tökéletes alkotások mindig ritkák voltak és csak kivételes esetek maradtak, az egyes korok általános művészete megalkotta az illető korra érvényes, de egyébként konvencziós formákat és alakzatokat, miket a reá következő kor művészi érzéke már nem fogadott el jóknak, hanem a maga ízlésének megfelelő új — de ismét csak konvencziós — formákkal cserélt fel. Az ily sablonok szerint készült szobrászati vagy festészeti alkotásokon az emberi alak felfogása és formái csak úgy elárulják a kort, melyben készültek, akár az architektura kifejezett stilje.

A pásztorművészet ezen szép alkotásain, az architekturás čerpakokon tényleg kifejezésre jutottak az egyes korszakokat jellemző épitészeti mozzanatok, bizonyitékául annak, hogy a nép lát és érez; nem mondható el ugyanez azokról a faragványokról, melyeken az emberi

alakot ábrázolják, mert az ilyen *bizonyos kornak a felfogásában, stíljében készült alakkal az egész pásztorművészetben nem találkozunk.*

Az emberi alak ábrázolása naiv, gyermekes, haladást, tökéletesedést rajtuk hiába keresnénk; a legtökéletesebb talán még a XIV. tábla I erpakjának az alakja, de ez si csak „pásztorfaragás", mely a művészeti szempontokat véve megítélés alá nem juthat.

2. ábra.

Ugyanez áll azokról a ruthén čerpakokról is, melyeket Herman Ottó gyűjtött Merényben, s ma a nemzeti múzeum néprajzi gyűjteményében őriztetnek.

A 2. és 3-ik ábra čerpakja ebből a ruthén sorozatból van kiválasztva, s már első tekintetre is meglepő, hogy a felfogás, az alakok csoportosítása annyira különbözik a tót čerpakok felfogásától. A faragó nemcsak az egyes alak, vagy állat ábrázolására szorítkozik, hanem csoportosítja azokat; az ember, a ló, medve, kutya ügyes csoportosításával, jeleneteket rögtönöz, s előadásában nemcsak a humor, hanem az élet szikrája is megcsillan, minek alapján nemcsak következtetni, hanem állítani is lehet, hogy ezek a faragványok *az élet közvetlen megfigyelésének közvetlen eredményei.*

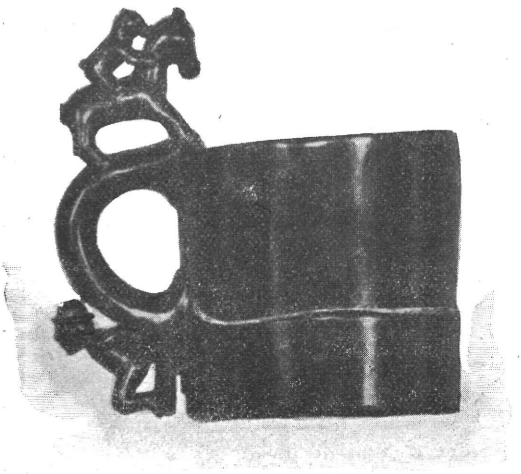

3. ábra.

A merényi čerpakok első leírását és rajzát gyűjtőjük Herman Ottó a „*Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* (Band, XXVI. Der neuen Folge. XVI. Band.)“ 1896. januári és februári 1. füzetében adta közre; mi egyúttal nyomtatott szövege a bécsi Anthropologiai társaságnál 1896 február 13-án tartott előadásának is.[1]

Az előadásnak, a merényi alakos čerpakokra vonatkozó része, eredeti szövegében a következő:

„Der figurale Schmuck des Henkels behandelt meist eine förmliche Legende des Bären (Fig. 20 u. 21),[2] doch mischt sich auch die Gothik in's Spiel . . . *auch in der Auffassung des Menschen ist hier das Gothenthum* (sic!) *mit dem Prähistorischen verschmolzen;* das letztere herrscht in der Auffassung der Thiere — Hund, Bär, Pferd — vor.“

Hát ez tévedés.

A két évvel később írt „*Ősfoglalkozások*“[3] 112. és következő lapjain már sokkal bővebben tárgyalja Herman Ottó ezeket a čerpakokat; de következetes akarván maradni a bécsi előadáson mondottakhoz, újból hangztatja, hogy „*a felfogás bizonyos prehisztorikus zamattal bír*“ s igen fontosnak tartja azt a nevezetes körülményt, „*hogy az emberi alak nemcsak ezen a csorpákon, hanem mindig meztelenül (?) van adva*“.

A tévedések folytatása az a rövid magyarázat is, a mit Herman az „Ősfoglalkozásokhoz“ csatolt „*Függelék*“ V. táblájához[4] írt, s mi egybefoglalja a „*prehisztorikus-góthikus*“ elmélet összes bizonyítékait. Ezek a következők:

A fül a čorpákkal egy darab jávorfából van faragva, még az abroncs is csak látszólag az.

A fül alakzatai prehisztorikus jellegűek.

Az ember meztelenül van faragva.

A fej és kalap emlékeztet az ú. n. ábrázatos urnákra — Gesichtsurnen.

Az ember pedig igen jellemző, a gótika befolyására való helyzetben a fül tövén látható.

[1] „Ethnographische Elemente der Millenniums-Ausstellung Ungarns, mit besondere berücksichtigung der Urbeschäftigungen.“

[2] A 2. és 3-ik ábra čerpakjai.

[3] Különlenyomat Matlekovics: „Az ezredéves kiállítás eredménye“ című kiállítási főjelentés V. kötetéből.

[4] Ugyanaz, mint a bécsi „Mittheilungen“ 20. és 21. ábrája; rajzukat lásd a 2. és 3-ik ábrán.

Már első olvasásra is sok, hogy ezeken a čerpakokon a „*prehisztorikus zamatú*“ állatok közt „*meztelenre faragott gothikus felfogású emberke*“ jár-kel, kinek „*feje az ú. n. ábrázatos urnákra emlékeztet*“.

És ennyi furcsaságot mind egy lélekzetre!

De hát honnan ered Herman Ottó tévedése? Miért tartja az állatokat egy azon darabokon prehisztorikusaknak, a mikor az emberi alakot góthikusnak mondja? Miért tulajdonít oly nagy fontosságot annak a véletlen körülménynek, hogy ezeken a čerpakokon *is* az edény fülestől, mindenestől egy darab jávorfából van faragva „még az abroncsa is csak látszólag az“ csupán a fenék van betéve; mikor világos az, hogy az egy darabból faragottat olyan előzte meg, melynek fülét az edénynyel abroncs tartotta egybe és az egy darabból faragott edényen az oda faragott abroncs is csak azt bizonyítja, hogy a minta „abroncsos“ tehát nem egy darabból való volt. Ezen az úton indulva, gyűjteményemnek az a darabja volna az ős čerpak typus, melynek a *feneke is* egy darabból van az edénynyel — esztergályozva!

„*A fül alakzatai* (az állatok) *prehisztorikus jellegüek*“.

De hát miért!

A medve — ismerve a prehisztorikus medvealakot — nem az. Feje a képzelhető legrealisztikusabb, s első tekintetre elárulja, hogy a medve közvetlen megfigyelése alapján készült; tagjai — akár a két, akár a négy lábon állót veszszük — arányosak a törzszsel, a mit a prehisztorikus agyagalakokról nem igen lehet elmondani. Természet után készült a kutya alakja is, bár a medvénél már sokkal rosszabb. Feje medveszabású, de az orr már a kutyafélék jellegzetes orra. A medvétől még annyiban is különbözik, hogy farka felfelé kunkorodik, míg a medvéé sokkal rövidebb. Az élet közvetlen megfigyeléséről tanuskodik az állás, a mozdulat, mely az első lábak mozdulatában jut kifejezésre; s ez a mozdulat az ugató kutya mozdulata szinte nem prehisztorikus.

A prehisztorikus jelleghez még talán a ló alakja állana a legközelebb, ha ábrázolásában csak valami következetességet is tapasztalhatnánk. De épen a ló felfogása mutatja a legtöbb változatosságot az egyes darabokon. Így az egyiknek a feje (a pásztor ül a lovon) különösen a domború homlok, nagyon elhibázott, de már egy részlet, az orrlyukak közvetlenül a természetből vannak lenézve; a másiknak a feje már hasonlíthatlanul jobb, s oly realisztikus faragású, a minőt a történelem előtti idő nem tud felmutatni, de egyet sem. A lábak

mindkettőnél rogyottak (strupiert) de arányaikban nem lépik túl a test méretének arányait.

Közös vonás, mely egyszersmind archaisztikus is, csak a ló sörényének a felfogásában van, mi úgy néz ki, mintha rövidre volna nyírva, de nem tudom a merényi lovak sörényét tényleg nyírják-e? ha igen, úgy ez az egyetlen archaisztikus vonás is elmarad és ha a ló végső kivitelében sok naivitással is van megcsinálva, a naivitás még mindig nem egy-azonos a prehisztorikus felfogással.

A legtöbb tanuságot nyujtja még az emberi alak ábrázolása, mely Herman szerint *„meztelenül van faragva, a fej és a kalap pedig emlékeztet az ú. n. ábrázatos urnákra."*

Kezdjük a fejen: az arcz beosztása arányos, nem torzkép, hanem elég realisztikusan előadott emberi arcz benyomását teszi az elfogulatlan szemlélőre; kifejezése mind a tizenkét darab alakos merényi čerpakon egy és ugyanaz. A fejet kalap födi. *Az ú. n. ábrázatos urnával közös vonása a kalap és az urnafödő nagy hasonlatossága;* ellenben a kettő közti lényeges különbség, hogy mig az ábrázatos urna arczos oldalának csak a felső harmadát, esetleg a felét foglalja el az ábrázat és az urna hasasabb része egyszersmind az ábrázathoz tartozó törzs, addig a merényi čerpak feje alul nyakban folytatódik, tehát nem terjedelmében nyer, hanem ellenkezőleg megvékonyodik, s az arcz, az „ábrázat" a fejnek egész homlokoldalát elfoglalja. Végül, ismerjük be, hogy ezeknek a fából faragott alakoknak a feje, arcza mégis csak *emberibb,* mint az ábrázatos urnák torzképei.

Herman Ottót erre az elméletre talán a test és fej közötti aránytalanság vezette, de hát ez nemcsak a ruthén pásztornál, hanem minden primitiv népnél úgy van, hogy a fej arányait a testhez nem Michael Angelo iskolájában tanulták.

De a legnagyobbat mégis ott tévedett Herman Ottó, a mikor — a čerpaknak mindenáron prehisztorikusnak kellvén lenni — az alakot *meztelennek* mondja, holott *nem az.*

A művelődéstörténetből tudjuk, hogy a művészet titkaiban és mesterfogásaiban még járatlan primitiv ember az agyagból gyúrt vagy csontból faragott *emberi alakot* — hogy az meztelennek ne látszék — akként ruházta föl, *hogy a meztelennek látszó tagokra utólag ráföstötte vagy rákarczolta a ruhát.* Ha az alak nem plasztikai mű volt, hanem csak rajz, akkor az alak körvonalai között, a nyaknál, a kéznél, a derék táján és a lábak fölött *egy egyszerű vonallal jelezte a ruházat határait* és ezek közt a határok között esetleg különféle festéssel vagy mustrá-

zattal a ruházathoz hasonló hatásokat ért el. Az akaratnak ezen egyszerű eszközeivel ugyan még nem adhatta vissza sem a ruha szabását, sem a ránczvetést, mert hiszen ez a reáfestés csak a legegyszerűbb mustrázatra szorítkozott s a legtöbb esetben csak egymást keresztező vonalakból állt, de mégis elért annyit, hogy a különbségeket a meztelen és nem meztelen között jelezni, kifejezni tudta.

A ruházatnak ez a *jelzése* nemcsak a primitiv embernél van meg, illetve volt meg a mi féltekénken a primitiv korban, hanem megvan az még ma is, nemcsak a pásztornépnél, hanem a műveltség, a jólét legmagasabb fokán álló kulturember gyermekénél is, ha rajzolni akar. De menjünk tovább.

Hogy a ruházatnak erre a konvencziós jelzésére sem volt mindig szüksége a primitiv embernek azért, hogy ábrázolásain az alak meztelen vagy nem meztelen voltát feltüntethesse, a legjobban kitünik abból, hogy a mikor tényleg meztelen alakot akart ábrázolni, akár férfit, akár nőt, az alak meztelenségét ki is tudta fejezni, a ruházat jelzéséhez hasonló egyszerű, talán még annál is egyszerűbb módon.

A különbség a pusztán emberi alak és az „*akarva*“ készült meztelenség között épen a *meztelenség lényegének* a feltüntetése, sőt túlzása, a minek nyomán nemcsak az alak meztelensége, hanem a *neme* is biztosan meghatározható; sőt a kulturhistoria tanusága szerint — de a primitiv népek ábrázoló művészete alapján is ítélve — *éppen a meztelenség lényege az egyetlen indító oka a meztelenség ábrázolásának.*

Ezek előrebocsátása után a következőket már sokkal rövidebbre foglalhatom.

Hogy a merényi cerpakok ember-alakjai (2. és 3 ik ábra) nem meztelenek — de faragójuk szándékában sem voltak azok — legott kitünik, ha azokat jól szemügyre veszszük. Az abszolut meztelenség ellen bizonyit már a kalap is, a hozzá tűzött kakastoll pedig, mely minden esetben a kalap *jobboldalához* van tűzve s egy esetben sem maradt el, már *a népviselet megismerése szempontjából is reális értékü* adat.

A meztelenség ellen bizonyit a végtagok különböző kezelése is, mert mig a kezeken mind az öt ujj ki van faragva, addig a lábakra csizma van húzva! *Széles orrú, magas sarku csizma.*

Ez már magában véve is eléggé bizonyitja, hogy a merényi faragó *nem akart meztelen pásztort ábrázolni,* a mint, hogy alig hiszem, hogy ilyent életében csak egyet is látott volna; de nézzük csak, hátha másként fejezte ki a meztelenséget? Hogy — akarva — tudta kifejezni, arról az állatokon győződhetünk meg legjobban, mert azok

ábrázolásain a kutya kan, a ló kancza volta világosan felismerhető; ellenben az emberi alak ábrázolásain ennek semmi nyoma sincsen. A pásztor neme nincs feltüntetve, nem a faragó szeméremérzetéből, hanem azért,mert a czél meztelent faragni és azt fel is tüntetni a faragó szándékában nem volt, sőt — a mennyiben a pásztor meztelensége a faragványon kifejezett jelenettel összefüggésbe nem hozható, — nem is lehetett.

A fölületes szemlélőt tévedésbe ejtheti ugyan a mell csücskös kidolgozása, mely egy esetben — a hanyat fekvő alaknál — valósággal *női* mellnek néz ki és a lovon ülő alaknak a hátnézete a crena

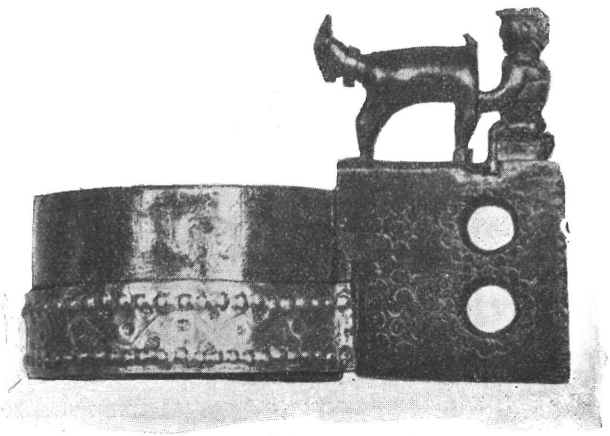

4. ábra.

clunium tájékának kidolgozottsága miatt, — de hát ez utóbbi a kifejezetten kosztümös alakokon is csak igy van.

A 2—5-ik ábrán lerajzolt meritőedények két elsője az imént leirt merényi faragvány; a 4. számú, mely kecskét fejő pásztort ábrázol a nógrádmegyei Abelováról való, az utolsónak lelőhelye ismeretlen.

A sorozat világot vet az összes eddig mondottakra.

A merényi čerpakok emberalakjain faragójuk csak a kalapot s a csizmát tudta kézzelfoghatóan kifejezni, a ruházat többi darabját pedig — testhez álló nadrág, ing — meg sem kisérlette külön-külön kifaragni, mivel annak technikai nehézségeit maga is erején fölül állóknak itélhette.

Az abelovai — igen silány — faragvány emberalakja látszólag

szintén meztelen és ruházatából szintén csak a kalap és a csizma van külön-külön kifaragva; de a faragó az alak hátára már két vízszintes vonalat is rótt, a fej és a hát egész felületére pedig egymást keresztező vonalakat karczolt be, mintegy jelezni akarván egyrészt a tüsző határvonalait, másrészt a haj és a ruha puhább anyagát!

Az 5. számú čerpak alakja, végül — bár egyformán ügyetlen munka az előbbivel — nagy haladást mutat. A kalap, a csizmasarok megszokott hű ábrázolása mellett már a tüsző is külön ki van faragva és kiczifrázva. A crena clunium daczára, mi ezen az alakon is megvan, a czombokon és az alsó lábszárak oldalán végigfutó vonal — a nadrágzsinór — jelzi a nadrágot és épen így egy egyszerű rovással van jelezve az ingujj végződése is (v. ö. a XV. tábla čerpakjának alakjával).

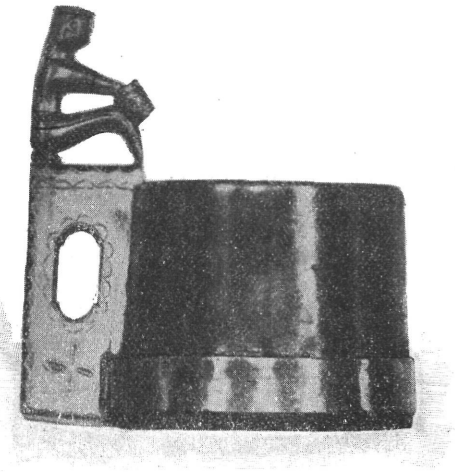

5. ábra.

A sorozat, bár az lehetne, *nem fejlődési sorozat*: a faragványok egymásra való hatás nélkül, az ország különböző pontjain, egy időben készültek, bár ugyanazt a sorozatot egy vidékről is ki lehetne mutatni. A ruházat kezelésében tapasztalt fokozat, nem művelődéstörténeti jelentőségű, hanem csak a faragó kézügyességének a fokmérője.

A művelődéstörténet anyagáról leolvasható fokozatos haladás nem egy bizonyos időnek a rohamos fejlődése, hanem évszázadok lassú munkája volt. A fejlődésnek egyes fokozatai közé évszázadok ékelődtek; de hát hol ez az évszázados válaszfal a merényi és a zólyommegyei pásztor között?

Végül még egy szót.

Furcsán esik, hogy Herman Ottó ezeken a *„prehisztorikus“* čerpakokon az alakokat *góthikusnak* mondja; és ezen az alapon a gyetvai čerpakokat a román, a merényieket a goth stílbe csoportosítja,[1] holott

[1] „Ősfoglalkozások“ 106. oldal.

én Zólyomból is bemutattam merítő edényeket, melyeknek stílje tiszta góth stíl volt, ellenben a merényieken a góthikának semmi nyoma sem volt felfedezhető.

Azt hiszem a tévedés lényege egy esetnek az általánosításában van.

A merényi čerpakok egyikén-másikán az emberi alak a fül tövén hanyatt van odatapadva (Ősf. 106. l.) és Herman ebből az odatapadásból véli kiérezhetni a góthika befolyását. Az alak helyzete tényleg emlékeztet a góthikus vizöntőkre (Wasserspeier) vagy a góthikus consol alá gyakran alkalmazott emberalak zsugorodott helyzetére — és erre a hasonlatosságra én figyelmeztettem annak idején Herman Ottót — csakhogy az egész sorozat összehasonlításának egészen más eredményei voltak.

A mintegy tizenkét darab merényi alakos čerpakon ábrázolt emberalak arcza — eltekintve az egésznek technikájától — arczkifejezése egy és ugyanaz; a hajzat határvonala, a fül alakja szakasztott olyan az egyiken, mint a másikon, ugyanez áll a kalapról és a kalap jobb oldalára faragott tollról is. A fül tövén kuczorgó emberalak nemcsak ebben a góthikára emlékeztető helyzetben szegi hátra a nyakát, húzza a karokat hátra és a lábszárakat a czombok alá, hanem minden adott helyzetben is. Az alak a čerpakfül ivén vagy a ló hátán ülve is szakasztott ebben a zsugorodott helyzetben marad, a miről rögtön meggyőződhetünk, ha például a lovon ülő alakot a fül tövén kuczorgó alak helyzetébe hozzuk, vagy akár megfordítva ez utóbbit állítjuk egy helyzetbe a lovon ülővel.

A nevezetes eredmény pedig az, hogy a fül tövén góthikus alak visszakerülvén a ló hátára, nem góthikus többé!

Az összehasonlításnak másik nevezetes eredménye az, hogy kiderült, miként *az összes merényi alakos čerpakok egyetlen egy faragónak a kezéből erednek, ki épen az alak után ítélve, sok humorral, sok találékonysággal variál egy mintát; a mely variácziok már csak azért sem képezhetik komoly következtetéseknek az alapját, mert csak egy embernek a készítményei.*

Nécsey István.

ÚJRA SZÉKELY HÁZ.

Huszka úrnak az „Értesítő“ 8. számában közölt azon megjegyzéseire, melyeket a 7. számban megjelent rövid czikkemre tett, a következőket válaszolom: Én évtizedek óta gyűjtögetem a székely föld iparművészetét s adataim már annyira felgyültek, hogy mihelyt kutatásaimat befejezetteknek tekinthetem, azokat a nyilvánosság elé vinni kötelességemnek tartom. Az, a mit eddig közzé tettem, csak töredék abból, a mit megírni szándékozom. Sem történelmet, sem mesét nem szándékom írni, hanem a valót igyekszem feltárni, úgy, a mint azt találtam és a mint azokat fényképekben és rajzokban megörökítettem s a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályába letettem, hogy itt minden érdeklődőnek hozzá férhető legyen. Én nem az asszir, perzsa, hún művészetről fogok beszélni, hanem a székelyről, úgy, a mint az ma van és 200 évvel ezelőtt is volt. A korábbi évekről nem szólhatok, mert arra adataim nincsenek. Akkor majd Huszka úr is vegye ki magának belőlük azt a részt, a mi tudományos kutatásaihoz illik. Én is fogom használni az ő adatait ott, a hol kell. Addig béke velünk.

Szinte Gábor.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK GYARAPODÁSA 1900. HARMADIK (JÚL.—SZEPT.) NEGYEDÉBEN.

Az év harmadik negyedében az osztály leltári gyarapodása 147 tétel; a 31,310. leltári számról a 31,457. számra szaporodott a gyűjtemény. Ezen összegből vásárlásokra 92 darab, ajándékozásra pedig 55 tárgy esett.

Egyetlen nagyobb tétele volt ez időben a vételnek és pedig dr. Bátky Zsigmond idei kalotaszegi tárgyi gyűjtésének eredménye, 72 darab tárgy, úgymint 23 darab ruházati czikk (hímzések és hímzési mustrák), 44 darab különféle gazdasági és lakásberendezési eszköz és 5 darab fejfa. Vétetett még 12 darab szász-öv, 3 darab oláh főkötő és 5 darab fából való bábsütő minta.

Az ajándékok sora is rövid. Ajándékozott az „Adria“ fiumei hajózási részvénytársaság kapitánya, Sorlini úr 13 darab braziliai tárgyat, mint saját gyűjtését és pedig 1 ívet, hozzá való 10 nyíl-

vesszőt, 1 nyiltartó zacskót és 1 fényképet; a M. N. Múzeum Régiségtárából ez időben került az osztályba néhai Reguly hagyatékából 18 darab vogul nyilvessző; ajándékozott továbbá Nécsey István festőművész 3 meritőedényt Verebélyről, Matulay Károly tanító 5 gyermekjátékszert Ecsédről, Semayer Vilibald dr 1—1 darab ostort, mosósulykot, laskasütőt és fakanalat; hathalmi Gabnay Ferencz 12 darab babát Budapestről.

Az egyes tárgyakból külföldről származott 31, Magyarországból 116 darab és pedig a külföldet illetőleg: é.-nyugoti Szibériából 18, Braziliából 13; hazánkban a szaporodásból esett: Arad megyére 1, Besztercze-Naszódra 3, Borsodra 1, Brassóra 12, Hevesre 5, Kolozsra 71, Krassó-Szörényre 4, Nógrádra 3, Szolnok-Dobokára 4, Torda-Aranyosra 1, Zalára 5, Zólyom megyére 3 és általánosságban Marosszékre 3 tárgy.

Látogatója volt az osztálynak 2115 egyén, közülök 11-en egy koronás belépőjegygyel tekintették meg a gyűjteményt.

Dr. Jankó János.

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK KÉZI SZAKKÖNYVTÁRA.

A Néprajzi Osztály kézi szakkönyvtára immár 1000 munkára szaporodván fel, szükségesnek láttuk a könyvtár 1—1000-ig terjedő tételeinek betűrendes jegyzékét közzé tenni. A könyvtárat minden szakember és az ethnographia iránt érdeklődő használhatja, ha e czélból előzőleg az osztályvezető őrnél jelentkezett. A könyvtár könyvei csakis az osztály helyiségeiben és csakis a hivatalos órákban (9—1-ig, a vasár- és ünnepnapok kivételével) használhatók; a könyvet haza kölcsönözni egyáltalában nem lehet.

Dr. Jankó János.

*

Abauj-Torna; Magyarország vármegyéi és városai I. k.: — — Kassa. Budapest, 1896. 4°. (**373.**)

Abich, H.; Aus Kaukasischen Ländern, 2 k. Wien, 1896. 8° (**316.**)

Achelis Th.; Die Entwickelung der Ehe. Berlin, 1893. 8°. (**556.**)

— —; Moderne Völkerkunde, deren Entwickelung und Aufgaben. Stuttgart, 1896. 8°. (**242.**)

Almássy Gy.; Madártani betekintés a román Dobrudsába. Bpest, 1898. 8°. (**917.**)

Ammon, O.; Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Jena, 1895. 8°. (**228.**)

— —; Die natürliche Auslese beim Menschen. Jena, 1893. 8°. (**229.**)

Amsterdam; Catalogus der afdeeling nederlandsche koloniën van de intern. koloniale uitvoerhandel tentoonstelling te —. 3. k. Leiden, 1883. 8°. (**41.**)

— —; Exposition internationale & coloniale d' — 1883; Section Tunisienne. Tunis, 1883. 8°. (**904.**)

Andree, R.; Braunschweiger Volkskunde. Braunschweig, 1896. 8°. (**363.**)

— —; Ethnographische Parallelen und Vergleiche. Stuttgart, 1878. 8°. (**335.**)

— —; Die Flutsagen. Braunschweig, 1891. 8°. (**248.**)

— —; Beiträge zur Anthropologie Braunschweigs. Braunschw., 1898. 8°. (**547.**)

Anthropologist; „American —", 1899—1900. New-York, 8°. (**497.**)

Antonovics, V. B.; Arkheologicseszkaja Karta Kievszkoj gubernii. Moszkva, 1895. 8°. (**534.**)

Anucsin, D. N.; K isztorii iszkussztva u vjerovanii u priuraljszkoj csudi. Moszkva, 1899. 4°. (**532.**)

Appel E.; Ó-Kanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági, népismei és statisztikai ismertetése. Szabadka, 1886. 8°. (**137.**)

Arany L.; Magyar népköltési gyűjtemény (l. „Népköltési gyűjtemény" cz. alatt!). (**611.**)

Arcadinos, A.; La catastrophe d'Alexandrie ou la portée de la derniére crise Égyptienne. Alexandrie, 1888. 8°. (**619.**)

Archiv; — für Anthropologie, 26 k. Braunschweig, 1866—1900. 4° (**357.**)

— —; Internationales — für Ethnogr., 13. k. Leiden, 1888—1900. 4°. (**53.**)

Armasevszkij, P.; O geologicseszkom sztrojenii Kieva. Kiev, 1896. 8°. (**527.**)

— —; K. voproszu o poszljetreticsnykh obrazovanijakh Kieva. Kiev, 1899. 8°. (**526.**)

Arnhem; Catalog. van het Museum in de Alvazal en —. Rotterdam, 1882. 8°. (**98.**)

Asbóth, J.; Das Lied von Gusinje (L. Krauss, Fr. S. dr. cz. alatt!). (**902.**)

Athenaeum; Az — nagy képes naptára, 1897—1900. évre. Budapest. 8°. (**415., 788., 789., 763.**)

Atkinson, Th. W.; Oriental and Western Siberia. London, 1858. 8°. (**453.**)

Audsley, G.; Keramic art of Japan. London, 1881. 8°. (**274.**)

Augustin, v. Frhrr; Marokko. Pest, 1845. 8°. (**646.**)

Baedeker, K.; I. Nordost-Deutschland nebst Dänemark. II. Nordwest-Deutschland. III. Südbayern, Tirol und Salzburg, Ober- und Nieder-Österreich, Steiermark, Kärnten und Krain. Leipzig, 1896. 8°. (**544.**)

— —; London and its environs, including excursions to Brighton, the Isle of Wight, etc. Leipzig, 1885. 8°. (**1000.**)

Baer; Materialen zu einer Geschichte des Fischfanges in Russland und den angränzenden Meeren. Berlin, 1853. 8°. (**688.**)

Baessler, A.; Neue Südsee-Bilder. Berlin, 1900. 8°. (**990.**)

Balajthy S.; Munkács. Debreczen, 1836. 8°. (**376.**)

Baloghy I.; A magyar királyi egyetemi nyomda termékeinek czímjegyzéke 1777—1877. Budapest, 1882. 8°. (**877.**)

Balla G.; Nagykőrösi krónika (L. Szabó K. cz. alatt!). (**181.**)

Ballagi M., dr.; Új teljes német és magyar szótár. Budapest, 1882. 8°. (**314.**)

Bancalari, G.; Die Hausforschung und ihre Ergebnisse in den Ostalpen. Wien, 1893. 8°. (**810.**)

Barker, E., B., B.; Syria and Egypt under the last five Sultans of Turkey. 2 k. London. 1876. 8°. (**603.**)

Bartels, M. dr.; Das Weib. (L. Ploss H. dr. cz. alatt!) (**869.**)

Barth, H., dr.; Reisen und Entdeckungen in Nord- und Central-Afrika in den Jahren 1849 bis 1855. 2 k., Gotha, 1859. 8°. (**632.**)

Barth, Herm., v.; (L. Livingstone, D. cz. alatt!). (**663.**)

Bastian, A., dr.; Ethnologische Forschungen und Sammlung von Material für dieselben. 2 k. Jena, 1871, 1873. 8°. (**149.**)

— —; Beiträge zur vergleichenden Psychologie. Berlin, 1868. 8°. (**151.**)

— —; Inselgruppen in Oceanien. Berlin, 1883. 8°. (**152.**)

— —; Der Völkergedanke im Aufbau einer Wissenschaft vom Menschen. Berlin, 1881. 8°. (**153.**)

— —; Die Vorgeschichte der Ethnologie. Berlin, 1881. 8°. (**154.**)

— —; Völkerstämme am Brahmaputra und verwandtschaftliche Nachbarn. Berlin, 1883. 8° (**155.**)

— —; Einiges aus Samoa und andern Inseln der Südsee. Berlin, 1889. 8°. (**156.**)

— —; Zur Kenntniss Hawaiis. Berlin. 1883. 8°. (**157.**)

— —; I. Die Molukken; II. Timor und umliegende Inseln; III. Sumatra und Nachbarschaft; IV. Borneo und Celebes. 4 k. Berlin, 1884—1889. 8°. (**158.**)

— —; Allerlei aus Volks- und Menschenkunde. 2 k. Berlin, 1888. 8°. (**269.**)

— —; (L. Festschrift, cz. alatt!) (**312.**)

— —; Die deutsche Expedition an der Loango-Küste. 2 k. Jena, 1874. 8°. (**661.**)

— —; Die mikronesischen Colonien aus ethnologischen Gesichtspunkten. Berlin, 1900. 8°. (**957.**)

Baumann, O., dr. Die Insel Sansibar. Leipzig, 1897. 8°. (**416.**)

— —; Fernando Poo und die Bube. Wien, 1888. 8°. (**639.**)

— —; In Deutsch-Ostafrika während des Aufstandes. Wien, 1890. 8°. (**640.**

Békefy R.; Kethely és környékének néprajza. Pest, 1884. 8°. (**131.**)

Beksics G.; A román kérdés és a fajok harcza Európában és Magyarországon. Budapest, 1895. 8°. (**212.**)

Bell, J. St.; Tagebuch seines Aufenthaltes in Cirkassien während der Jahre 1837, 1838 und 1839. Pforzheim, 1841. 8°. (**434.**)

Bellew, H., W.; The races of Afghanistan. Calcutta, 1880. 8°. (**247.**)

Benczúr B.; A művészi ipar és decorativ művészetek stíltana. Budapest, 1897. 8°. (**411.**)

Bendel, J.; Die Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien. 2 k. Wien, 1884. 8°. (**231.**)

Benecke, B., dr.; Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen. Königsberg, 1881. 8°. (**735.**)

— —; Handbuch der Fischzucht und Fischerei. (L. Borne, M. cz. alatt!) (**734.**)

Benedek E.; A magyar nép multja és jelene, 2 k. Budapest, 1898. 4°. (**550.**)

— —; Székelyföldi népköltési gyűjtés. (L. Népköltési gyűjtemény cz. alatt!) (**611.**)

Bengali; — Atlas. Calcutta. 4°. (**905.**)

Beniczky I.; A világ népei. (Nemzeti viseletek csarnoka.) Budapest, 1875. 8°. (**346.**)

Benyowsky, M., A.; Memoirs and travels of Mauritius Augustus Count de —. 2 k. London, 1790. 4°. (**594.**)

Bergel J.; Kaposvár 40 év óta. Kaposvár, 1874. 8°. (**126.**)

Berlin; Veröffentlichungen aus dem königlichen Museum für Völkerkunde — 3 k. Berlin, 1889, 1891, 1893. 4°. (**54.**)

— —; Führer durch die Sammlung des Museums für deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes in —. Berlin, 1895. 8°. (**383.**)

— —; Führer durch das alte und neue Museum —. Berlin, 1896. 8°. (**385.**)

— —; Führer durch die Sammlung des Kunstgewerbe-Museums —. Berlin, 1897. 8°. (**386.**)

— —; Führer durch das Museum für Völkerkunde —. Berlin, 1895. 8°. (**546.**

— —; Internationale Fischerei-Ausstellung zu —, 1880: Schweiz. Leipzig, 1880. 8°. (**690.**)

— —; Amtliche Berichte über die internationale Fischerei-Ausstellung zu —. 1880. Berlin, 1881. 8°. (**721.**)

Bevan, Th. F.; Troil, travel and discovery in British New-Guinea. London, 1890. 8°. (**448. 832.**)

Bittner, M. dr.; Der Kurdengau Uschnûje und die Stadt Urûmije. Wien, 1895. 8°. (**280.**)

Blanchère, H. de la; La pêche et les poissons, nouveau dictionnaire général des pêches. Paris, 1885. 8°. (**736.**)

Blinov, Sz., N.; Jazycseszkij kult votjakov. Vjatka, 1898. 8°. (**512.**)

Bloxam, G., W.; Index to the Publications of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1843—1891. London, 1893. 8°. (**704.**)

Blum, H.; Neu-Guinea und der Bismarckarchipel. Berlin, 1900. 8°. (**760.**)

Boas, Fr., Gr.; Chinook texts. Washington, 1894. 8°. (**911.**)

Bobrinszky, A. A.; Ornament gornich tadzsikov Darvaza (nagornaja Buchara) Moszkva, 1900. 4°. (**979.**)

Bobrovnikov, N. A.; Inorodcseszkoje naszelenije Kazanszkoj gubernii. Kazan, 1899. 8°. (**510.**)

Bodenstedt, Fr.; Die Völker des Kaukasus und ihre Freiheitskämpfe gegen die Russen. 2 k. Berlin, 1855. 8°. (**428.**)

Bodnár Zs.; A népfajok sorsa és más kérdések. Budapest, 1900. 8°. (**864.**)

Bogdanov, A.; Quelle est la race la plus ancienne de la Russie centrale? Moszkva, 1892. 8°. (**722.**)

— —; Antropologicseszkaja Fiziognomika. Moszkva, 1878. 4°. (**940.**)

Bon, G., dr.; La civilisation des Arabes. Paris, 1884. 4°. (**114.**)

Bonvalot, G.; Across Thibet. 2 k. London, 1891. 4°. (**838.**)

— —; Du Caucase aux Indes. Paris, 1889. 4°. (**275.**)

Borne, M., v. d.; Die Fischerei-Verhältnisse des Deutschen Reiches, Oesterreich-Ungarns, der Schweiz und Luxemburgs. 3 k. Berlin, 1882. 4°. (**729.**)

— —; Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin, 1886. 8°. (**734.**)

Boshart, A.; Zehn Jahre afrikanischen Lebens. Leipzig, 1898. 8°. (**779.**)

Bowes, J.; (L. Audsley G. cz. alatt!). (**274.**)

Böhm L.; Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. 2 k. Pest, 1867. 8°. (**141.**)

Braunschweig; Beiträge zur Anthropologie —s. Braunschweig, 1898. 8°. (**812.**)

Breitenstein, H., dr.; Einundzwanzig Jahre in Indien; I. Theil: Borneo; II. Th. Java. 2 k. Leipzig, 1898—1900. 8°. (**795.**)

Brenner, J., Frhrr.; Besuch bei den Kannibalen Sumatra's. Würzburg, 1894. 4°. (**106.**)

Bretschneider, E.; Mediaeval researches from Eastern Asiatic Sources. 2 k. London, 1888. 8°. (**460.**)

— —; Notices of the Mediaeval Geography and History of Central and Western Asia etc. (Journal of the North-China Branch of the Royal Asiatic Society. New. series. No. X.) Sanghai, 1876. 8°. (**715.**)

Brinckmann, J.; Das Hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe. Hamburg, 1894. 8°. (**898.**)

Broadley, A. M.; Tunis, past and present. 2 k. Edinburgh, 1882. 8°. (**446.**)

Broca, M. P.; Instructions générales pour les recherches Anthropologiques. Paris, 1879. 8°. (**459.**)

Brooke, Ch.; Ten years in Saráwak. 2 k. London, 1866. 8°. (**196.**)

Bryce, J.; Bilder aus Süd-Afrika. Hannover, 1900. 8°. (**964.**)

Buckley, E., R.; On the Building and ornamental stones of Wisconsin. Madison, 1898. 8°. (**974.**)

Budapest; Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás általános katalogusából; XX. csoport: Házi ipar. Néprajzi kiállítás. Műkedvelők kiállítása. Budapest, 1896. 8°. (**483.**)

— —; Előzetes tájékoztató a gazdasági múzeumban —en. Budapest, 1897. 8°. (**707.**)

— —; A magyar történelmi ötvösmű-kiállítás lajstroma (— 1884.). Budapest, 1884. 8°. (**879.**)

— —; A Magyar Nemzeti Múzeum (1802—1895.). Budapest, 1896. 4°. (**958.**)

— —; Jelentés a M. Nemz. Múzeum állapotáról 1898—1899. 2 k. Budapest, 1899—1900. 8°. (**959.**)

Budenz J.; Magyar-ugor összehasonlító szótár. 5 füzet. Budapest, 1881. 8°. (**573.**)

Bulletins; — de la Société d'Anthropologie de Paris, 1860—1900. Paris. 8°. (**952.**)

Burckhardt, L. J.; Reisen in Nubien. Weimar, 1820. 8°. (**658.**)

Burdo, A.; Stanley sa vie, ses aventures et ses voyages. Paris. 8°. (**618.**)

Busch, M., dr.; Aegypten (Lloyd's illustrirte Reisebibliothek. Der Orient : I.). Triest, 1870. 8°. (**997.**)

Bünker, J. R.; Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus. (Klvt. a Mittheil d Anthrop. Gesell. in Wien XXIX. k.). Wien, 1899. 4°. (**768.**)

Büttikofer, J.; Reisebilder aus Liberia. 2 k. Leiden, 1890. 8°. (**19.**)

Büttner, C., G., dr.; Lieder und Geschichten der Suaheli. Berlin, 1894. 8°. (**557.**)

Cambon, V.; De Bone à Tunis, Sousse & Kairouan. Lyon, 1885. 8°. (**616.**)

Cameron, V., Lovett; Quer durch Afrika. 2 k. Leipzig 1877. 8°. (**628.**)

Carette; Algerie. (L. Rozet cz. alatt!) (**617.**)

Casati, G.; Zehn Jahre in Äquatoria und die Rückkehr mit Emin Pascha. 2 k. Bamberg, 1891. 8°. (630.)

Cassel, S.; Magyarische Alterthümer. Berlin, 1848. 8°. (470.)

Cecchi, A.; Fünf Jahre in Ost-Afrika. Leipzig, 1888. 8°. (16.)

Centralblatt; — für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, 1896—1900. Jena. 8°. (285.)

Chaillu, P.; Explorations and adventures in Equatorial-Afrika. New-York, 1862. 8°. (191.)

Chantre, E.; Missions scientifiques en Transcaucasie, Asie-Mineure et Syrie, 1890—1894. Lyon, 1895. 4°. (745.)

Charmes, G.; La Tunisie et la Tripolitaine. Paris, 1884. 8°. (613.)

Chavanne J.; Afrikas Ströme und Flüsse. Wien, 1883. 8°. (636.)

Chernel I.; Utazás Norvégia végvidékeire. Budapest, 1893. 8°. (44.)

— —; A lábszánkózás kézikönyve. Budapest, 1897. 8°. (770.)

Chernel K.; Kőszeg sz. kir. város jelene és multja. 2 k. Szombathely, 1877—1878. 4°. (123.)

Cherubini, M. S.; Nubie. Paris, 1847. 8°. (626.)

Chijs, J. A. v. d.; (L. Netscher, E. cz. alatt!). (923.)

Chlingensperg-Berg, M., v.; Das Gräberfeld von Reichenhall in Oberbayern, Reichenhall, 1890. 4°. (208.)

Cholnoky J.; Közlekedés a khinai alföldön (Klvt. a M. Mérnök és Építész-Egylet Közlönye 1899. V. füzetéből). Budapest, 1899. 4°. (502.)

— —; A khinaiak hídépítéséről (Klvt. a M. Mérnök és Építész-Egylet Közlönye 1899. évfolyamából). Budapest, 1899. 4°. (966.)

— —; A sárkányok országából. Veszprém, 1900. 8°. (968.)

Christol, Fr.; Au Sud de l'Afrique. Paris, 1900. 8°. (972.)

Clark, E. B.; Twelve months in Peru. London, 1891. 8°. (447.)

Clercq, de; Ethnographische Beschrijving van de West- en Nordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. Leiden, 1893. 4°. (313.)

Clotten, M.; China und Japan. Leipzig. 8°. (784.)

Colquhoun, A. R.; Quer durch Chryse. 2 k. Leipzig, 1884. 8°. (323.)

Crawfurd, O.; Portugal old and new. London. 1882. 8°. (444.)

Crookall, L.; British Guiana. London, 1898. 8°. (982.)

Csánki D. dr.; Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. 3 k. Budapest, 1890, 1894, 1897. 8°. (148, 425.)

Cseng-Ki-Tong; China und die Chinesen. Dresden, 1896. 8°. (258.)

Csorba J. dr.; Somogy vármegye ismertetése. Pest, 1857. 8°. (140.)

Czinár M.; Fejér György magyarországi okmánytárának betürendű tárgymutatója. Pest, 1866. 8°. (993.)

Czirbusz, G.; Die südungarischen Bulgaren. (L. Vilovsky, St. cz. alatt!) (227.)

Czoernig, K., Frhrr.; Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie. 3 k. Wien, 1855. 4°. (480.)

Dachler, A.; Das Bauernhaus in Niederösterreich und sein Ursprung. Wien, 1897. 8°. (860.)

Dallmer, E.; Handbuch der Fischerei und Fischzucht. (L. Borne, M. cz. alatt!) (734.)

Danilevski, N.; Der Kaukasus. Leipzig, 1847. 8°. (270.)

Dankovszky, Gr.; Der Völker ungarischer Zunge und insbesondere der sieben Völkerschaften, von welchen die heutigen Magyaren unmittelbar abstammen: Urgeschichte, Religion, Cultur, Kleidertracht, Verkehr mit den Persen und Griechen cc. 550 Jahre von Christi Geburt. Pressburg, 1827. 8°. (324.)

Daróczy E.; Karczag város egyetemes leírása. Karczag, 1890. 8°. (183.)

Daumas, E.; I. Les chevaux du Sahara et les moeurs du désert; II. Le grand désert. Paris, 1857. 8°. (624.)

Davis, J., B.; Catalogue of the skulls of the various races of man. London, 1867. 8°. (752.)

Debes, E.; Neuer Handatlas über alle Theile der Erde. Leipzig, 1896. fo. (364.)

Deckert, E., dr.; Cuba (Land u. Leute. II. k.). Bielefeld, 1899. 8°. (792.)

Demkó K.; Polgári családélet és háztartás Lőcsén a XVI. és XVII. században. Lőcse, 1882. 8°. (168.)

Demmin, A.; Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwickelungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Leipzig, 1893. 8°. (467.)

Desvergers, N. M.; Abyssinie. Paris, 1847. 8°. (626.)

Dicey, E.; England and Egypt. London, 1881. 8°. (664.)

Diefenbach, L., dr.; Die Volkstämme der Europäischen Türkei. Frankfurt, 1877. 8°. (93.)

Dietrichson, L.; Die Holzbaukunst Norwegens in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1893. fo. (853.)

Dmitrijev-Mamonov, A. J.; Pamjatnaja Knizska Tobolszkoj gubernii na 1884 god. Tobolszk, 1884. 4°. (932.)

Dolgoroukoff, W. A.; I. Ein Führer durch Sibirien und die Mittelasiatischen Besitzungen Russlands; II. Guide à travers la Siberie et les Territoires Russes en Asie Centrale. Tomszk, 1899. 8°. (798.)

Dolivo, E. K.; Szbornik juzsno-russzkikh uzorov. Kiev, 1899. 4°. (516.)

Dombrowski, E., Ritter v.; Altdeutsches Weidwerk. I. k. Wien, 1886. 4°. (474.)

Dombrowszkij, F. V.; Okhotnik doma, v polje, vljeszu i na vodje. Szentpétervár, 1891. 8°. (885.)

— —; Udiljcsik. Szentpétervár, 1891. 8°. (891.)

Doolittle, J.; Social life of the Chinese. 2 k. New-York, 1867. 8°. (202.)

Dorn; Bericht über eine wissenschaftliche Reise in dem Kaukasus und den südlichen Küstenländern des Kaspischen Meeres. St.-Petersbourg, 1861. 8°. (436.)

Dorsey, G. A.; Observations on a collection of Papuan crania (Klvt. a. Field Columbian Museum: Publication 21-ből). Chicago, 1897. 8°. (900.)

— —; A bibliography of the anthropology of Peru. (Klvt. a Field Columbian Museum: Publication 23-ból). Chicago, 1898. 8°. (488.)

Douglas, H.; Trans-siberian savages. London, 1893. 8°. (244.)

Dresden; Zoologisches und Anthropologisch-Ethnographisches Museum. (Klvt. aus d. Führer d. Königl. Samml. zu Dresden). Dresden, 1896. 8°. (380.)

Drummond, H.; Inner Afrika. Gotha, 1890. 8°. (683.)

Dubeux, M. L.; La Perse. Paris, 1841. 8°. (267.)
Dubois, E.: Pithecanthropus erectus. Eine menschenaehnliche Übergangsform aus Java. Batavia, 1894. 4°. (273.)
Egán E.; Román szomszédaink. Budapest, 1886. 8° (319.)
Egger, J. dr.; Die Tiroler und Voralberger. 2. k. Wien, 1882. 8°. (232.)
Ehlers, O. E. Im Sattel durch Indo-China. 2. k. Berlin, 1896. 8°. (412.)
Ehrenreich, P. dr.; Anthropologische Studien über die Urbewohner Brasiliens. Braunschweig, 1897. 4° (776.)
Eichwald, E. dr.; Reise auf dem Caspischen Meere und in den Caucasus (1825—1826.) Stuttgart, 1837. 8°. (438.)
Eigl, J.; Charakteristik der Salzburger Bauernhäuser. Wien, 1895. 8°. (859.)
— —; Das Salzburger Gebirghaus. Wien, 1894. fo. (863.)
Elliot, H. M.; Memoirs on the history, folk-lore and distribution of the races of the North Western Provinces of India. 2. k. London, 1869. 8°. (834.)
Emerson, E. R.; Masks, heads and faces. London, 1892. 8°. (245.)
Emin, Pasha; (L. Scott Keltie I. cz. alatt !). (100.)
— —; Die deutsche Emin-Pascha-Expedition. (L. Peters C. dr. cz. alatt !). (633)
Engelhardt, M. v.; Reise in die Krym und den Kaukasus. 2. k. Berlin, 1815. 8°. (441.)
Enzberg, E. v.: Heroen der Nordpolarforschung. Leipzig, 1898. 8°. (783.)
Erckert, R. v.: Der Kaukasus und seine Völker. Leipzig, 1888. 8°. (286.)
Erdélyi J.; Népdalok és mondák. 3. k. Pest, 1848. 8°. (606.)
— —; Magyar közmondások könyve. Pest, 1851. 8°. (607.)
Ethnographia; Budapest, 1890—1900. 8°. (39.)
Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn. (40.)
Exner, W.; Die Hausindustrie Oesterreichs. Wien, 1890. 8°. (861.)
Értesítő; Archaeologiai. Budapest, 1869—1900. 8°. (215, 965.)
Falkenhorst, E.; Bibliothek denkwürdiger Forschungsreisen. 36 füzet. Stuttgart, 8°. (105.)
Farine, M. Ch.; A travers la Kabylie. Paris, 1865. 8°. (675.)
Faulmann, K.; Illustirte Gecshichte der Schrift. Wien, 1880. 8°. (471.)
— —; Das Buch der Schrift, enthaltend die Schriften und Alphabete aller Zeiten und aller Völker des gesammten Erdkreises. Wien, 1878. 8°. (472.)
Fáy M.; (L. Mocsáry Béláné cz. alatt !). (755.)
Fehér I.; Győrmegye és a város egyetemes leírása. Budapest, 1874. 8°. (182.)
Ferrars, M. and B.; Burma. London, 1900. 4°. (969.)
Festschrift; — für Adolf Bastian um seinem 70. Geburtstage, 26. Juni, 1896. Berlin, 1896. 4°. (312.)
Fétis, F. J.; Histoire générale de la musique depuis les temps les plus anciens jusqu'a nos jours. 5 k. Páris, 1869. 8°. (29.)
Finsch, O., dr.; Reise nach West-Sibirien im Jahre 1876. Berlin, 1879. 8°. (15., 584.)
— —; Samoafahrten. Leipzig, 1888. 8°. (30.)
— —; Ethnologischer Atlas. (Typen aus der Steinzeit Neu-Guineas). Leipzig, 1888. 4°. (31.)

Finsch, O., dr.; Gesichtsmasken von Völkertypen der Südsee und dem malayischen Archipel nach Lebenden abgegossen in der Jahren 1879—1882. Bremne, 1887. 8°. (**74.**)

— —; Über Naturproducte der Westlichen Südsee, besonders der deutschen Schutzgebiete. (Klvt. a „Deutsche Kolonialzeitung"-ból). Berlin, 1887. 8°. (**104.**)

— —; Ethnologische Erfahrungen und Belegstücke aus der Südsee. Wien, 1888. 8°. (**220.**)

Fiók K.; Az árják és ugorok érintkezéséről. (L. Huszka, J. cz. alatt!) (**142.**)

Fircks, A. Frhrr.; Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik. Leipzig, 1898. 8°. (**551.**)

Fischer, Ad.; Streifzüge durch Formosa. Berlin, 1900. 8°. (**769.**)

Fischer, And.; Zwei Kaukasusexpeditionen. Bern, 1891. 8°. (**283.**)

Fischer, K.; Die Hunnen im schweizerischen Eifischthale und ihre Nachkommen bis auf die heutige Zeit. Zürich, 1896. 8°. (**221.**)

— —; A hún-magyar írás és annak fenmaradt emlékei. Budapest, 1889. 4°. (**975.**)

Fiume: Magyarország vármegyéi és városai. II. k.; — és a magyar-horvát tengerpart. Budapest, 4°. (**417.**)

Flachs, A.; Rumänische Hochzeits- und Totengebräuche. Berlin, 1896. 8°. (**702.**)

Fonseca, A. E. da Wohlheim, dr.; Mythologie des alten Indien. Berlin, 4°. (**543.**)

Foreman, J.; The Philippine Islands. London, 1899. 8°. (**700.**)

Fournel, M.; La Tripolitaine. Paris, 1887. 8°. (**623.**)

Fowke, G.; Archeologic investigations in James and Potomac Valleys. Washington, 1894. 8°. (**910.**)

Frank, L. dr.; Tunis. Paris, 1885. 8°. (**617.**)

Francois, C. v.; Deutsch-Südwest-Afrika. Berlin, 1899. 8°. (**804.**)

Freygang, W. v.; Briefe über den Kaukasus und Georgien, nebst angehängtem Reisebericht über Persien vom Jahre 1812. Hamburg, 1817. 8°. (**440.**)

Frič, A. dr.; Die Fluss-Fischerei in Böhmen und ihre Beziehungen zur künstlichen Fischzucht und zur Industrie. Praga, 1871. 8°. (**692.**)

Fricker, K. dr.; Antarktis. Berlin, 1898. 8°. (**371.**)

Friedel, E.; Aus der Vorzeit der Fischerei, Hamburg, 1884. 8°. (**733.**)

Fritsch. G.; Die Gestalt des Menschen. Stuttgart, 1899. 4°. (**762.**)

Frobenius. L.; Die Weltanschauung der Naturvölker. Weimar, 1898 8°. (**560.**)

— —; Der Ursprung der Afrikanischen Kulturen. Berlin, 1898. 8°. (**569.**)

Fuchs P.; Russische Konversations-Grammatik zum Schul- und Selbstunterricht Heidelberg, 1898. 8°. (**368.**)

Furness, W. H. dr.; Folk-lore in Borneo a sketch. Wallingford, 1899. 8°. (**710.**

Furtwängler, A.; Kurzgefasste Beschreibung der Glyptothek König Ludwig's I. zu München. München, 1896. 8°. (**391.**)

Fúss N.; Alsó-Lendva nagyközség millenniumi emlékkönyve. Nagy-Kanizsa, 1898. 4°. (**347.**)

Gabelentz; Die Melanesischen Sprachen (Beiträge zur Kenntniss der melanesichen, mikronesischen und papuanischen Sprachen, IV. k.). Leipzig, 1882. 8°. (**219.**)

Gabelentz ; Handbuch zur Aufnahme fremder Sprachen. (466.)
Gagarine. Gr., Prince; Le Caucase Pittoresque. Paris, 1847. fo. (852.)
Gajdács P.; Tót-Komlós története. Gyoma, 1897. 8°. (302.)
Gakszo; Iszkussztvennoje oplodotvorenije i razmnozsenije vszjakova roda ryb. Szentpétervár, 1859. 8°. (886.)
Gamba, Ritter; Gegenwärtiger Kriegsschauplatz zwischen den Russen und Persen jenseits des Caucasus, Leipzig. 1827. 8°. (339.)
Garson, J. G.; Notes and queries on Anthropology. London, 1892, 8°. (719.)
Gattie, W.; (L. Russell, H. cz. alatt!). (670.)
Gaul, Fr.; Österreich-ungarische National-Trachten. 3 k. Wien, 4°. (112.)
Gáspár F., dr.; Negyvenezer mértföld vitorlával és gőzzel. Szeged, 1892. 8°. (42.)
Geiger, W.; Ceylon. Wiesbaden, 1898. 8°. (775.)
Gelléri M.; Az országos kisdednevelési kiállítás tárgymutatója. Budapest, 1889. 8°. (103.)
Georgi, J. G.; I. Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs ; Nationen vom finnischen Stamm; II. Kupfer zur Beschreibung aller Nationen des Russischen Reischs. 2 k. St. Petersburg, 1776. 4°. (717.)
— —; Geographisch-physikalische und naturhistorische Beschreibung des Russischen Reichs, zur Uebersicht bisheriger Kenntnisse von demselben. 5 k. Königsberg; 1779. 8°. (718.)
Gessi, Pasha, R.; Seven years in the Soudan. London, 1892. 8°. (674.)
Gessmann, G. W.; Die Pflanze im Zauberglauben. Wien. 8°. (582.)
Gheyn, J. van d ; Les populations Danubiennes. Bruxelles, 1886. 8°. (828.)
Globus; —. Zeitschrift. Braunschweig, 1862—1900. 4°. (257, 418.)
Gmelin, S. G. dr.; Reise durch Russland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche. 4 k. St. Petersburg, 1784. 4°. (705.)
Gobineau, Graf; Versuch über die Ungleichheit der Menschenracen. 2 k. Stuttgart, 1899. 8°. (552.)
Goldbaum, W. dr.; (L. Wolf, G. cz. alatt!). (234.)
Gdldziher, I.; Az iszlám. Budapest, 1891. 8°. (48.)
Golodnikov, K. M.; (L Dimitrijev–Mamonov cz. alatt ! . (932.)
Gopčević, S.; Serbien und die Serben. Leipzig, 1888. 4°. (277.)
Gorove L.; Eger városának történetei. Eger, 1876. 8°. (135.)
Gothard J.; A fotografia. Budapest, 1890. 8°. (588.)
Gönczi F.; Muraköz és népe. Budapest, 1895. 8°. (884.)
Gönczy P.; Magyarország kézi atlasza. Budapest, 4°. (353.)
Gräser, A.; Umrisse zur Geschichte der Stadt Mediasch. Hermannstadt, 1862. 8°. (161.)
Groger, C. Mac.; Narrative of a Journey through the Province of Khorassan and on the N. W. Frontier of Afghanistan in 1875. 2 k. London, 1879. 8°. (753.)
Grimm, O. dr.; Fischerei und Jagd in den russischen Gewässern. Berlin, 1892. 8°. (693.)
— —; Prakticseszkoje Rybovodsztvo. Szentpétervár, 1874. 8°. (947.)
Groneman, J. dr.; De gamělan te Jogjăkartă. Amsterdam, 1890. 4°. (33.)
Groot, J. J. M. de.; The wedding carments of a chinese woman. (Klvt. as Internat. Arch. f. Ethnogr. IV. k-ből). (79.)

Grosse, E; Die Anfänge der Kunst. Freyburg i/B., 1894. 8°. (**756.**)
Grum-Grzsimajlo, G. E.; Pocsemu kitajczi riszujut demonov ryzsevoloszymi. Szentpétervár, 1900. 8°. (**528.**)
Grünwedel, A. dr.; Buddhistische Kunst in Indien. Berlin, 1900. 8°. (**980.**)
— —; Mythologie des Buddhismus in Tibet und der Mongolei. Leipzig, 1900. 8°. (**981.**)
Gsell Fels, Th. dr.; Süd-Frankreich nebst den Kurorten der Riviera de Ponente. Corsica und Algier (Meyers Reisebücher). Leipzig, 1887. 8°. (**995.**)
Guilles; Lettres sur le Caucase et la Crimée. Paris, 1859. 8°. (**320.**)
Guppy, H. B.; The Soloman Islands and their natives. London, 1896. 8°. (**248.**)
György A.; Amerika földrajzi és népismei leírása. Budapest. 4°. (**146.**)
— —; Ázsia és Ausztrália földrajzi és népismei leírása. Budapest. 1900. 8°. (**814.**)
— —; Afrika földrajzi és népismei leírása. Budapest, 1900. 8°. (**845.**)
György E; Keletre magyar. Budapest, 1877. 8°. (**996.**)
Györgyi K.; Az iparművészet 1896-ban. (L. Ráth Gy. cz. alatt!). (**362.**)
Gyulai P.; Magyar népköltési gyűjtemény. (L. Népköltési gyűjtemény cz. alatt!). (**611.**)
Gyüd; —i emlék. Pécs, 1885. 8°. (**184.**)
Haardt, V. v.; Uebersichtskarte der ethnographischen Verhältnisse von Asiens und von den angrenzenden Theilen Europa's. Mass-Stab. 1 : 8.000,000. Wien, 1887. tkp. (**356.**)
Haas, M. dr.; Gedenkbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen. Fünfhirchen. 1852. 8°. (**134.**)
Haas, H. dr.; Deutsche Nordseeküste. Bielefeld, 1900. 8°. (**992.**)
Haberlandt, M. dr.; Katalog der Sammlungen des Museums für österreichische Volkskunde in Wien. Wien, 1897. 8°. (**388, 919.**)
— —; Volk und Kultur von Japan. Wien, 1894. 8°. (**925.**)
Hacquet; —s neuste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. und 1789. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen. 4 k. Nürnberg, 1796. 8°. (**426.**)
Haddon, A. C.; The decorative art of British New-Guinea. Dublin, 1894. 4°. (**714.**)
Hagen, B. dr.; Unter den Papua's. Wiesbaden, 1899. 4°. (**815.**)
Hahn, C.; Aus dem Kaukasus. Leipzig, 1892. 8°. (**287.**)
— —; Kaukasische Reisen und Studien. Leipzig, 1896. 8°. (**429.**)
— —; Bilder aus dem Kaukasus. Leipzig. 1900. 8°. (**955.**)
Halászat; Ryby szrednej Rosszii Moszkva, 1887. 8° (**889.**)
— —; Szcsasztlivij Rybolov. Moszkva, 1865. 8°. (**892.**)
Haltrich, J.; Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. Wien, 1885. 8°. (**475.**)
Hamburg; Führer durch das Naturhistorische Museum zu —. Hamburg, 1897. 8°. (**394.**)
— —; Führer durch das Museum für Völkerkunde zu —. Hamburg, 1894. 8°. (**395.**)
— —; Verzeichniss über den Bestand des Museums für Völkerkunde im —. Im Jahre 1886. Fortsetzung von 1887—1894. America. Hamburg, 1894. 8°. (**396.**)
— —; Verzeichniss über den Bestand des Museums für Völkerkunde in —. Jahre 1893. Oceanien. Hamburg, 1894. 8°. (**397.**)

Hankó V. dr; Székelyföld. Budapest, 1896. 8°. (**409.**)
Hartmann, R., dr.; Die Nilländer. Leipzig, 1884. 8°. (**612.**)
Haushofer, M., dr; Oberbayern Bielefeld, 1900. 8°. (**970.**)
— —; Tirol. Bielefeld, 1899. 8°. (**800**)
Hechler, W. H; Die älteste Geschichte der Menschen im Lichte der neuesten Forschungen. Wien, 1891. 8°. (**84.**)
Hedin, S.; Durch Asiens Wüsten. 2 k. Leipzig, 1899. 8°. (**699.**)
Hedley, Ch.; The ethnology of Funafuti. Sydney, 1897. 8°. (**496.**)
Heer, J. C.; Schweiz. Bielefeld, 1899. 8°. (**797.**)
Heger, Fr.; Die Ethnographie auf der Krakauer Landes-Ausstellung 1887. Klvt. a Mittheilung d. Anthrop. Gesellschaft in Wien, XVIII. k.-ből). (**72.**)
Heikel, A. O.; Trachten und Muster der Mordvinen. Helsingissä, 1898. 4°. (**485.**)
Hein, A. R.; Die bildenden Künste bei den Dayaks auf Borneo. Wien, 1890. 4°. (**34.**)
Hein, W. dr.; Ornamentale Parallelen. (Klvt. a Mittheil d. Wiener Antrop. Gesellsch. XX. k-.ből. (**73.**)
— —; Die Verwendung den Menschengestalt in Flechtwerken (Klvt. a Mittheil. d. Wiener Anthrop. Gesellsch. XXI. k.-ből.) (**80.**)
Heins, W. F. G.; Praktisk Veilegning om Fiskerierne. Kjoebenhavn, 1858. 8°. (**687.**)
Heinzelmann, Fr.; Reisen in den Nil-Ländern Afrikas und Arabien. Leipzig, 1854. 8°. (**642.**)
Hell, X. Hommaire de; Voyage en Turquie et en Perse. 4 k. Paris, 1860. 8°. és fo. (**851**)
Helfert, J. A. Frhrr: Die Čeho-Slaven. Wien, 1883. 8°. (**236.**)
Hellvald, Fr. v.; Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entvickelung bis zur Gegenwart. 4 k. Leipzig, 1897—1898. 8°. (**424, 484.**)
— —; Haus und Hof in ihrer Entwickelung mit Bezug auf die Wohnsitten der Völker. Leipzig, 1888. 8°. (**856.**)
Helységnévtár; A magyar korona országainak —. Budapest, 1895. 4°. (**442.**)
Henning, R.; Das deutsche Haus in seiner historischen Entwickelung. Strassburg, 1882. 8°. (**813.**)
Henszelmann, E. dr.: Ungarn und seine Völker in Original-Abbildungen. Pesth, 1846. 4°. (**482.**)
Herman O.; A magyar halászat könyve. 2 k. Budapest, 1887. 8°. (**23, 350, 365**)
— —; Az éjszaki madárhegyek tájáról. Budapest, 1893. 8°. (**28.**)
— —; Ősi nyomok a magyar népies halászatban. Budapest, 1885. 8°. (**101**)
— —; Urgeschichtliche Spuren in den Geräthen der ung. volksthüml. Fischerei. Budapest, 1885. 8°. (**102.**)
— —; Az 1896-iki történelmi kiállítás főcsoportja hivatalos katalogusának III. füzete. (L. Nagy G. cz. alatt !) (**806.**)
— —; A magyar ősfoglalkozások köréből. Budapest, 1899. 8°. (**590.**)
— —; Az ősfoglalkozások. Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. 8°. (**708.**)
Herndon; Exploration of the Valley of the Amazon. 2 k. Washington 1853. 8°. (**194.**)

Herrmann A. dr.; A Magyarországban 1893 január 31-én végrehajtott czigányösszeírás eredményei. Budapest, 1895. 4°. (898.)

— —; lásd Ethnol. Mitth. aus Ungarn (40.)

Hesse-Wartegg, E. v.; Korea. Dresden, 1895. 8°. (145.)

— —; China und Japan. Leipzig, 1897. 8°. (351.)

— —; Tunis. London, 1882. 8°. (625.)

Heuglin, M. Th. v.; Reise in das Gebiet des weissen. Nil und seiner westlichen Zuflüsse in den Jahren 1862—1864. Leipzig, 1869. 8°. (26.)

— —; Reise nach Abessinien, den Gala-Ländern, Ost-Sudan und Chartum in den Jahren 1861. und 1862. Gera, 1874. 8°. (629.)

Heyfelder, O. dr.; Russland in Asien. 4 k. Leipzig, 1899. 8°. (713.)

Hill, Gr.; With the Beduins. London, 1891. 8°. (508.)

Hirschmann, E. A.; Tempel der Natur und Kunst. 8 k. Leipzig, 8°. (289.)

Hitte, Ch. de la; (L. Kate, H. Ten dr. cz alatt !). (328.)

Hivatalos Közlöny; — 1—3. évfolyam. Budapest, 1893—1895. (118.)

Hoefer, F. M.; Etats Tripolitains. Paris, 1885. 8°. (617.)

Hoernes. M. dr.; Die Urgeschichte des Menschen, nach dem heutigen Stande der Wissenschaft Wien, 1892. 8°. (344.)

— —; Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, von den Anfängen bis um 500 vor Chr. Wien, 1898. 8°. (579.)

Hohenbruck. A. Frhrr.; Pläne landwirthschaftlicher Bauten des Kleingrundbesitzes in Österreich. Wien, 1878. fo. (867.)

Holland, H.; Travels in the Jonian isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etcet. during the years 1812—1813 London, 1815. 4°. (49.)

Holmes, W. H.; Archeological studies among the ancient cities of Mexico. (Klvt. a „Field Columbian Museum: Publication 16.“-ból). Chicago, 1897. 8°. (899.)

Holub, E. dr.; Sieben Jahre in Süd-Afrika. 2 k. Wien, 1881. 8°. (685.)

Homolka J.; Magyarország és Horvát-Szlavonország politikai térképe. Budapest, 1897. tkp. (867.)

Horner I. dr.; Gyöngyös városának történeti, statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1863. 8°. (178.)

Hornyik J.; Kecskemét város története oklevéltárral. 4 k. Kecskemét, 1860 ›°. (119.)

Horovitz, J. V.: Marokko. Leipzig, 1887. 8°. (651.)

Horschelt; Etudes militaires faites au Caucase. 3 füzet. St. Petersburg, 1895. fo. (290.)

Horváth Gy.; Kanizsa város története s annak jelen viszonyai. Kanizsa, 1861. 8°. (128.)

Hottenroth, Fr.; Trachten, Haus-, Feld- und Kriegsgeräthschaften der Völker Alter und Neuer Zeit. 2 k. Stuttgart, 1891. 4°. (298.)

— —; Deutsche Volkstrachten. I—II. k. Frankfurt a/M. 1900. 8°. (535.)

Howard, B. Douglas; Life with Trans-Siberian Savages. London, 1893. 8°. (244.)

Höhnel, v.; (L. Teleki, S. Graf cz. alatt !). (36.)

Hunfalvy J.; (L. Magyar L. cz. alatt!). (43.)

Hunfalvy P.; Magyar nyelvészet. I—V. évf. Pest, 1856—1860. 8°. (**147.**)
— —; Az oláhok története. 2 k. Budapest, 1894. 8°. (**159.**)
— —; Die Ungarn oder Magyaren. Wien, 1881. 8°. (**233.**)
— —; Magyarország ethnographiája. Budapest, 1876. 8°. (**554.**)
Huszka J.; A székelyház. Budapest, 1895. fo (**142.**)
— —; Magyar ornamentika. Budapest, 1898. 4°. (**405.**)
Hübner, A. Frhrr.; Ein Spaziergang um die Welt. Leipzig, 1882. fo. (**109.**)
Indian Architectura.; Technical Art Series of illustrations of — ral decorative work. 9 füzet. Calcutta, 1886—1896. 4°. (**758.**)
Innsbruck; Führer durch das Tiroler Landes-Museum Ferdinandeum in — Innsbruck, 1896. 8°. (**387.**)
Ipolyi A.; Beszterczebánya városa műveltségtörténeti vázlata. Budapest, 1874. 8°. (**162.**)
Isawa, S.; Extracts from the report of S. —. Tokio, 8°. (**83.**)
Istvánffy Gy.; A matyó nép élete. Miskolcz, 1897. 8°. (**408.**)
Iszkusztvo; — u khudozsesztvennaja promyslennoszt. Szentpétervár, 1899. 4°. (**514.**)
Iványi I.; Szabadka szabad királyi város története. 2 k. Szabadka, 1892. 8°. (**207.**)
Jaennicke, Fr.; Grundriss der Keramik in Bezug auf das Kunstgewerbe. Stuttgart, 1879. 4°. (**330.**)
Jancsó B.; Szabadságharczunk és a dako-román törekvések. Budapest, 1895, 8°. (**213.**)
— —; A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota (Román politikai és történelmi tanulmányok II. és III.,) 2 k. Budapest, 1899. 8°. (**295.**)
Jankó J. dr; Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892. 8°. (**27.**)
— —; Régi hazai lőportartók szarvasagancsból. Budapest, 1895. 4°. (**305.**)
— —; (L. Zichy J. gr, cz. alatt). (**310, 361.**)
— —: Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Budapest, 1897. 8°. (**709.**)
— —; Adatok a bács-bodroghmegyei sokaczok néprajzához, Budapest, 1896. 8°. (**927.**)
— —; A magyar halászat eredete. (L. Zichy J. gr. cz. alatt). (**956.**)
— —; A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei. 1870—1899. (Klvt. a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának értesítője 1900. évi 3-ik sz.-ból). (**960.**)
— —; Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Budapest, 1893. 8°. (**883.**)
Jarilov, A. A; Meleczkie inorodczy. Jurjev, 1899. 8°. (**816.**)
— —; Kyzylczy u jikh Khozjajsztvo, Jurjev, 1899. 8°. (**818.**)
Jaschke, Fr.; National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenbürgen und der Bukowina. Wien, 1821. fol. (**355.**)
Jaussen, T.; L'ile de Pâques. Paris, 1893. 8°. (**954.**)
Jedina, L. v.: An Asiens Küsten und Fürstenhöfen. Wien, 1891. 4°. (**780.**)

Jegiazarov, Sz. A.; Izszledovanija po isztorii ucsrezsdenij v Zakavkazy. Kazan, 1889. 8°. (**930.**)

Jekelfalussy J. dr.; A magyar korona országainak helységnévtára. Budapest, 1892. 4°. (**808.**)

Jerney J.; Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett, 1844. és 1845. 2 k. Pest, 1851. 4°. (**578.**)

Joest, W.; Tätowiren. Narbenzeichnen und Körpermalen. Berlin, 1887. 4°. (**589.**)

Johnston, H H.; The Kilima-njaro expedition. London, 1886. 8°. (**6.**)

— —; The river Congo. London. 1884. 8°. (**10.**)

Jonas, E.; Das Grossfürstenthum Finnland. Berlin, 1886. 8°. (**94.**)

Josszelian, P.; Razlicsnyja paimenovanija gruzinov. Tiflisz, 1846. 8°. (**937.**)

Jourdan, Ch.; Croquis Algeriens. Paris, 1880. 8°. (**627.**)

Journal; The — of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. 38 k. London, 1863—1900. 8°. (**773.**)

Juncker, W. dr.; Reisen in Afrika 1875—1886. 3 k. Wien, 1891. 8°. (**604.**)

Kaiserling, C. dr.; Prakticum der Wissenschaftlichen Photographie. Berlin, 1898. 8°. (**548.**)

Kalotaszeg; —i népkéziratok. (**743.**)

Kamanin, J. M.; Kratkij perecsenj rukopiszej u sztaropecsatnykh knig na vysztavke XI-go Arkheologicseszkago szjezda. Kiev, 1899. 8.° (**524.**)

Kandra, K.; Magyar mythologia. Eger, 1897. 8°. (**354.**)

Kane, K. E.; Arctic explorations. 2 k. Philadelphia. 1856. 8°. (**195.**)

Kanitz, F.; Katechismus der Ornamentik. Leipzig, 1891. 8°. (**331.**)

— —; Donau-Bulgarien und der Balkan. 3 k. Leipzig, 1882. 8°. (**322.**)

Karácsonyi J. dr.; Békés vármegye története. Gyula, 1896. 8°. (**249.**)

Karton-minták; XVIII. századbeli karton-mintanyomatok, 2 k. Budapest, 4°. (**881.**)

Karutz, R. dr.; Ursprung und Formen der Wiege. (Klvt. a „Globus" LXXV. köt.-ből). (**564.**)

— —; Zur Ethnographie der Basken. (Klvt. a „Globus" LXXIV. k.-ből). (**563.**)

— —; I. Drei Knochengeräthe von den Anachoreten; II. Mittheilungen aus dem Museum für Völkerkunde zu Lübeck. (Klvt. az „Intern. Arch. f. Ethnogr. XII. k.-ből)" (**562.**)

Katanov, N. F.; Materialy k izucseniju kazanszkotatarszkago narjecsija. Kazan, 1898. 8°. (**511.**)

Kate, H. F. G. Ten.; Anthropologie des anciens habitans de la region Calchaquie. La Plata, 1896. fo. (**307.**)

— —; I. Notes ethnographiques sur les Indiens Guayaquis ; II. Description de Leurs charactéres physiques. La Plata, 1897. fo. (**328.**)

Katscher, L.; Bilder aus dem chinesischen Leben. Leipzig, 1881. 8°. (**92.**)

Katz, A.; Die Juden im Kaukasus. Berlin, 1894. 8°. (**281.**)

Kauder, E.; Reisebilder aus Persien, Turkestan und der Türkei. Breslau, 1900. 8°. (**771, 989.**)

Kavkaz; Szbornik gazety —. 2 k. Tiflisz, 1848. 8°. (**933.**)

Kálmány L.; Szeged népe. 3 k. Arad, 1881. 8°. (**608.**)

; Fehér vármegye története. 2 k. Székesfehérvár, 1898. 8°. (741)
. dr.; Reisebilder aus Ost-Afrika und Madagaskar. Leipzig, 1887. (95)
ie Ostafrikanischen Inseln. Berlin, 1898. 8° (545.)
nyi Gy.; Érd és Batta községek történeti vázlata. Székesfejérvár, 4. 8°. (170.)
W.; Aus dem Kaukasus. Neudamm, 1890. 8°. (317.)
ko, B.; Antiquités de la région du Dnièpre. 2 k. Kiev, 1899. 4°. (517.)
n, N.; Isztorija razvitija zsiliscsa u kocsevykh i polukocsevykh tjurkikh narodnosztej Rosszii. Moszkva, 1896. 8°. (936.)

Khetting, M. T.; Poszpisz nad témi predmetjami vysztavljali pri obyknovennoj szobranij v Moszkve v Juni 1872. Krisztiania, 1872. 4°. (888.)

Khodnjev, Sz.; Ocserki rybnoj lovli na Moszkve réké. Moszkva, 1872. 8°. (890.)

Khojnovszkij, J. A.; Kratkija archaeologicseszkija szvednenija o predkakh szlavjan u ruszi. Kiev, 1896. 4°. (519.)

Kiepert, H.; Beiträge zur Entdeckungsgeschichte Afrikas, I—II. Heft. (Klvt. a „Zeitschrift d. Gesellsch. f. Erdkunde zu Berlin" VIII. k.-ből). Berlin. 1874. 8°. (644.)

Kiev; Katalog vysztavki XI-go Arkheologicseszkago Szjezda v — je. Kiev, 1899. 8°. (525)

Kiszelák S.; Szent-Ágota csárda története. Debreczen, 1879. 8°. (160.)

Klami, A.; Piirteita kalastuksen harjoitta misesta etc. Helsingissä, 1893. 8°. (56.)

Kleist, H. dr.; Tunis und seine Umgebung, Leipzig, 1888. 8°. (660.)

Klössel, M. H.; Die Südafrikanischen Republiken. Leipzig, 1888. 8°. (684.)

Klunzinger, C. B. dr.; Bodenseefische, deren Pflege und Fang. Stuttgart, 1892. 8°. (698.)

Knortz, K.; Was ist Volkskunde und wie studiert man dieselbe? Altenburg, 1900. 8°. (971.)

Koch, R.; Der Kaukasus. Berlin, 1882. 8°. (318.)

— —; Die Kaukasischen Länder und Armenien in Reiseschilderungen. Leipzig 1855. 8.° (332.)

Kollmann, P.; Der Nordwesten unserer Ostafrikanischen Kolonie. Berlin, 1898. 8°. (568.)

Komárom; Útmutató, — vármegye, vár és szab. kir. város rövid ismertetésével (Ipar és gazdasági kiállítás). Komárom, 1891. 8°. (171.)

Kon, F. J.; Fiziologicseszkija i biologicseszkija dannyja jakutakh. Minuszinszk, 1899. 8°. (817.)

Kongresszus; Izvjesztija XI. arkheologicseszkago szjezda v Kieve 1899. 13 f. Kiev, 1899. 8°. (522.)

— —; Compte-rendu de la première session Sant-Étienne. 1875. (Congrès provincial des orientalistes français) 2 k. Paris, 1878. 8°. (822.)

— —; Compte-rendu de la troisiéme session Lyon, 1878. (Congrés provincial des orientalistes) 2 k. Lyon, 1880. 4°. (823.)

Kooiman H. C.; (L. Zembsch O. cz. alatt!). (806.)

Koppel, B.; Kultur und Industrie Südamerikanischer Völker. (L. Stübel, A. cz. alatt!). (592.)

Kossatsch, O.; L'ornament de l'Ukräine. Kiev, 1879. 4°. (**515.**)
Kovács N.; Betűrendes névmutató Wenczel Gusztáv Árpádkori új okmánytárához. Budapest, 1889. 8°. (**994.**)
Kovács, E.; Die Art Zakopane. Wien. 4°. (**799.**)
Kozlovszkij V.: Középázsiai typusok (fényképek). Taskent. (**463.**)
Kozma Gy.; Általános földrajzi atlasz. Budapest, 1890. 4°. (**349.**)
Könyvjegyzék: A M. Tudományos Akadémia kiadásában megjelent munkák és folyóiratok betűrendes czím- és tartalomjegyzéke. Budapest, 1890. 8°. (**46.**)
Könyvszemle; Magyar —. 19 füzet. Budapest, 1888—1900. 8°. (**111.**)
Körösi L.; Egiptom művészete. Budapest, 1898. 8°. (**450.**)
Kővári L.; A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából. Pest, 1860. 8°. (**216.**)
Krahmer; (L. Heyfelder O. dr. cz. alatt!) (**713.**)
Krausz, Fr. S.; Allgemeine Methodik der Volkskunde, (L. Schermann L. cz. alatt!). (**802.**)
— —; I. Das Burgfräulein von Pressburg, II. Die Frau bei den Südslaven : III. Das Lied von Gusinje. (Klvt. az „Ethnolog. Mittheil. aus Ungarn" V. köt.-ből). (**902.**)
Kretschmer, A.; Deutsche Volkstrachten. Leipzig. 4°. (**342.**)
Krieger, M. dr.; Neu-Guinea. Berlin, 1899. 8°. (**701.**)
Kriza J.; Vadrózsák, I. k. Kolozsvár, 1863. 8°. (**609.**)
— —; Székelyföldi gyűjtés. (L. „Népköltési gyűjtemény" cz. alatt!) (**611.**)
Kronecker, Fr. dr.; Wanderungen in den Südlichen Alpen Neu-Seelands. Berlin, 1898. 8°. (**549.**)
Kubary, J. S.; Ethnographische Beiträge zur Kenntniss des Karolinen-Archipels. 3 k. Leiden, 1889—1895. 8°. (**239.**)
Kubinyi M. ifj.; Árva vára. Pest, 1872. 8°. (**120.**)
Kulakovszkij, J.; Karta Jevropejszkoj Szarmatii po Ptolomeju. Kiev, 1899. 4°. (**531.**)
Kunc Ad. dr.; Szombathely—Savaria—rend. tanácsú város monographiája. Szombathely, 1880. 8°. (**138.**)
Kusnetzov. J. D.; Fischerei und Thiererbeutung in den Gewässern Russlands. St.-Petersburg, 1898. 8°. (**963.**)
Kuun, G. Comes.; Codex Cumanicus, Budapest, 1880. 8°. (**571.**)
— —; Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. 2 k Kolozsvár, 1895. 8°. (**572.**)
Lagus, F. H. B.; Kertomus asuin rakennuksista sumiaissisa. Helsingassä. 1893. 8°. (**55.**)
Laing, S.; Reise in Schweden. Dresden, 1843. 8°. (**97.**)
Lamberg, M.; Brasilien. Leipzig, 1899. 8°. (**761.**)
Land J. P. N. dr.; (L. Groneman J. dr. cz. alatt!) (**33.**)
Lander, R. u. J.; Reise in Afrika zur Erforschung des Nigers bis zu seiner Mündung. Leipzig, 1833. 8°. (**648.**)
Landor, H. S.: Auf verbotenen Wegen. Leipzig, 1898. 8°. (**593.**)
Lanoye, F. de; Ramses le Grand ou l'Egypte il y a 3300 ans : Paris, 1872. 8°. (**682.**)

Lauth, F. J. dr.; Aus Aegyptens Vorzeit. Berlin, 1881. 8°. (631.)
Lázár J.; Alsó-Fehér vármegye magyar népe. Nagy-Enyed, 1896. 8°. (414.)
Leared, A.; Marocco and the Moors. London, 1891. 8°. (509.)
Lehmann, A. dr.; Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in Gegenwart. 6 füzet. Stuttgart, 1898. 8°. (506.)
Leipzig; Bericht des Museums für Völkerkunde in —. 1896., 1897., 1899. Leipzig. 8°. (486., 915., 916.)
Leist, A.; Georgien. Leipzig. 8°. (439.)
Lemcke H.; Mexico. Berlin, 1900. 4°. (740.)
Lenz O. dr.; Timbuktu. 2 k. Leipzig, 1892. 8°. (20.)
— —; Skizzen aus Westafrika. Berlin, 1878. 8°. (681.)
— —; Ophir und die Ruinen von Zimbabye in Südostafrika. Prag, 1896. 8°. (914.)
Leontovics, F. J.; Adaty Kavkazszkikh Gorczev. Odessza, 1883. 8°. (981.)
Leupoldt, J. M. dr.: Die gesammte Anthropologie, neu begründet durch allgemeine Biosophie etcet. für Aerzte und Nichtaerzte. 2 k. Erlangen, 1834. 8°. (24.)
Leyden; Rijks Ethnographisch Museum te —, 22. füzet. Leiden, 1894—1895. 8°. (292.)
— —; Uittreksel uit het Verslag von den Directeur van 'Rijks Ethnographisch Museum te —. Leiden, 1892. 8°. (983.)
Lidzbarski, M.; Geschichten und Lieder aus den neuaramäischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin. Weimar, 1896. 8°. (558.)
Liebich, R. dr.; Die Zigeuner in ihrem Wesen und ihrer Sprache. Leipzig, 1863. 8°. (476.)
Lindeman, Ph. M. dr.; Die gegenwärtige Eismeer-Fischerei und der Walfang. Berlin, 1899. 4°. (703.)
Linz; Führer durch das Museum Francisko-Carolinum in —. Linz, 1895. 8°. (381.)
Lippert, J.; Das alte Mittelgebirgshaus in Böhmen und sein Bautypus. Prag, 1898. 8°. (858.)
Livingstone, D.; A popular account of missionary travels and researches in South-Afrika. London, 1875. 8°. (12.)
— —; A popular account of dr. Livingstone-Expedition to the Zambesi and its tributaires, and of the discovery of Lakes Schirwa and Nyassa. London. 1887. 8°. (13.)
— —; Ostafrika vom Limpopo bis zum Somalilande. Leipzig, 1875. 8°. (663.)
Ljaszkoronszkij, B.; Inosztrannye Kartij i Atlaszy XVI. i XVII. v, otnoszjascsijejsza k Juzsnoj Rosszii. Kiev, 1898. fo. (533.)
Ljvov, N.; Prakticsejszkij Rybolov. Szent-Pétervár, 1891. 8°. (893.)
Lóczy L.; A khinai birodalom természeti viszonyainak és országainak leírása. Budapest, 1886. 8°. (598.)
— —; Ázsia térképe. Budapest, 1899. tkp. (766.)
Lombroso, C.; Neue Fortschritte in den Verbrecherstudien. Gera, 1899. 8°. (805.)
London; Special catalogue of the Chinese Collection of Exhibits for the International Fisheries Exhibition, —. 1883. Sanghai, 1883. 4°. (691.)

Loubat, Duca di; Il manoscritto Messicano Borgiano del museo ethnografico della s. congregazione di propaganda fide. Roma, 1898. 4°. (**920.**)

Lov, H.; Sarawak. London, 1848. 8°. (**203.**)

Löbel, D. Th.; Hochzeitsbräuche in der Türkei. Amsterdam, 1897. 8°. (**449.**)

Lukács Ö.; Nyiregyháza sz. kiváltságolt város története. Nyiregyháza, 1886. 8°. (**171.**)

Lund, T. dr.; Das tägliche Leben in Skandinavien während des sechszehnten Jahrhunderts. Kopenhagen, 1882. 8°. (**862.**)

Lundell, J. A.; Tidskrift utgifven på Uppadrap af Landsmäls föreningarna, in Uppsala Helsingfors ock Lund. 4. füzet. Stockholm, 1898. 8°. (**487.**)

Luschan, F. v.; Beiträge zur Völkerkunde der deutschen Schutzgebiete. Berlin, 1897. 4°. (**427.**)

— —; Das Wurtholz in Neu-Holland und in Oceanien. Berlin, 1896. 8°. (**882.**)

Lutsch, H.; Neuere Veröffentlichungen über das Bauernhaus in Deutschland, Oesterreich-Ungarn und in der Schweiz, Berlin, 1897. 8°. (**359., 855.**)

Lübeck; Bericht des Museums für Völkerkunde in —, 1898—1899. 2 füzet. Lübeck. 8°. (**513.**)

— —; Führer durch das Museum zu —. Lübeck, 1899. 8°. (**807.**)

— —; Das Museum zu —. Lübeck, 1900. 8°. (**808.**)

Lyell, Ch.; The geological evidences of the antiquity of man. Philadelphia, 1863. 8°. (**190.**)

Lyne, Ch.; New-Guinea. London, 1885. 8°. (**847.**)

Macdonald, Duff; Africana or the heart of Heathen Africa. 2 k. London, 1882. 8°. (**634.**)

Madagascar; Ce qu'il faut connaitre de —. Paris. 8°. (**223.**)

Magyar L.; — — délafrikai utazásai 1849—57. években. Pest, 1859. 8°. (**43.**)

— —; Reisen in Süd-Afrika in den Jahren 1849 bis 1857. Pest, 1859. 8°. (**641.**)

Mailáth J. gr.; A bodrogközi Tiszaszabályozó társulat monographiája. 1846—1896. Budapest, 1896. 8°. (**250.**)

Maistre, C.; A travers l'Afrique Centrale du Congo au Niger 1892—1893. Paris, 1895. 8°. (**187.**)

Majláth B.; Jegyzék azon Magyarországon és Erdélyben 1711-ig nem magyar nyelven nyomtatott munkákról, melyek a Nemzeti Múzeum könyvtárában őriztetnek. Budapest. 8°. (**880.**)

Majnov, V.; Ocserk juridicseszkova byta Mordvy. Szent-Pétervár, 1885. 9°. (**939.**)

Manheimer, E.; Le nouveau monde Sud-Africain. Paris, 1896. 4°. (**413.**)

Marcel, J. J.; (L. Frank, L. dr. cz. alatt !). (**617.**)

Marchesetti, C. dr. de; La pesca lungo le coste orientali dell 'Adria. Trieste, 1882. 8°. (**694.**)

Marechal, M. Duc de Raguse; Voyage en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie meridionalie, en Crimée et sur les bord de la mer d'Azoff; a Constantinople et sur quelques patries de l'Asie Mineure; et Syrie, en Palestine et en Égypte. 5. k. Bruxelles, 1841. 8°. (**748.**)

Mariette-Bey, A.; Notice des principaux monuments exposès dans les galeries provisoires du Musée d'Antiquitès Egiptiennes de S. A. le khédive à Boulaq: Le Caire, 1876. 8°. (**673.**)

Markham R. Cl.; Cuzco and Lima. London, 1856. 8°. (192)

Marno, E.; Reisen im Gebiete des blauen und weisen Nil, im egyptischen Sudan und den angrenzenden Negerländern in den Jahren 1869 bis 1873. Wien, 1874. 8°. (654.)

Martin, F. R.; Sammlung Sibirica. Stockholm, 1894. 4°. (401.)

— —; Morgenländische Stoffe. Stockholm, 1897. 4°. (402.)

— —; Moderne Keramik von Centralasien. Stockholm, 1897. 4°. (403.)

— —; L'age du bronze au Musèe de Minoussinsk. Stockholm, 1893. fo. (454.)

— —; Thüren aus Turkestan. Stockholm, 1897. 4°. (461.)

— —; Stickereien aus dem Orient. Stockholm, 1899. 4°. (737.)

— —; The Persian lustre vase in the imperial hermitage at St. Petersburg. Stokholm, 1899. 4°. (825.)

— —; Figurale persische Stoffe aus dem Zeitraum : 1550—1650. Stockholm, 1899. 4°. (826.)

— —; Sammlungen aus dem Orient in der allgemeinen Kunst- und Industrie-Ausstellung zu Stockholm 1897. Stockholm, 1897. 4°. (903.)

Martins, Ch.; Von Spitzbergen zu Sahara. 2 k. Jena, 1868. 8°. (662.)

Mason, T. O.; Basket-work of the North-American aborigines. (Klvt. a Smithsonian Instit. 1883/84. sz. Report-jából.) Washington. 8°. (57.)

— —; Throwing-sticks in the National Museum (Klvt. a Smiths. Instit. 1883/84. évi Report-jának II. részéből.) Washington. 8°. (58.)

— —; I. The archeology of the Potomac Tidewater region. II. The palaeolithic period in the district of Columbia. (Klvt. a Smiths. Instit. Proceedings of the U. S. National Museum. XII. kötetéből.) Washington, 8°. (61.)

— —; The human beast of burden. (Klvt. a Smiths. Instit. 1885/87. évi Report-jából). Washington. 8°. (63.)

— —; I. Cradles of the American aborigines; (II. With notes on the artificial deformation of children among. savage and civilized peoples. (Klvt. a Smiths. Instit. 1886/87. évi Rerpot-jából.) Washington, 1889. 8°. (64.)

— —; An account of progress in Anthropology in the Year 1881. (Klvt. a Smiths. Instit. 1881. évi Report-jából.) Washington, 1883. 8°. (495.)

Mateer, S.; Native life in Travancore. London, 1883. 8°. (837.)

Matthews, W.; Ethnography and philology of the Hidatsa Indians. Washington. 1877. 8°. (4.)

Maurer, G. L. v.; Geschichte der Markenverfassung in Deutschland. Erlangen, 1856. 8°. (263.)

— —: Geschichte der Frohnhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland. 4 k. Erlangen, 1862. 8°. (264.)

— —; Geschichte der Städteverfassung in Deutschland. 4 k. Erlangen, 1870. 8°. (265.)

— —: Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland. 2 k. Erlangen, 1865. 8°. (266.)

Mayet, V.; Voyage dans le sud de la Tunisie. Paris, 1887. 8°. (615.)

Márki S.; Európa a magyarok honfoglalása idejében. Budapest, 1897. 8°. (498.)

Mehringer, R.; Das deutsche Bauernhaus. (Klvt. a Mitth. d. Anthrop. Gesellschaft in Wien XXII. k.-ből.). Wien, 1892. 8°. (809)

Meitzen, A ; Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slaven. 3 k Berlin, 1895. 8°. (**372.**)

— —; Das deutsche Haus in seinen volksthümlichen Formen. Berlin, 1882. 8°. (**854.**)

Memories; — de la Société d'Anthropologie de Paris 9 k. Paris, 1860—1898. 8°. (**953.**)

Meyer, A. B.; Album von Papúa-Typen, Dresden, 1894. 4°. (**188.**)

— —; Beiträge zur Kenntniss der melanesischen, mikronesischen und papuanischen Sprachen. (L. Gabelentz cz. alatt !) (**219.**)

— —; Masken von Neu-Guinea und dem Bismarck Archipel. Dresden, 1889. fo. (**240**)

— —; Alterthümer aus dem Ostindischen Archipel und angrenzenden Gebieten, unter besonderer Berücksichtigung derjenigen aus der hinduischen Zeit. Leipzig, 1884. fo. (**455.**)

— —; Seltene Waffen aus Afrika, Asien und Amerika. Berlin, 1885. fo. (**720.**)

— —; Bilderschriften des Ostindischen Archipels und der Südsee. Leipzig, 1881. fo. (**730**)

Meyer, Cl. H.; Deutsche Volkskunde. Strassburg, 1898. 8°. (**338.**)

Meyer, H. dr.; Reise der —ischen Expedition in Usambara. (L. Baumann O. cz. alatt !) (**640.**)

Mészáros K.; Ungvár története a legrégibb időktől maig. Pest, 1861. 8°. (**124**)

Mihalik, J.; Aus meiner Reisemappe. Igló, 8°. (**82.**)

Mihalkovics G. dr.; Az ember anatomiája és szövettana. I. k. Budapest. 8°. (**500.**)

Miklosics Fr.; Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprache. Wien, 1886. 8°. (**214.**)

— —; Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's. 12 füzet. Wien, 1880. 4°. (**477.**)

Milleker, B.; Versecz sz. kir. város története. 2 k. Budapest, 1886. 8°. (**121.**)

Miller, V.; Materialy dlja izucsenija jevrejszko-tatszkova jazyka. Szent-Pétervár, 1892. 4°. (**938.**)

— —; Szisztematicseszkoje opiszanie kollekczij Daskovszkova ethnograficseszkova muzeja. 4 k. Moszkva, 1887—1895. 8°. (**841.**)

— —; Szbornik materialov po etnografii izdavaemij pri Daskovszkom etnograficseszkom muzeje. 3 k. Moszkva, 1888. 8°. (**842.**)

Milloué, L. de; Petit guide illustré au Musée Guimet. Paris, 1897. 8°. (**824.**)

Minerva; —. Jahrbuch der gelehrten Welt. 10 k. Strassburg, 1891—1900 8°. (**352.**)

Mittheilungen; Ethnologische — aus Ungarn. 6. évf. 1887—1898. 8°., 4°. (**40.**)

— —; — der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. 1871—1900. Wien. 8°. 4°. (**284., 358.**)

Mocsáry B.-né; India és Ceylon. Budapest, 1899. 8°. (**755.**)

Mockler-Ferryman, A. F.; Up the Niger. London, 1892. 8°. (**846.**)

Mogyoróssy J.; Gyula hajdan és most, történeti és statisztikai vázlatokban Gyula, 1858. 8°. (**130.**)

Moldován G. dr.; A románság. 2 k. Nagybecskerek, 1895. 8°. (296.)
— —; Alsófehérvármegye román népe. Nagy-Enyed, 1899. 8°. (570.)
Moleville, M. B. de; The costume of the hereditery states of the house o Austria. London, 1804. 4°. (251.)
Montelius, O.; Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien. Braunschweig, 1900. 4°. (988.)
Montpereux, Fr. Dubois de.; Voyage autour du Caucase, chez les Tcherkesses et les Abkhases, en Colchide, en Georgie et Armenie et en Crimée, 6 k. Paris, 1893. 8°. (504.)
Mooney, J.; The Siou an Tribes of the East. Washington, 1894. 8°. (909.)
Moretti, L. Conte Sormani; La pesca, la pescicoltura e la Caccia nella Provincia di Venezia. Venezia, 1887. 8°. (695).
Morgen, C.; Durch Kamerun von Süd nach Nord. Leipzig, 1893. 8°. (2.)
Morier, J.; A journey through Persia, Armenia and Asia Mimor, to Constantinople, in the years 1808 and 1809. London, 1812. 4°. (754.)
Mormons; The — or latter-day saints. London, 1852. 8°. (198.)
Morse, E. S.; Pre-Columbian musical instruments in America. (Klvt. az „Appleton's Popular Sciense Monthly", 1899. márc. számából). 8°. (494.)
Moser, H.; Katalog der ethn. Sammlungen aus C.-Asien zurückgebr. v. —. Neuenburg, 1887. 8°. (186.)
Moszkva; Atcsot moszkovszkova publicsnova i rumjanczevszkova muzejev 1864—1898. Moszkva. 8°. (840.)
— —; Torzsesztvennoje zaszjedanie v pamjat Grafa N. P. Rumjantzova 3 Aprjelja 1897. Moszkva, 1897. 8°. (843.)
— —; Putevodityel po daskovszkomu ethnograficseszkomu muzeju. Moszkva, 1899. 8°. (844.)
Móth, E.; Rövid értekezés a nemzetiségről. Pest, 1833. 8°. (325.)
Mourier, J.; L'art au Caucase. 6 füzet. Paris, 1896. 8°. (462.)
Möllhausen, B.; Reisen in die Felsengebirge Nord-Amerikas bis zum Hoch-Plateau von Neu-Mexico. 2 k. Leipzig, 1861. 8°. (667.)
Mucke, R. J. dr.; Horde und Familie in ihrer urgeschichtlichen Entwickelung. Stuttgart, 1895. 8°. (252.)
Munkácsi B. dr.; A magyar népies halászat műnyelvve. Budapest, 1893. 8°. (962.)
Munthe H.; (L. Dietrichson L. dr. cz. alatt!) (853.)
Murdoch, J.; A study of the eskimo-bows in the U. S. National Museum. (Klvt. a Smiths. Instit. 1883/84. évi Report-jából). Washington, 8°. (65.)
Müller, A.; Die ältesten Spuren des Menschen in Europa. Basel, 1871. 8°. (288.)
Müller, Fr. dr.; Reise der österreichischen Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857—59. Wien, 1868. 4°. (115.)
München; Führer durch das königlich Bayerische Nationalmuseum in — München, 1896. 8°. (390.)
Műv észi ipar; —, 9 évf. Budapest, 1885—1894. 4°. (144.)
N. Cs.; Kamennyja u glinlanyja ikonki knjazseszkoj epokhu. (Klvt. a „Kijevszkaja Sztarina"-ból). Kiev, 1899. 8°. (528.)

Nachrichten; — über Kaiser-Wilhelmsland und den Bismarck Archipel. 14 évf. Berlin, 1885—1898. 8°. (241.)

Naht, A. A.; (L. Fuchs P. cz. alatt!) (368.)

Nagy G.: Ősfoglalkozások: vadászat, pásztorélet, halászat. (Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportja hivatalos katalogusának III. füzete.) Budapest, 1896. 8°. (306.)

— —; Magyar viseletek története. (L. Nemes M. cz. alatt!) (340.)

— —; A szkithák nemzetisége. Budapest, 1895. 8°. (961.)

Nagy M., sarkadi; Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei. Szatmár, 1860. 8°. (129.)

Nagyvárad; Kalauz a biharvármegyei és nagyváradi régészeti és történelmi egylet múzeumához. Nagyvárad, 1896. 8°. (378.)

Narumo, K.; Illustrated descriptions of articles used in Japanese daily life. Yokohama, 1895. 8°. (907.)

Nedeczky G.; Dömös története és újabb leírása. Esztergom, 1880. 8°. (178.)

Nemes M.; A magyar viseletek története 20 füzet. Budapest, 1900. 4°. (340.)

Nemzetiségi kérdés; (L. Rágalmazott Magyarország cz. alatt!). (78.)

Netscher, E.; Die Munten van Nederlandsch Indie. Batavia, 1863. 4°. (923.)

Neumann, R.; Nordafrika (mit Ausschluss des Nilgebietes) nach Herodot. Leipzig, 1882. 8°. (638.)

Neumayer, G. dr.; Anleitung zu wissenschaftlichen Beobachtungen auf Reisen. 2 k. Berlin, 1888. 8°. (716.)

Neumayr, M. dr.; Erdgeschichte. 2 k. Leipzig, 1895. 8°. (374.)

Népköltési gyűjtemény; I. Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből; II. Csongrádmegyei gyűjtés (Török K.); III. Székelyföldi gyűjtés. (Kriza J., Orbán B., Benedek E. és Sebesi J.) 3 k. Budapest, 1882. 8°. (611.)

Néprajzi Társaság; A — reformja. Kolozsvár, 1892. 8°. (85.)

Nicolai, N. de; Le navigationi et viaggi fatti nella Turchia. Venetia, 1580. 4°. (299.)

Nicolaysen, N.; Kunst og haandverk fra norges fortid. Kristiania, 1894. fo. (309.)

Niederle, L. dr.; Führer durch das Čechoslavische Ethnographische Museum. Prag, 1896. 8°. (389.)

Nikolszkij, A. M.; Asztrakhanszkie morszkie lovczy. Szent-Pétervár, 1888. 8°. (944.)

Ninni, A. Dott.; La pesca nella Provincia di Treviso. Venezia, 1877. 8°. (696.)

Noiré, L.; Das Werkzeug und seine Bedeutung für die Entwickelungsgeschichte der Menschheit. Mainz, 1880. 8°. (801.)

Nolde, E. Baron.; Reise nach Innerarabien, Kurdistan und Armenien 1892. Braunschweig, 1895. 8°. (406.)

Nordenskiöld, G.; The cliff Dwellers of the mesa verde Southwestern Colorado. Stockholm, 1893. 4°. (399.)

Normann, H.; Ungarn, das Reich, Land und Volk, wie es ist. 2 k. Leipzig, 1833. 8°. (481.)

— —; The peoples and politics of the Far East. London, 1895. 8°. (538.)

Norvégia; Foreningen til Norske Fortidsmindesmerkers Bevaring, for 1893—1894. 2 k. Kristiania, 1894. 8°. (**912.**, **913.**)

Nürnberg; Die Kunst- und Kulturgeschichtlichen Sammlungen des Germanischen Museums. Nürnberg, 1898. 8°. (**384.**)

Nyitra; Magyarország vármegyéi és városai: — vármegye. Budapest, 1898. 4°. (**790.**)

Oberländer, R.; Westafrika vom Senegal bis Benguela. Leipzig, 1874. 8.° (**650.**)

Obozrenije; Ethnographicseszkoje — Moszkva, 1889. 8°. (**868.**)

Ocserki; Naucsnije — Tomszkago Kraja. Tomszk, 1898. 8°. (**457.**)

Odrobenyák N. J.; Gödöllő hajdan és most. Budapest, 1875. 8°. (**164.**)

Oppert, E.; Ein verschlossenes Land (Corea). Leipzig, 1880. 8°. (**22.**)

Ophiolatreia; — 1889. 8°. (**757.**)

Orbán B. br.; A székelyföld leírása történelmi, régészeti természetrajzi s népismei szempontból. 6 k. Pest, 1869. 4°. (**113.**)

— —; Székelyföldi gyűjtés. (L Népköltési gyűjtemény cz. alatt!). (**611.**)

Ormsby, J.; Autumn rambles in North Afrika. London, 1864. 8°. (**665.**)

Ornamente; — der Hausindustrie ruthenischer Bauern. 9 k. Lemberg, 1889. 4°. (**591.**)

Ortvay T.; Pozsony város története 3 k. Pozsony, 1895. 8°. (**742.**)

Osztrák-Magyar Monarchia; Az — írásban és képben. 350 füzet. Budapest, 1887—1900. 4°. (**209.**)

Osztroumov, N. P.; Szárti Ethnograficseszkie materialy. 3 k. Taskent, 1896. 8°. (**934.**)

Ouseley, W.; Travels in various countries of the East; more particularly Persia. 3 k. London, 1823. 4°. (**747.**)

Outes, F. F.; Los Querandies. Buenos-Aires, 1897. 8°. (**490.**)

— —; Ethnografia Argentina. Buenos-Aires, 8°. (**491.**)

P. H. X.; La politique francaise en Tunise. Paris, 1891. 8° (**672.**)

„Pallas"; A — Nagy Lexikona. 18 k. Budapest, 1896—1900. 8°. (**501.**)

— —; A — Nagy Lexikona ethnographiai vonatkozású műmellékletei. 2 l. Budapest, 1896. 4°. (**329.**)

Pallas, P. S.; Reise durch die verschiedenen Provinzen des Russischen Reichs. 3 k. St. Petersburg, 1776. 4°. (**433.**)

Parke. H. Th.; My personal experiences in Equatorial Arika as medical officier of the Emin Pasha relief Expedition. London, 8°. (**827.**)

Parkinson R.; (L. Meyer A. B. cz. alatt!) (**188.**)

Parrot Fr.; (L. Engelhard M. cz. alatt!). (**441.**)

Pataky K.; (L. Fúss N. cz. alatt!). (**347.**)

Paulitschke, Ph. dr.; Ethnographie Nordost-Afrikas. Berlin, 1893. 4°. (**107.**)

Pauly, F. de.; Description ethnographique des peuples de la Russie. Saint-Pétersbourg, 1862. fo. (**404.**)

Payeur-Didelot; Trente mois au continent mysterieux. Paris, 1899. 8°. (**973.**)

Pápai K.; A Karancs és a karancsalji palóczok. Budapest, 8°. (**86.**)

— —; Csepel sziget és lakói. (Klvt. a Földrajzi Közleményekből.) Budapest, 1890. 8°. (**87.**)

Páris; Annales du Musée Guimet. 18 k. Paris, 1880—1896. 4°. (**820.**)
— —; Annales du Musée Guimet: Bibliothéque d'études. 6 k. Paris, 1892—1899. 8°. (**821.**)
Peschel. O.; Völkerkunde. Leipzig, 1897. 8°. (**337.**)
Peters, K. dr.; Die deutsche Emin-Pascha-Expedition. München, 1891. 8°. (**633.**)
Pe'rov, N. J.; Ukazatjel czerkovno-archaeologicseszkago muzeja pri kievszkoj dukhovnoj akademii. Kiev, 1897. 8°. (**520.**)
Petzholdt, A.; Der Kaukasus. 2 k. Gera. 8°. (**278.**)
Pfeil, J. Graf; Studien und Beobachtungen aus der Südsee. Braunschweig, 1899. 8°. (**811.**)
Pitcairn, W. D.; Two years among the Savages of New-Guinea. London, 1891. 8°. (**445.**)
Platz B. dr.; Az ember eredése, faji egysége és kora. Budapest, 1884. 8°. (**375.**)
— —; Der Mensch. Würzburg, 1898. 8°. (**978.**)
Ploss, H. dr.; Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. 2 k. Leipzig, 189[illegible]. 8°. (**369.**)
Pogge P. dr.; Im Reiche des Muata Jamwo. Berlin, 1880. 8°. (**643.**)
Pokorny J. Á.; A franczia-magyar és magyar-franczia nyelv szótára. 5. k. Budapest, 1892. 8°. (**304.**)
Poljakov, J.; Anthropologisches und Praehistorisches aus verschiedenen Theilen des Europäischen Russland's. St.-Petersburg, 1884. 8°. (**723.**)
Pongratz E. br.; Suezig és vissza. 2 k. Pest, 1870. 8°. (**680.**)
Pongrácz S. dr.: Tibet-magyar nyelvtanulmányok. Budapest, 1896. 8°. (**574.**)
— —; Turáni nyelv és néptanulmányok. A kúnok nyelve. Budapest, 1898. 8°. (**575.**)
Porter, J. H.; With notes on the arteficial deformation of childern among savage and civilized peoples. (L. Mason. O. cz. alatt!) (**64.**)
Pósta B. dr.; A kaukázusi archaeologiai gyűjtemény leírása. (L. Zichy J. gr. cz. alatt!) (**310 361.**)
Pozsony; — és környéke. Pozsony, 1865. 8°. (**122.**)
Prag: Führer durch die Sammlungen des Museums des Königreiches Böhmen in —. Prag, 1897. 8°. (**382.**)
Pratt, A. E.; To the snows of Tibet throug China. London, 1892. 8°. (**829.**)
Preyer, N. J.; Monographie d. kön. Freistadt Temesvár. Temesvár, 1853. 8°. (**172.**)
Price, J. M.; From the artic Ocean to the Yellow Sea. London, 1892. 8°. (**830.**)
Prichard, J. C.; The natural history of man. 2 k. London, 1855. 8°. (**262.**)
Proceedings; — of the Indiana Academy of Science, 1895. Indianopolis, 1896. 8°. (**918.**)
Proskowetz M. dr.; Vom Newastrand nach Samarkand durch Russland, auf neuen Geleisen nach Inner-Asien. Wien, 1889. 8°. (**268.**)
Proudfit, S. V.; A collection of stone implements from the district of Columbia. (Klvt. a Smiths. Instit. Proceedings-jének XIII. k-ből). Washington, 1890. 8°. (**59.**)

Pulszky F.; Magyarország archaeologiája. 2 k. Budapest, 1897. 8°. (**336.**)
Pulszky K. dr.; A magyar háziipar diszítményei. Budapest, 1878. 4°. (**217.**)
— —; Kalauz az iparművészeti múzeum gyűjteményéhez. (L. Schikedanz A. cz. alatt!) (**878.**)
Pypin, A. N.; Isztorija Ruszkoj Ethnografii. 4 k. St.-Petersburg, 1892. 8°. (**872.**)
Radde, G. dr.; Reisen an der Persisch-Russischen Grenze. (Talysch und seine Bewohner.) Leipzig, 1886. 8°. (**300.**)
— —; Die Chews'uren und ihr Land. Cassel, 1878. 8°. (**334.**)
Radloff, W.; Ethnographische Übersicht der Türkstämme Sibiriens und der Mongolei. Leipzig, 1883. 8°. (**764.**)
Rae, E.; The country of the moors. London, 1877. 8°. (**614.**)
Raffles Th. St.; The history of Java. 3 k. London, 1830. 4°., 8°. (**18, 50.**)
Ranke, J. dr.; Der Mensch 2 k. Leipzig. 1886—1887. 1894. 8°. (**117., 567.**)
Ransonnet, E. Baron; Skizzen aus Singapur und Djohor. Braunschweig, 1876. fo. (**205.**)
— —; Sketches of the inhabitants, animal life and vegetation in the lowlands and high mountains of Ceylon. Vienna, 1867. fo. (**206.**)
Ratzel, Fr. dr.; Völkerkunde. 3 k. Leipzig, 1885—1888. 8°. (**116.**)
— —; Anthropogeographie. I. rész. Stuttgart, 1899. 8°. (**583.**)
Rauber, A. dr.; Lehrbuch der Anatomie des Menschen. 2 k. Leipzig, 1893. 8°. (**243.**)
Ray, P. H.; Report of the international polar Expedition to Point Barrov, Alaska, in response to the resolution of the house of representatives of december 16., 1884. Washington, 1885. 4°. (**597.**)
Rágalmazott Magyarország; A —. Esküdtszéki vádbeszéd. Kolozsvár. 1893. 8°. (**78.**)
Ráth Gy.; Az iparművészet 1896-ban. Budapest, 1897. 4°. (**362.**)
Read, Ch. H.; (L. Garson, J. G. cz. alatt!) (**719.**)
Regel, Fr. dr.: Kolumbien. Berlin, 1899. 8°. (**739.**)
Reguly A.; Hagyományai. I. k. Pest, 1864. 4°. (**108.**)
Reguly; — album. Pest, 1850. 8°. (**553.**)
Reinegg J. dr.; Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus. Gotha, 1796. 8°. (**435.**)
Reiss, W. Kultur und Industrie Südamerikanischer Völker. (L. Stübel, A. cz. alatt!) (**592.**)
Rémusat, M. A.; Foě Kouě ki ou relation des royaumes Bouddhiques. Paris, 1836. 4°. (**746.**)
Renner, H.; Durch Bosnien und die Hercegovina kreuz und quer. Berlin, 1896. 8°. (**469.**)
Rennie D. F.; Peking and the Pekingese. 2 k. London, 1865. 8°. (**197.**)
Retzius, G.; Finnland. Berlin, 1885. 8°. (**90.**)
Revue; — d'Ethnographie. 8 k. Paris, 1882—1890. 8°. (**839.**)
Réső-Ensel, A. v.; Erklärung ungarischer Ortsnamen nach volksthümlichen Sagen und Ueberlieferungen. Budapest, 1877. 8°. (**850.**)
Réthey F.; A magyar szent korona országainak ethnografiai térképe az 1880-iki népszámlálás alapján. Budapest, tkp. (**311.**)

Rhamm K.; Dorf und Bauernhof in altdeutschem Lande, wie sie waren und wie sie werden. Leipzig, 1890. 8°. (**857.**)

— —; Zur Entwickelung des slavischen Speichers. (Klvt. a „Globus" LXXVII. k.-ből.) Braunschweig, 1900. 4°. (**977.**)

Riedel, J. G. Fr.; De sluiken kroesharige rassen tuschen selebes en Papua. Sgravenhage, 1886. 8°. (**871.**)

Ripley, W. Z.; The races of Europe. London, 1900. 8°. (**849.**)

Ritter, A. — zur Helle von Samo; Die Völker des osmanischen Reiches. Wien, 1877. 8°. (**749.**)

Rockhill, W. W.; The land of the Lamas. New-York, 1891. 8°. (**260.**)

— —; Diary of a journey through Mongolia and Tibet in 1891. and 1892. Washington, 1894. 8°. (**421.**)

Rodway J.; In the Guiana forest. London, 1897. 8°. (**540.**)

Rohlfs, G.; Quer durch Afrika. 2 k. Leipzig, 1874—1875. 8°. (**8.**)

— —; Meine Mission nach Abessinien. Leipzig, 1883. 8°. (**21.**)

— —; Kufra. Leipzig, 1881. 8°. (**652.**)

— —; Drei Monate in der libyschen Wüste. Cassel, 1875. 8°. (**657.**)

Rohrbacher, M.; Tata története. Tata, 1888. 8°. (**185.**)

Romstorfer, C. A.; Das Bauernhaus in der Bukovina. Czernowitz, 1890. 8°. (**865.**)

— —; Typen der landwirtschaftlichen Bauten im Herzogthume Bukowina. (Klvt. a Mittheil. d. Anthrop. Ges. im Wien XXII. k.-ből). Wien, 1892. 4°. (**866.**)

— —; (L. Hohenbruck, A. Frhrr. cz. alatt!) (**867.**)

Roth, H. Ling; The aborigines of Tasmania. Halifax, 1899. 8°. (**712.**)

Rousiers, P. de; La vie Americaine. Paris, 1892. 4°. (**52.**)

Rozet; Algerie. Paris, 1885. 8°. (**617.**)

Rozvány Gy.; Nagyszalonta mezőváros történelme. Gyula, 1870. 8°. (**132.**)

Rugard, M.; Krim — und Kaukasusfahrt. Breslau, 1891. 8°. (**279.**)

Ruge, S. dr.; Norwegen. Bielefeld, 1899. 8°. (**793.**)

Ruhstrat, E.; Aus dem Lande der Mitte. Berlin. 8°. (**791.**)

Russel, H.; The ruin of the Soudan cause; effect and remedy. London, 1892. 8°. (**670.**)

Rüdinger, dr.; Die Rassen-Schädel und Skelette in der königlichen anatomischen Anstalt in München. Braunschweig, 1892. 4°. (**874.**)

Sachs K. dr.; (L. Villatte C. cz. alatt!). (**803.**)

Saint-Martin, M Vivien de.; Le nord de l'Afrique dans l'antiquité Greque et Romaine. Paris, 1863. 8°. (**605.**)

Salvator, Ludwig Ehzg.; Die Balearen. 2 k. Würzburg, 1897. 4°. (**419.**)

Salzburg; Führer durch die Sammlungen des städtischen Museum Carolino-Augusteum in —. Salzburg. 8°. (**393.**)

Sbornik; Národopisný — Československý. 6 k. Praze, 1897—1900. 8°. (**503.**)

— —; Kavkaza: — materialov dlja opiszanija mjesztnosztej i plemjon. 22 k. Tiflisz, 1881—1896. 8°. (**873.**)

Schams, Fr.; Topographische Beschreibung von Peterwardein und seinen Umgebungen. Pesth, 1820. 8°. (**176.**)

Schemann, L.; (L. Gobineau Graf cz. alatt!). (552.)
Scherff, J.; Nord-Amerika. Leipzig, 1898. 8°. (778.)
Schermann, L.; Allgemeine Methodik der Volkskunde. Erlangen, 1899. 8°. (802.)
Scherzer, K. dr. v.; Reise der oesterreichischen Fregatte Novara um die Erde in den Jahren 1857, 1858, 1859. 2 k. Wien, 1870. 8°. (645.)
Schikedanz A.; Kalauz az iparművészeti múzeum gyűjteményéhez. Budapest, 1877. 8°. (878.)
Schlegel, G.; Chinesische Bräuche und Spiele in Europa. Breslau, 1869. 8°. (91.)
Schmeltz, J. D. E. dr.; Ethnographische musea in Midden-Europa. Leiden, 1896. 4°. (291.)
— —; (L. Clercq de cz. alatt!). (313.)
— —; Rijks ethnographisch museum te Leiden, 1895/96, 1897/9 . Leiden, 1897, 1899. 8°. (759., 984.)
Schmidt, B.; Die Insel Zakynthos. Freiburg i/B., 1895. 8°. (772.)
Schmidt, C. W. dr.: Zanzibar. Leipzig, 1888. 8°. (35.)
Schmidt, E. dr.; Anthropologische Methoden. Leipzig, 1888. 8°. (327, 935.)
— —; Ceylon. Berlin, 1897. 8°. (774.)
Schmidt F.; A gyakorlati fotografozás kézikönyve. Budapest, 1897. 8°. (587.)
Schmidt, R.; Geschichte des Araberaufstandes in Ost-Afrika. Frankfurt a/O., 1892. 8°. (671.)
Schober, K. dr.; Die Deutschen in Nieder und Oberoesterreich, Salzburg, Steiermark, Kärnthen und Krain. Wien, 1881. 8°. (230.)
Schrenck, A. Frhrr.; (L. Kleist H. dr. cz. alatt!). (660.)
Schuhmacher, P.; The method of manufacture of several articles by the former Indians of Southern California. (Klvt. a „Peabody Mus. of Archaeol and Ethnogr." 1878. Report-jából). Cambridge, 1878. 8°. (75.)
— —; The method of manufacturing pottery and baskets among the Indians of South California. (Klvt. a „Peabody Mus. of Archaeol. and Ethnogr." 1879. Report-jából.) Cambridge, 1879. 8°. (76.)
Schuhman, A. dr.; Die Affenmenschen Carl Vogts. Leipzig, 1868. 8°. (88.)
Schulenburg, W.; Die Frau bei den Südslaven. (L. Krauss Fr. S. dr. czím alatt!). (902.)
Schuller G.; Az erdelyrészi szász parasztudvar és lakói. Nagyszeben, 1896. 8°. (294.)
Schulze, L. F. M.; Führer auf Java. Leipzig, 1890. 8°. (17.)
Schurtz, H.; Grundriss einer Entstehungsgeschichte des Geldes. Weimar, 1898. 8°. (559.)
— —; Katechismus der Völkerkunde. Leipzig, 1893. 8°. (976.)
Schüssler, M.; Führer durch Nürnberg. Nürnberg, 8°. (392.)
Schütt, O. H.; Reisen im südwestlichen Becken des Congo. Berlin, 1881. 8°. (669.)
Schütz-Holzhausen, D. Frhrr.; Der Amazonas. Freiburg, 1895. 8°. (255.)
Schwartz, B. dr.; Kamerun. Leipzig, 1886. 8°. (659.)
— —: Algerien (Küste, Atlas und Wüste) nach 50 Jahren französischer Herrschaft. Leipzig, 1881. 8°. (676.)

Schwartz, B. dr.; Quer durch Sibirien. Bamberg, 8°. (**785.**)
Schwarz, Fr.; Sintfluth und Völkerwanderungen. Stuttgart, 1894. 8°. (**150.**)
Schweiger-Lerchenfeld, A. Frhrr.; Zwischen Donau und Kaukasus. Wien 1887. 8°. (**431.**)
Schweinfurth, G. dr.; Im Herzen von Afrika. Leipzig, 1878. 8°. (**25.**)
— — : Artes Africanae. Leipzig, 1875. 4°. (**599.**)
— —; Au coeur de l'Afrique 1868—1871. 2 k. Paris, 1875. 8°. (**600.**)
Schweitzer, G.; Emin Pascha. Berlin, 1898. 8°. (**777.**)
Schwicker, J. H. dr.; Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. Wien, 1881. 8°. (**224.**)
— —; Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen. Wien, 1883. 8°. (**226.**)
Schwindt, Th.; Finnische Ornamente. Helsingissä. 8°. (**81.**)
Scobel, A.; Thüringen. Bielefeld, 1898. 8°. (**786.**)
Scott Keltie, J.; Stanley's Briefe über Emin Pascha's Befreiung. Leipzig, 1890. 8°. (**100.**)
Sebesi J.; Székelyföldi népköltési gyűjtés. (L. Népköltési gyűjt., cz. alatt!). (**611.**)
Sebők L. ethei; Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös, 1880. 8°. (**139.**)
Seemann, Th.; Allgemeine Götterlehre. Hannover, 1890. 8°. (**542.**)
Seidel, A.; Anthologie aus der Asiatischen Volkslitteratur. Weimar, 1898. 8°. (**561.**)
Seivert, G.; Die Stadt Hermannstadt, Hermannstadt, 1859. 8°. (**174.**)
Selenka, E. und L.; Sonnige Welten. Wiesbaden, 1896. 8°. (**256.**)
Semon, R.; Im australischen Busch und an den Küsten des Korallenmeeres. Leipzig, 1896. 8°. (**253.**)
Sergeant, L.; Greece in the Nineteenth Century. London, 1897. 8°. (**507.**)
Serrurier; Rijks ethnographisch museum te Leiden. Leiden, 1893. 8°. (**143.**)
Sibree, J.; Madagascar before the conquest. London, 1896. 8°. (**541.**)
— —; Madagascar and its people. London, 1870. 8° (**621.**)
Siebenbürgen: Über den National-Charakter der in — befindlichen Nationen. Wien. 1792. 8°. (**326.**)
Siebold, Ph. Fr. v.; Nippon. 2 k. Würzburg, 1897. 8°. (**420.**)
Sikorska-Zsolnay J.; Régi magyar hímzések. Budapest, 1898. fo. (**370.**)
Simakoff, N.; L'art de l'Asie-Centrale. St-Petersbourg, 1883. fo. (**765.**)
Simonyi J. dr.; A sarkvidéki fölfedezések története. Budapest, 1896. 8°. (**259.**)
Simonyi Zs.; Német és magyar szólások. Budapest, 1896. 8°. (**222.**)
— —; Magyar nyelvtörténeti szótár. (L. Szarvas G cz. alatt!). (**848.**)
Syrius, P; Kennst du das Land? Leipzig, 8°. (**782.**)
Sitzungbericht; —e der Alterthumsgesellschaft Prussia für die Vereinsjahre 1896—1900. Königsberg i/Pr. 1900. 8°. (**869.**)
Slavici, J.; Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina. Wien, 1881. 8°. (**235.**)
Smith, G.; Assirian discoveries. London, 1883. 8°. (**246.**)
Sochan, P. B.; Vzory slovenského národnino vyšiváni. Praze, 1890. 4°. (**261.**)
Solon, M. L.; The ancient art stoneware of the low countries and Germany: or „Grés de Flandres" et „Steinzeug". 2 k. London, 1892. 4°. (**536.**)

Sommerlatt, C. W.; Beschreibung der Kaiserstadt Constantinopel, ihrer Umgebungen, der Sitten und Gebräuche daselbst. Pest, 1845. 8°. (**646.**)

Sommier, St. Un' estate in Siberia, Firenze. 1885. 8°. (**731.**)

— —; Siriéni Ostiacchi e Samoiedi dell' Ob. Firenze, 1887. 8°. (**732.**)

Soyaux, H.; Aus West-Afrika, 1873—1876. Leipzig, 1879. 8°. (**657.**)

Sowa, R. dr. v.; Die Mundart der Slovakischen Zigeuner. Göttingen, 1887. 8°. (**478.**)

Specialkarte; Ungarn: I. Sümeg und Zala-Egerszeg; II. Csákány und Zala-Lövő; III. Alsó-Lendva und Lenti. 3. lap. Wien, 1894. tkp. (**341.**)

— —; Zeichen-Erklärung für die —. Wien, 1894. tkp. (**767.**)

Speke, J. H.; Journal of the discovery of the source of the Nile. Edinburg, 1863. 8°. (**5.**)

— —; What lead to the discovery of the source of te Nile. Edinburg, 1864. 8°. (**9.**)

Stainier, X.; L'âge de la Pierre au Congo. (Annales du Musée du Congo. Serie III. Tome I.) Bruxelles, 1899. 4°. (**456.**)

Stanley, H. M.; How i found Livingstone. London, 1889. 8°. (**7.**)

— —; (L. Scott Keltie, J. cz. alatt!). (**100.**)

— —; Trough South Africa. London, 1898. 8°. (**451.**)

— —: In darkest Africa, or the quest rescue and retreat of Emin governor of Equatoria. 2 k. London, 1890. 8°. (**601.**)

— —; The Congo and the founding of its free staate. 2 k. London, 1885. 8°. (**602.**)

Staré, J.; Die Kroaten im Königreiche Kroatien und Slavonien. Wien, 1882. 8°. (**225.**)

Stearns, R.; Ethno-conchology: a study of primitive money. (Klvt. a Smiths. Instit. 1886/87. Report-jából.) Washington, 1887. 8°. (**60.**)

Steglich, Br. dr.; I. Die Fischwässer im Königreiche Sachsen; II. Elbstrom-Karte. Dresden, 1895. 8°. (**686.**)

Steinen, K. v. den; Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens. Berlin, 1897. 8°. (**803.**)

Stepphens, J.; Incidents of travel im Yukatan. 2 k. New-York, 1856. 8°. (**200.**)

Stern, B.; Vom Kaukasus zum Hindukusch. Berlin, 1893. 8°. (**282.**)

— —; Zwischen Kaspi und Pontus. Breslau, 1897. 8°. (**432.**)

Stieda, L. dr.; Ueber die Anwendung der Wahrscheinlichkeitsrechnung in der anthropologischen Statistik. Braunschweig, 1892. 8°. (**458.**)

Stocker. R. D.; The human face as expressive of character and disposition. Westminster. 8°. (**706.**)

Strahlenberg, Ph. J.; Historie der Reisen in Russland, Sibirien und der Grossen Tartarey. Leipzig, 1730. 4°. (**297.**)

— —; Das nord- und ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm, 1730. 4°. (**750.**)

Stratz, C. H dr; Die Frauenkleidung. Stuttgart, 1900. 8°. (**985.**)

Strausz, A.; Die Bulgaren. Leipzig, 1878. 8°. (**379.**)

— —; Bolgár néphit. Budapest, 1897. 8°. (**410.**)

— —; Macedonia, Észak-Albánia és Montenegró. Budapest, 1888. 8°. (**668.**)

Strebel, H.; Über Thierornamente auf Thongefässen aus Alt-Mexico. Berlin, 1899. 4°. (**794.**)

Stübel, A.; Einführung in die Bildersammlung der Vulkanberge von Ecuador. Leipzig, 1896. 4°. (**926., 492.**)

— —; Erläuterungen zu den auf 8 Tafeln zusammenstellten Charakterpflanzen aus dem Hochlande von Ecuador und Columbia. Leipzig, 1899. 4°. (**493.**)

— —; Kultur und Industrie Südamerikanischer Völker. 2 k. Berlin, 1890. fo. (**592.**)

Šuman, J.; Die Slovenen. Wien, 1881. 8°. (**238.**)

Sydov J. v. Moden und Toiletten-Brevier. Leipzig, 8°. (**924.**)

Sykes, Fr. W.; With Plumer in Matabeleland. Westminster, 1897. 8°. (**836.**)

Swan, J. G.; The Haidah Indians of queen Charlotte's Islands, British Columbia. Washington, 1874. 4°. (**922.**)

Szabanyejev, L. P.; Zsizn ryb i rybolosztvo na zauraljszkikh ozerakh. Moszkva, 1874. 4°. (**894.**)

Szabó B.; A szepesi szászok. Győr, 1866. 8°. (**125.**)

Szabó K.; Nagykőrösi krónika. Kecskemét, 1856. 8°. (**181.**)

— —; Az 1473-tól 1711-ig megjelent, nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok jegyzéke. Budapest, 1883. 8°. (**875.**)

Szabolcs; Magyarország vármegyéi és városai. — vármegye. Budapest, 1900, 4°. (**967.**)

Szafarzik, P. J.; Slovianski narodopis. Wroclawin, 1843. 8°. (**37.**)

Szamota, I.; Régi utazások Magyarországon és a Balkánfélszigeten, 1054—1717. Budapest, 1891. 8°. (**998.**)

Szarvady, Fr.; Der Suezkanal. Leipzig, 1859. 8°. (**647.**)

Szarvas G.; Magyar nyelvtörténelmi szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. 3 k. Budapest, 1893. 4°. (**848.**)

Szeben; Magyarország erdélyi részeiből való szász pórnők lenhimzéseinek mintái. (Közzéteszi — vármegye.) Nagyszeben, 1896. 8°. (**293.**)

Szeged; A —i mezőgazdasági országos kiállítás katalogusa. Budapest, 1899. 8°. (**566.**)

Szekrényi L.; A bibliai régiségtudomány kézi könyve. Budapest. 1896. 8°. (**271.**)

Szemle; Budapesti —. 1897. évf. 243. sz. és 1898. évf. 12 füzete. Budapest. 8°. (**366., 422.**)

Szendrei J. dr.; Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. Budapest, 1896. 8°. (**272.**)

Szentiványi K. Gy. dr.; Istenség, emberiség és haza. Budapest, 1888. 8°. (**3.**)

Szentkereszty Gy. br.; A keleten Budapest, 1888. 8°. (**649.**)

Szerelemhegyi T.; Kis-Kún-Félegyháza város monographiája. Nagy-Kőrös, 1882. 8°. (**167.**)

Széchenyi B. gr.; Keletázsiai útjának tudományos eredménye. 3 k. és tkp. Budapest, 1897. 8°. tkp. (**595.**)

Székely I. dr.; Az erdélyrészi szász parasztudvar és lakói. (L. Schuller G. cz. alatt !) (**294.**)

Szikorszkij, J. A.; Epidemicseszkija Volnyja szmerti u szmerto ubijsztva v Ternovszkikh khutorakh. Kiev, 1897. 8°. (529.)
Szilágyi I.; Máramaros vármegye egyetemes leírása. Budapest, 1876. 8°. (163.)
Szilágyi S.; (L. Tóth J. cz. alatt!) (180.)
— —; Nagykőrösi krónika. (L. Szabó K. cz. alatt!) (181.)
Szinnyei J. dr.; Az ezer-tó országa. Budapest, 1882. 8°. (47.)
— — id.; Magyar írók élete és munkái 4 k. Budapest, 1891—1896. 8°. (423.)
Szkvorczow, Th.; Okhotnik i Rybolov. Szent-Pétervár, 1891. 8°. (895.)
— —; Rukovodsztvo k rybnoj lovlje. Szent-Pétervár, 1896. 8° (943.)
Szlezszkinszkij, A.; Murman. Szent-Pétervár, 18 7. 8°. (946.)
Szoboljev, A. Sz.; Rukovodsztvo ob uzsenije ryby v Moszkve réké. Moszkva, 1887. 8°. (896.)
Szofonov K. T.; Cseremisz néptypusok. (Fényképalbum). Kazán. 8°. (464.)
— —; Csuvas typusok. (Fényképalbum.) Kazán. 8°. (465.)
Szudokhodsztvo; Russzkoje — torgovoje i promyszlovoje na rjekakh, ozerakh i morjakh. 5 k. Szent-Pétervár, 1898. 8°. (949.)
Szujszki, J. dr.; Die Polen und Ruthenen in Galicien. Wien, 1882. 8°. (237.)
Szücs J.; Szab. kir. Debreczen város történelme. 3 k. Debreczen, 1871. 8°. (175.)
Takáts S.; Lapok egy kis város multjából. Komárom, 1886. 8°. (133.)
Tardieu, Amédée; Senegambie et Guinée. Paris, 1848. 8°. (626.)
Tarenetzky, A.; Beiträge zur Craniologie der grossrusischen Bevölkerung der nordlichen und mittleren Gouvernements des Europäischen Russlands St. Petersburg, 1884. 4°. (724.)
Tarnovszkij, V. V.; Katalog ukrainszkikh drevnovsztej kollekczii. Kiew, 1898. 4°. (521.)
Tájszótár; Magyar —. Buda, 1838. 8°. (610.)
Tchichatchef. P. de; Spanien, Algerien und Tunis. Leipzig, 1882. 8°. (656.)
Teleki, S. Graf; Die Expidition des Grafen Teleki in das Gebiet des Kilimandscharo und Kenia. (Klvt. a Mitheil. d. k. k. Geograph. Ges. in Wien, 1888. évf.-ból). 8°. (36.)
Temesváry R. dr.; Előítéletek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon. Budapest, 1899. 8°. (580.)
— —; Volksbräuche und Aberglauben in der Geburtshilfe und der Pflege des Neugebornen in Ungarn. Leipzig, 1900. 8°. (819.)
Tennent, J. E.; Ceylon. 2 k. London, 1859. 8°. (204.)
Természetrajzi; — Füzetek. 19 füzet, Budapest, 1890—1897. 8°. (110.)
Tervo, W. M.; Metsästystietoja kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Sotkamon Pitäjästä. Helsingissä, 1893. 8°. (77.)
Tesdorpf, A.; Norddeutscher Binnenfischerei-Rathgeber für Jedermann. Kiel, 1888. 8°. (697.)
Teutsch, Fr. dr.; Zur Geschichte von Reps. 1875. 8°. (177.).
Theal, G. M'Call: The Portuguese in South Afrika. London, 1896. 8°. (539.)
Thielmann, M. Frhrr.; Streifzüge im Kaukasus, in Persien und in der Asiatischen Türkei. Leipzig, 1875. 8°. (430.)
Thirring G.; Magyarország kézi atlasza. (L. Gönczy P. cz. alatt!) (353.)

Thompson, E. H.; Ruins of Xkichmook. Yucatan. (Klvt. a Field Columbian Museum Publicationjának 28. sz.-ból). Chicago. 1898. 8°. (**489.**)

Thompson, J.; Through Masai Land. London, 1887. 8°. (**14.**)

— —; Travels in the Atlas and Southern Marocco. London, 1889. 8°. (**635.**)

— —; Expedition nach den Seen von Central-Afrika in den Jahren 1878 bis 1880. Jena, 1882. 8°. (**677.**)

— —; British New-Guinea. London, 1892. 8°. (**833.**)

Thynne, R.; The story of Australian exploration. London, 1894. 8°. (**537.**)

Tille, A. dr.; Yule and Christmas their place in the Germanic year. London, 1899. 8°. (**870.**)

Tippenhauer. G.; Die Insel Haiti. Leipzig, 1893. 4°. (**505.**)

Tomaschek, W.; Die Wege durch die Persische Wüste. Wien, 1885. 8°. (**315.**)

Topelius, Z.; Aus Finnland. 2 k. Gotha, 1888. 8°. (**1.**)

Topinard P. dr.; Az anthropologia kézi könyve. Budapest, 1881. 8°. (**345.**)

— —; Éléments d'Anthropologie générale. Paris, 1885. 8°. (**577.**)

Torma, Sofia, v.; Ethnographische Analogien. Jena, 1894. 8°. (**576.**)

Toroczkó; —i halotti búcsúztatók és népkéziratok. (**744.**)

Torrend, J.; A comparative grammar of the South-African Bantu languages, London, 1891. 8°. (**906.**)

Tóth J.; Kis-Kun-Halas története Nagy-Kőrös, 1861. 8°. (**180.**)

Török A. dr.; Esdő szó a magyar nemzethez a honalapító királyok emlékei iránt való kegyelet ügyében. Budapest, 1897. 8°. (**321.**)

— —; Grundzüge einer systematischen Kraniometrie. Stuttgart, 1890. 8°. (**400.**)

Török K.; Csongrádmegyei gyűjtés. (L. Népkölt. gyűjt cz. alatt!) (**611.**)

Trudy; — Szjevernoj Komisszii, 1897—1898. Szent-Pétervár, 1898. 8°. (**948.**)

Truhelka. C. dr.; Documents prehistoriques de Bosnie-Herczegovine. Sarajevo, 1899. 4°. (**530.**)

Tutkó J.: Szab. kir. Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa, 1861. 8°. (**169.**)

Uhle M. dr.; Holz und Bambus-Geräthe aus NW Neu-Guinea. Leipzig, 1886. fo. (**218.**)

— —; Kultur und Industrie Südamerikanischer Völker. (L. Stübel A. czím alatt!) (**592.**)

— —; Seltene Waffen aus Afrika, Asien und Amerika (L. Meyer A. B. dr. cz. alatt!) (**720.**)

Uszlar, P. K. Baron; Ethnografija Kavkaza Jazykoznanije. 5 k. Tiflisz, 1888–1896. 8°. (**929.**)

Utiešenoviç, Og. M.; Die Hauskommunionen der Südslaven. Wien, 1859. 8°. (**473.**)

Vahot E.; (L. Henszlmann E. cz. alatt!) (**482.**)

Varga F.; Szeged város története. Szeged, 1877. 8°. (**136.**)

Varga J.; A babonák könyve. Arad, 1877. 8°. (**950., 951.**)

Varpakhovszkij, N. A.; Opredjelitel Ryb basszejna réki Volgi. Szent-Pétervár, 1889. 8°. (**945.**)

Vasili, P. Compte; La sainte Russie. Paris, 1890. 4°. (51.)
Vaujany, H. de; Alexandrie et la Basse-Egypte. Paris, 1885. 8°. (620.)
Vámbéry Á.; A török faj ethnologiai és ethnographiai tekintetben. Budapest, 1885. 8°. (45.)
— —; A magyarok eredete és a finnugor nyelvészet. Budapest, 1885. 8°. (89.)
Venjaminov, N.; Rybolosztvo v Rosszii vszjemi orudijami i vo vszje vremena goda. Moszkva, 1876. 8°. (887.)
Vereb; — rövid ismertetése a székesfehérvári orsz. kiállítás alkalmából. Sz.-fehérvár, 1879. 8°. (166.)
Vértesi K.; Keleti ég alatt: Egyptomban. Budapest, 1898. 4°. (787.)
Vierkant, A.; Naturvölker und Kulturvölker. Leipzig, 1896. 8°. (877.)
Viktorin, J.; Grammatik der slovakischen Sprache. Budapest, 1878. 8°. (211.)
Villatte, C. dr.; Encyklopädisches französisch-deutsches und deutsch-französisches Wörterbuch. 2 k. Berlin, 1886. 4°. (303.)
Vilovszky, St.; I. Die Serben im südlichen Ungarn, in Dalmatien, Bosnien u. in d. Herzegovina; II. Abhang: Die Südungarischen Bulgaren. Wien, 1884. 8°. (227.)
Vinciguerra, D. Dott.; L'esposizione internazionale di pesca, tenuta in Berlino nel 1880. Genova, 1881. 8°. (689.)
Vinogradov, M. E.; Nasztavlenije k lovlje ryb i rakov v nasikh prjesznykh vodakh. Szent-Pétervár. 1888. 8°. (897.)
Virchov, R.; Über die culturgeschichtliche Stellung des Kaukasus, unter besonderer Berücksichtigung der ornamentirten Bronzegürtel aus Transkaukasischen Gräbern. Berlin, 1895. 4°. (452.)
Vitális I; Földrajz, I. k. Budapest, 1900. 8°. (711.)
Vlach J. dr.; (L. Helfert J. A. Frhrr. cz. alatt!) (236.)
Vladimir; Russia on the Pacific and the Siberian railway. London, 1899. 8°. (586.)
Vogt, K.; (L. Schuhman A. cz. alatt!) (88.)
Volk G.; Der Odenwald und seine Nachbargebiete. 4 k. Stuttgart, 1900. 8°. (987.)
Volkov, Th.; Materiaux pour l'ethnologie ukraïno ruthéne. I. k. Lemberg, 1899. 8°. (518.)
Waeber, O.; Beiträge zur Anthropologie der Letten. Dorpat, 1879. 8°. (725.)
Wagner, M.; Reise nach Kolchis und nach den deutschen Colonien jenseits des Kaukazus. Leipzig, 1850. 8°. (437.)
— —; Der Kaukazus und das Land der Kosaken in den Jahren 1843 bis 1846. 2 k. Dresden, 1848. 8°. (333.)
Waitz, Th. dr.; Anthropologie der Naturvölker. 5 k. Leipzig, 1877. 8°. (751.)
Waldhauer, F.; Zur Anthropologie der Liven. Dorpat, 1879. 8°. (726.)
Wallace, A. R.; The malay archipelago. 2 k. London, 1869. 8°. (199.)
Wallace, D. Mackenzie; Egypt and the Egiptian question. London, 1883. 8°. (622.)
Waller, H.; The last journals of David Livingstone in Central Afrika from 1865 to his death. London, 1880. 8°. (11.)
Ward, H.; Fünf Jahre unter den Stämmen des Kongo-Staates. Leipzig, 1891. 8°. (210.)

Wartha V. dr.; Az agyagipar technologiája. Budapest, 1892. 8°. (**585.**)

Watkins, E.; Report on the section of steam-transportation in the U. S. N. Museum for the year ending june 30. 1886. Washington. 8°. (**62.**)

Wawn, W. Th.; The South Sea Islanders and the Queensland labour trade London, 1893. 8°. (**831.**)

Webster, W. D.; Illustrated Catalogue. 27 füzet. Oxford, 1895—1900. 8°. (**848.**)

Wegener, G.; Deutsche Ostseeküste. Bielefeld, 1900. 8°. (**991.**)

Weisbach, A. dr.; Die Zigeuner (Klvt. a Mitthel. d. Anthrop. Ges. in Wien XIX. k.-ből.) Wien, 1889. 4°. (**479.**)

— —; Körpermessungen an Individuen verschiedener Menschenracen. Wien, 1867. 4°. (**596.**)

Weissbach, F. H.; Die Sumerische Frage. Leipzig, 1898. 8°. (**738.**)

— —; Hand-Katalog des Sortimenters für Lager- und Kundenverkehr. Weimar, 1889. 8°. (**32.**)

Werner, J. R.; A visit to Stanley's Rear-Guard. At major Bartellot's camp on the Aruhwimi with an account of river-life on the Congo. Edinburg, 1889. 8°. (**443.**)

Werther, C. W.; Die mittleren Hochländer des nördlichen Deutsch-Ost-Afrika. (Irangi-Expedition). Berlin, 1898. 8°. (**781.**)

Westermark, E.; Geschichte der Menschlichen Ehe. Jena, 1893. 8°. (**678.**)

White A. Silva; The development of Africa. London, 1892. 8°. (**653.**)

Wickenburg, E. Graf; Wanderungen in Ost-Afrika. Wien, 1899. 8°. (**581.**)

Wien; —er Weltausstellung, 1873. 10 katalogus. Wien, 1873. 8°. (**99.**)

— —; Führer durch das k. k. Post-Museum in —. Wien, 1894. 8°. (**565.**)

— —; Ungarn auf der —er Weltausstellung, 1873. (Katalogus). Budapest, 1873. 8°. (**876.**)

Wietersheim, E. v.; Geschichte der Völkerwanderung. 2 k. Leipzig, 1880. 8°. (**276.**)

Wilkes, Ch.; Narrative of the U. S. Exploring expedition (1838—1842.) 5 k. New-York, 1856. 8°. (**193.**)

Wilson, R. A.; Mexiko and its religion. New-York, 1855. 8°. (**201.**)

Wilson, Th.; The palaeolithic period in the district of Columbia. (L. Mason, O. cz. alatt !) (**61.**)

Winkler, H. dr.; Die Völker Vorderasiens. Leipzig, 1899. 8°. (**796.**)

Windt, H. de; Siberia as it is. London, 1892. 8°. (**835.**)

Wissmann, H. v.; Meine zweite Durchquerung Äquatorial-Afrikas vom Congo zum Zambesi während der Jahre 1886. und 1887. Franfurt a/O., 1890. 8°. (**655.**)

Witt, H.; Schädelform der Esten. Dorpat, 1879. 8°. (**727.**)

Wlislocki, H. dr. v.; Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Leipzig, 1884. 8°. (**468.**)

— —; Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürgen Sachsen. Berlin, 1893. 8°. (**555.**)

— —; Zauber- und Besprechungs-Formeln der transsilvanischen und südungarischen Zigeuner. (Klvt. az Ethn Mittheil. aus Ungarn II. k.-ből). Budapest, 1888. 8°. (**901.**)

Wolf, G. dr.; Die Juden. Wien, 1883. 8°. (**234.**)

Wolff, J.; (L. Haltrich, J. cz. alatt!) (**475.**)

Wolkenstein A.; Recherches anthrolopogiques sur d'anciens cimetières du Waldai, nommes „Jalnikis". Moszkva, 1873. 8°. (**728.**)

Woodward, C. M.; At what age do pupils withdraw from the public schools? (Klvt a Transact. of the Acad. of Scien. of St. Louis VII. k.-ből). St. Louis, 1896. 8°. (**908.**)

Wosinszky M.; A múzeumi bizottság 1899. évi jelentése. Szegzárd, 1900. (**928.**)

Wylde A. B.; '83 to '87 in the Soudan. 2 k. London, 1888. 8°. (**666.**)

Xántus J.; Uti jegyzetek Sziámból. (Klvt. a Földrajzi Közl. XV. k.-ből.) Budapest, 1887. 8°. (**66.**)

— —; A czethalászatról. Budapest, 1888. 8°. (**67.**)

— —; Nyugoti Mexikóról. (Klvt. a Földr. Közl. 1889. évi V. füz.-ből.). Budapest, 1889. 8°. (**68.**)

— —; Uti emlékek Luzon szigetéről. (Klvt. a Földr. Közl. XIV. k.-ből.). Budapest, 1886. 8. (**69.**)

— —; Borneo szigetén 1870-ben tett utazásomról. (Klvt. a Földr. Közl. 1880-évi k.-ből.). Budapest, 1880. 8°. (**70.**)

— —; A colombiai Egyesült-Államok és a panamai földszoros. (Klvt. a Földr. Közl. XV. k.-ből). Budapest, 1887. 8°. (**71.**)

— —; I. A m. n. múzeumban ideiglenesen kiállított népismei tárgyak leíró sorozata; II. Vezető a m. n. múzeum népismei gyűjteményében. 2 f. Budapest, 1871., 1874. 8°. (**96.**)

— —; A Keletázsiában 1869/70-ben gyűjtött s a m. n. múzeumban ideiglenesen kiállított népismei tárgyak leíró sorozata. Budapest, 1871. 8°. (**921.**)

Younghusband, Fr. E.; A narrative of travels in Manchuria, across the Gobi desert, through the Himalayas, the Pamirs and Chitral 1884—1894. London, 1897. 8°. (**499.**)

Zeitschrift: — für Ethnologie. 32 k. Berlin, 1869—1900. 8°. (**189.**)

Zelizy, D. dr.; Debreczen szab. kir. város egyetemi leírása. Debreczen, 1882. 8°. (**165.**)

Zell, Fr.; Bauern-Möbel aus dem Bayerischen Hochland. Frankfurt a/M.' 1899. fo. (**801.**)

Zembsch, O.; I. Verzeichniss einer ethnographischen Sammlung aus der Südsee; II. Description of an ethnographical collection from Aequatorial-Afrika. 2 k. Leiden, 1900. 4°. (**806.**)

Zibrt, Č. dr.; Literatura kulturnê-historická a ethnografická 1897—1898. Praze, 1898. 8°. (**407.**)

Zichy, J. gr.; Kaukázusi és középázsiai utazásai: I. A magyar faj vándorlása; II. A néprajzi gyűjtemény leírása (Dr. Jankó Jánostól). III. Az archaeologiai gyűjtemény leírása (Dr. Pósta Bélától). 2 k. Budapest, 1897. 4°. (**310., 361.**)

— —; harmadik ázsiai utazása: I. — — előleges beszámolója. II. A magyar halászat eredete. (Dr. Jankó Jánostól). I. k. Budapest, 1900. 4°. (**956.**)

Ziegler, A.; Meine Reisen im Norden. 2 k. Leipzig. 1860. 8°. (**38.**)

Zittel, K. A.; Briefe aus der Libyschen Wüste. München, 1875. 8°. (**999.**)

Zograf, N. J.; Antropologicseszkij ocserk Szamojedov. Moszkva, 1878. 4°. (**941.**)

— —; Antropometricseszkija izszledovanija muzszkova velikorusszkova naszelenija Vladimirszkoj, Jaroszlavszkoj i Kosztromszkoj gubernii. Moszkva. 1892. 4°. (**942.**)

Zöller, H.; Deutsch-Neuguinea und meine Ersteigung des Finisterre Gebirges. Stuttgart, 1891. 8°. (**360.**)

Zucchelli, P. A.; Relazioni del viaggio e missione di Congo nell'Etiopia Inferiore Occidentale. Venezia, 1712. 8°. (**679.**)

Zweck, A. dr.; Litauen. Stuttgart, 1898. 8°. (**986.**)

Zsilinszky M.; Szarvas város története és jelen viszonyainak leírása. Pest 1872. 8°. (**127.**)

Zsolnay J.; (L. Sikorska, cz. alatt!) (**870.**)

Szakáts Péter.